COMPLEXUL MUZEAL ARAD

COLECȚIA MINORITĂȚI
7

MULTICULTURALISM ŞI IDENTITATE ETNICĂ ÎN EUROPA

Arad - 2006

https://biblioteca-digitala.ro

MULTICULTURALISM ŞI IDENTITATE ETNICĂ ÎN EUROPA

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

COMPLEXUL MUZEAL ARAD
Colecția minorități
7

MULTICULTURALISM ŞI IDENTITATE ETNICĂ ÎN EUROPA

Lucrările Simpozionului Internațional de Antropologie Culturală
din 19-20 mai 2005

ARAD
2006

https://biblioteca-digitala.ro

Volum editat de Complexul Muzeal Arad cu sprijinul financiar al Consiliului Județean Arad

Design copertă: Onisim Colta

Redactor-şef: Dr. Peter Hügel
Redactor responsabil: Elena Rodica Colta
Traducători:Zsuzsanna Kopeczny,Andreea Maxim,
Andrei Milin,Corina Sabău

Adresa:
Complexul Muzeal Arad
P-ța Enescu nr.1, 310131 Arad, România
Tel: 0040-257-281847; Fax: 0040257-280114
e-mail:museumadar@rdsar.ro

Părerile autorilor nu coincid întotdeauna cu opinia colectivului redacțional. Responsabilitatea morală şi juridică pentru conținutul articolelor aparține autorilor.

ISBN: (10) 973-0-04423-6
(13) 978-973-0-04423-2

https://biblioteca-digitala.ro

SUMAR

Elena Rodica Colta,
Post modernism şi politici identitare în D.K.M.T 11
The Post-Modernism and Identity Speeches in D.K.M.T 11

Alin Gavreliuc ,
Etnicitate şi parohialism - repere în articularea sinelui la studenţii timişoreni 39
Ethnicity and Parochialism, Reference Points in the Articulation of Self for Students from Timişoara 39

Branislav Zarici
Criza identităţii etnice în perioada de tranziţie în Europa de Sud Est. Experienţa şi învăţămintele trase din spaţiul ex-iugoslav 68
The Ethnical Identity Crises in the Tranzition Period in South-Estern Europe. The Experience and Learning from ex Yugoslav Space 68

Drago Njegovan, Siniša Jokić
Patrimoniul cultural şi identitatea etnică în Novi Sad 73
The Cultural Patrimony and Ethnic Identity in Novi Sad 73

Dušan Dejanac
Multiculturalitate şi multietnicitate din punctul de vedere al Kikindei 84
Multiculturalism and MultiethiCity from Kikinda Point of View . 84

Corneliu Pădurean
Confesiune, etnie şi căsătorie în oraşul Arad în primul deceniu al secolului XX 94
Confession, Nationality and Marriage in Arad in the First Decade of the 20th Century 94

https://biblioteca-digitala.ro

Anna Hoczopan
Cercetările istorico-culturale ale românilor din Ungaria în ultimul sfert al secolului XX 129
The Cultural-Historical Researches of the Romanians from Hungary in the Last Quarter of XX Century 129

Elena Csobai
Rolul bisericii ortodoxe în păstrarea identității românilor din Giula 139
The Important Role of Orthodox Church in Keeping the Identity of Romanians from Giula 139

Jakab Albert Zsolt,
Interpretarea etnică a evenimentelor din 1848-1849 din Cluj . 149
The Ethnical Iterpretation of 1848-1849 Events from Cluj 149

Ilyés Sándor
Identitatea între narativă şi realitate 165
The Identity Between Fiction and Reality 165

Klamár Sára
Cine sunt eu? Şi cine eşti tu? Stategii identitare în cercul maghiarilor din Maradik 188
Who am I? Who are You? Identity Strategies Used Inside Hungarian Community from Maradik 188

Klamár Zoltán
„Aici se odihneşte"... Forme lingvistice scrise prin prisma inscripţiilor funerare din cimitirul romano-catolic din Maradik, Srem (SCG) – studiu de caz 201
„Here rests"... Linguistic Forms Written in the Roman-Catholic Grave Yard from Maradik, Srem - Case Study 201

https://biblioteca-digitala.ro

Simon András
Multiculturalitatea şi societăţile culturale de păstrare a tradiţiilor în Voivodina 226
The Multiculturalism and the Cultural Societies of Traditions from Voievodina 226

Fodor Ferenc
Muncitori „români" angajaţi la negru în gospodăriile din zona Duna-Tisa 240
„Romanian" Workers Illegaly Hired in Duna-Tisa Area 240

Gheorghe Lanevschi
Destinul familiilor Kraft Iohann şi Manase Ghinga sub trei administraţii 249
The Destiny of the Kraft Johann and Manase Ghinga under Three Administration 249

Nagy Mártha
Arhitectura ecleziastică ortodoxă din Ungaria din secolul al XVIII-lea. Păstrarea tradiţiilor în mediu străin 274
The Orthodox Architecture from Hungary in the XVIII Century. The Traditions Preservation Abroad 274

Ljubivoje Cerović
Sârbii din Arad şi Revoluţia de la 1848-1849 294
The Serbian from Arad and the Revolution from 1848-1849 294

Andrei Milin
Sârbii din Banatul Românesc şi dimensiunea mitologică a graniţei la mijlocul secolului XX 308
Serbians in the Romanian Banat and the Mithological Dimensions of Borders in the Middle of the XX-th Century 308

https://biblioteca-digitala.ro

Pavel Rozkoš
Evoluția în timp a influențelor limbii române asupra lexicului graiului slovac din Nădlac 325
The Evolution of Romanian Language Influences on the Slovak Language from Nadlac 325

Bődi Erzsébet
Minoritatea poloneză din Ungaria privită din perspectiva etnografiei. (Calea spre cercetarea identității) 340
Hungarian Polish Minority from the Ethnographical Point of View (The Way Leading to the Identity) 340

Claus Stephani
Conviețuire și destin. Înregistrări de Oral History privind viața populației evreiești din zona Vișeului (Maramureș) până în anul 1944 358
Cohabitation and Destiny. Oral History Recordings about Jewish Life in Vișeu de Sus until the Year 1944 358

Madlena Bulboacă
Rolul personalităților evreiești de cultură în educația pentru toleranță a tineretului din Arad 378
The Role of Jewish Culture Personalities in the Education for Tolerance of the Youngh People in Arad 378

Emilia Martin
Moștenirea țiganologului Erdős Kamill 420
The Heritage of Gipsy Expert Erdős Kamill 420

Franz Remmel și Werner Kremm
Nevoia de bulibași și de crisnitore 431
The Need of Bulibasi and Chiefs for the Gipsy Population ... 431

https://biblioteca-digitala.ro

Vajda András
„..Sunt țigan maghiar!" Încercare de analiză antropologică a luptei pentru identitate a unui rom 443
„..I am Hungarian Gipsy!" An attempt of Anthropologic Analyze of a Gipsy Battle for his Identity 443

Agenda 2005 459

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Elena Rodica Colta

1.Postmodernismul - o nouă viziune asupra lumii

Înainte de a trece la un examen al politicilor identitare, şi la diferitele încercări de implementare a lor din DKMT, se impune o oarecare clarificare a însăşi conceptului de postmodernism, din punct de vedere al condiţiei sale istorice, şi numai pentru că el a stat la originea schimbărilor ce au avut loc în lume în ultimii 30 de ani.

Considerat prin anii 1959 de Harry Levine drept un *„curent subteran antiintelectual"*, după alţii o reacţie la modernism, postmodernismul ar putea fi definit, în funcţie de domeniul care operează cu acest concept, fie ca *„trecerea de la o dominantă epistemologică la una ontologică"*(Mc Halle, 1992) fie ca *„o poetică a fragmentarului"*. Şi aceasta pentru că postmodernismul refuză cu obstinaţie să recunoască coerenţa lumii care ne înconjoară. În viziunea postmodernă, lumea este compusă din fragmente, impunând descoperirea modalităţilor de fracturare şi diseminare a vechilor unităţi, presupus epuizate. Aşadar, perfecţiunea formală trebuie înlocuită cu fragmentarul şi cu aleatorul, graniţele convenţionale dintre artă şi viaţă trebuie să dispară, ordinea verbală trebuie subminată prin tăceri elocvente...

Cu toate că istoria şi semnificaţia termenului sunt încă controversate - după unii postmodernismul s-a născut la o dată precisă, şi anume în 15 iulie 1972, în oraşul american St. Louis (Jenks, 1986) după alţii în 22 iunie 1986(Olsen, 1990) - acest curent acoperă azi o uimitoare diversitate de artefacte culturale, fenomene sociale şi discursuri teoretice, extinzându-se din sfera istoriei artei în cea a teoriei politice.

https://biblioteca-digitala.ro

Asociat inițial cu poststructuralismul, cu postindustrianismul și cu toate ideile noi, care au apărut în lumea occidentală în ultimele decenii, postmodernismul a ajuns să fie tot mai mult văzut ca o configurație puternică de sentimente și gânduri noi, devenind clar pentru teoreticieni că va juca un rol crucial în definirea traiectoriei dezvoltării sociale și politice, prin însăși modul în care definea standardele criticii sociale și ale practicii politice (Hardvey, 2002, 6). Lucru care s-a și întâmplat, teoria postmodernă pătrunzând în ultimii ani, în toate disciplinele academice și producând abordări alternative în aproape toate domeniile, în ciuda opiniilor pesimiste ale unora, care îi prevedeau un viitor scurt.

Fără să ne mai pierdem prin meandrele multiplelor înțelesuri ce i s-au dat postmodernismului și fără să încercăm să decodăm modurile de operare și viziunile propuse de acest curent în celelalte domenii în care se manifestă, vom spune doar că, și în cazul științelor sociale, curentul postmodern, cu noua sa viziune asupra lumii, a stat la originea *„crizei de reprezentare"*, ce se va răsfrânge în mod special asupra conceptului de cultură, care va fi deconstruit de antropologie cu multă furie.

Cum era de așteptat, postmoderniștii au considerat vechiul concept al culturii, definit pentru prima oară în 1871 de Edward Burnett Tylor, în lucrarea sa *Primitive Culture* –carte care a avut ulterior un impact major asupra științelor sociale și antropologiei - și preluat de mai toți autorii care i-au urmat, ca inacceptabil.

Ei negau însă-și definiția lui Tylor, care susținea că *„cultura sau civilizația ...include cunoștințe, credințe, artă, morală, legi, obiceiuri și alte capacități și deprinderi achiziționate de oameni ca membrii ai societății"*.(Tylor, 1871, vol. I, 1)

De asemenea, prin anii 80, ei criticau atât afirmația conform căreia cultura era învățată de om ca membru al unei colectivități prin procesul de socializare, aculturație și enculturație, și mai ales faptul că prin cultură se înțelegea un complex întreg, în care diversele elemente

https://biblioteca-digitala.ro

formau un organism bine integrat sau regularizat de o logică socială specifică. (Giordano, 2002, 39)

Prima dintre acuzele aduse definiţiilor clasice ale culturii a fost aceea că ar fi redus individul la un fel de automat care urmează- în virtutea formelor specifice de învăţare- normele şi modelele culturale dictate de societate. Criticii acestui tip de cultură impusă de societate subliniau faptul că membrii unei societăţi nu erau consumatori pasivi de cultură ci în realitate produceau şi construiau cultura.

A doua obiecţie a postmodernilor, a fost una de factură metodologică. Pornind de la experienţa proceselor socio-culturale induse de extinderea lumii economice, de creşterea mişcărilor migratorii internaţionale, noii teoreticieni considerau că ideea de cultură înţeleasă ca un întreg coerent, organic şi bine integrat nu mai este valabil. În redefinirea pe care au propus-o ei au substituit termenul de cultură complexă cu acela de complexitate culturală, prin care cultura era gândită ca ceva schimbător, procesual, care era produs de indivizi şi colectivitate în virtutea unei interacţiuni permanente.

Or, a studia complexitatea culturală înseamnă a pune în relaţie diferenţele definite cultural, fără a nega frontierele pe care grupurile sociale le imaginează, le construiesc, le esenţializează.

Toate aceste idei au stat la baza schimbării de discurs în ţările occidentale începând, aşa cum am văzut, cu anii 80, când asistăm nu numai la dezbateri aprinse referitoare la despărţirea de modernitate, de modernism şi de teoria modernă ci şi la îndemnuri de separare totală de discursurile moderne, şi de înlocuire a lor cu noi teorii, politici, valori.

Acestei viziuni noi i se datorează apariţia *multiculturalismului,* ca discurs tipic pentru postmodenitate în construcţia identităţilor sociale, în care cultura, identitatea şi politica devin categorii centrale ale dezbaterii şi ale discursului politic.

Punând accent pe diferenţiere şi diversitate, ideologia multiculturalistă se situează la polul opus strategiilor omogenizatoare,

https://biblioteca-digitala.ro

caracteristice modernității (Feischmidt, 12, 1999, 5).

Fiind vorba despre o schimbare de viziune, care marchează azi mai mult sau mai puțin toate țările Europei, voi încerca în cele ce urmează să analizez modul în care *„ noua perspectivă științifică și politică asupra culturii și identății"* a fost operantă într-un teritoriu interregional precum DKMT, care are încă propriile sale probleme de funcționare, reacțiile atitudinale produse de multiculturalism, limitele acestuia și depășirea crizei printr-o nouă schimbare de discurs.

Nefiind vorba în analiză despre prezentarea unor rezultate măsurabile prin anumiți indici referențiali, deși s-au făcut în zonă asemenea analize de distanțe interetnice, ci despre o încercare de sintetizare a unor aspecte selective legate de interetnicitate, multe din afirmațiile mele trebuie luate sub rezerva unei anumite subiectivități a discursului.

2. DKMT- un teritoriu artificial, care are amintiri

Am ales în mod deliberat pentru investigație Euroregiunea Dunăre - Criș - Mureș-Tisa, pe considerentul că DKMT - azi cu o funcționare inegală din partea organizațiilor „umbrelă" interfrontaliere sau transfrontaliere create - are toate șansele să devină, în momentul federalizării statelor Europei, o unitate regională viabilă din punct de vedere economic – cultural – ecologic. Și aceasta cu atât mai mult cu cât structurile regionale își vor defini competențele ca verigi intermediare cu caracter funcțional între nivelul național și cel federal.

La o definiție acceptată de UE, euroregiunea este *„structura formalizată a cooperării din zonele de frontieră, care include reprezentări ale autorităților locale și regionale, precum și parteneri sociali și economici, după caz."(*Altera,11,1999)

Ca euroregiune, DKMT nu are în spate o istorie prea lungă. Ea s-a născut într-o primă formă în 1992, când a fost încheiată o

https://biblioteca-digitala.ro

colaborare între județele Timiş - Csongrád şi Arad-Békés, dar protocolul de fiinţare a fost semnat şi parafat în forma actuala de cei nouă preşedinţi ai autorităţilor locale abia la 21 noiembrie 1997.În actul de creare a DKMT se invoca *„similitudinea multiculturală, spiritul comun, pragmatismul administrativ al populaţiei din regiunile menţionate, premisa comunicării transfrontaliere, spiritul identitar, bazat pe tradiţii etno-culturale, preferinţa pentru spaţiul funcţional, care duce la spiritualizarea frontierelor*"(Armanca, 2000)

Scopul înfiinţării DKMT, declarat încă de la început, a fost dorinţa de colaborare multidimensională a judeţelor de frontieră din cele trei state, înţeleasă ca o extindere a relaţiilor în cât mai multe sfere de activitate, în special în cele administrative, o colaborare între organizaţii, reprezentanţe, sindicate, organizaţii civile.

O parte din aceste deziderate s-au realizat, altele însă au rămas la nivelul proiectelor. La acest lucru a contribuit în mare măsură şi faptul că între Ungaria şi Republica Serbia nu există un tratat bilateral semnat.

În sfârşit, impunerea de către UE a vizei între România şi Serbia, în anul 2004, a îngreunat relaţiile între doi din partenerii euroregionali, chiar în domeniul culturii.

Întorcându-ne însă la tema pe care ne-am propus-o, un prim aspect care se cere discutat este însăşi *multietnicitatea* acestei euroregiuni, în condiţiile în care, cele 3 părţi componente constituie în acelaşi timp teritorii ale unor state naţionale, care funcţionează încă conform unor modele hipercentraliste, construite toate, cu unele nuanţări legislative, pe principiul omogenizator al statului naţional, ceea ce explică similarităţile comportamentale sau atitudinale la anumite situaţii.

Din perspectiva populaţiilor care trăiesc aici, euroregiunea DKMT, creată prin alipirea unor părţi din Serbia, Ungaria şi România, reprezintă una din zonele istoric multietnice ale Europei de Sud –Est.

Astfel,dacă ne referim la porţiunea maghiară a DKMT(adică la judeţele Bács-Kun, Csongrád, Békés, Jasz-Nagykun-Szolnok) din

https://biblioteca-digitala.ro

cele 13 minorități recunoscute de Ungaria, aici, trăiesc, alături de maghiari, în procente diferite, 6 etnii: sârbi, sloveni, slovaci, germani, români, romi.

De partea cealaltă a frontierei, în Voievodina, provincie autonomă formată din regiunile Srem, Bacica şi Banat, la recensământul din 2001 au fost înregistrate, 22 de naționalități: sârbi, muntenegreni, iugoslavi, albanezi, bosnieci, bulgari, bunevați, vlahi, gorani, maghiari, macedoneni, musulmani, germani, romi, români, ruşi, ruteni, slovaci, sloveni, ucraineni, croați, cehi.(Njegovan, 2003, 234)

Multietnicitatea Banatului românesc a fost suficient de discutată ca să nu mai insistăm asupra ei.

Totuşi considerăm util să menționăm că şi în județul Arad, ca porțiune din fostele Partium, la ultimul recensământ au fost înregistrate 18 etnii. Cea mai mare dintre acestea este minoritatea maghiară, reprezentând 10,7 % din totalul populației județului, urmată de cea romă, cu un procent de 3,9% .

Actuala diversitatea etnică a euroregiunii îşi are în mare parte originea în politica de colonizare a Imperiului Habsburgic de odinioară, care a înglobat până în 1918, toate aceste teritorii.

Odată cu destrămarea acestui colos multinațional, județele care alcătuiesc azi DKMT au devenit părți ale unor state naționale, dezvoltând anumite naționalisme din perspectiva populației majoritate, după caz maghiară, română sau sârbă.

Aşadar, privite separat, cele trei părțile care compun azi acest decupaj teritorial transstatal, respectiv Voievodina, județele maghiare şi cele româneşti, ca teritorii naționale, aplică fiecare propriile politici culturale şi legislații privind drepturile minorităților, mai mult sau mai puțin permisive, rezultatul fiind o libertate etnoculturală mai mare sau mai mică, care influențează pozitiv sau negativ dezvoltarea identităților etnice.

În sfârşit, în comportamentele populațiilor care trăiesc în aceste teritorii, unele față de altele, intervine încă, în mare parte, poziția

https://biblioteca-digitala.ro

pe care o ocupă fiecare etnie în stat şi modul în care se autoevaluează sau este evaluat fiecare grup.

Conform acestui mod de abordare a relaţiilor diferenţiem mai multe tipuri de raporturi, cele stabilite din perspectiva grupului majoritar, care acceptă sau respinge, cele din perspectiva grupului minoritar cu un număr mare de membri şi cu posibilităţi de participare la guvernare, care negociază la toate nivelele, cum este cazul maghiarilor din România până la poziţia de grup minoritar, discriminat atât de majoritate cât şi de toate celelalte minorităţi, care nu pot stabili raporturi cu ceilalţi la nivel de grup şi care prin simpla lor prezenţă devin sursa unor conflicte interetnice, cum este minoritatea romă. În cazul acestora din urmă ceea ce deformează în bună parte relaţiile generând evaluări şi stereotipii negative sunt diferenţele mari dintre cultura roma şi celelalte culturi. Evaluări şi stereotipii care potrivit noilor discursuri trebuie să dispară.

Indiferent însă unde se plasează pe grila de intercomunicare diferitele grupuri etnice din zonele ce compun DKMT, indiferent de distanţele sau apropierile înregistrate de psihosociologi pe scala distanţei sociale a lui E.S. Bogardus, punctele extreme ale comunicabilităţii sunt reprezentate de cei doi poli atitudinali: Coexistenţă - Convieţuire. Or, aşa cum vom vedea, pornind de la aceşti doi poli, sau mai precis pe aceşti doi poli se vor construi discursurile diferitelor politici identitare.

Referindu-ne la un teritoriu încă crud din punct de vedere al trezirii conştiinţelor naţionale şi al autodefinirilor identitare, nu dorim să cosmetizăm lucrurile şi să oferim doar o imagine ideală a relaţiilor interetnice, cum apare în multe studii despre Banat, prezentat ca un paradis al plurilingvismului, încât ne vom ocupa pentru început „*la faţa neagră*" a multietnicităţii acestor teritorii, întreţinută de anumite politici naţionaliste, mai mult sau mai puţin mascate, care produc resentimente şi distanţe între grupuri.

Înainte însă de a fi radicali şi de a considera naţionalismul o tară, nu trebuie să uităm că mândria sau orgoliul de a aparţine unui neam, alături de orgoliu de a aparţine unui spaţiu este proprie întregii

https://biblioteca-digitala.ro

Europe,[1] şi ea generează o întreagă serie de prejudecăţi la nivel comportamental, în alegerea prietenilor şi al partenerilor, Europa înregistrând comparativ cu continentul American o rată mult mai mică a căsătoriilor mixte.(Pecican - Pătraşcu, 2003, 23)

2.Naţionalisme mascate

Originea acestor naţionalisme, care atât la nivelul elitelor politice cât şi la cel al mentalului popular înseamnă încă *„independenţa statului naţional şi suveranitate absolută"*, se explică în cazul Serbiei şi României printr-o anumită tensiune conservată de memoria românilor şi sârbilor din trecut, şi anume din lunga perioadă în care atât Voivodina cât şi părţile româneşti din DKMT au aparţinut Ungariei, în care populaţia maghiară s-a manifestat în relaţiile cu ceilalţi, din perspectiva majoritarului, ca grup dominant, în vreme ce românii şi sârbii, în calitate de minorităţi, erau angajaţi într-o luptă surdă de recunoaştere a drepturilor naţionale. Din acest punct de vedere, Tratatul de la Trianon din 1918, care a produs în zonă marea răsturnare de situaţie, a fost perceput diferit de unii şi de alţii.

Dacă ne referim doar la judeţul Arad, alipirea lui la România i-a transformat peste noapte pe români în majoritari, sau ca să folosim o formulă populistă, vehiculată curent, i-a făcut *„stăpâni în ţara lor"*.

Aceeaşi hotărâre rupe Ungaria lui Ştefan cel sfânt în mai multe bucăţi, lăsând 3.000.000 de maghiari în afara hotarelor ţării, ca minoritari, deveniţi, după evrei, cea mai mare diasporă din Europa.

Situaţia a fost neaşteptată pentru o parte din etnii, care au trebuit să-şi reformuleze propriile identităţi etnice, românii şi iugoslavi începând să-şi gândească istoria din perspectiva majoritarului iar maghiarii învăţând să se autodefinească din perspectiva minoritarului. Dacă înainte, noţiunea de cetăţenie se suprapunea, în cazul lor, peste cea de naţionalitate, acum, ele au devenit distincte, ca cetăţeni maghiarii

https://biblioteca-digitala.ro

trebuind să fie loiali statului român sau sârb iar ca naţionalitate raportându-se la patria mamă, Ungaria.

Nici unii nici alţii nu au putut uita trecutul, rezultatul fiind o „nelinişte" etnică la toate cele trei grupuri, care n-a dispărut nici azi.

Aşa se face că, deşi se vorbeşte în România despre democraţie pluralistă, bazată pe respectul şi valorificarea diversităţii, despre democraţie liberală bazată pe asigurarea egalităţii reale de şanse, România este încă, potrivit definiţiei lui Habermas, un *stat - naţiune*, care susţine o cultură majoritară hegemonică, încât, în paralel cu discursurile identitare, asistăm la manifestările unui anumit naţionalism cu nuanţe populiste, alimentat de politicienii extremişti prin recursul la istoria maghiară a Transilvaniei şi manipulat, în mod stânjenitor pentru elita românească democrată, de o anumită presă sau de unele posturi de televiziune. Suflul acesta de „românism" s-a simţit până în urmă cu un doi ani şi în judeţul Arad.

Să amintim doar de atitudinea unei părţi din populaţia Aradului faţă de reinstalarea Monumentului maghiar al Libertăţii în 2003, de întreţinerea, în legătură cu această statuie, a unei tensiuni naţionaliste de către reprezentanţii locali şi centrali ai Partidului România Mare prin discursuri şi dezbateri televizate, care a produs chiar o stare de încordare între cele două state.

Examinând judeţul Timiş din perspectiva răbufnirilor naţionalist-extremiste, nici aici populaţia românească nu a scăpat de o anumită manipulare, realizată, printre altele, prin intermediul „Gazetei de Vest", publicaţie a Mişcării Legionare reînfiinţată în 1994, şi a „Renaşterii bănăţene".

Cu unele nuanţări acest gen de relaţie „dezechilibrată" majoritate-minoritate, determinată în parte de dictatura majorităţii asupra minorităţii o regăsim şi în Voivodina, în ciuda prezentărilor ce i se fac de „cea mai democrată regiune multietnică" a Serbiei. Şi aici, dincolo de democraţia discuţiilor despre minorităţi şi a drepturilor de

https://biblioteca-digitala.ro

exprimare asigurate prin lege, există şi o altă faţă a realităţii, cei drept mai puţin evidentă, în acest paradis etnic.

Într-o conferinţă pe tema relaţiilor interetnice în Europa, susţinută în 2003 la Arad, referindu-se la DKMT, istoricul sârb Drago Njegovan din Novi Sad susţinea că *„această euroregiune poate avea un rol pozitiv în rezolvarea problemei minorităţilor, dar acest lucru nu trebuie să tracă peste suveranitatea statului a nici uneia dintre cele trei ţări."* (Njegovan, 2004,37)

Această „suveranitate" legitimează tacit o anumită presiune a populaţiei sârbe asupra celorlalţi, determinând indirect modul de manifestare al identităţilor minoritare.

Astfel, dacă ar fi să-l citãm pe poetul Nicolae Ciobanu din Novi Sad, la cerinţele de promovare în sfera culturală, socială şi politică mai larg formulate, românii sunt lăsaţi să aştepte în anticameră guvernului sine die, încât de teama de a nu se pierde etnic ei se afundă în tradiţionalism, izolându-se. (Ciobanu,2001,45)

Pe de altă parte, cercetările efectuate de antropologii maghiari, interesaţi tocmai de această capacitate de conservare a etnicităţii de către maghiarii din Voievodina, au scos la iveală un repertoriu maghiar mult mai sărac în simboluri naţionaliste decât cel al maghiarilor din România, în parte datorită numărului foarte scăzut de membrii ai acestei etnii dar şi, consideră ei, datorită naţionalismului sârbesc intimidant.

În paralel teoreticienii sârbi vorbesc despre *„nepotismul etnic, care se bazează pe favorizarea drepturilor grupurilor etnice, care promovează teoria includerii prin asamblare sau selecţia în baza neamului şi care provoacă diverse forme de conflict, precum conflictul de interese şi conflictul loialităţii"* (RATKOVIC NJEGOVAN, 2005).

Un oarecare naţionalism, mascat în spatele democraţiei, găsim însă, cel puţin din perspectiva grupurilor minoritare, şi în Ungaria de azi.

https://biblioteca-digitala.ro

Analizând datele recensământului din 2001, Anna Borbélyi observă anumite vicii în modul de redactare a formularelor, care par să sugereze o oarecare manipulare a rezultatelor. Astfel punctele privind etnia au fost trecute la urmă, cu specificația" *Următoarele întrebări nu sunt obligatorii pentru statistică",* lăsând libertatea recenzorului să le completeze sau nu. De asemenea, fiind vorba de răspunsuri grilă, posibilitățile indicate, mai ales la rubrica limbi vorbite au fost confuze, în cazul românilor, aceştia apărând în varianta maghiară de două ori, ca român şi romani . În sfârşit, cerându-li-se celor recenzați în 2001, pentru prima oară, să-şi spună numele, minoritățile s-au temut să-şi declare etnia, declarându-se maghiari vorbitori de limba română, sârbă,etc. (Borbélyi, 2004, 327-336).

Alături de aceste manevre sau atitudini naționaliste, care rămân din perspectiva democrației liberale inacceptabile, anguasant pentru etniile minoritare din toate cele trei țări este însăşi procesul de asimilare acceptată, vizibil pe durată lungă în creşterea numărului de căsătorii mixte dintre minoritari şi majoritari, în toate cele trei teritorii naționale care alcătuiesc DKMT.

Un sondaj din 1988 privind căsătoriile mixte în România indicau în județele incluse azi în DKMT procente semnificative:

Arad	7,1%
Caraş-Severin	5,0%
Timiş	14,8% (Tomescu, 1988, 34)

În această situație, minoritățile au început să-şi pună tot mai insistent problema supraviețuirii. Fața democrată a soluției *„cosociative"* între majoritate şi minorități, părea să fie până mai ieri în toate aceste țări *modelul multiculturalismului,* tot mai mult vehiculat şi în Europa.

https://biblioteca-digitala.ro

4. **Multiculturalismul**

Prefixul *multi*, care compune cuvântul, reliefează în acest caz diferența și nu rareori separarea netă dintre culturi.

La fel ca și în cazul postmodernismului, unii analiști precum Monica Spiridon consideră multiculturalismul ca un produs datat, care poartă pecetea universității americane. După aceasta, apariția lui în anii 1984-1985, este simptomatică, coincizând cu destinderea și cu Perestroika.(Spiridon, 1999, 28) Lucrurile nu stau chiar așa.

Termenul a fost utilizat și înainte de această dată, de diferiți politicieni și intelectuali din țări unde diferența culturală este considerată ca un dat, ca un fapt ce trebuie luat pragmatic ca atare(Anglia) sau in care multiculturalismul a devenit de o bună bucată de vreme ideologie de stat (Canada-1970, Australia-1980).

Ca ideologie, multiculturalismul pornea de la ideea că există grupuri bine definite din punct de vedere etnic, care doresc să-și păstreze specificul, respectiv diferența, considerând că recunoașterea, respectarea diversității nu este incompatibilă cu unitatea politică a unei țări. La nivel de politică de stat el considera că diversitatea trebuie să fie nu doar tolerată ci și sprijinită. În acest sens se sugera transformarea pluralistă a instituțiilor naționale dublată de crearea unor cadre instituționale, în care minoritățile să-și poată păstra moștenirea culturală, fără a-și pierde șansa egalității sociale.

După 1990, în America, în modul de implementare a multiculturalismului ca ideologie, s-au manifestat două tendințe: una moderată, care promova pluralismul social, și o alta radicală care mergea către enclavizare.

În prima variantă, americanilor li se solicita respectul față de alteritate, adică față de alte culturi și față de opțiunile diferite.

Pornind un adevărat război de recunoaștere a propriilor culturi, minoritățile și-au propus să redefinească spațiul tradițional al politicului,

https://biblioteca-digitala.ro

ceea ce presupunea atât o reconsiderare a noțiunii de standard valoric cât și o regândire a filosofiei politice liberale clasice.(Neculau,2000,50)

În paralel, politicile americane educaționale multiculturaliste au început să ofere modele de coabitare întemeiate pe respectul față de diferență, incluzând în curricula academică creații aparținând culturilor ne-europene, considerate până nu de mult marginale sau nesemnificative. Numai că rezultatele nu au fost cele scontate. Intrând în dialog, la confruntarea cu standardele culturii dominante europene, aceste creații au fost descalificate.

În ciuda eșecurilor scoase la iveală de unii analiști chiar în ceea ce privește învățământul multicultural din statul California, aceste tendințe manifestate în ideologia multiculturalistă americană, a căror interpretare în mediile intelectuale nord-americane sunt în progres, au contribuit la cristalizarea variantei europene.

Recunoaștem de exemplu propunerea lui Jürgen Habermas, din studiile sale despre cetățenie și identitatea națională, din anii 90, care recomanda înlocuirea naționalismului cu un patriotism constituțional:"*Dacă diferitele subculturi cu caracter etnic, cultural sau religios doresc să conviețuiască și să interacționeze în condiții de egalitate în cadrul aceleiași comunități politice, cultura majoritară trebuie să renunțe la prerogativul istoric de a defini termenii oficiali ai culturii politice generalizate menită să fie împărtășită de toți cetățenii, indiferent de proveniența și de forma de viață a acestora."*(Salat, 2001, 137)

Dincolo însă de contribuția americană la cristalizarea noii ideologii, preluarea multiculturalismului în Europa în varianta moderată s-a făcut după modelul multiculturalismului liberal promovat de Kymlicka.

Fără să devină politică de stat în nici una din țările a căror județe alcătuiesc azi DKMT, teoria multiculturalistă este prezentă, cu unele nuanțări, în discursurile tuturor acestor țări.

https://biblioteca-digitala.ro

Astfel, în Ungaria, problemele interetnicității, ale mărcilor identitare şi ale integrării, încep să apară mai ales după anul 1993,[2] în discursul diferitelor institute, instituții, fundații, asociații, care au drept obiect minoritățile, adică ceilalți decât maghiarii.

Menționăm dintre acestea doar TMA Kisebbségkutató Műhely(Institutul Academiei Maghiare de Ştiințe de Cercetare a Minorităților) şi Kisebbségekért Pro Minoritate Alapitvány(Fundația pentru Minorități „Pro Minoritate"), ultima fiind editorul publicației trimestriale *Pro Minoritate.*

Caracteristic pentru modul maghiar de utilizare a multiculturalismului ni se pare abordarea lui de către instituțiile statului, care practică o analiză a modelelor europene de democrații pluraliste, dar care focalizează interesul pe minoritatea maghiară din diasporă, problemele minorităților din Ungaria fiind lăstate pe seama propriilor lideri şi cercetători.

În România conceptul de multiculturalism a apărut pe piața de idei în 1996. În ciuda unor voci critice, care vorbesc despre *„mulți susținători conjuncturali, care au văzut în multiculturalism o marfă vandabilă"*(Neculau, 2000, 47) conceptul a făcut o carieră rapidă, fiind invocat mai cu seamă în context etnic şi cultural, ca *„mod de promovare a comunicării sociale, ca o formă de egalitate a culturilor"* într-o societate plurală interesată să-şi asigure o anumită stabilitate.

O parte din multiculturaliști au provenit dintre intelectualii activi în diferite organizații civice, dar ideologia multiculturalistă a avut încă de la început susținători şi în universitate.

În încercările de teoretizare există câteva nuanțări.

Gabriel Andreescu a încearcat să definească un *multiculturalism normativ*, introducând conceptul de privatitate comunitară. Conform acestei definiții *„multiculturalismul exprimă conceptul/atitudinea care afirmă că echilibrul şi corectitudinea relațiilor interetnice presupun recunoaşterea nevoii de integrare*

https://biblioteca-digitala.ro

alături de nevoia de privatitate comunitară a grupurilor etnoculturale şi susţine dezvoltarea lor reciprocă, pe care o consideră şi posibilă" (Andreescu,2002,29).

Adrian Severin a propus varianta *multiculturalismului civic* şi a introdus termenul de *stat civic multicultural,* pe care îl defineşte ca opus exclusivismului intolerant al statului etnic şi mai mult decât statul-naţiune, în care funcţionează convieţuirea dintre o majoritate tentată a fi arogantă şi minorităţi înclinate a fi contestatare.(Severin-Andreescu,2000, 288)

În acest grupul de multiculturalişti se înscrie şi Levente Salat, care, optând pentru multiculturalismul liberal, a consacrat una din cărţile sale explicării conceptul de multiculturalitate în viziunea liberală a lui Kymlicka (Salat,2001).

În viziunea filosofului canadian, politica identitară multiculturalistă presupunea simultan atât o integrare non asimilativă a minorităţilor cât şi o segregare a comunităţilor etnoculturale.

În fapt, în România în încercarea de implementare a multiculturalismului, conceptul s-a focalizat pe conservarea identitară a diferenţelor, formele de manifestare publică în care a fost utilizat fiind în realitate reprezentări de delimitare netă între etnii.

De altfel, cei care au propus şi au revendicat în România diferite forme de recunoaştere a diversităţii, revendicări ce stau la baza oricărei politici multiculturale, au fost reprezentanţii grupurilor minoritare.

Minorităţile din România, s-au simţit legitimate, prin chiar drepturile ce le-au fost acordate, să-şi conserve identitatea, făcând apel la propriile simboluri naţionale, producând, în replică la construcţia naţională a majorităţii, ce însemna cultură societală şi limba oficială, propriile construcţii naţionale - chiar cu riscul ca prin folosirea altei limbi să rămână în afara instituţiilor publice, a economiei sau a sferelor academice.

Desigur că acest mod de manifestare a etnicităţii a avut un efect negativ, producând o anumită segregare culturală a grupurilor,

https://biblioteca-digitala.ro

care au ajuns să facă cultură pentru ele. Această tendință de segregare culturală nu reprezintă decât o componentă în segregarea etnică realizată prin şcoli separate, presă separată, emisiuni de radio şi televiziune separată, etc.

Încercând să identificăm formele de implementare a multiculturalismului în DKMT, constatăm că, până la un punct, acesta s-a manifestat în cele trei părți componente ale euroregiunii oarecum în mod similar, înclinând spre un multiculturalism de tip diferențial, pentru care cultura este identică cu identitatea etnică şi validând tehnici similare ale reprezentării.

În analizele efectuate asupra Banatului, teoreticienii utilizează când se referă la minoritățile naționale de aici accepțiunea lui Kymlicka, şi anume aceea de „*culturi stabilite istoric, concentrate teritorial şi autoguvernate în trecut, dar care au fost încorporate într-un stat mai mare datorită colonizărilor, cuceririlor sau transferului de teritoriu dintre puterile imperiale,*" cu deosebirea că, susțin ei, minoritățile din Banat nu inițiază programe naționaliste şi nu urmăresc auto-determinarea sau secesiunea, ca în democrațiile liberale la care se referă filozoful canadian (Cibu-Buzac,1998,154-155)

Totuşi, atât în Voievodina, cât şi în județele maghiare şi în cele românești din DKMT, minoritățile au început să-şi construiască propriile uniuni, asociații, organizații cu caracter etnic, să activeze în cadrul unor redacții mass - media, care funcționau în limba maternă a diferitelor grupuri.

Menționăm în acest sens Autoguvernările minorităților, Uniunile Culturale şi de Creație, Asociațiile culturale ale diferitelor minorități din Ungaria, partidele politice, forumurile, asociațiile culturale, religioase, lingvistice, ştiințifice din Voievodina şi o multitudine de forme similare de organizare, înființate în România, pe care nu le vom mai înşira.

Un alt element comun tuturor etniilor din toate cele trei părți componente a DKMT îl reprezintă producerea şi consumul propriei

https://biblioteca-digitala.ro

culturi în limba maternă, aceste manifestări culturale derulându-se în aceeaşi localitate, paralel, în cercuri aproape închise.

Amintim în acest sens balul românilor, balul germanilor, balul slovacilor, din localitatea Elek(Ungaria).

La aceste forme concrete de multiculturalism, n-au lipsit, mai ales în România, anumite dezbateri, la nivelul reprezentanţilor politici, şi analize, la nivelul antropologilor.

Astfel, în strategiile de conservare a identităţii, unul din punctele mult dezbătute, pornind de la studii de caz din Banat, a fost cel al necesităţii formării elitelor locale, în special a celor culturale, care să-şi asume anumite responsabilităţi şi să prefigureze proiecte şi strategii în interesul comunităţilor etnoculturale pe care le reprezintă.(Bodó, 2002)

Succesul unor asemenea construcţii comunitare piramidale, care au în vârf o elită culturală, ar fi consolidat comunităţile etnoculturale locale salvându-le de la dispariţiei, accentuând însă, în alt plan, izolarea, segregarea .

De altfel viciul descoperit de criticii săi multiculturalismului liberal, stă tocmai în această coexistenţă paralelă a unor culturi, situaţie ce presupune implicit dincolo de supravieţuire, izolarea.

De asemenea au mai fost recunoscute limitele multiculturalismului, în cazul culturilor de filiaţie, complet străine una faţă de alta, pentru care s-a considerat necesar dialogul intercultural menit să asigure cunoaşterea reciprocă.

5.Interculturalitatea

Înlocuirea izolantului *multiculturalism*, care se focaliza pe *conservarea identitară a diferenţelor*, fiind taxat pentru aceasta de italianul Christian Giordano drept „*cultură ca o cuşcă de fier*", cu mult mai elasticul termen de *interculturalitate, "ca ipostază dialogică a culturilor prin intrarea în rezonanţă a diferenţelor*"(Buzărescu-Pribac, 2002, 179) o datorăm tot unei părţi a elitei europene.

https://biblioteca-digitala.ro

Aceasta a încercat să găsească o soluție pentru zonele multiculturale, prin identificarea unor noi instrumente de construire a unei lumi, în care diferențele să nu fie privite ca un handicap, ci ca potențial valoros pentru un nou tip de unitate în diversitate.

În viziunea europeană, care se distanțează de *metisarea programatică* a culturilor grupurilor etnice, sugerată de modelul cultural american, se vorbește despre un *melanj etnocultural* al unor minorități inițial disjuncte care, în urma contactelor repetate pe care le presupune viața comunitară, devin conjugate, dar mai ales despre *interculturalitatea interactivă,* ca model de conviețuire, ce implică întâlnirea și interacțiunea dintre culturi, capacitatea fiecăruia de a-și negocia propria apartenență și propria identitate culturală, integrarea și nu separarea culturală între majorități și minorități. Altfel spus posibilitatea existenței simultane a identităților specifice, *„comunicare interculturală fără pierderi pentru majoritari sau minoritari."*

Ca un derivat al interculturalității a fost pus în circulație și conceptul de psihologie interculturală, odată cu apariția unui nou domeniu de cercetare psihosociologic.

Această perspectivă psihosociologică propune o viziune bidimensională a distanței interpersonale, distanța față de celălalt și distanța față de sine. Prima dimensiune este legată de conceptul de atașament, adică capacitatea de a relaționa cu ceilalți, pe când cealaltă dimensiune este înțeleasă ca o capacitate de a se diferenția de ceilalți. (Rus, 2002, 52)

În sfârșit conceptul de interculturalitate ca soluție îl implică și pe acela de societate interculturală, care promovează egalitatea culturilor și menținerea stabilității sociale, care să evite conflictele.

Rămâne însă discutabil în ce măsură, reprezentanții etniei majoritare din zonele multietnice, care nu au nevoie, ca să se manifeste, de „compromisul" intercultural, sunt dispuși, au voința necesară, și mai ales sunt pregătiți să accepte dialogului intercultural sau metisajul interetnic.

https://biblioteca-digitala.ro

Ne gândim aici la Ungaria care se înscrie azi în grupul țărilor cu proporție mică de minorități, acestea reprezentând din totalul populației doar 2,7 % (Basarabă ,2,1998, 179)

Pe de altă parte există și o oarecare utopie în dorința de implementare a acestui concept în teritoriile încă nesaturate de naționalism, cum sunt și cele care compun DKMT. Ne referim mai ales la dezideratul ca *„toți dintr-o regiune să cunoască și să vorbească limba tuturor celor care trăiesc aici, fără de care interculturalitatea rămâne un subiect de discuție la modă"*.(Bodó,2002a,195)

Și aceasta pentru că încă multă vreme de acum încolo, va exista în statele naționale din Centrul și Răsăritul Europei o obsesie a limbii majorității ca limbă oficială, în raport cu care limba minorităților nu va putea depăși statutul de limbă a doua, mai mult sau mai puțin cunoscută, mai mult sau mai puțin folosită, chiar de propriul grup etnic.

Înainte de a ne imagina un pluriligvism interactiv în județele maghiare care fac parte din DKMT, trebuie să spunem că tot mai multe comunități românești din acest areal nu mai vorbesc românește, deși se declară la recensăminte români, sau că în familiile mixte din această zonă limba dominantă continuă să fie cea a părintelui maghiar, în detrimentul sârbului, slovacului, neamțului, bilingvismul copiilor fiind tot mai mult unul pasiv.

Sondajul efectuat de Bodó Barna în Banat ne dezvăluie de asemenea că, pe când 94% din maghiarii chestionați consideră cunoașterea limbii române esențială, iar 70% cred că modul de rezolvare a conflictelor lingvistice ar fi cunoașterea limbilor grupurilor coabitante, doar 26% dintre români gândesc la fel.(Bodó,2002a, 195)

Problema limbii în Voievodina nu este alta, limba culturii societale fiind și aici limba majorității, adică sârba.

După toate cele spuse până acum s-ar părea că interculturalitatea este un concept neviabil, fantezist, inventat de intelectuali idealiști.

https://biblioteca-digitala.ro

Şi totuşi o bază pentru dialog intercultural în DKMT există, şi ea constă tocmai în multietnicitate, care a dus la apariţia, în timp, a unei identităţi locale, regionale, construită pe o istorie şi un inventar de experienţe comune tuturor grupurilor etnice din acest areal.

Aceste elemente comune au devenit mai importante pentru cei care le împărtăşesc, decât diferenţele etnice care îi despart. Vorbim despre construcţia unui portret identitar imaginar al unei regiuni, despre cultură regională, cultură de frontieră, cultură transfrontalieră.

Altfel spus, este ceea ce înseamnă din perspectiva multietnicităţii a fi bănăţean, în raport cu ceilalţi din alte provincii, care sunt altfel. În spatele acestor identităţi regionale descoperim o autoevaluare pozitivă, sintetizată în cazul bănăţenilor prin cunoscuta sintagmă „*Tot Banatul îi fruncea*", care îi include şi pe germani, şi pe maghiari, şi pe evrei.

Această identitate regională sau locală explică de altfel şi sentimentul de apropiere a românilor din acest teritoriu de maghiari, de germani, de sârbi, etc. şi sentimentul de distanţare faţă de românii din Moldova, din Muntenia sau din Oltenia, percepuţi ca diferiţi şi prin urmare străini.(Gavreliuc, 2002, 111)

Situaţia aceasta nu este specifică doar Banatului, exemple de atitudine interetnică determinată de identitatea locală pot fi inventariate şi în judeţul Arad.

Astfel, cu ocazia unei cercetări efectuate de un grup de sociologi din Bucureşti la Sântana, vorbind despre moţi, un român autohton se autodefinea explicând, că moţii sunt români mai adevăraţi, decât ei, cei din Sântana, care sunt aşa „*mai corciţi cu nemţii*". De asemenea el mărturisea că se simte mai apropiat de neamţ, chiar dacă patriotismul nu-i îngăduie să-i întoarcă spatele românului venit din altă parte.(Chelcea-Lăţea, 2000, 95)

Cred că pe acest mod de înţelegere a interetnicităţii, ca trăire împreună sau ca experienţă împărtăşită de toate grupurile dintr-un teritoriu trebuie construit interculturalismul, ca întâlnire a culturilor.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru că într-adevăr în cazul interculturalismului este vorba despre o relație construită în această etapă de intelectuali.

Acesta este de altfel explicația numeroaselor programe de cercetare care au drept obiectiv o mai bună cunoaștere a celor ce trăiesc în DKMT.

Astfel,în perioada decembrie 1996-mai 1997, Centrul de studii pentru diasporă din Timişoara a efectuat o investigație sociologică privind „*Distanțele sociale și identitatea locală*".(Bodó ,1998,363)

A doua cercetare a fost derulată de Fundația Diaspora Timişoara în 1997, anul constituirii oficiale a DKMT , şi s-a intitulat *Identitate locală și Regionalism.* Rezultatele investigației au constituit subiectul unei cărți cu același titlu, apărută în 4 limbi: română, maghiară, sârbă şi engleză.

Beneficiind de logistica Institutului Intercultural şi de Fundația A Treia Europă, în anul 2000, Timişoara a derulat proiectele intitulate „*Observatorul de politici regionale şi interregionale*" şi „*Perspective interculturale III*" iar în 2002 proiectul „*DKMT o Euroregiune a cetățenilor*".

Al doilea grup de programe aplicate în DKMT au urmărit implementarea unor proiecte culturale comune, inițiativele aparținând de data aceasta diferitelor organizații din cele trei țări.

Formulele încercate se plasează şi ele în faza de dialog intercultural în scop de intercunoaştere, pentru că, după unii analişti gândirea regională ca o conştiință de sine nu s-a maturizat pe deplin, ceea ce înseamnă că drumul ce duce la o cunoaştere reciprocă în DKMT se prevede a fi lung.

O materializare a acestei dorințe de cunoaştere reciprocă şi de armonizare culturală este chiar apariția simultană în cele trei limbi a publicației EURO-RÉGIO, fondată în anul 2000.

Încercări de dialog intercultural au existat însă şi înainte de această dată. Amintim că în anul 1996 a luat naştere o emisiune magazin, intitulată „*Pe unde europene*", transmisă pe lungimea de undă a

https://biblioteca-digitala.ro

Europei de către Studiourile teritoriale de radio de la Szeged şi Timişoara. Cele 55 de minute de emisie în limba maghiară erau reluate *„ în interesul integrării europene, a relaţiilor de viaţă cu vecinii de la hotare, a relaţiilor economice, culturale şi civile*" la o altă oră, în limba română.

De asemenea în anul 1997 s-a încheiat un protocol de colaborare între televiziunile regionale publice din euroregiune (TVR Timişoara, MTV Szeged şi RTV Novi Sad) pentru coproducţii, emisiuni comune, multiplexuri şi schimburi de emisiuni.

Acestor exemple trebuie să le adăugăm seria de publicaţii bilingve, trilingve sau multilingve care apar în diferite oraşe din DKMT.

O primă publicaţie pe care dorim să o consemnăm este Revista Bárka din Békéscsaba, a cărui prim număr a apărut în anul 1993.Publicaţia, care s-a dorit o tribună deschisă tuturor etniilor, s-a declarat încă de la început interesată de valori, fără deosebire de vârstă, origine, habitat, propunându-şi să forţeze, ca să-l citãm pe ultimul ei redactor şef, Elek Tibor, dialogul între principii şi creatori. De altfel, paginile diferitelor numere ale revistei acordă spaţiu problemei convieţuirii şi transparenţei interculturale.

Micşorând şi mai mult perspectiva, am aminti în această serie şi două revistele arădene care promovează în paginile lor intercunoaşterea. Prima este publicaţia *Oglinzi paralele* care apare de 10 ani trimestrial la Nădlac în limba slovacă şi română iar a doua publicaţia *Arad kroz vreme,* scoasă începând din anul 2000 bilingv, în sârbă şi română, de Uniunea Sârbilor din Arad.

O politică culturală asemănătoare întâlnim şi în Voievodina unde în prezent apare publicaţia bilingvă sârbo-maghiară *Kikindske novine*, publicaţia triligvă sârbo-maghiaro-slovacă *Kulska komuna*, publicaţia bilingvă sârbo-română *Ogledeno (Oglinda).*

Or, în condiţiile în care cunoaşterea limbii celuilalt nu este aplicabilă, bilingvismul programat al acestor publicaţii înseamnă o deschidere, un mijloc de cunoaştere a culturii celui de lângă tine.

https://biblioteca-digitala.ro

O altă încercare de dialog intercultural, promovat de un grup de intelectuali din Zrenianin porneşte de la originea locală, comună a diferiţilor reprezentanţi ai elitelor culturale ale grupurilor, care trăiesc în acest oraş. Recunoscându-se cu toţii în acel *„Druştvo zaviciaţa Zrenanina*,"înfiinţat în 1995, aceşti fii ai locului, de etnii diferite, colaborează, fiecare în limba lui, la apariţia unei publicaţii multilingve.

În sfârşit, un exemplu de interculturalitate este şi *Etnofilarmonica*, înţeleasă ca o modalitate de punere în valoare a muzicii popoarelor din Europa Centrală -Balcani-Turcia.

Etnofilarmonica este concepută ca o sumă de formaţii, de artişti populari de diferite etnii, care cântă la instrumentele lor tradiţionale dar şi la instrumente clasice, muzica popoarelor din regiunile lor.

Prima încercare reuşită a avut loc în 2003 de „Sf.Gheorghe" la Kikinda, când în concert au cântat împreună orchestrele Radnevo din Bulgaria şi Marea orchestră ADZAM"Gusle „ din Kikinda.

La al doilea festival internaţional al orchestrelor populare unite tot în Kikinda şi tot 2003, au fost interpretate melodii din Slovacia, Turcia, Bulgaria, România şi Serbia sub denumirea de „Rapsodia Balcanică 7/8".

În acest caz întrepătrunderea culturii muzicale a mai multor popoare a fost posibilă datorită limbajului universal al notării muzicale.

Al treilea grup de programe interculturale din DKMT privesc activităţile de tineret, derulate printre altele de Agenţia naţională pentru sprijinirea iniţiativei tinerilor.

Aceste programe urmăresc stimularea cooperării intre structurile asociative de tineret din euroregiune, dezvoltarea de parteneriate şi conceperea unor proiecte comune, menite să contribuie la schimburi de idei, de experienţe, la descoperirea asemănărilor şi deosebirilor între diferite culturi, la combaterea prejudecăţilor şi stereotipurilor.

Referindu-ne însă la programele pentru tineri nu trebuie să neglijăm nici cealaltă posibilitate, exploatată de unele organizaţii, şi

https://biblioteca-digitala.ro

anume aceea de intercomunicare a celor diferiți prin intermediul limbii engleze.

Ne gândim la diferitele programe de workshop pe teme de dans, tradiții, imaginarea viitorului, organizate în ultimii ani în Europa, la care participă în mod constant, din Arad membrii grupului Millenium condus de Sorin Victor Roman, în care tineri din țări ale Europei exprimă prin intermediul limbii engleze pattern-ul identitar a neamului pe care îl reprezintă, fiindcă ceea ce se întâmplă la aceste întâlniri, în care toți învață, toți trăiesc o multitudine de experiențe culturale, este o incontestabil formă modernă de interculturalitate.

Până a ajunge însă un eurofil într-o Europa Unită, se cuvine să transformăm euroregiunea DKMT într-o structură deschisă, printr-o mai bună gestionare a intercomunicării culturale, printr-o eficientă strategie de mobilizare a impulsurilor instituționale existente, prin constituirea unei comunități științifice, cu colaborări interregionale, preocupată de această temă, care să activeze in cadrul unui Centru intercultural euroregional, angajat în diversificarea relațiilor de cooperare cu alte tipuri de comunități științifice, în valorificarea surselor și resurselor alternative în acțiuni menite să promoveze societatea interculturală, în derularea unor proiecte internaționale.

Pentru că în această etapă, de cunoaştere a nivelelor şi tipologiilor interculturalității, de analiză comparativă, de formare a unor competențe legate de viața într-o societate interculturală, cercetarea este încă productivă.

Note

[1] În America funcționează mândria de a fi cetățean american, în detrimentul etniei sau a spațiului de origine.

[2] Anul în care este votată noua legea minorităților prin care sunt recunoscute oficial în Ungaria 13 minorități.

https://biblioteca-digitala.ro

BIBLIOGRAFIE

ARMANCA, Brânduşa
2000, *Mass-media şi relaţiile înteretnice. Observaţii despre presa românească din regiunea de vest a României*, în Perspective interculturale III, Timişoara, 2000

BASARABĂ, Adrian
1998, *Dinamici socio-demografice şi identitate central-europeană*, în A Treia Europa, 2,Timişoara, 178-191

BODÓ, Barna
1998, *Distanţe sociale şi identitate locală în Banatul istoric,* în Identitate şi alteritate Studii de imagologie, II, Presa Universitară Clujană, Cluj-Napoca, 363-374
2002, *Banat şi interculturalitate*, în Interculturalitate Cercetările şi perspective româneşti, Presa Universitară Clujană, Cluj-Napoca, 193-202
2002, *Minorităţi, elite şi relaţii interetnice*, în Tradiţie şi interculturalitate, Timişoara, 173-187

BUZĂRESCU, Ştefan-PRIBAC, Sorin
2002, *Sursele istorico-antropologice ale interculturalităţii interactive în Banat*, în Interculturalitate Cercetări şi perspective,Presa Universitară Clujană,Cluj-Napoca, 179-191

CIBU-BUZAC, Raluca
1998, *Identităţi în oglindă:alteritate etnică în Banatul timişan*, în A Treia Europă,2,Timişoara,154-167

CIOBANU, Nicu
2001,*Tuşitul în faţa oglinzi aburite sau imaginea nihilistă despre noi înşine*, în Interetnicitate. Alteritate. Multiculturalitate, Arad, 44-53

https://biblioteca-digitala.ro

CONSTANTINESCU, Mihaela
1999, *Forme în mişcare. Postmodernismul*, Ed. Univers enciclopedic, Bucureşti

FREISCHMIDT,Margit,
1999,*Multiculturalismul:o nouă perspectivă ştiinţifică şi politică despre cultură şi identitate,* în Altera, 12, Tg.Mureş, 5-25

GAVRELIUC,Alin
2002,*Geografie simbolică şi dinamică identitară în vestul României*, în Interetnicitate în Europa Centrală şi de Est, Arad, 98-127
2003,*Oglindiri identitare reciproce în Banatul de astăzi*, în Minoritarul imaginar Minoritarul real, Arad, 28-48
2005, *Solidarităţi identitare-solidarităţi valorice. Un studiu asupra memoriei sociale bănăţene*, în Cultura memoriei în Europa Centrală, Editura Universităţii de Vest,Timişoara,59-95

GIORDANO,CHRISTIAN
2002, *De la criza reprezentărilor la triumful prefixurilor*, în Interculturalitate. Cercetări şi perspective româneşti, Presa Universitară Clujană, Cluj-Napoca, 39-49

JENCKS,Charles
1986, *Wath ist Post-Modernism*?, Art and Design, London

MAGYARI-VINCZE, Enikő,
1997, *Antropologia politicii identitare naţionaliste*, Editura Fundaţiei pentru Studii Europene, Cluj-Napoca

NECULAU,Radu
2000, *Multiculturalism, anticomunism, naţionalism*, în Altera, 13, Tg.-Mureş, 47-74

NJEGOVAN,Drago
2004, *Relaţii interetnice în Europa Centrală şi de Sud-est la sfârşitul secolului XX şi începutul secolului XXI*, în Dilema Europei Centrale: Convieţuire sau coexistenţă, Arad, 25-38

https://biblioteca-digitala.ro

OLSEN,Lance
1990, *Circus of the Mind in Motion Postmodernism and the Comic Vision*, Wayne State University Press, Detroit

PECICAN,Ovidiu -PĂTRAŞCU, Mihai
2003, *Acasă înseamnă Europa*, Editura Fundaţiei C.D.I.M.M., Maramureş

Raz, Jozeph,
2000, *Multiculturalismul:o perspectivă liberală*, în Altera, 13, Tg.-Mureş, 5-22

RUS,Călin
2002, *Relaţiile interculturale din România-o perspectivă psihosociologică*, în Interculturalitate, Cercetări şi perspective româneşti, Presa Universitară Clujană, Cluj-Napoca, 51-61

SALAT, Levente
2000, *Puncte de vedere la interpretarea multiculturalismului în România*, în Altera, 13, Tg. - Mureş, 23-46
2001, *Multiculturalism liberal*, Ed. Polirom, Iaşi

/SEVERIN, Adrian –Andreescu, Gabriel/
2000, *Locurile unde se construieşte Europa. Adrian Severin în dialog cu Gabriel Andreescu*, Ed. Polirom, Iaşi

SEVERIN, Adrian
2002, *Stabilitatea şi sfidările multiculturalismului civic în Europa*, în Interculturalitate Cercetări şi perspective româneşti, Presa Universitară Clujană, Cluj-Napoca, 13-26

SPIRIDON, Monica
1999, *Splendoarea şi mizeriile unui concept: multiculturalismul,* în Altera, 12, Tg.Mureş, 26-34

https://biblioteca-digitala.ro

TYLOR, Edward Burnett
1871, *Primitive Culture:Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom*, Edit.John Murray, London, 2 vols.

THE POST MODERNISM AND IDENTITY SPEECHES IN D.K.M.T.

Abstract.

The post-modernism as a wave appeared in the last years of the XX century, was the one who created the social scientism crisis and produced changes in cultural concept. In this wave the fanatics replaced the concept of complex culture with the term of cultural complexity. Also the post-modernism wave replaced the old liberal speeches with new theories and new speeches, a typical speech for the construction of social identity. The multicultural ideology is an American loan specific to Kymlicka, it is used by the plural societies and is based on diversity and difference. Trying to present the function of multicultural ideology in D.K.M.T., the author observes a certain similitude in each side of those three countries, the trend of ethnical group isolation which means that they become to provide their own culture. The multicultural ideology was named" culture in the iron cage", it was a failure and it created a new kind of speech which promoted the intercultural dialog and regional identity.

https://biblioteca-digitala.ro

ETNICITATE ŞI PAROHIALISM - REPERE ÎN ARTICULAREA SINELUI LA STUDENŢII TIMIŞORENI

Alin Gavreliuc

Provocările metodologice ale studierii imaginarului identitar din Banat

Studiul pe care îl rezumăm aici se integrează într-un proiect de cunoaştere mai larg, ce-şi propunea să exploreze imaginarul identitar bănăţean, recurgând la metodologii plurale (Gavreliuc, 2003). Astfel, alături de această investigaţie psihosociologică, s-au mai derulat două anchete de teren: prima pe un eşantion de 35 de interviuri de istorie orală, cu subiecţi selectaţi dint-un strat generaţional vârstnic, care şi-au asumat un destin social traumatic, şi cea de-a doua, pe bază de chestionar, pe un eşantion regional reprezentativ de 1057 de subiecţi. Intercalată deopotrivă cronologic, dar şi ca extensie a eşantionului între cele două anchete amintite, cercetarea de faţă s-a construit în jurul unor întrebări-reper, care ne-au călăuzit pe parcursul realizării întregului proiect: *„Cum ne privim pe noi înşine? Definirea de sine este similară cu definirea grupului naţional integrator? Care este imaginea noastră în ochii* celuilalt*? Ne putem privi cu ochii* celuilalt*? Ce strategii specifice de articulare a acestor imagini putem descoperi? Ce rol a jucat istoria şi dinamica socială în prefacerea identitară?"*

Integrând interogaţiile de mai sus, chestionarul pe care l-am elaborat reuneşte trei zone de interes distincte. Astfel, într-o primă zonă tematică am propus subiecţilor o *incursiune autobiografică*, de această dată nu prin interviul comprehensiv, valorificat în cadrul eşantionului de povestiri ale vieţii, ci prin testul WAY: *„Who are you?" (Cine eşti tu?)* (Kuhn, Partland, 1954). Desigur, avantajul principal al utilizării acestei probe îl constituie simplitatea sa, fapt ce îngăduie lărgirea considerabilă a eşantionului studiat din populaţie (format acum din 366 de subiecţi, spre deosebire de 35 de subiecţi în studiul derulat pe arhiva

https://biblioteca-digitala.ro

de istorie orală), cu sporirea corespunzătoare a validității concluziilor. Dezavantajul principal este legat de natura acestui test, care presupune formulări libere ale subiecților, fapt ce generează o cantitate considerabilă de informații de natură calitativă care trebuie regrupate în categorii numărabile și prelucrabile statistic.

O a doua zonă tematică este reprezentată de realizarea și aplicarea unei probe *sui-generis*, ce pleacă de la sugestiile metodologice ale unei direcții de cercetare influente în etnopsihologia contemporană, *ego-psihologia* (Zavalloni, 1973, 1974, 1996), transferând exigențele testului WAY („Eu sunt...", notat de acum convențional cu ES) la o versiune focalizată asupra identității naționale („Noi, românii, suntem...", notat cu NRS). În consecință, am solicitat subiecților 20 de afirmații privitoare, de această dată, la identitatea națională și am încercat printr-o asemenea probă să urmărim *autoetnoimaginea „românității"*, dar și mecanismele de elaborare a acestei imagini în asociere cu imaginea de sine.

În sfârșit, în a treia zonă tematică am *raportul dintre identitatea națională, cea regională și cea locală,* precum și interferențele lor cu alte tipuri de identități supra sau subordonate. În vederea surprinderii acestui raport multipolar am adăugat chestionatului o listă de identități multiple, dintre care unele trebuie asumate explicit de către subiecți, pe care aceștia le ierarhizează din punctul de vedere al relevanței pentru sine.

Privitor la alcătuirea acestui instrument de lucru, merită semnalat că în pofida recomandărilor ce sugerau introducerea datelor factuale în partea finală a chestionarului (Chelcea, 2001, p. 123), am localizat deliberat elementele de identificare în prima parte a probei. Motivația unei asemenea plasări este legată de nevoia de a-l determina pe subiect să decidă pentru ce identitate regională și etnică optează, dintr-o listă impusă de etnii și de rezidențe regionale, și de a urmări, mai apoi, în ce măsură declară, prin intermediul unor formulări neimpuse, aceleași identități regionale și etnice în cadrul celor trei zone tematice descrise

https://biblioteca-digitala.ro

deja. Dacă am fi păstrat ordinea obişnuită a prezentării itemilor, încheind cu datele de identificare, este foarte probabil că am fi produs o contaminare a răspunsurilor din acest registru convergentă cu identificările libere construite în itemii anteriori. Totodată, ne-a interesat în mod special rolul acestor ancore identitare de debut ale strategiilor discursive despre sine din cadrul chestionarului, reprezentate de categoria datelor primare. Cu alte cuvinte, am vrut să urmărim cum îşi articulează discursul un subiect care, decide, precum în chestionarul codat U.P.61, că este „german", dar, în pofida acestei decizii conştiente adaugă imediat mai apoi în testul WAY: „eu sunt un german amestecat", se hotărăşte să completeze testul „Noi, românii, suntem..." până la capăt şi sfârşeşte, în cadrul evaluării multiidentitare, să declare identitatea etnică astfel: „eu sunt un neamţ româno-evreu". Tot acest traseu discursiv porneşte, aşadar, de la un teritoriu clar delimitat, conferit de datele de identificare, şi intră pe un teritoriu mişcător, în care identităţile sunt construite progresiv în interrelaţii complexe între nivelele diferite ale imaginarului identitar.

Descrierea cercetării

Eşantionul a fost format din 366 de studenţi de la cele trei tipuri de învăţământ superior timişorean (socio-uman, ştiinţe ale naturii şi ştiinţe pozitive, selectaţi din cadrul Universităţii de Vest, tehnic-ingineresc, din cadrul Universităţii „Politehnica" şi medical, din cadrul Universităţii de Medicină şi Farmacie, toate din Timişoara), respectînd ponderea fiecărei specializări în ansamblul stratului populaţional, iar cercetarea s-a derulat în luna aprilie 2002.

După colectarea datelor, principala dificultate a constat în a decide ce categorii înglobante selectăm, pornind de la studiile ce au instrumentat asemenea probe (Zucher, 1977, Stephan, Stephan,1985, Shepard, Marshall, 1999). Am optat pentru un procedeu nou, care a regrupat atributele exprimate de subiecţi printr-un proces derulat în două etape, numit *extensie primară şi sinteză finală prin*

https://biblioteca-digitala.ro

comprimare, urmând sugestiile lui N. Schwartz, R. M. Groves şi H. Schuman (1998, pp. 166-169). Astfel, în prima etapă am reţinut *toate* atributele formulate pe un subeşantion de 61 de subiecţi (*extensia*). În cadrul acestui stadiu, am grupat, acolo unde s-a putut, atributele în categorii polare, şi am efectuat o analiză de frecvenţe, iar atributul care era cel mai prezent a fost considerat *atributul nucleu*. În jurul său, în aceeaşi arie semantică, se grupau celelalte atribute mai puţin prezente. De exemplu, atributul nucleu legat de sociabilitate cel mai frecvent evocat în această primă etapă era „prietenos", iar celelalte subordonate au fost „cald", „afectuos", sociabil", „deschis", „receptiv". Prin *comprimare*, în etapa a doua, în care se lucrează pe întregul eşantion, s-au contabilizat doar atributele nucleu, chiar dacă au fost evocate atributele învecinate semantic. Avantajul unei asemenea metode rezidă în obţinerea unui set de categorii rezonabil numeric (nici impresionant, dar nici sărac), care mai ales acoperă *întreg* spectrul argumentativ al discursurilor identitare din eşantion. Desigur, a doua fază impune eventuale corecţii, în cazul în care apar şi alte categorii foarte influente, nesesizate în subeşantion, şi care, la limită, pot deveni noi atribute nucleu. Întrucât, însă, subeşantionul a fost selectat aleatoriu din eşantionul global, probabilitatea ca să se impună noi categorii neremarcate în stadiul primar este redusă.

Aşadar, urmărind aceste exigenţe şi regândind sistematizările anterioare, am identificat următoarele opt mari *categorii supraordonate de definire identitară*, care grupează alte numeroase categorii identitare subordonate, ce reunesc atributele-nucleu şi atributele învecinate semantic: *atribute interpersonale, repere comportamentale faţă de celălalt; trăsături identitare prescrise* (statusuri sociale prescrise – de gen, vârstă, apartenenţă etnică, regională etc.); *interese, preferinţe, aspiraţii; aspecte existenţiale, afirmaţii foarte generale, metafore identitare ambigue; autodeterminare, voluntarism; convingeri şi credinţe internalizate; trăsături de personalitate relativ independente de „celălalt"; calificări*

https://biblioteca-digitala.ro

identitare provenite din diferențieri sociale (statusuri și roluri sociale dobândite).

În acest cadru teoretic și valorificând metodologia descrisă mai sus, am formulat următoarele *ipoteze ale cercetării*:

I_1: Descrierea de sine realizată prin intermediul probei WAY va fi egocentrică, cu o tonalitate pozitivă.

I_2: Autostereotipul etnic românesc rezultat în urma aplicării TST pentru „Noi, românii, suntem..." va fi convergent cu cel obținut în cercetările etnopsihologice anterioare.

I_3: Vor exista diferențe semnificative între modul de articulare al imaginarului identitar personal și al imaginarului identitar național.

I_4: Identificarea în termeni de etnie este cea mai puternică în cadrul grupului studențesc investigat, în dauna celorlalte identități sociale.

I_5: Se poate pune în evidență prezența unor identități sociale relevante, dar și a unor identități sociale irelevante pentru stratul generațional studiat.

După înregistrarea frecvențelor de apariție a categoriilor am construit și un *indice de pregnanță*, care se calculează după cum urmează: $I_{pES/NRS} = (a-b)x(a+b) / T_c$;

în care: a = frecvența de apariție a atributului pozitiv; b = frecvența de apariție a atributului corespondent negativ din aceeași arie semantică; (a-b) = tonalitatea atributului; (a+b) = pregnanța atributului; T_c = numărul total de evocări ale tuturor atributelor din categoria extinsă corespondentă (una din cele 8 categorii supraordonate). Un asemenea indice este grăitor în a înfățișa, mai fidel decât simpla frecvență, influența (*ponderea*) atributului respectiv în cadrul categoriei înglobante, cât și în cadrul fiecărui tip de identitate construit prin cele două probe TST (individuală, respectiv națională). Desigur, acest indice se poate calcula doar în situația în care întâlnim atribute polare.

Trebuie subliniată, în încheierea prezentării modului de elaborare și aplicare a probelor, opțiunea pentru o metodologie care a evitat tehnica limitativă a alegerii dintr-o listă de trăsături impuse (*check-list*), antrenând subiectul într-un proces cognitiv mai complex, ce

https://biblioteca-digitala.ro

depăşeşte *recunoaşterea* atributelor, propunându-i o *reactualizare* a acestora în absenţa reperelor atribuţionale implicite. Intenţionând să surprindem o serie de portrete asociate stereotipurilor etnice, am urmărit cum se articulează, într-o manieră cvasi-automată, clişeul verbal stereotipal, ce mobilizează vocabularul activ al subiectului, şi nu cel pasiv obţinut prin recunoaştere (Chelcea, 1994, p. 246). Totodată, am ocolit tehnica *check-list* întrucât aceasta este însoţită de numeroase neajunsuri. În primul rând, induce o anumită sugestivitate, sporul de cunoaştere fiind astfel mult limitat, înregistrând doar frecvenţa atributelor prealabile selecţionate de cercetător, şi nu cele pe care le-ar fi evocat nemijlocit subiecţii. În al doilea rând, tehnica listei de atribute este supusă inevitabil efectului de listă, deformând ierarhizarea răspunsurilor. Se cuvine accentuat faptul că în cercetarea noastră nu ne-a preocupat ordinea de prezentare a trăsăturilor referenţiale, ci mai degrabă strategia sumată de subiect în configurarea *ansamblului* portretului identitar. Din aceste considerente, evitând tehnica listei de atribute şi solicitând o definire de sine complexă, prin construirea unor scurte discursuri identitare, am reunit o importantă cantitate de informaţii calitative, care au prelucrate mai apoi conform cerinţelor unei cercetări focalizate asupra documentelor sociale (Chelcea, 1985).

Analiza rezultatelor

Lectura informaţiilor obţinute evidenţiază menţionarea a 5212 de atribute în cazul testului „Eu sunt...", şi a 4053 de atribute pentru testul „Noi, românii, suntem...", adică în medie 14,24 atribute pentru ES şi 11,07 atribute pentru NRS, deşi solicitarea iniţială adresată subiecţilor era să identifice 20 de atribute pentru fiecare categorie identitară. Cu toate acestea, un număr de 113 subiecţi (30,87 %) au completat chestionarul în întregime, formulând 20 de scurte caracterizări atribuţionale deopotrivă pentru ES, cât şi pentru NRS.

Să ne focalizăm atenţia asupra primului registru ipotetic al cercetării noastre: modul de construire al imaginii de sine a subiecţilor. Principial, pornind de la sugestiile teoretice ale lui I. Radu (1994, p.

https://biblioteca-digitala.ro

32), am disociat între *imaginea de sine protectivă*, constituită din trăsăturile pozitive auto-atribuite, şi *imaginea de sine critică*, alcătuită din trăsăturile negative. La acest nivel ne preocupă surprinderea *imaginii de sine modală*, adică a imaginii care reuneşte trăsăturile ce sunt cel mai frecvent evocate de către stratul generaţional studiat. Dacă ar fi să urmărim trăsăturile ce apar cel mai des în registrul pozitiv al acestui portret sinteză al tânărului universitar timişorean, putem remarca prezenţa marcantă a următoarelor atribute: „prietenos", „sensibil", „vesel", inteligent", „sincer", toate cu frecvenţe de peste 30%. Imaginea identitară personală pozitivă, aşa cum reiese din cercetarea noastră, este înfăţişată în *figura nr. 1*, în care sunt reprezentate atributele cu o frecvenţă a evocării mai mare de 15%.

În *figura nr. 2* am prezentat atributele cu conotaţii negative care caracterizează studentul bănăţean, remarcând că doar unul singur, „nepractic", depăşeşte graniţa celor 30%. Se poate distinge cum în constituirea imaginii de sine atributele negative au o pregnanţă mult mai modestă decât atributele pozitive, tendinţă ce reconfirmă teoria identităţii sociale (Tajfel, 1982), precum şi nevoia de echilibru identitar în definirea autoreferenţială, printr-o implicită promovare de sine (Swann, 1987; Leary, 1995; Baumeister, 1999). Se poate observa, pe de altă parte, că dintre cele 6 atribute negative mai influente, 3 au o conotaţie ambiguă, doar parţial negativă, ce nu pot fi calificate propriu-zis drept deficienţe, cât mai degrabă inabilităţi contextuale, precum „copilăros", „nepractic", introvertit", ceea ce întăreşte şi mai mult conturul unui portret cu o tonalitate cvasi-pozitivă.

https://biblioteca-digitala.ro

Figura nr. 1. Imaginarul identitar personal pozitiv

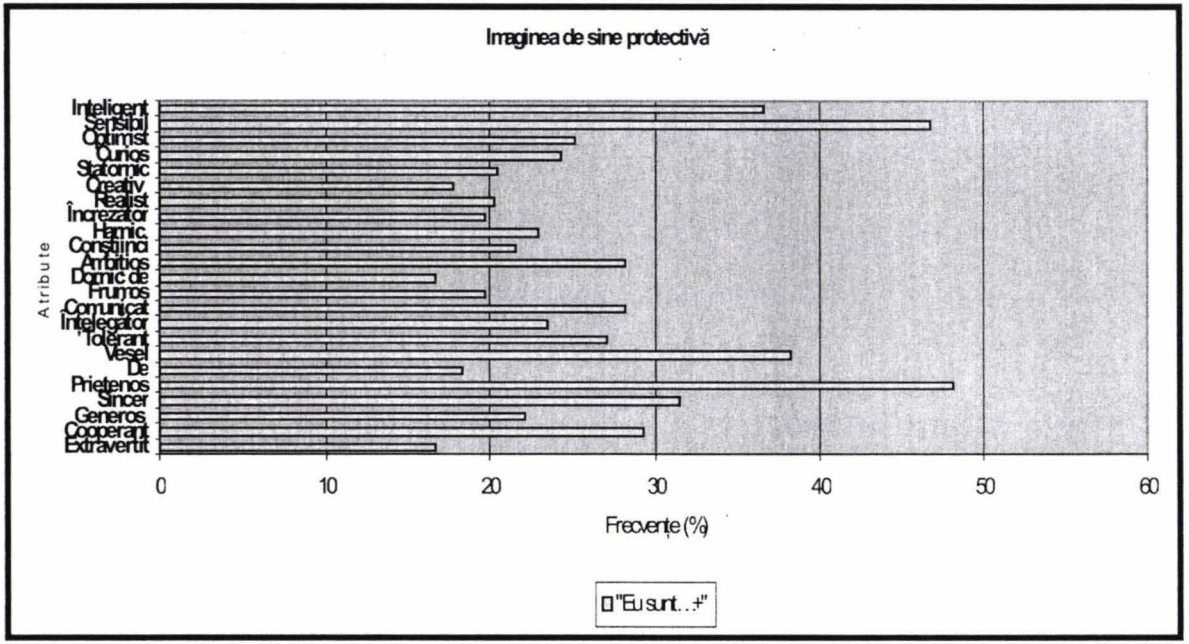

https://biblioteca-digitala.ro

Figura nr. 2. Imaginarul identitar personal negativ

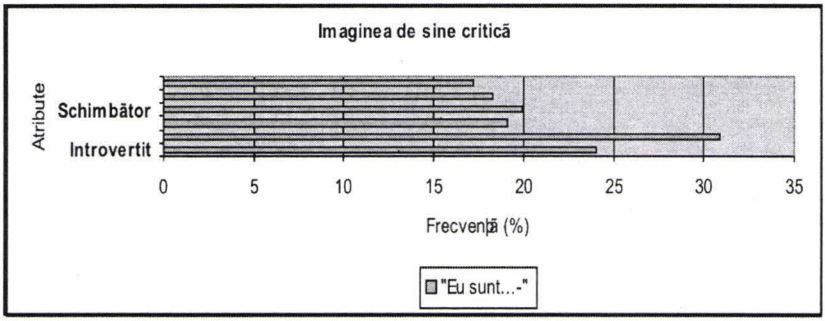

Totodată, pe categorii înglobante avem următoarea distribuție a rezultatelor pentru imaginea de sine, așa cum reiese din *tabelul nr. 1* și din *figura nr. 3*.

Tabelul nr. 1

Imaginea de sine pe categorii supraordonate: frecvențe de apariție

Nr. crt.	Categoria supraordonată din testul WAY	Atribute polare		Atribute independente	Frecvența de apariție totală
		Atribute pozitive	Atribute negative		
1	Atribute interpersonale	1290	474	-	1764
2	Trăsături identitare prescrise	-	-	364	364
3	Interese, preferințe, aspirații	-	-	205	205
4	Afirmații generale, metafore identitare ambigue	-	-	154	154
5	Autodeterminare, voluntarism	448	130	-	578
6	Convingeri și credințe internalizate	-	-	266	266
7	Trăsături de personalitate relativ independente de „celălalt"	889	515	-	1404
8	Calificări identitare provenite din diferențieri sociale	148	80	249	477
	Total	2775	1199	1238	5212

Se remarcă frecvențele mai ridicate în definirea de sine asociate atributelor interpersonale, reperelor comportamentale față de „celălalt", precum și trăsăturilor de personalitate relativ independente de „celălalt". Astfel, imaginea modală de ansamblu este construită în jurul unui registru al deschiderii relaționale (cele mai numeroase evocări sunt din prima

https://biblioteca-digitala.ro

categoria supraordonată) şi al unei imagini despre înzestrările proprii foarte favorabilă (categoria a şaptea), ambele cu o tonalitate puternic pozitivă (1290 menţiuni pozitive faţă de 474 negative, respectiv 889 pozitive, faţă de 515 negative). Se distinge prezenţa redusă în definirea de sine a afirmaţiilor generale sau a metaforelor identitare ambigue, care sunt specifice unei autodefiniri *implicite*, subiecţii optând pentru o manieră angajantă, *explicită*, de exprimare identitară. Faţă de studiile lui P. Iluţ (2001, p. 112), realizate pe un eşantion de studenţi români, în care 16% dintre subiecţi alegeau o manieră ocolită de auto-identificare, scorul de faţă, care reprezintă 5,10% din numărul total de menţiuni atribuţionale în cadrul testului WAY, ne înfăţişează un spor considerabil de limpezire, de deschidere expresivă, în care formulările deschise, clarificatoare sunt preferate, sugerându-se în definirea de sine prevalenţa unui stil asertiv de auto-prezentare (Arkin, 1981; Paulhus *et al.*, 1988). În pofida rezervelor inevitabile pe care se impune sa ni le asumăm datorită limitelor eşantionării din cele două cercetări, se poate surprinde o dinamică identitară a anilor din urmă ce indică o progresivă deschidere expresivă pentru tinerii românii în privinţa definirii de sine care este datorată liberalizării contextului social-politic şi cultural, ce se depărtează tot mai mult de modelul de auto-prezentare defensiv al anilor al.,"80, în care ponderea trăsăturilor neclare, ambigue, evitante era considerabilă (46%) (Iluţ, 2001, p. 213).

Aşadar, în ceea ce priveşte evaluarea ipotezei noastre (I_1), *tabelul nr. 1* este grăitor în a ne indica tendinţa puternică a subiecţilor de a opta pentru o definire de sine în termeni favorabili, tonalitatea atribuirilor fiind covârşitor pozitivă. Astfel, din 5212 atribuiri, 3974 se realizează prin intermediul unor trăsături polare, din care 2775 sunt pozitive şi numai 1199 sunt negative. Pe această cale, *ipoteza (I_1) se confirmă*.

De şi mai mare interes pentru ansamblul proiectului rezumat aici este urmărirea modului de îngemănare a imaginarului identitar

https://biblioteca-digitala.ro

național. În *figura nr. 3* sunt înfățișate trăsăturile cele mai influente în conturarea portretului „românității", și anume „ospitalitatea" (evocată aproape în 1 din 2 chestionare), „inteligența" și caracterul „prietenos" al oamenilor acestor locuri (toate cu frecvențe de peste 30%), dar și „hărnicia", „creativitatea", „veselia" și „toleranța" acestora (cu frecvențe de peste 20%).

Figura nr. 3. Imaginea pozitivă de sine a românilor realizată de eșantionul studențesc

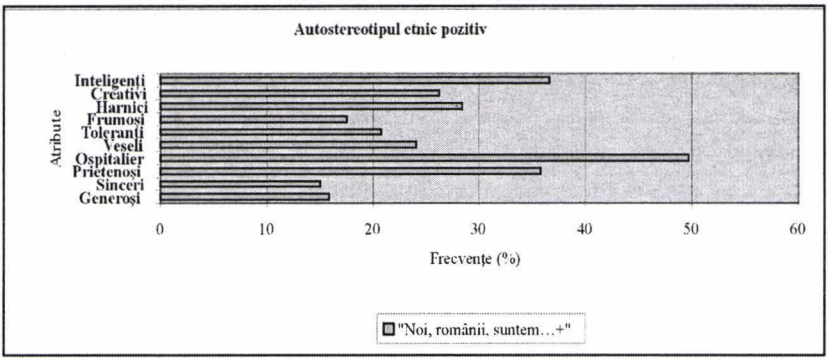

În *figura nr. 4* sunt prezentate trăsăturile negative ale imaginii identitare naționale, care dau naștere unui portret mult mai dispersat decât cel pozitiv, în care nici un atribut nu depășește 30% din aprecieri, iar singurele trăsături mai des amintite, care trec de pragul de 20%, sunt „sărăcia" și „lenea" (ambele cu peste 25%).

Figura nr. 4 Imaginea negativă de sine a românilor realizată de eșantionul studențesc

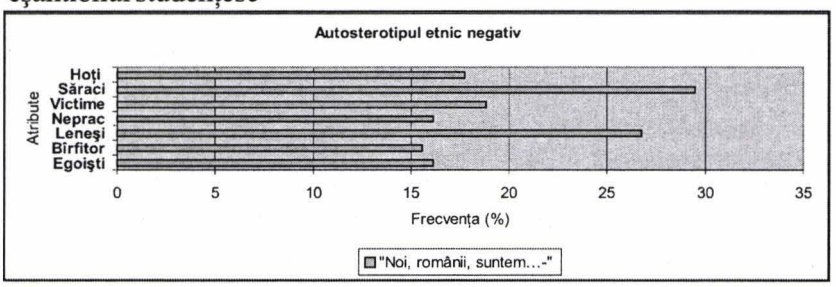

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă recurgem la o analiză comparativă între portretul care trasează contururile *autostereotipului etnic românesc* rezultat în studiul nostru şi cercetările anterioare, derulate pe eşantioane naţionale reprezentative sau pe eşantioane specifice (Chelcea, 1991, 1994; Chelcea, Moţescu, 1994; Chelcea *et al.*, 1998), putem remarca convergenţe puternice în registrele cele mai importante ale imaginii de sine a românilor. Astfel, întocmai ca şi în cercetările amintite, „ospitalitatea" se impune detaşat ca trăsătura cea mai influentă a stereotipului etnic pozitiv, alături de care se află, deopotrivă în cercetările citate, precum şi în cea prezentă, „hărnicia", caracterul „prietenos", „inteligenţa" românilor, după cum în stereotipul etnic negativ regăsim centrale „lenea" şi „hoţia". Putem decide, aşadar, că *ipoteza a doua a cercetării (I_2) se confirmă.*

Merită semnalată aceeaşi protecţie a reprezentării identitare impusă în definirea de sine, descrisă de psihologii sociali (Sedikides, Schloper, Insko, 1998), prin care atributele pozitive sunt evocate precumpănitor, iar cele negative sunt ponderate de recalificări ambigue, precum desemnarea ca „neajunsuri" a 3 din cele 7 trăsături modale. Astfel, „sărăcia" şi starea de „victimă" sugerează prezenţa unei cauze externe a deficienţelor („celălalt"), iar însuşirea de a fi „nepractic" lasă loc unei reorganizări pozitive în alte dimensiuni („nu suntem practici, dar suntem foarte sufletişti şi creativi", ca în chestionarul codat U.P.31). Cât priveşte compoziţia argumentativă a definirii de sine pe cele opt categorii înglobante, se remarcă o pondere importantă a calificărilor identitare provenite din diferenţieri sociale (ce particularizează şi localizează precis rolul „românului" în dialogul cu „celălalt"), dar întâietatea este deţinută - la fel ca şi în definirea de sine - de atributele interpersonale, dovedind o contaminare şi la nivel colectiv a modului deschis de relaţionare cu alteritatea construit la nivel individual. Aceste tendinţe pot fi urmărite în *tabelul nr. 2.*

https://biblioteca-digitala.ro

Tabelul nr. 2

Imaginea autoreferențială națională - frecvențe de apariție

Nr. crt.	Categoria supraordonată din testul WAY	Atribute polare		Atribute Independente	Frecvența de apariție totală
		Atribute pozitive	Atribute negative		
1	Atribute interpersonale	876	481	-	1357
2	Trăsături identitare prescrise	-	-	105	105
3	Interese, preferințe, aspirații	-	-	134	134
4	Afirmații generale, metafore identitare ambigue	-	-	183	183
5	Autodeterminare, voluntarism	265	266	-	531
6	Convingeri și credințe internalizate	-	-	255	255
7	Trăsături de personalitate relativ independente de „celălalt"	457	266	-	723
8	Calificări identitare provenite din diferențieri sociale	112	480	173	765
	Total	1710	1493	850	4053

Oricum, imaginea „românității" este mai critică decât cea personală în registrul autodeterminării și voluntarismului (unde atributele pozitive și negative sunt evocate practic la paritate: 265 pozitive și 266 negative), sugerând conștientizarea și asumarea unei doze de dezangajare colectivă. Fenomenul apare și mai pregnant în zona calificărilor provenite din diferențieri sociale, în care rolurile și statusurile sociale dobândite descriu o imagine despre identitatea națională ce îmbină resentimentul, marginalizarea resimțită și sărăcia (18,85% decid că „românii sunt victime" și 29,51% că sunt „săraci" / "plini de nevoi").

Inițiind, dealtfel, discuția comparativă privitoare la mecanismele de articulare a imaginarului identitar personal și național, am remarcat prezența unor diferențieri importante între construirea imaginii de sine individuale și colective. În cadrul fiecăreia dintre cele opt categorii înglobante am realizat o comparație între media frecvențelor de apariție a atributelor subordonate pe fiecare categorie. Rezultatele sunt prezentate în *tabelul nr. 3*.

https://biblioteca-digitala.ro

Tabelul nr. 3

Comparaţii între medii pe eşantioane perechi şi analiza corelaţională între ES şi NRS

Nr. crt.	Categoria supraordonată din testul WAY	Factorul t ES-NRS	Valoarea pragului de semnificaţie	Corelaţia ES-NRS	Valoarea pragului de semnificaţie
1	Atribute interpersonale	t(362)= 3,695	p<0,001	r=0,348	p<0,001
2	Trăsături identitare prescrise	t(362)= 5,329	p<0,001	r=0,341	p=0,007
3	Interese, preferinţe, aspiraţii	t(362)= 2,938	p=0,005	r=0,285	p=0,026
4	Afirmaţii generale, metaforc identitare ambigue	NS	-	r=0,508	p<0,001
5	Autodeterminare, voluntarism	NS	-	r=0,281	p=0,029
6	Convingeri şi credinţe internalizate	NS	-	NS	-
7	Trăsături de personalitate relativ independente de „celălalt"	t(362)= 6,406	p<0,001	r=0,382	p=0,002
8	Calificări identitare provenite din diferenţieri sociale	t(362)= 2,592	p=0,012	r=0,423	p=0.001

Notă: NS = nesemnificativ statistic.

În primul rând, se remarcă, pe ansamblu, o *coerenţă argumentativă structurală* în definirea identitară, fapt ilustrat de prezenţa a 7 corelaţii semnificative din 8 între nivelele de articulare a imaginii de sine individuale şi colective. Cu toate acestea, dacă analizăm în interiorul structurii argumentative pe eşantioane perechi şi realizăm comparaţiile statistice între medii, se observă că în 5 din 8 nivele (atribute interpersonale; trăsături identitare prescrise; interese, preferinţe, aspiraţii; trăsături de personalitate relativ independente de „celălalt" şi calificări identitare provenite din diferenţieri sociale) există diferenţe semnificative între definirea identitară personală şi colectivă. Astfel, atunci când îşi construieşte identitatea individuală, subiectul recurge la mai multe atribute interpersonale decât în versiunea colectivă, fapt ce

https://biblioteca-digitala.ro

sugerează importanța datelor identificatorii relaționale în conturarea unei imagini de sine favorabile, constatare ce reconfirmă rolul hotărâtor și ponderea ridicată a autodezvăluirilor relaționale în îngemănarea unei identități personale pozitive (Morton, 1978; Derlega, Berg, 1987).

Se observă, totodată, că tendința ce favorizează o prezență mai marcantă a atributelor proprii identității individuale spre deosebire de cea colectivă se înregistrează în alte patru registre atribuționale. Trăsăturile identitare prescrise sunt mai frecvent evocate în autodefinirea de sine individuală, spre deosebire de autodefinirea colectivă, indicând faptul că identitatea etnică este în mai mică măsură supusă determinărilor naturaliste, ce țin de o „biologie" a socialului, impusă de integrarea într-o serie de roluri moștenite. În privința intereselor, preferințelor și aspirațiilor, acțiunea de particularizare identitară era firesc să privilegieze polul personal în dauna celui colectiv (căci acestea reprezintă în primul rând marcatori de identitate individuali), după cum merită semnalată tonalitatea echilibrată a autodeterminării și voluntarismului în cazul definirii de sine colective, față de cea puternic pozitivă în cea individuală. Mesajul transmis de liniile portretului anterior sugerează că deficiența dezangajării proprie registrului tocmai evocat, recunoscută ca atare la nivel colectiv, nu este atribuită și personalității individuale a subiectului, fapt pus în evidență și în studii anterioare, în care identificarea cu defectele psihomorale ale românilor era asumată cu multe rezerve de participanții individuali la cercetare (Chelcea, 1994, p. 299). Apoi, lectura datelor înfățișează tendința probată deja în studiile de psihologie socială experimentală conform căreia, printr-o autodezvăluire progresivă (Altman, Taylor, 1973), în definirea de sine personală subiecții recurg la mai multe atribute asociate trăsăturilor de personalitate native și abilităților înnăscute, spre deosebire de definirea de sine colectivă. Concluzia de mai sus este ilustrată la noi prin prezența mult mai marcantă a trăsăturilor de personalitate relativ independente de „celălalt" în cazul ES decât pentru NRS.

https://biblioteca-digitala.ro

Ne atrage, însă, atenția numărul aproape dublu de evocări atribuționale în registrul calificărilor identitare în favoarea variantei NRS (765), spre deosebire de ES (477), dar cu o tonalitate puternic negativă în cazul atributelor polare (112 pozitive și 480 negative). Ni se conturează încă o dată, pe această cale, o imagine despre „românitate" tensionată, ce este reprezentată sub forma unor respingeri simbolice din partea „celuilalt" și care ilustrează interiorizarea de către subiecți a unui anumit sentiment al excluderii și nedreptății, subliniat de prezența marcantă a unor roluri dobândite specifice precum „traumatizat" sau „victimă / marginalizat".

Dincolo de toate aceste diferențe globale, dacă avansăm lectura comparativă în cadrul fiecărei categorii atribuționale, putem observa în detaliu, pe de o parte, care sunt atributele specifice ce sunt cele mai prezente în definirea de sine, iar pe de altă parte, în jurul căror trăsături identitare particulare se înregistrează discrepanțe majore între imaginarul identitar personal și imaginarul identitar național. Să urmărim, așadar, registrele categoriale supraordonate caracterizate prin atribute polare și prezența - prin intermediul indicelui de pregnanță - a atributelor specifice în cadrul lor pentru ES și NRS. Se reconfirmă și pe această cale, pe de o parte, *nevoia unei identități personale pozitive*, caracterizată prin calități precum „prietenos", „vesel", ambițios", „conștiincios", „sensibil", „inteligent" (toate cu i_p>10) și pe de altă parte înclinația către o *definiție identitară colectivă apreciativă*, pliată pe tiparele stereotipului etnic, care reunește trăsături precum „ospitalitatea" (cu cel mai ridicat indice de pregnanță, i_p= 24,41), dar și caracterul „prietenos", „creativitatea" și „inteligența" (toate cu i_p>10) grupului de referință („românii"), subliniind încă o dată persistența reprezentărilor sociale privitoare la identitatea națională (Chelcea *et al.*, 1998, p. 278).

Toate aceste prelucrări statistice, comparații și evaluări ne îndreptățesc să afirmăm că există diferențe semnificative între modul de articulare al imaginarului identitar personal și al imaginarului identitar național, *confirmându-se, astfel, ipoteza nr. 3 (I_3).*

https://biblioteca-digitala.ro

Înainte de a analiza următorul teritoriu ipotetic, să ne îndreptăm atenţia asupra unei surse de informaţii utile furnizate de o asemenea tehnică de cercetare. Astfel, putem ilustra natura construită social a identităţii etnice prin urmărirea modului de completare a testului NRS pentru subiecţii de altă etnie declarată decât cea română. Cum numărul celor care în debutul chestionarului au optat pentru o altă etnie decât cea majoritară este important (54, adică 14,75% din subiecţii chestionaţi), un indicator însemnat al asumării „românităţii" ca o identitate inclusivă ($i_{includerii}$), judecată în termeni de „noi", îl constituie raportul dintre numărul celor care au decis să completeze testul „Noi, românii, suntem..." deşi nu sunt români (n_c), şi numărul total al celor de altă etnie decît etnia majoritar românească (n_t).

$i_{includerii} = n_c / n_t$.

Se observă că acest indicator ($i_{includerii} = 0,927$) este foarte aproape de unitate, căci din întregul eşantion doar 3 subiecţi (doi maghiari şi un german) au lăsat necompletat testul NRS, deşi s-a precizat de către operatorul de sală că rămâne la libera alegere a subiecţilor modul de răspuns şi, mai ales, completarea în sine. Se subliniază pe această cale că identitatea etnică este în mult mai mică măsură un dat natural, ce ţine de o biologie a socialului, cât o entitate reconstruită necontenit prin negocierea cu „celălalt" semnificativ în cadrul destinului comunitar al subiectului (Barth, 1995).

Chiar dacă putem califica prezenţa „celuilalt etnic" drept o *alteritate inclusivă*, să urmărim cum se articulează „imaginea românilor" în privirea „celuilalt diferit etnic": este imaginea astfel creată considerabil diferită de cea pe care românii înşişi şi-o elaborează? Dacă se citesc în registru comparativ rezultatele, se observă că numărul total de evocări atribuţionale este foarte asemănător cu modul de construire a identităţii româneşti, în termeni de „calităţi şi defecte", realizat de „români". De exemplu, cele 609 de menţiuni ale unor trăsături specifice propuse de către „neromâni" corespund celor 4053 de menţiuni din eşantionul global, raportul 609/4053 constituind exact 15,03% din totalul evocărilor atribuţionale, procent ce se suprapune aproape deplin

https://biblioteca-digitala.ro

peste ponderea subeşantionului în cadrul eşantionului global (14,75%). Totodată, dacă separăm eşantionul total în două subeşantioane (cel al „românilor" şi cel al „neromânilor") şi inventariem numărul mediu de atribute folosit de subiecţi la testul NRS pe fiecare din cele opt registre în parte şi realizăm o comparaţie între medii, nu se înregistrează nici o diferenţă statistic semnificativă între cele două subeşantioane, ceea ce consolidează concluzia care afirmă că imaginarul identitar naţional se caracterizează prin aceleaşi note specifice, fie că este realizat de românii înşişi sau de către partenerii lor de alte etnii, reprezentanţi ai unei alterităţi inclusive.

În încheierea discutării rezultatelor din zona tematică a testelor ES şi NRS am dori să acordăm o atenţie suplimentară unui registru aparte, calificat convenţional drept precumpănitor neinformativ, şi anume registrul al patrulea, asociat aspectelor existenţiale sau afirmaţiilor generale, dar şi a metaforelor identitare ambigue. Deşi trăsăturile identitare cu caracter supraordonat sau tautologic (de genul „om", „persoană", „personalitate", „fiinţă umană") sunt destul de numeroase, cu un indice i_p = 6,83% (ES), respectiv i_p = 7,38% (NRS), mult mai interesante şi mai grăitoare se arată a fi metaforele discursive, care deşi sunt vagi, iar pe alocuri ocultează sensul limpede al formulărilor, aduc în jocul conversaţional cu cercetătorul o informaţie concentrată foarte preţioasă, plină de ingenuitate. Calificări de genul „Eu sunt..." un ..."ambasador al cerului" sau „centrul pământului" devin un fel de sinteze identitare personale, după cum unele exprimări din testul identităţii colective, precum „Noi, românii, suntem..." „ca o minge de fotbal" sau „călcaţi în picioare" se transformă în metafore nucleu ce evocă marginalizarea simbolică nedreaptă pe care o resimţim. Nu de puţine ori apar expresii de o mare densitate semantică şi afectivă, precum memorabila formulare „Noi, românii, suntem... *nenăscuţi*", subliniind potenţialităţile remarcabile pe care într-o istorie mai generoasă le-am putea activa, devenind uneori mai grăitoare decât o întreagă colecţie de afirmaţii identitare cumulate. Iată de ce o simplă statistică descriptivă care înregistrează frecvenţele de apariţie a atributelor

https://biblioteca-digitala.ro

selectate trebuie mereu combinată cu o lectură interpretativă proaspătă, ce poate comunica o doză consistentă de adevăr despre „ceea ce suntem", fără de care imaginea identitară dezvăluită nu poate fi decât sărăcită de autenticitate.

Ultima zonă tematică a chestionarului este focalizată asupra testului multiidentitar (notat cu TMI). Ne-a interesat să urmărim cum anume se ierarhizează diferitele tipuri de identități sociale posibile și care dintre acestea au un grad de relevanță sporit pentru subiecții investigați. Am pornit în studiu nostru de la sugestiile oferite de o cercetare precedentă realizată pe un eșantion studențesc (Chelcea, 1994, pp. 300-301), care sublinia că studenții români se identifică, din punct de vedere cultural, în primul rând cu România, în al doilea rând cu calitatea lor de europeni, apoi cu cea de „locuitori ai lumii" și în mult mai mică măsură cu calitatea de „cetățeni balcanici".

Plecând de la aceste tendințe constatate am construit ipoteza nr. 4 (I_4), adaugând o serie de identități suplimentare cu care subiecții se pot identifica, adoptatând o viziune identitară cumulativă, simbolic concentrică. Astfel, cum toți integrăm într-un sine unitar mai multe identități (Baumeister, 1998), am pornit în definirea de sine de la identitatea proxim rezidențială (cartierul, zona, districtul din localitatea în care locuim), apoi cea locală (conferită de localitatea de rezidență), identitatea regională (asociată regiuni istorice din interiorul României cu care se identifica subiecții), identitatea națională (conferită de etnia asumată), identitatea regional-europeană (central-europeană sau sud-est europeană, evitând formularea implicit peiorativă „balcanică), cea europeană și, am sfârșit, cu cea globală, de „locuitor al lumii". La fel ca și în celelalte două registre tematice ale chestionarului, am optat pentru formulări libere ale subiecților în locul variantei *check-list*, considerând că în acest mod putem surprinde mai adecvat articularea identităților multiple, fără să impunem alegeri identitare.

Rugați să ierarhizeze din punctul de vedere al relevanței pentru sine aceste identități plurale, participanții la cercetarea noastră au clasificat însemnătatea pentru sine a identităților evocate mai sus,

https://biblioteca-digitala.ro

începând de la 1, calificată ca fiind cea mai importantă, înspre ranguri din ce în ce mai modeste din punctul de vedere al relevanței. Deliberat nu am impus realizarea unui „clasament" dinspre „1, cea mai importantă" înspre „8, cea mai puțin importantă", pentru că am dorit să le lăsăm libertatea subiecților să aleagă doar identitățile considerate semnificative, şi pornind de la acestea să efectueze, mai apoi, ierarhizarea proprie, anticipând că din setul identitar propus vor fi identități apreciate ca nerelevante pentru sine, aşa cum am precizat în ipoteza nr. 5 (I_5). Identitățile evaluate ca nerelevante au fost cotate convențional cu 1, iar cele mai relevante astfel: locul 1 în ierarhie cu 9, locul 2 cu 8 ş.a.m.d. În final, s-au realizat mediile scorurilor obținute de fiecare identificare identitară, iar rezultatele acestor prelucrări sunt prezentate în *figura nr. 5.*

Ceea ce se impune analizei dintru-început este victoria simbolică a „identității etnice" (de genul „român"), cea mai pregnant evocată ca fiind importantă în definirea de sine, urmată de identitatea regională (precum „bănățean"), la foarte mică distanță de cea locală (precum „timişorean"), dar şi de identitățile înglobante, de tipul „locuitor al lumi" şi „european". Pe această cale, *ipoteza a patra (I_4)*, care afirmă că identificarea în termeni de etnie este cea mai influentă în cadrul grupului studențesc investigat, în dauna celorlalte identități sociale, *este confirmată.*

Figura nr. 5 Identificarea identitară a subiecților

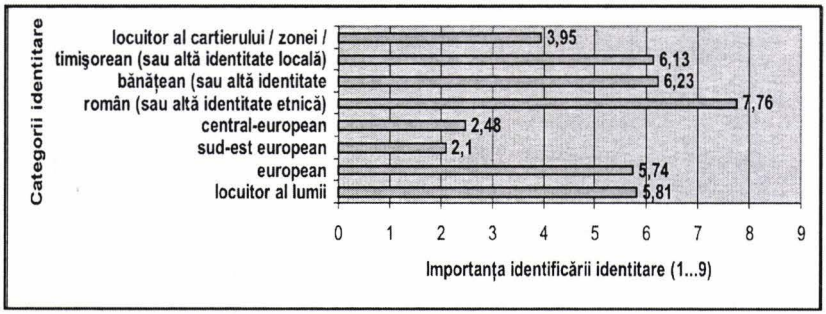

https://biblioteca-digitala.ro

Registrul valoric al mediilor de evaluare ne indică, totodată, că cel puțin cele cinci identități sociale evocate mai sus sunt relevante în definirea de sine, aflându-se între nivelul 5,74 (corespunzând unei medii a locului 4 în ierarhie) și 7,76 (echivalent unei clasări în medie pe locul 2). O identitate, cea proxim rezidențială, se dovedește a fi parțial relevantă (echivalentă cu o medie a clasării pe locul 6), iar două identități se arată a fi complet irelevente: cea sud-est europeană și cea central-europeană (ambele situate în jurul ultimului rang simbolic al acestui clasament sui-generis). Un asemenea rezultat este previzibil în prima sa parte și poate fi explicat, într-un registru ipotetic, prin integrarea, în urma conflictelor din zonă, a unui stigmat imaginar balcanic asociat ideii de Europă de sud-est, dar pare surprinzător în ceea ce privește calificarea ca nerelevantă a identității de „central-european" chiar în zona Banatului, în pofida lansării în regiune a unei dezbateri animate în sfera publică care a valorificat conceptul de central-europenitate (Babeți, Ungureanu, 1997). Nu putem decât să constatăm că, în pofida eforturilor inițiatorilor acestei dezbateri, chiar publicul tânăr educat - eșantionul fiind format din studenți de la toate universitățile timișorene - a rămas impenetrabil la asumarea unei asemenea noi ancore identitare. Prin urmare, cercetarea noastră dovedește că în stratul generațional investigat există deopotrivă o serie de identități sociale relevante, dar și unele identități sociale nerelevante în definirea identitară a subiecților, confirmându-se, astfel, ipoteza nr. 5 (I_5).

Merită semnalat că tendința descrisă mai sus se regăsește și cercetările derulate la sfârșitul anilor '90 în mai multe țări europene, care puneau în evidență opțiunea majorității central și est-europenilor pentru identități multiple și diversificate (Rose, Mishler, Haerpfer, 1998). În acest proiect de factură interculturală, identitatea națională era cea dintâi aleasă din punctul de vedere al importanței pentru sine, dar ponderea identităților numite parohiale (locală și regională) se dovedea mai însemnată în Europa răsăriteană decât în țările occidentale, fiind cea mai ridicată în România. Cu toate acestea, investigația recentă

https://biblioteca-digitala.ro

desfăşurată pe un eşantion naţional reprezentativ de către I. Culic, I. Horvath şi C. Raţ (2000) indică, întocmai ca în studiul regional pe care l-am realizat, opţiunea a 71,1% dintre subiecţii de etnie română în favoarea identităţii naţionale (ca primă alegere), dintr-o listă de şase categorii identitare posibile, exprimând o deschidere a „românului" faţă de identităţile sociale supraordonate, şi nicidecum un parohialism autarhic.

O ultimă resursă de cunoaştere importantă oferită de acest teritoriu al cercetării se datorează analizei traseului discursiv identitar privitor la identitatea naţională şi identitatea regională. Aşa cum am subliniat de la începutul discuţiei asupra TMI, am urmărit cum anume se califică pe ei înşişi subiecţii ce îşi declară în debutul chestionarului o anumită identitate pornind de la o listă posibilă de identităţi sociale precizate, şi sfârşesc prin a-şi redefini identitatea etnică prin intermediul unor formulări libere. Cu alte cuvinte, există o suprapunere între definiţia identitară prin tehnica check-list şi cea a exprimărilor libere? Răspunsul este în bună măsură negativ. Astfel, deşi iniţial se auto-încadrează formal într-o categorie etnică şi regională anume, subiecţii înclină, în multe rânduri, mai ales după ce au parcurs tot traseul autobiografic personal şi colectiv prin testele ES şi NRS, să se autodefinească prin intermediul unor identităţi mixte. De exemplu, când îşi precizează identitatea regională, unii dintre ei se declară: „moldoveano-ardelean" ori „bănăţeano-oltean" sau, ca în chestionarul codat U.P.22, în care se produce cea mai stufoasă clasificare identitară: „bănăţean, în mine, ardelean prin mine şi regăţeano-turcit peste mine". O tendinţă asemănătoare poate fi înregistrată şi în cazul autocalificărilor etnice, în care apar formule de genul „româno-maghiar" sau „sârbo-român", în total înregistrându-se 17 (4,64%) identităţi mixte etnice şi 41 (11,20%) identităţi mixte regionale. În tabelele nr. 4 şi 5 am prezentat frecvenţele de apariţie ale tuturor identităţilor asumate de subiecţi în cadrul TMI, comparativ cu cele menţionate în debutul chestionarului prin tehnica check-list.

https://biblioteca-digitala.ro

Tabelul nr. 4 Calificări identitare din punct de vedere regional (comparații între varianta *check-list* și cea a formulării libere)

Rezidența regională (*check-list*)	Numărul subiecților	Procentul subiecților (%)	Identitatea regională declarată în cadrul TMI (formulări libere)	Numărul subiecților	Procentul subiecților (%)
Banat	173	46,45	Bănățean	132	36,07
Transilvania	83	22,68	Ardelean	91	24,83
Oltenia	79	21,58	Oltean	76	20,77
Muntenia	13	3,55	Muntean	12	3,28
Moldova	11	3,01	Moldovean	8	2,19
Alta	7	1,91	Alta (specifică, singulară)	6	1,64
			Mixtă	41	11,20
Total	366	100,00	Total	366	100,00

Parcurgând aceste rezultate, se poate observa că 41 de subiecți care se declaraseră inițial cu o rezidență regională „bănățeană", 3 „olteni", un „muntean" și 3 „moldoveni", precum și un „dobrogean", renunță la încadrarea identitară regională prealabilă și optează pentru o categorie identitară mixtă. Totodată, apar 8 „noi" „ardeleni" în evaluarea finală din TMI, ceea ce sugerează că unii subiecți au apreciat că simpla rezidență regională nu se transferă în calitatea de actor regional specific. Altfel spus, deși 173 de subiecți consideră în debutul chestionarului că, locuind sau doar studiind în regiunea Banatului, pot fi calificați drept „bănățeni", atunci când își clarifică identitatea regională, 41 dintre ei optează fie pentru identități mixte, fie pentru alte identități regionale. Deci nu simpla rezidență conferă calitatea de „bănățean" sau „ardelean", ci mai degrabă o moștenire simbolică, reunită într-un ansamblu de valori, comportamente și atitudini - vizibil în testul ES, așadar, ceva construit și negociat social în interacțiunea nemijlocită cu „celălalt". Aceeași tendință se regăsește și în cadrul etniilor, în care toate identitățile etnice, dar îndeosebi cea „germană" (care aproape se înjumătățește numeric) își pierd o parte dintre aderenții inițiali în favoarea unor identități mixte. Rezultatele pot fi explicate prin ceea ce am putea

https://biblioteca-digitala.ro

Tabelul nr. 5 Calificări identitare din punct de vedere etnic (comparații între varianta *check-list* și cea a formulării libere)

Etnie (*check-list*)	Numărul subiecților	Procentul subiecților (%)	Etnia declarată în cadrul TMI (formulări libere)	Numărul subiecților	Procentul subiecților (%)
Români	312	85,25	Român	302	82,51
Maghiari	33	9,02	Maghiar	32	8,74
Germani	12	3,28	German	7	1,91
Sîrbi	8	2,19	Sîrb	7	1,91
Evrei	1	0,27	Evreu	1	0,27
			Mixtă	17	4,64
Total	366	100,00	Total	366	100,00

numi un fenomen de contaminare simbolică dinspre ceea ce sunt subiecții în plan regional (de exemplu, un „bănățeano-oltean") sau etnic („sârbo-român") - teritoriu dezvăluit la finalul chestionarului - înspre ceea ce și-ar dori să devină - teritoriu urmărit în debutul probei psihosociologice. Astfel, participanții la cercetare se îndreaptă către o identitate receptată ca pozitivă a grupului de referință (Lemaine, 1979; Lorenzi-Cioldi, Doise, 1997), privit ca grup cu un status de prestigiu superior (de genul, „bănățean" sau „ardelean", în versiunea regională, sau „german" ori „român", în versiunea etnică).

Prin urmare, această cercetare, care reunește date de factură calitativă și cantitativă în toate cele trei registre metodologice propuse (ES, NRS, TMI) consolidează aplicativ perspectiva teoretică care sublinia natura preponderent construită social și cultural pe o cale interacționistă a identităților sociale asumate de către subiecți.

Concluzii

Propunându-și să urmărească conținutul și dinamica imaginarului identitar bănățean pe un strat generațional tânăr, chestionarul aplicat pe un eșantion reprezentativ de studenți din unitățile de învățământ superior din Timișoara a reconfirmat teoria identității sociale, evidențiind strategiile argumentative de definire de sine într-o lumină favorabilă, în cadrul grupului de apartenență, imaginile autoreferențiale fiind puternic

https://biblioteca-digitala.ro

pozitive. Cercetarea noastră a descris, totodată, mecanismele de articulare ale imaginarului identitar personal şi naţional, şi a identificat prezenţa unor diferenţieri semnificative, în funcţie de opt categorii atribuţionale supraordonate, între modul de structurare al imaginii de sine individuale şi colective. Investigând conţinutul imaginarului identitar naţional, am surprins numeroase zone de convergenţă cu autostereotipul etnic românesc, aşa cum s-a conturat acesta în cercetări precedente, ceea ce întăreşte argumentul conform căruia liniile forţă ale portretului identitar naţional se situează în registrul duratei lungi istorice, cunoscând o inerţie considerabilă. În consecinţă, imaginea de sine a românilor îşi revendică a ocupa un loc central în cadrul imaginarului social românesc în modernitate. O asemenea centralitate simbolică este susţinută şi de plasarea identităţii naţionale pe primul rang al categoriilor identitare cu care subiecţii se identifică, înaintea celorlalte identităţi sociale, precum cele regionale, locale, proxim-rezidenţiale, dar şi a celor supraordonate celei naţionale, precum cele europene sau globale, de „locuitor al lumii". Pe mai departe, ni se sugerează că identitatea naţională se arată a fi ancora simbolică cea mai consistentă în căutarea reperelor pentru o definire se sine a actorilor sociali ce compun societatea românească contemporană.

https://biblioteca-digitala.ro

Bibliografie

Altman, I., Taylor, D. A. (1973). *Social penetration: The development of interpersonal relationships.* New York: Holt, Rinehart and Winston.

Arkin, R. (1981). Self-presentation styles. In J. T. Tedeschi (ed.), *Impression management theory and social psychological research.* New York: Academic Press, 311-333.

Babeți, A., Ungureanu, C. (eds.) (1997). *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii.* Iași: Editura Polirom.

Barth, F. (1995). Les groupes éthniques et leurs frontičres. In F. Barth, *Théories de l'éthnicité.* Paris: PUF.

Baumeister, R. F. (1998). The Self. In G. T. Gilbert, S. T. Fiske, G. Lindzey (eds.), *Handbook of social psychology,* (vol.1). Boston: McGraw-Hill, 680-740.

Baumeister, R. F. (1999). *The Self in social psychology.* New York: *Case Western Reserve University.*

Chelcea, S. (ed.) (1985). *Semnificația documentelor sociale.* București : Editura Științifică și Enciclopedică.

Chelcea, S. (1991). Imaginea de sine a românilor. *Revista de psihologie,* Tomul 37, *1-2.*

Chelcea, S. (1994). *Personalitate și societate în tranziție. Studii de psihologie socială.* București: Editura Știință și Tehnică.

Chelcea, S. (2001). *Tehnici de cercetare sociologică.* București: Editura SNSPA, Facultatea de Comunicare și Relații Publice „David Ogilvy".

Chelcea, S., Moțescu, M. (1994). Autostereotipul etnic al românilor în perioada de tranziție. In S. Chelcea, D. Bratu (eds.), *România: accelerarea tranziției.* București: Editura INI.

Chelcea, S., Vlăduț, M., Mihalache, V, Radu, L. (1998). Cercetări psihosociologice concrete privind reprezentarea socială a identității naționale a românilor. In S. Chelcea (ed.), *Memorie*

https://biblioteca-digitala.ro

socială şi identitate naţională. Bucureşti: Editura INI, 263-299.

Culic, I., Horvath, I., Raţ, C. (2000). Modelul românesc al relaţiilor interetnice reflectat în „Etnobarometru". In L. Năstasă, L. Salat, *Relaţii interetnice în România postcomunistă.* Cluj-Napoca: Fundaţia CRDE, 255-343.

Derlega, V. J., Berg, J. H. (1987). *Self-disclosure: Theory, research and therapy.* New York: Plenum.

Gavreliuc, A. (2003). *Imaginarul social românesc şi provocarea modernizării.* Teză de doctorat, Universitatea din Bucureşti.

Iluţ, P. (2001). *Sinele şi cunoaşterea lui. Teme actuale de psihosociologie.* Iaşi: Editura Polirom.

Kuhn, M, Mc Partland, T. (1954). An empirical investigation of self-attitudes. *American Sociological Review, 19,* 68-76.

Leary, M. R. (1995). *Self-presentation: Impression management and interpersonal behavior.* Madison, WI: Brown & Benchmark.

Lemaine, G. (1979). Différenciation sociale et originalité sociale. In W. Doise (ed.), *Expériences entre groupes.* Paris: Mouton.

Lorenzi-Cioldi, F., Doise, W. (1997). Identitate socială şi identitate personală. In R. Y. Bourhis, J. P. Leyens (eds.), *Stereotipuri, discriminare şi relaţii intergrupuri.* Iaşi: Polirom, 53-73.

Morton, T. L. (1978). Intimacy and reciprocity in exchange: A comparison of spouses and strangers. *Journal of Personality and Social Psychology, 36,* 72-81.

Paulhus, D. L., Graf, P., VanSelst, M. (1988). Attentional load increases the positivity of self-presentation. *Social Cognition, 7,* 389-400.

Radu, I. (1994). Imaginea de sine şi percepţia socială. In I. Radu, P. Iluţ, L. Matei, *Psihologie socială.* Cluj: Editura EXE,19-48.

https://biblioteca-digitala.ro

Rose, R., Mishler, W., Haerpfer, C. (1998). *Democracy and its alternatives: understanding post-communist societies.* Baltimore: John Hopkins University Press.

Schwartz, N., Groves, R. M., Schuman, N. (1998). Survey methods. In D.Gilbert, S. Fiske, G. Lindzey (eds.), *The handbook of social psychology.* Boston: McGraw-Hill, 143-179.

Sedikides, C., Schopler, J., Insko, C. (1998). *Intergroup cognition and intergroup behavior.* Mahwah, NJ, London: Lawrence Erlbaum Associates.

Shepard, B., Marshall, A. (1999). Possible selves mapping: Life career exploration with young adolescents. *Canadian Journal of Counselling, 33,* 37-54.

Stephan, C., Stephan, W. (1985). *Two social psyhology.* Homewood: The Dorsey Press.

Swann, W. B. (1987). Identity negociation: where two roads meet. *Journal of Personality and Social Psychology, 53,* 1038-1051.

Tajfel, H. (1982). *Social identity and intergroup relations.* Cambridge: Cambridge University Press.

Zavalloni, M. (1973). L'identité psychosociale, un concept ŕ recherche d'une science. In S. Moscovici (ed.), *Introduction ŕ la psychologie sociale.* Paris: Larousse.

Zavalloni, M. (1974). L'identité sociale subjective et l'étude du caractčre national. *Ethnopsychologie, 2,* 145-154.

Zavalloni, M. (1996). *Concept and methods of ego-ecology.* The IVth European Congress of Psychology. Athena: Athena University Press.

Zurcher, L. A. (1977). *The mutable self.* Beverly Hills: Sage.

https://biblioteca-digitala.ro

ETHNICITY AND PAROCHIALISM, REFERENCE POINTS IN THE ARTICULATION OF SELF FOR STUDENTS FROM TIMISOARA

Abstract

The present paper sums up data collected during a field research conducted on a sample of 366 students from Timisoara universities, through the specific questionnaire, which consists in two Twenty Statements Tests: "I am" and "We, Romanians, are..." and a multi-polar self- identitary test. This study is focused upon examination a subjective social reality species, namely the territory of identitary social representations from Banat region, providing a comparative approach of individual and collective identitary strategies of subjects. The interpretation of results has outlined the positive nature of self-images in construction of personal identity, accordind with social identity theories, the convergence of ethnical self-sthereotype with precedent studies, the symbolic centrality of national identity in confruntation with parohial social identites. Thus our research stressing the determined role of national identity as a main consistent symbolic anchor in self-defining strategies

https://biblioteca-digitala.ro

CRIZA IDENTITĂȚII ETNICE ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE ÎN EUROPA DE SUD – EST

Experiența și învățămintele trase din spațiul ex - iugoslav

Branislav Zarici, Kikinda(SCG)

O veche maximă latină spune că istoria este magistra vieții. Succesul școlar în fiecare instituție de învățământ depinde în aceeași măsură de învățătoare cât și de elev. În spațiul sud-est european au existat prea mulți magistrii, dar discipolii nu au reușit nicicum să dovedească materia! Concluzia devine evidentă: vina este a ambelor părți implicate în această relație.

Fostele Iugoslavii (Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor; Regatul Iugoslav, cea a lui Tito: Iugoslavia Federativă Democrată, Republica Populară Federativă Iugoslavia, Republica Socialistă Federativă Iugoslavia), la fel ca și celelalte creații, apărute în spațiul ex- iugoslav s-au confruntat cu idei aproape identice în ceea ce privește relațiile interetnice.

Conflictele au fost permanente și latente, cu escaladarea violențelor din când în când. În perioada celui de-al II- lea război mondial violențele au atins cotele unei catastrofe ale civilizației (cu aportul activ al implicării factorilor străini), iar la începutul anilor 90 ai secolului XX și ultima creație statală s-a destrămat în sânge și distrugeri, cu ajutorul unui aport semnificativ extern.

Republica Federală Iugoslavia și Comunitatea Statală Serbia și Muntengru se află într-un stres continuu de teama unei noi erupții de tensiune internă și de conflicte latente pe cale să răbufnească.

De ce este o astfel de situație, de ce a trebuit ca totul să se desfășoare în acest fel și cum se poate evita o altă vărsare de sânge, dacă trecutul nu se poate schimba?

Cauzele evenimentelor tragice sunt complexe și sunt înfipte adânc în trecut, dar cauzele respective nu ar fi fost suficiente, pentru a

https://biblioteca-digitala.ro

declanşa conflicte, dacă nu ar fi fost alimentate din exterior. Este mai puţin important că factorii externi au fost diferiţi şi motivaţiile au fost diverse în perioade diferite, de vreme ce toate aceste intervenţii au avut un element comun: dorinţa de a distruge această creaţie statală sud - slavă.

Cum este posibil să se provoace conflicte între părţile distinctive ale acestui stat sau între diferitele entităţile etnice ale acestui stat?

În primul rând, Jugoslavia a fost creată din diferite resturi ale unor imperii: cel Otoman, cel Habsburgic şi cel italian, care au avut istorii pe cât de diverse, pe atât de opuse (suprotstavljene).

În al doilea rând, în acel spaţiu, reunit pentru prima oară, se afla graniţa lumii ortodoxe, catolice şi musulmane.

În al treilea rând, dintr-o dată, un număr important de grupări etnice s-au trezit unite mai de voie, mai de nevoie.

În al patrulea rând, profilul etno-cultural al populaţiei din statul nou creat a fost mult prea divers.

În al cincilea rând, diferenţele economice erau prea mari. Iar în final, perioada petrecută în noul stat a fost mult prea scurtă, mai puţin de un secol, pentru ca popoarele să se deprindă unele cu altele.

Sfârşitul secolului XX a adus o nouă realitate geopolitică: distrugerea sistemelor politice şi diviziunea pe blocuri politice, dispariţia Uniunii Sovietice, un bum tehnologic, o globalizare atotprezentă, un adevărat *esperantism* în domeniul informaţiei computerizate, refacerea vechilor alianţe şi crearea noilor alianţe şi multe alte schimbări esenţiale.

Statele mici s-au trezit în faţa unei dileme: să se opună sau să se alăture noului sistem planetar? Cum să supravieţuiască în noile condiţii şi să-şi menţină identitatea? Respectiv, dacă este posibil să accepte noua realitate concretă şi să reuşească, în acelaşi timp, să-şi păstreze sufletul?

Şi ce înseamnă menţinerea identităţii proprii: acest lucru înseamnă să te opui tuturor schimbărilor, cu orice chip. Alternativa înseamnă acceptarea şi adoptarea noii realităţi, construirea unei noi

https://biblioteca-digitala.ro

identități. Dar este necesar și din ce motive să fim prizonierii trecutului? Sau trebuie să acceptăm realitate și să ne întoarcem spre viitor? De fapt dilema este una falsă, deoarece ea nici nu există cu adevărat! Viitorul este rezultatul prezentului. Schimbările sunt inevitabile și acestea reprezintă o condiție pentru existența oricărui popor, stat sau regiune.

Europa și în special Europa de sud – est, din care facem parte noi și vecinii noștri noi și vechi, este una multiculturală. Fiecare popor, majoritar sau minoritar, posedă o identitate istorică și culturală și suferă schimbări în funcție de contextul istoric, nefiind obligat să piardă nimic din elementele sale definitorii. În mediile multiculturale fiecare identitate se îmbogățește cu experiențe preluate de la identitățile vecine, diferite. Astfel începem cu toții să semănăm cu vecinii noștri, construindu-ne o identitate nouă: identitate culturală regională. Uneori o astfel de simbioză generează diferențe mai mari chiar față de identitatea poporului de origine, decât față de identitățile celorlalte popoare. Este binecunoscut faptul că locuitorii Voievodinei posedă o identitate culturală distinctă, rezultată din „amestecul" a douzeci de etnii, care trăiesc împreună. Acest exemplu nu înseamnă că se creează o prăpastie față de identitatea poporului propriu, din țară sau din alte țări, ci poate însemna o punte de legătură față de popoarele și țările vecine. Exemple de simbioză a etnosurilor diferite, într-o nouă identitate etnică, există și sunt destul de semnificative. Voi menționa câteva dintre acestea, din domeniul culturii și al literaturii: Vasko Popa, român, dar și cunoscut poet sârb, Eva Ras, maghiară, dar și o actriță și scriitoare sârbă foarte cunoscută, Milo Dor (Milorad Doroslovac), sârb, dar și cunoscut scriitor austriac, Monika Seleș, maghiară, dar cunoscută și ca sportivă sârbă și americană, Șandor Petőffi (Aleksandar Petrović), sârb, dar cunoscut ca mare poet maghiar ș.a.

Schimbările ar putea fi interpretate ca o criză a identității etnice. Acest sentiment este resimțit de generațiile mai în vârstă, deoarece vederile lor, în mod natural, sunt tributare trecutului, fiind depozitare ale concepțiilor vremurilor acum apuse.

https://biblioteca-digitala.ro

Tinerii, în schimb, acceptă mai uşor orice fel de schimbare, chiar şi schimbările de mentalitate colectivă, deci şi cele etnice şi culturale, manifestând o mai mare doză de spirit „mondialist".

Dar toate aceste schimbări necesită timp, care este un generator şi un factor al schimbărilor de identitate. Adevărul este că procesul de globalizare se desfăşoară mult mai greu în Europa, decât în America.

Explicaţia este simplă: Europa este încă marcată de vechile confruntări şi împărţiri; în Europa fiecare are vatra sa origanară, spre deosebire de America. Din aceste motive Europa şi America se înţeleg mai greu, câteodată. Putem vorbi, deci, despre un conflict de concepţii, iar adevărul se află undeva la mijloc. Avem nevoie de timp, răbdare şi generaţii tinere.

Traducere din limba sârbă Andrei Milin

BIBLIOGRAFIE

1.Културни и етнички идентитети у процесу глобализације и регионализације Балкана (зборник радова), Центар за Балканске студије, ЈУНИОР-Југословенско удружење за научно истраживање религије, ПУНТА, Ниш, 2002.

2.Етнички и етнокултурни контакти у Панонско-Карпатском простору, (зборник радова), Етнографски институт САНУ, Београд, 1997.

https://biblioteca-digitala.ro

THE ETHNICAL IDENTITY CRISES IN THE TRANZITION PERIOD IN SOUTH-ESTERN EUROPE.
- The experience and learning from ex Yugoslav space -

Abstract

The author tries to explain the causes of interethnic conflicts which lead to the separation of ex Yugoslavia. The author blames the way in which this federal state was built. It was built of incompatible regions from the religious, economic and ethnic point of view. Just as any other artificial building, it collapsed when the support of Soviet Union stopped. In this situation Serbia as any other small state have its own problems, either to be opened to the new changes or to isolate itself creating a new identity. The solution seems to be given by the appearance of euro-regions and regional identity, but this solution needs a lot of time to be finally accepted.

https://biblioteca-digitala.ro

PATRIMONIUL CULTURAL ŞI IDENTITATEA ETNICĂ ÎN NOVI SAD

Drago Njegovan-Siniša Jokić, Novi Sad (SCG)

Deoarece face parte dintre oraşele tinere europene, apariţia oraşului Novi Sad trebuie privită de la sfârşitul secolului al XVII- lea şi legată de construirea cetăţii Petrovaradinului şi a fortificaţiei de apărare de pe partea stângă a Dunării, Brukşanţ.

De-a lungul secolului al XVIII- lea înflorirea demografică, economică şi culturală a oraşului Novi Sad a creat cadrul pentru manifestarea avântului naţional, în primul rând al poporului sârb, majoritar în urbe, dar şi a celorlalte popoare, ce locuiau în oraş, construindu-se o societate multiculturală funcţională, de la bun început. O societate multiculturală avansată generează şi un bogat patrimoniu cultural despre care putem vorbi astăzi.

De 150 de ani Novi Sad este principalul centru al sârbilor din Voievodina. În precedenţii 150 de ani centrul s-a aflat la Sremski Karlovţi. Fiind sediu al mitropoliei, Sremski Karlovţi a jucat un rol important cultural -religios. În urma dezvoltării urbanistice, primatul a fost preluat de Novi Sad, numit la jumătatea secolului al XIX-lea „*Atena sârbă*".

Identitatea culturală a poporului sârb, construită în Novi Sad în secolul al XIX – lea, a fost facilitată de dezvoltarea impresionantă culturală şi religioasă din secolul XVIII, iniţiată de entuziasmul ierarhilor religioşi din Novi Sad şi Sremski Karlovţi.

Dezvoltarea şcolilor şi a alfabetizării, ca o condiţie esenţială pentru evoluţia unei societăţi, în Novi Sadul secolului al XVIII- lea este legată de biserică şi de activitatea acesteia. Episcopul de Bacica, Visarion Pavlović, a înfiinţat la data de 8 septembrie 1731, în localitatea de lângă Petrovaradin şcoala latino–slavă.

https://biblioteca-digitala.ro

Un rol important pentru dezvoltarea şcolilor sârbeşti îl are alegerea lui Pavle Nenadović ca mitropolit, în anul 1749, deoarece acest ierarh, cu o educaţie aleasă, s-a implicat şi a sprijinit educarea preoţilor şi a monahilor. A considerat că rolul de conducător trebuie să-l aibă oamenii educaţi, numai aşa putând fii păstrată integritatea naţională şi confesională a poporului sârb.

În timpul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XVIII- lea, în perioada în care au domnit Maria Tereza şi Iosif al II- lea, au intervenit anumite schimbări în monarhie, în privinţa formării societăţii civile şi a mai bunei atitudini faţă de popoarele din Monarhie, inclusiv poporul sârb. Un asemenea climat a facilitat, prin intermediul reformelor şcolare, o evoluţie pozitivă a sistemului educativ sârbesc, asigurând clasei civice sârbe un rol important în societatea multietnică şi multiculturală a Novi Sadului şi a Voievodinei.

În acea perioadă educaţia preoţilor a devenit foarte importantă, pentru a putea răspunde rigorilor societăţii civice şi reformelor cerute de aceasta.

Progresul cultural în Monarhie şi reformele treptate din învăţământ au ieşit în evidenţă în secolul al XIX- lea, secol ce a adus Novi Sadului statutul de centrul culturii sârbeşti. Pe lângă şcoala elementară populară sârbească, s-a înfiinţat în anul 1810 Gimnaziul Mare Ortodox Sârb, iar în anul 1836 s-a început tipărirea cărţilor în limba sârbă. În acea perioadă Novi Sad avea 20.000 de locuitori, dintre care două treimi erau sârbi. Un asemenea procent a impus înfiinţarea unor instituţii de interes naţional.

Teatrul popular sârb a fost înfiinţat în anul 1861, *Matica Srpska* , înfiinţată la Pesta, în anul 1826, a fost mutată la Novi Sad în anul 1864, Muzeul *Maticei Srpska*, înfiinţat în anul 1847, a fost deschis publicului în anul 1933. În Novi Sad apare şi astăzi cea mai veche publicaţie, *Letopis Matice Srpske*, înfiinţată în anul 1825. În oraş există astăzi o universitate, înfiinţată în anul 1954, alături de multe muzee, galerii, teatre, instituţii culturale, staţii radio şi de televiziune, şcoli.

https://biblioteca-digitala.ro

În Novi Sad există multe biserici aparţinând unor confesiuni diferite, cele mai multe fiind ortodoxe sârbe.

De la înfiinţarea sa, în secolul al XVIII- lea, sub denumirea şanţul de la Petrovaradin – satul rascian, până în 1748, când dobândeşte denumirea de astăzi, Novi Sad, în limba sârbă, s-a mai numit şi Neoplanta în limba latină, Neusatz în germană şi Ujvidek, în maghiară. Cei mai mulţi locuitori sunt sârbi. Ei reprezintă trei sferturi din totalul locuitorilor. Numărul mare al locuitorilor sârbi ai oraşului şi instituţiile importante sârbeşti pe care le-a avut oraşul de-a lungul timpului, conferă caracterul acestui oraş, unul sârbesc.

Dar Novi Sad nu a fost niciodată un oraş uninaţional şi cultura sa nu a fost una monoetnică. Acesta a posedat întotdeauna dimensiunea multietnică şi multiculturală. La fel se întâmplă şi în prezent.

Această afirmaţie poate fi susţinută de exemple din domeniul învăţământului, al culturii şi din cel religios.

Construirea unei societăţi multiculturale într-un mediu multinaţional, cum este oraşul Novi Sad de la înfiinţarea sa, reprezintă un deziderat comun al tuturor comunităţilor etnice, deoarece doar o astfel de societate poate satisface năzuinţele tuturor.

Dintr-o perspectivă istorică, întreaga existenţă a oraşului poate fi privită ca o construcţie a unei societăţi multiculturale, deoarece mişcările demografice, aşezările diferitelor grupuri etnice în acest oraş reprezintă încercări de a-şi afirma identitatea proprie în raport cu ceilalţi, întâlniţi pe aceste meleaguri, sau aduşi mai târziu de condiţiile istorice.

Sârbii au demonstrat, în calitate de populaţie majoritară, un înalt grad de toleranţă faţă de ceilalţi locuitori ai oraşului, mai ales faţă de nevoile lor culturale şi religioase. În acelaşi timp, Imperiul habsburgic a adoptat în secolul al XVIII- lea o serie de reforme în domeniul social, educaţional şi cultural, contribuind prin aceasta la o atmosferă generală pozitivă, în ceea ce priveşte relaţiile interetnice în societatea civică în curs de dezvoltare. Odată cu formarea Regatului Sârbilor, Croaţilor şi al Slovenilor, această atmosferă s-a păstrat.

https://biblioteca-digitala.ro

Din acest motiv în Novi Sad s-au mutat, alături de sârbi şi alte grupuri etnice: ruteni, maghiari, croaţi, evrei, slovaci, germani, români, armeni, romi, şi alţii. Cu toţii şi-au satisfăcut nevoile culturale şi religioase de-a lungul celor trei sute de ani de existenţă a oraşului fără a-şi pierde identitatea etnică. Este cunoscut obiceiul din Novi Sad de a se respecta sărbătorile religioase ale altora. Astfel ortodocşii nu lucrau de Paştele catolic sau de Crăciunul catolic. La fel se întâmpla şi în cazul catolicilor. Cu ocazia numirilor în funcţii administrative întotdeauna s-a avut în vedere caracterul multicultural al oraşului. În trecut funcţiile de primar şi judecător erau ocupate, alternativ, de un sârb şi de un catolic.

Procesul de construire a identităţii etnice prin cultivarea diversităţii culturale într-o societate multiculturală poate fi exemplificat şi prin exemple din domniul educaţiei, a dezvoltării procesului de şcolarizare, ca o condiţie esenţială pentru întărirea conştiinţei naţionale şi dezvoltarea unei societăţi civice în secolul al XIX-lea.

Cu toate că de-a lungul istoriei Novi Sadul a trecut prin conflicte interetnice sângeroase, acestea au avut o durată scurtă şi au fost destul de rare.

În urma conflictelor militare din anii 1848 -1849 şi a distrugerilor importante ce au rezultat în urma lor, s-a trecut la reconstrucţia patrimoniului cultural material şi spiritual. Şcolile distruse au fost reconstruite în timp scurt, iar numărul acestora a crescut, ca şi numărul învăţătorilor, astfel în anul 1869 în Novi Sad se aflau 10 învăţători ortodocşi, 8 catolici şi 1 evanghelic.

Rutenii care au venit în Novi Sad în secolul al XVIII-lea au adus o contribuţie importantă nu doar la educaţia proprie ci şi la alfabetizarea sârbilor. În Karlovitz, din anul 1733 tineretul sârb este educat de intelectuali ruteni, în frunte cu Emanuel Kozacinski. În acea perioadă în oraş trăiesc 26 de ruteni, iar în Novi Sad numărul lor este şi mai mare, deoarece în anul 1780 îşi înfiinţează parohia greco - catolică.

https://biblioteca-digitala.ro

Prin mărirea populației rutene din oraș, parohia greco - catolică din Novi Sad numără în secolul XIX câteva sute de credincioși, iar la sfârșitul secolului XX, peste 2500 de suflete. La început copiii ruteni au urmat școlile sârbești, apoi, în 1863 și-au înființat propriile școli.

În perioada Regatului Sârbilor, Croaților și al Slovenilor școlile confesionale devin instituții de stat și se înființează secții speciale cu învățători ruteni. Astăzi copiii ruteni urmează școala în limba sârbă, dar au posibilitate să urmeze, facultativ, cursuri în limba ruteană.

În viața educativă și culturală a comunității rutene, un rol central îl ocupă preoții greco – catolici, care, în calitate de reprezentanți de frunte ai comunității rutene organizează diferite acțiuni ce au ca scop perpetuarea identității etnice a comunității.

Începând cu anii '20 ai secolului XX în Novi Sad se înființează Societatea populară academică ruteană. Se editează publicațiile „*Rusinski bič*" și săptămânalul „*Ruski novini*" care se tipăresc într-o tipografie sârbească în Karlovitz. Mai târziu rutenii înființează o altă asociație: Uniunea cultural-națională a rutenilor iugoslavi și editează publicațiile „*Ruska pravda*", respectiv „*Ruska zer*". Din anul 1935 se înființează la Novi Sad și sala de lectură a parohiei greco-catolice și, un an mai târziu, secția de teatru de amatori.

După cel de-al II-lea război mondial, activitatea culturală a rutenilor se desfășoară prin „*Rusinska matica*" care este transformată în Societatea cultural-academică a rutenilor „*Maksim Gorki*". Prin activitatea acestei organizații au avut loc multe spectacole iar organizația jurnalistică-editorială „*Ruske slovo*" a publicat multe cărți. Din anii '70 ai secolului XX, Novi Sadul devine un important centru cultural al rutenilor din Voievodina, mai ales după înființarea redacției în limba ruteană la studioul TV Novi Sad și a catedrei pentru limba și literatura ruteană la Facultate de Filozofie a Universității de stat din Novi Sad.

În anii '90 ai secolului XX comunitatea ruteană își cultiva valorile culturale prin intermediul Asociației rutenilor și ucrainienior din

https://biblioteca-digitala.ro

Serbia şi Muntenegru, cu sediul în Novi Sad.

Rutenii se adună astăzi în Novi Sad pe lângă biserica greco-catolică şi pe lângă asociaţiile lor culturale, contribuind la multiculturalitatea societăţii civice a oraşului.

Slovacii se mută în Novi Sad la sfârşitul secolului al XVIII-lea, mai ales din satele slovace învecinate. Slovacii sunt în general de confesiune evanghelică şi de aceea, imediat după edictul de toleranţă emis de Iosif al II-lea în 1781, şi-au înfiinţat biserică şi şcoală. Educaţia o realizau preoţii şi învăţătorii. Din anul 1833 în cadrul bisericii evanghelice activează şcoala pentru copiii slovaci. Din 1920 există în Novi Sad şcoala slovacă. Astăzi limba slovacă se poate sudia în şcolile din Novi Sad ca materie opţională.

Viaţa culturală a slovacilor din Novi Sad începe să se manifeste, în mod organizat, în secolul XX. Unii oameni de cultură slovaci au petrecut o parte a vieţii în oraş, lăsând o amintire trainică. Prin activitea lor au contribuit la viaţa culturală şi educativă a slovacilor dar şi a sârbilor. Unul dintre cele mai bune exemple este cel al lui Pavel Josef Şafarik (1795 - 1861), slavist de renume mondial, care a activat ca director al Liceului sârbesc ortodox din Novi Sad, contribuind la calitatea învăţământului şi la educaţia tinerilor. Un rol deosebit l-a avut prin lupta pentru afirmarea limbii sârbe ca limbă maternă în învăţământ, alături de limba latină, germană şi maghiară, care erau incluse în programele şcolare.

În ceea ce priveşte activitatea editorială a slovacilor, convieţuirea alături de sârbi le-a influenţat activitatea în mod hotărâtor. La începutul secolului XX au înfiinţat publicaţia intelectuală slovacă „*Donjozemski slovac*". Din această perioadă datează şi începutul activităţii teatrului de amatori.

Slovacii demarează noi iniţiative pe plan cultural-educativ odată cu înfiinţarea Regatului Sârbilor, Croaţilor şi al Slovenilor. La începutul anului 1920 ia fiinţă Asociaţia „*Pavel Josef Şafarik*".

https://biblioteca-digitala.ro

După cel de-al doilea război mondial, odată cu dezvoltarea mass-media, activitatea culturală slovacă s-a îmbogățită prin înființarea redacției în limba slovacă la Radio Novi Sad, iar din anul 1975 s-a pregătit și un program de televiziune. Din anul 1972 s-a înființat Catedra de limbă slovacă la Facultate de Filozofie a Universității de stat din Novi Sad. În 1967 a fost transferată din Bački Petrovac la Novi Sad editura „*Hlas ljudí*", care editează săptămânalul „*Hlas ljudí*" și lunarul pentru copii „*Vzlet*".

La începutul anului 2002 a fost înființat ONG- ul Forumul slovacilor FORS - care contribuie într-o mare măsură la dezvoltarea și afirmarea culturii slovace în Voievodina.

Evreii trăiesc în Novi Sad încă din anul 1693. Această comunitate a trebuit să îndure multe interdicții alături de sârbi, ca taxa de toleranță introdusă în anul 1711. Fără a ține seama de greutățile întâmpinate, comunitatea evreiască din Novi Sad s-a mărit semnificativ. La mijlocul secolului al XVIII-lea avem câteva sute de evrei, iar în anul 1941, în Novi Sad, trăiau 4.300 de evrei.

Comunitatea evreiască a fost una organizată încă de la stabilirea sa în oraș. Statutul de Comunitate evreiască l-a dobândit însă abia în anul 1748 și a reușit să-l păstreze până în prezent.

După emiterea actului de eliberare din anul 1748 s-a înființat în Novi Sad geto-ul evreiesc. În această stradă, care există și astăzi, au trebuit să se mute toți evreii.

Încă din primii ani evreii și-au ridicat lăcașul de cult - sinagoga, care a fost transferată în anul 1748 în starda evreiască. Clădirea monumentală a sinagogii de astăzi provine din anul 1909.

Încă de la început evreii au acordat o mare atenție școlilor și educației copiilor. Inițial în oraș au activat învățători particulari, dar din anul 1801 a început să funcționeze, în mod oficial, o școală elementară evreiască. Această școală, frecventată și de copii proveniți din alte grupuri etnice, era una dintre cele mai bune din oraș și a funcționat până în anul 1942.

https://biblioteca-digitala.ro

Prima societate înființată și aprobată în anul 1729 a fost „*Hebra Kadişa*" (Societatea Sfântă). În perioda următoarea comunitatea evreiască a înființat o serie de asociații de la cele sioniste, până la cele sportive.

Activitatea editorială a evreilor a fost, în perioada interbelică, foarte bine dezvoltată, în Novi Sad apărând 13 publicații evreiești.

O contribuție importantă au avut-o evreii și în domeniul medicinei. Din anul 1801 în Novi Sad a existat și un spitalul evreiesc, iar medici evrei au fost numiți și la conducerea spitalelor ortodoxe, datorită bunei lor pregătiri. La începutul secolului XX fondatorul noului spital municipal din Novi Sad a fost un medic de etnie evreiască, Aleksandar Schosberger.

Contribuția comunității evreiești nu s-a rezumat la domeniul medicinei, mulți evrei devenind profesori și academicieni.

Perioada ocupației din timpul celui de – al II-lea război mondial a luat multe vieți evreiești. Trei mii de membrii ai acestei comunități, din Novi Sad, au fost uciși de către trupele germane și maghiare. După încheierea războiului și emigrația evreilor în Israel, comunitatea iudaică din Novi Sad s-a redus la aproximativ 600 de membri.

Poporul sârb a cultivat de-a lungul istoriei sentimentul de prietenie față de comunitatea evreiască. În acest sens pot fi amintite personalități ca dr. Svetozar Maksimović sau episcopul de Bacica, dr. Irinej Ćirić, și alții.

Comunitatea croată din Novi Sad s-a dezvoltat în jurul Petrovaradinului. La mijlocul secolului al XVIII-lea Petrovaradinul cu localitățile înconjurătoare Ljudevit dol și Rokov dol au numărat 2200 de locuitori. Majoritatea erau croați. Viața acestor comunități au fost legate de trei biserici: Biserica Sf. Juraj, Biserica franciscană a Concepției Imaculate și Sanctuarul marianic de la Tekija.

La mijlocul secolului XIX, o personalitate imporatantă croată în Novi Sad a fost Strossmeier. Acest episcop catolic energic a contribuit

https://biblioteca-digitala.ro

foarte mult la afirmarea confesională a croaților în Petrovaradin. O altă personalitate importantă croată din această perioadă a fost Ilija Okrugić - Sremac, înalt funcționar orășenesc, care a contribuit la afirmarea culturii croate în urbe. În cea de-a doua jumătate a secolului XIX populația Petrovaradinului înființează mai multe asociații, cum ar fi asociația de tir, de pompieri,asociații corale și cu caracter de breaslă sau cultural. După primul război mondial, dar mai ales după 1929, când se unesc Petrovaradinul și Novi Sadul, se afirmă Asociația „*Șoimilor*" din Petrovaradin. În afară de acestea se înființează și asociații cu caracter profesional „*Zora*" și „*Krifari*". În afară de asociațiile culturale, o activitate importantă o are și sala de lectură a comuntății croate, între cele două războaie.

După cel de-al II-lea război mondial comunitatea croată din Petrovaradin, care este una in comunele Novi Sadului participă alături de celelalte comunități ale orașului la construirea noii societăți post belice.

Comunitatea maghiară din Novi Sad s-a stabilit în număr important în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. De-a lungul secolelor XIX și XX a devenit una dintre cele mai importante din oraș, alături de cea sârbă și de cea germană. Dezvoltarea instituțiilor de învățământ maghiare poate fi urmărită de la reformele promulgate de Maria Tereza.

În toate școlile, inclusiv în gimnazii și licee, limba maghiară a fost materie obligatorie, alături de limba latină și germană. Dintre școlile cu predare în limba maghiară amintim Liceul regal civic din Novi Sad pentru băieți, înființat în anul 1882, și Școala de stat regală maghiară pentru fete care și-a început activitatea în anul 1876. Liceul maghiar a fost construit în anul 1794 și și-a continuat activitatea ca liceu inferior – pedagogic până în anul 1823. După închiderea acesteia până în 1873, nu au mai existat școli catolice în oraș. În acel an s-a înființat Liceul regal de stat, care a funcționat până în anul 1922.

https://biblioteca-digitala.ro

După primul război mondial, conform recensământului din 1921, maghiarii au reprezentat cea mai numeroasă comunitate minoritară, după germani, numărul acestora fiind în jur de 400.000. În această perioadă populația maghiară s-a stabilit în cartierul Telep din Novi Sad. În această parte a orașului comunitatea maghiară și-a dezvoltat cea mai mare parte a instituțiilor sale culturale și religioase. Până în anul 1930 în Novi Sad sunt înființate o serie de instituții maghiare: cercurile de lectură catolice și reformate, casinoul maghiar, corul maghiar și altele. În anul 1931 se înființează o asociație care devine mai târziu Asociația cultural-artisitică *„Petőfi"*.

După cel de-al doilea război mondial s-a înființat Asociația cultural-artisitcă *„Petőfi"*, care desfășoară o activitate artistică importantă, axată pe teatru și care devine cunoscută pe plan național și internațional. Ziarul maghiarilor din Voievodina se numește *„Magyar Szó"* și apare în 13.000 de exemplare.

Cu toate că acest material nu prezintă toate grupele etnice ce trăiesc în Novi Sad, sper că am reușit să prezint caracterul multicultural al orașului.

În lumea modernă mijloacele de comunicare tot mai performante asigură un acces tuturor la informație, iar comunicarea între oameni, mai ales pe plan cultural, nu mai poate fi limitată. De aceea la Muzeul Voievodinei ne străduim să stabilim anumite principii pe baza cărora să se studieze și apropie toate aceste elemente diferite.

Multiculturalitatea unei societăți deschise față de patrimoniul cultural și istoric european și mondial poate fi estimată în funcție de formarea gradului de toleranță față de identitățile etnice proprii pe care le-a generat viața .

Novi Sad, cu toate că este un centru cu o populație majoritară sârbă, a fost întotdeauna un centru multicultural și multiconfesional cu o identitate etnică accentuată și cu orientare civică.

Traducere din limba sârbă Andrei Milin

https://biblioteca-digitala.ro

BIBLIOGRAFIE

1. Colectiv de autori, *Multikulturna baština Novog Sada*, Centar za multikulturalnost, Novi Sad 2004.

2. Dr Dušan Popov, *Енциклопедија Новог Сада*, бр.1-26, Novi Sad 1993-2005.

3. Melchior Erdujheli, *Историја Новога Сада*, Novi Sad 1894.

4. Triva Militar, *Нови Сад на раскрсници минулог и садашњег века*, ediție îngrijită de • ivko Marković, Novi Sad 2000.

5. Dr. Lazo M. Kostić, *Српска Војводина и њене мањине*, Novi Sad1999.

6. Marko Kljaić, *Sveti Juraj u Petrovaradinu,* Petrovaradin 2004.

THE CULTURAL PATRIMONY AND ETHNIC IDENTITY IN NOVI SAD

Abstract

The history of Novi Sad is not older than XVII century, and his appearance was thanked to Petrovaradin citadel. 150 years ago Novi Sad became the capital of Voievodina. It is a Serbian town, but it has a lot of ethnic groups: Slovaks, Jews, Hungarians, Germans and Ruteni.

Except Jews all those ethnic groups came in XVIII century and they created churches, schools and a cultural life. The harmony of this town make the ethnic groups live in peace and have a lot of rights: TV stations, newspapers, radio station in their language.

https://biblioteca-digitala.ro

MULTICULTURALITATE ŞI MULTIETNICITATE DIN PUNCTUL DE VEDERE AL KIKINDEI

Dušan Dejanac, Kikinda(SCG)

Ultimele decenii ale secolului XX au adus importante schimbări politice în Europa. Au apărut o serie de state independente în Europa de est, centrală şi în Balcani. Pe de altă parte Europa occidentală unită se propagă spre Europa. Uniunea Europeană şi instituţiile sale multiple constituie adevărate generatoare de dinamică a schimbărilor în plan juridic şi politic.

Schimbările politice nu au ocolit nici fosta Iugoslavie, cel mai mare stat din Balcani. Mai mult, faţă de alte state est-europene destrămarea statului a avut consecinţe tragice. Aceasta s-a încheiat cu un război, în urma căruia au apărut state noi. Cele mai mari sacrificii din punct de vedere economic, cultural şi social le-a făcut Serbia. Nici o altă ţară europeană n-a trecut printr-o experienţă similară cu cea a Serbiei, care a ajuns de la un stadiu mediu de dezvoltare la unul echivalent cu limita inferioară a Europei. Sancţiunile economice impuse Serbiei au generat cea mai mare inflaţie înregistrată vreodată în Europa. La mijlocul lunii decembrie 1993, salariul mediu lunar al angajaţilor de stat era echivalent cu 5-10 DM, iar la sfârşitul lunii a ajuns la 1 DM/ săptămână. În ultimele zile ale anului 1993, un ou de găină se vindea cu 1000 de miliarde de dinari. Acest număr se scrie cu 12 zerouri. Acest moment a reprezentat punctul culminant al inflaţiei noastre şi al sărăciei noastre. În acea iarnă ne-am rezumat la a supravieţui, iar de la frig ne-au salvat vecinii noştri, România şi Ungaria, permiţându-ne importul masiv de petrol şi de alte produse. Graniţele au funcţionat non-stop.

Noul nostru stat, care a fost stabilit în urma dezintegrării Iugoslaviei nu era încă stabil. Se făcea totul ca acesta să nu aibă o perspectivă. Mă refer la statutul neclarificat al provinciei Kosovo, ca şi la relaţiile dintre Serbia şi Muntenegru. Pentru fiecare stat organizat

https://biblioteca-digitala.ro

este foarte important să-şi definească graniţele, conceptul comun naţional şi organizarea constituţională. Noi nu avem nici unul dintre elementele amintite clar şi acceptat de toată lumea.

Eu provin dintr-un mediu cu o tradiţie dezvoltată a culturii politice. Mediul este multinaţional, ca şi întreaga Voievodină. Kikinda a fost colonizată între anii 1751-1752 de sârbii de pe valea Mureşului. De atunci şi până în anul 1918 oraşul a făcut parte din Imperiul Habsburgic. Odată cu dobândirea statutului de distict privilegiat pentru regiune şi de oraş pentru Kikinda, în 1774, localitatea devine atractivă pentru germani şi pentru maghiari, români slovaci şi cehi. După acordarea următoarelor privilegii, în anul 1817, se stabilesc aici evrei şi ţigani.

I. Populaţia conform componenţei etnice

An	Sârbi	Maghiari	Germani	Ceilalţi
1751	100%	-	-	-
1778	95%	-	4%	1%
1854	77,28%	7,72%	11,65%	3,35%
1860	72%	13,25%	13,67%	1,06%
1880	58,5%	15,58%	23,84%	2,02%
1890	56,8%	15,46%	25,12%	2,57%
1900	54,9%	16,36%	26,24%	3,4%
1910	53%	22,27%	21,85%	2,82%

Din tabel se poate observa diminuarea constantă a populaţiei sârbe în detrimentul celei maghiare şi germane. Aceştia au cumpărat mult pământ în acea perioadă, dezvoltând meşteşugurile şi industria. Evreii s-au ocupat cu comerţul. Concomitent cu deteriorarea stării economice a populaţiei sârbe, aceasta a început să se mute în alte localităţi cu populaţie sârbă.

Apariţia în anul 1918 a statului iugoslav a determinat apariţia unor noi fenomene. Marile mişcări de populaţie au fost influenţate şi de războaie. Primul recensământ de după cel de-al doilea război mondial

https://biblioteca-digitala.ro

arată diminuarea populației maghiare. Cel de-al doilea război mondial a consemnat încercarea de exterminare a evreilor. Din cei 600 de evrei care trăiau înainte de război în Kikinda, 324 au murit împușcați. După încheierea conflictului, Kikinda și localitățile înconjurătoare au fost părăsite de nemți , în locul lor fiind colonizați sârbi din Bosnia.

II. Populația conform componenței etnice

An	1918	1931	1953	1971	1991	2002
Sârbi	15.660	16.035	20.976	27.478	30.323	31.327
Maghiari	4.036	5.269	7.122	7.686	5.932	5.290
Germani	5.934	5.790	-	141	57	52
Români	220	138	70	70	86	102
Slovaci	-	66	34	48	52	42
Cehi	-	46	-	21	9	13
Bunievați	-	13	-	-	9	6
Polonezi	-	11	-	8	9	-
Evrei	528	523	-	5	11	-
Romi	190	212	-	456	954	891
Italieni	3	10	-	3	-	-
Bulgari	-	43	-	36	16	14
Ruși	-	419	-	57	16	18
Musulmani	245	-	-	17	86	106
Albanezi	-	-	-	61	64	47
Croați	57	180	264	274	191	168
Sloveni	79	162	95	101	43	28
Macedoneni	-	-	49	136	152	106
Muntenegreni	-	-	38	116	196	130
Iugoslavi	-	-	29	637	4.445	1.670
Alții	-	-	164	101	369	-

Ultimul recensământ al populației indică faptul că în orașul Kikinda structura etnică se schimbă. Urmările distrugerii statului, mai ales cele de ordin economic s-au reflectat în diminuarea numărului total al locuitorilor. Câteva mii de tineri s-au stabilit în țări de peste ocean, mai ales în SUA, Canada, Australia, Noua Zeelandă sau Africa de

https://biblioteca-digitala.ro

Sud. Cei plecați să-și caute un loc de muncă sigur și o siguranță materială au fost mai ales tinerii educați. Cel de-al doilea fenomen, care a afectat Kikinda l-a reprezentat valul de refugiați (sârbi din Croația, din Bosnia și din Herțegovina) care au venit, între anii 1991-1996. La un moment dat numărul lor s-a ridicat la 7000. În prezent 1000 dintre aceştia trăiesc în Kikinda. Aceştia au reprezentat o povară considerabilă pentru starea economică a orașului, care era oricum slab dezvoltată. Astfel în jur de 10.000 de oameni au devenit șomeri.

În ceea ce privește minoritatea maghiară, contribuția acesteia la populația totală a regiunii Kikinda a urmat o evoluție descendentă. Între anii 1948-2002 procentul maghiarilor în structura totală a populției a scăzut semnificativ. Maghiarii se mută la Senta, Subotița și Novi Sad. În localitățile mixte cum ar fi Kikinda, Rusko Selo și Banatska Topola se înregistrează o asimilare tacită. Îm ultimii ani apare și fenomenul continuării studiilor în Ungaria, în urma absolvirii ciclului gimnazial. Acest fenomen determină nu doar scăderea populației maghiare, ci și pierderea permanentă a intelighenției.

În urma dezintegrării Iugoslaviei apare și o diminuare a grupelor etnice care s-au desprins de Serbia și Muntenegru. Un alt fenomen interesant este cel al schimbării declarației privind identitatea la cei care se declarau înainte ca iugoslavi. Diminuarea este una semnificativă, de la 4445 de persoane în anul 1991 la 1670 de persoane în anul 2002 (33, 57%).

Mai puține persoane și-au declarat identitatea romă la ultimul recensământ, deoarece o bună parte a acestora a emigrat în țările occidentale după izbucnirea războiului. O parte a acestora se întorc în prezent acasă. În ceea ce privește pe cei ce aparțin unor etnii ne-iugoslave, numărul acestora s-a menținut la nivelul anului 1991.

În regiunea Kikinda, la începutul noului mileniu se constituie o nouă politică culturală determinată de politica recunoașterii diversității, a identității comunităților etnice minoritare, ridicarea nivelului instituțiilor publice, o nouă retorică multietnică bazată pe toleranță, egalitate, respect pentru diversitatea culturală. În aceşti câțiva ani s-au înființat

https://biblioteca-digitala.ro

două asociații cu caracter etnic: „Asociația sârbo - germană" și „Comunitatea evreiască".

La inițiativa Asociației „Donau" din Novi Sad s-a înființat în Kikinda, la 18 noiembrie 2001, Asociația germană „Kikinda". Asociația numără 50 de membri și scopul acesteia este păstrarea și cultivarea tradițiilor șvabilor dunăreni în Voievodina.

În luna iunie a anului 2002 s-a înființat în Kikinda Comunitatea evreiască. Astăzi această comunitate întrunește 57 de descendenți ai fostei comunități ebraice, odiniaoară mult mai numeroasă. Ea militează pentru menținerea identității și prezentarea obiceiurilor și tradițiilor evreiești în Kikinda. Regiunea noastră s-a înfrățit cu orașul Nazaret din Izrael.

În anul 1997 s-a înființat și Asociația iugoslavo-norvegiană.

În Kikinda este activ de câtva timp și un Birou pentru problemele romilor. Acesta își desfășoară activitatea în colaborare cu administrația locală, dar și cu ministerul de resort.

Kikinda, ca și Voievodina sau Serbia a trecut printr-un adevărat cataclism economic. Un indicator în acest sens este și salariul mediu pe economie în provincia Voievodina în ultimii 18 ani:

1988.....800 DM
1990.....658 DM
1993.....5 DM
1997.....110 DM
2004.....200 EURO

Relațiile interetnice bune s-au păstrat chiar și într-o asemenea perioadă economică precară. Aș vrea să exemplific cele afirmate în continuarea textului. Nu există multiculturalitate fără o recunoaștere a culturii, tradiției și a identității culturale a grupurilor etnice diferite. Activitatea depusă pentru acest proiect mi-a relevat anumite date surprinzătoare. Din anul 1997 până astăzi s-au înregistrat mai multe realizări pe plan cultural decât în deceniile trecute. În Rusko Selo s-au inaugurat monumente în localitate și în cimitirul local cu ocazia comemorării a 200 de ani de la colonizarea maghiarilor în această

https://biblioteca-digitala.ro

localitate. Pe clădirea care adăpostea odinioară Comunitatea evreilor din Kikinda s-a amplasat o placă memorială, în anul 1999, cu numele tuturor evreilor omorâți în timpul celui de-al II-lea război mondial, iar la sediul Asociației culturale *Egeseg* a fost dezvelită o placă memorială dedicată lui Lajos Kossuth. În incinta cimitirului căilor ferate din Kikinda, la 12 octombrie 2002 a fost inaugurată o placă memorială dedicată germanilor şi tuturor celor ce au murit împuşcați în perioada 1944 – 1948. Cu această ocazie s-a discutat pentru prima oară public despre aceste evenimente.

Tradiția şi istoria unui popor nu pot fi prețuite şi respectate dacă nu se publică cărți în limbile popoarelor care locuiesc în țara respectivă şi dacă nu se realizează traduceri. Într-o comunitate relativ mică, cum este cea din Kikinda, s-au editat în ultimii ani mai multe lucrări în limba maghiară decât în precedenții 50 de ani. În localitatea Saian, în anul 2000, Istvan Tőrkől a publicat monografia *Hijűk az előket, siratjuk a haltakat*. Consiliul local Rusko Selo a publicat cartea lui Ferencz Stanić, *Ott szeretnek ernő ahol kehajtottan*. Societatea culturală *Egeseg* a publicat, nu cu mult timp în urmă, o fotomonografie cu ocazia aniversării a 60 de ani existență. În localitatea Saian s-a finalizat construcția unui cămin cultural modern.

Un loc însemnat îl ocupă lucrările despre biserici. O astfel de lucrare aparține preotului din Rusko Selo, Lajos Eres, şi prezintă bisericile catolice din Banat.O altă lucrare, publicată de Asociația culturală *Pces* din Novi Sad este intitulată *Biserici şi cimitire din Voievodina*. S-au publicat fotografii şi studii despre toate lăcaşele de cult din regiune.

O altă lucrare importantă este *Cigane moj*, o carte dedicată romilor. Pe 870 de pagini, mai mult de 100 de autori din Voievodina şi din străinătate au publicat studii despre romii din Voievodina. Sunt convins că această lucrare reprezintă un material de mare importanță pentru studierea tradițiilor, trecutului şi culturii romilor.

În cursul anului 1998 Pavle Šosberg a publicat 2 cărți despre evrei, *Sinagogi în Voievodina* şi *Evreii din Voievodina*.

https://biblioteca-digitala.ro

Alte contribuții importante pe acest plan sunt și cele 15 manuale de religie în limba maghiară și în limba sârbă, scrise de preotul Josef Botka, din Kikinda și lucrarea lui Ljubiša Rauški despre bisericile germane strămutate pe teritoriul Banatului.

În ceea ce privește activitatea cultural-artistică, în toate localitățile în care trăiesc maghiari există asociații cultural-artistice. Noutatea constă în faptul că în afară de asociațiile cultural-artistice amintite se înființează și asociații ce-și propun să păstreze obiceiurile și tradițiile populare. Astfel, în localitatea Sajan s-a înființat Asociația etnografică *Delibáb*, iar în Rusko Selo s-a înființat Asociația etnografică *Torontal*. Pe lângă organizarea de tabere etnografice, de expoziții și manifestații, aceste asociații au înființat și case etnografice. În Mokrin, unde trăiesc 300 de romi, în data de 19 ianuarie 2005 s-a înființat Asociația culturală romă *Urma*. Același lucru se va întâmpla și la Kikinda.

În prezent mass-media din Kikinda nu promovează limbajul urii. O contribuție importantă în acest sens a avut-o apariția suplimentului publicației *Kikindske novosti*, în anul 1997. Astăzi suplimentul în limba maghiară apare și în *Kikindske novine*.

Studioul local de radio difuzează o emisiune în limba romani. De la înființare, studioul local a inclus în grila de programe un buletin de știri în limba maghiară, în fiecare zi.

Există trei asociații din care fac parte și care au cultivat spiritul toleranței pe parcursul acestei perioade. Prima dintre ele este *Pces* din Novi Sad, a doua este *Gusle*, din Kikinda, iar a treia este *Kindža* din Kikinda. În această perioadă, marcată de dezintegrarea statului, de mizerie și izolare, noi am colaborat fără a face caz de apartenența noastră etnică sau culturală. *Pces* a editat în fiecare an câte o culegere de texte la care au contribuit sute de colaboratori pe teme de multiculturalitate și interetnicitate. Lansarea fiecărei culegerei s-a realizat în altă localitate din Voievodina. Obiceiul prevede ca în prealabil să se viziteze fiecare lăcaș de cult din localitatea respectivă, iar preoții care oficiază în ele să ia cuvântul. Asociația istorică *Kindža* a vizitat asociațiile

https://biblioteca-digitala.ro

croate, maghiare şi pe cele ale bunievaţilor din Voievodina chiar şi în perioadele cele mai încordate.

Pentru Societatea academică *Gusle* nu au existat sancţiuni internaţionale. Din 1990 până astăzi am fost invitaţi cu regularitate în multe ţări europene. Am participat la acţiuni culturale în România, Ungaria, Slovacia, Cehia, Turcia, Bulgaria. Am mai fost prezenţi în Germania, Macedonia şi Republica Srpska.

Pe de altă parte *Gusle* organizează un festival internaţional al orchestrelor populare şi oaspeţii noştri provin din multe ţări europene.

Experienţa Kikindei demonstrează că spiritul toleranţei se dezvoltă treptat, de-a lungul timpului, decenii la rând. Iar încrederea între grupuri etnice diferite, odată stabilită, devine permanentă. Nici cele mai mari probleme sociale sau politice nu pot deteriora relaţiile de prietenie. Există nenumărate exemple de acest fel în istoria Kikindei. Voi aminti câteva dintre ele. Evreilor li s-a permis stabilirea în district prin *Privilegii districtuale*. În primii ani după dobândirea acestui drept evreii s-au stabilit acceptând destule compromisuri. Astfel evreilor care concesionau o cârciumă li se impunea să angajeze doar cârciumari creştini. În prejma revoluţiei de la 1848 administraţia a emis decizia de comerţ liber, fără a ţine cont de apartenenţa etnică sau confesională.

Un alt exemplu edificator provine din anul 1863. Autorităţile maghiare, în intenţia de a promova limba maghiară au decis să premieze învăţătorii ce se vor evidenţia în această activitate printr-o mărire salarială de 25%. Această decizie a stârnit nemulţumirea celorlalte etnii şi a generat un protest vehement din partea comunităţii.

Războaiele au oferit ocazia de a se demonstra toleranţa şi solidaritatea. În perioada revoluţiei de la 1848, când armata maghiară a incendiat oraşul, doi maghiari s-au evidenţiat în mod pozitiv. Karl Gedl a oferit adăpost sârbilor în casa sa şi a intervenit pe lângă comandantul trupelor maghiare să cruţe oraşul de distrugeri mari. În semn de mulţumire locuitorii oraşului l-au ales deputat în Dieta maghiară.

În anul 1848 locuitorii Kikindei l-au ales pe Stefan Toth în funcţia de comandant al oraşului. După încheierea operaţiunilor militare

https://biblioteca-digitala.ro

i-au mulțumit prin acordarea unei distincții speciale.

Exemplele din perioadele de pace sunt și mai numeroase. Datorită toleranței slovacilor de confesiune evanghelică, aproximativ 2000 de sârbi au reușit să-și desăvârșească educația în Slovacia.

Relațiile bune s-au degradat în anii '90 ai secolului trecut. Acestea au evoluat spre diferite forme de discriminare, conflicte și violență. Cu toate acestea relațiile de vecinătate au rămas bune. Mulți sârbi din Croația și Bosnia au găsit adăpost în casele maghiarilor. Doar în localitatea Sajan trăiesc în prezent 150 de refugiați sârbi.

Totuși și în Kikinda mai există unele probleme de mentalitate în legătură cu ceilalți. Astfel s-a înregistrat un atac al skinhead – ilor asupra unui reprezentant al altei etnii și mâzgăliri ale tablelor indicatoare trilingve și bilingve.

O reacție negativă s-a înregistrat și față de chinezi. În ultimii ani în Kikinda s-a stabilit o comunitate mică de chinezi, care se ocupă cu comerțul. Ca urmare a acestui fapt s-a înregistrat și prima căsătorie mixtă, între un sârb bosniac și o chinezoaică. Odată cu apariția chinezilor s-au înregistrat și diferite forme de discriminare, cel mai adesea boicotul mărfurilor comercializate de aceștia, dar și amenințări sau distribuire de materiale scrise cu conținut ostil. În luna iulie a anului 2003 au apărut o serie de afișe ale organizației *Krv i čast* (Sânge și onoare), care atenționa populația asupra pericolului pe care-l reprezintă chinezii. Aceste afișe îi descriau pe chinezi ca fiind profitori de pe urma sărăciei populației, ca pe niște oameni angrenați în subminarea economiei naționale, prin prețurile scăzute pe care le practică dar și prin calitatea proastă a produselor comercializate de ei.

Manifestări de acest fel au suscitat interesul specialiștilor, psihologi și cadre didactice, față de acest fenomen. Jelena Mičević a publicat două cărți pe această temă, la editura Asociației *Kindža*, *Ce este toleranța socială* și *Cercetare despre influența toleranței părinților asupra formării toleranței la copii*. Cercetarea a fost una amplă, cuprinzând 850 de persoane intervievate, părinți, copii născuți după anul 1993, adică cei ce au crescut în război, izolare și

https://biblioteca-digitala.ro

bombardamente, şi cadre didactice. Cercetările au relevat diferenţe între toleranţa părinţilor şi cea a copiilor faţă de romi şi chinezi. De asemenea s-a evidenţiat faptul că părerile mamelor au o influenţă formatoare mult mai mare decât cele ale taţilor.

Traducere din limba sârba Andrei Milin

MULTICULTURALISM AND MULTIETHNICITY FROM KIKINDA POINT OF VIEW

Abstract

Kikinda town from Serbian Banat was always a multiethnic town where Serbians, Hungarians, Jews, Germans, Slovaks, Romanians and Gipsy lived peacefully. In time there were some ethnical modifications: during the Second World War Two when the Jews were killed, than because of the arrival of Serbian population in 1993 and after the Hungarians return in their own country.

Those ethnical modifications were not able to change the good relationships between the ethnic groups and those relations remained the same in spite of the difficult period of time created by the separation from Yugoslavia. From 1997 in town was founded a Hungarian Cultural Society and the Jews Community was recreated. Memorial plaques were put for all the ethnic groups who suffered in the past (Hungarians, Jews, and Germans). Two ethnographic Hungarian societies were founded and a lot of books in their language were published. All those things show that the harmony spirit is built in time and a lot of time is needed for changing the negative minds. Kikinda is not an exception of the rule because negative reactions were noticed as far as concern the Gipsy and the Chinese.

https://biblioteca-digitala.ro

CONFESIUNE, ETNIE ŞI CĂSĂTORIE ÎN ORAŞUL ARAD ÎN PRIMUL DECENIU AL SECOLULUI XX

Corneliu Pădurean

La începutul secolului XX, oraşul Arad se contura ca unul dintre cele mai importante centre urbane ale Austro-Ungariei. Economia sa era în plină dezvoltare, iar procesul de urbanizare se afla destul de avansat pentru acea vreme Avântul economiei dar mai ales a industriei, a cărei începuturi se regăsesc în secolul al XIX-lea, a atras în oraşul de pe Mureş, o serie de persoane din spaţiul rural al comitatului Arad. Este vorba mai ales de acele persoane care erau supuse procesului de ruinare din agricultură şi care încercau să-şi găsească „salvarea" în economia oraşului. Nu în ultimul rând, au venit spre Arad, specialişti din diverse părţi ale Austriei şi Ungariei, care s-au aşezat aici, temporar ori definitiv[1]. Pentru aceste motive, la care pot fi adăugate însă şi altele, recensământurile efectuate de către autorităţi, au consemnat creşterea constantă a populaţiei oraşului, în condiţiile în care acesta era singurul centru urban al comitatului.

Această dinamică a populaţiei, a continuat şi în primul segment decenal al secolului al XX-lea. La recensământul din anul 1900 populaţia înregistrată la Arad a fost de 53.903 de persoane[2]. Pe parcursul a 10 ani, numărul de locuitori ai oraşului a crescut cu 9.363 de indivizi, astfel că la recensământul din anul 1910 populaţia a ajuns la 63.166 de suflete[3]. Această creştere de 17,18% trebuie pusă mai cu seamă pe baza sporului migrator.

Evoluţia istorică a oraşului, aşezat la graniţa etnică a spaţiului de locuire românesc, dar mai ales colonizările efectuate în zonă de către habsburgi pe parcursul secolului XVIII şi a secolului următor[4], iar mai apoi de către maghiari, la care se adaugă politica demografică a acestora după anul 1867, au contribuit la conturarea Aradului ca un

https://biblioteca-digitala.ro

spațiu al multiculturalității. Fără a face comentarii referitoare la modalitățile prin care s-a intervenit de către autoritățile maghiare asupra structurii confesionale și etnice a orașului, să urmărim în continuare ponderea acestora în structura orașului, așa cum au fost acestea înregistrate la recensământurile din anii 1900 și 1910.

Tabelul nr. 1.
Structura confesională a orașului Arad în anul 1900[5] și 1910[6]

Confesiunea	Anul			
	1900		1910	
	nr.	%	nr.	%
ortodocși	10.797	20,0	12.636	20,0
romano-catolici	28.253	52,4	32.630	51,65
greco-catolici	1.202	2,2	1.502	2,3
reformați	5.936	11,0	7.675	12,1
evanghelici	1.667	3,1	2.213	3,5
mozaici	5.962	11,1	6.295	9,9
alții*	86	0,1	215	0,3
Total	53.903	100	63.166	100

* unitarieni, armeni catolici, armeni ortodocși

Observăm că la ambele recensământuri, confesiunea majoritară în oraș era cea romano-catolică, care pe parcursul celor zece ani, cunoaște un ușor regres. În aceeași situație se aflau și cei de confesiune mozaicană. Confesiunea care-și menține aceeași pondere de-a lungul segmentului temporal de care ne ocupăm, a fost cea ortodoxă. Ușoare creșteri au cunoscut în schimb celelalte confesiuni, dintre care se detașează reformații cu o creștere de peste 1%. Rezultă că de reculul înregistrat de către romano-catolici au profitat mai ales aceste confesiuni.

Structura confesională variată a orașului, se întrepătrundea și cu o diversitate etnică, care a determinat multiculturalitatea Aradului. Desigur nu putem să punem semnul egal între confesiune și etnie, poate

https://biblioteca-digitala.ro

doar în cazul sârbilor, care confesional aparţineau de Biserica Ortodoxă Sârbă. În cazul celorlalte etnii, membrii lor puteau să aparţină unor confesiuni diferite. Bunăoară, românii erau fie ortodocşi, fie greco-catolici, iar maghiarii puteau fi ori romano-catolici, ori reformaţi. La fel şi germanii, erau romano-catolici sau evanghelici, iar evreii erau desigur mozaici, dar şi romano-catolici, mulţi dintre ei convertindu-se la această din urmă religie mai ales din oportunism social. De asemenea, slovacii care locuiau în oraş, erau mai ales de confesiune evanghelică, dar puteau fi şi greco-catolici. Desigur aceste delimitări nu sunt absolute, existând şi excepţii. Tabelul de mai jos redă tocmai această structură etnică, înregistrată la începutul şi sfârşitul primului deceniu al secolului trecut.

Tabelul nr. 2.
Structura etnică a oraşului Arad în anul 1900[7] şi 1910[8]

Etnia	Anul			
	1900		1910	
	nr.	%	nr.	%
români	8.816	16,35	10.279	16,3
maghiari	37.935	70,37	46.085	72,95
germani	5.151	9,55	4.365	6,91
slovaci	266	0,49	277	0,43
sârbi	1.389	2,57	1.816	2,87
croaţi	32	0,05	32	0,05
ruteni	4	0	7	0
evrei	-	-	-	-
alţii	310	0,57	305	0,5
Total	53.903	100	63.166	100

Constatăm, că singura etnie care şi-a mărit în mod semnificativ ponderea pe parcursul celor 10 ani, a fost cea maghiară, singura recunoscută de către statul maghiar. La restul etniilor, stabilite după

https://biblioteca-digitala.ro

limba maternă, la care autoritățile maghiare n-au înregistrat naționalitatea ci doar limba maternă, și-au păstrat aceeași pondere, cum este cazul românilor, sau au cunoscut scăderi mai mici ori mai mari, cum s-a întâmplat cu germanii. După cum rezultă din tabel, la nici unul din cele două recenământuri, ca și la cele din secolul al XIX-lea de altfel, în dreptul evreilor nu găsim nici o consemnare. Autoritățile maghiare nu înregistrau această etnie, doar confesiunea acesteia, ea fiind inclusă în rândul celei maghiare. Se mărea astfel, în mod artificial, prin instrumentarea statisticii, numărul maghiarilor, mai ales în acele zone în care locuiau și alte etnii. Într-adevăr, dacă adunăm procentele romano-catolicilor cu cele ale reformaților și a mozaicilor, vom obține, cu o depășire nesemnificativă, procentele deținute de maghiari în cadrul orașului. Ni se pare intresant, în această ordine de idei, aspectul referitor la raportul dintre creșterea ponderii populație de etnie maghiară și scăderea populației de confesiune romano-catolică. Este greu de crezut că doar populația maghiară de confesiune reformată și-a adus contribuția la îmbunătățirea procentelor segmentului de populație maghiară.

Pe de altă parte, dacă facem aceeași operațiune de adunare în cazul românilor și a sârbilor, observăm că valorile obținute nu ating, cum ar fi firesc, procentele adunate ale ortodocșilor și greco-catolicilor. Și în acest caz, statistica este folosită pentru mistificarea realității, care nu convenea unor autorități care simțeau nevoia să-și legitimeze regimul impus unor națiuni, pe care refuzau, în ciuda evidențelor, să le recunoască.

În ciuda acestor statistici, realitatea era diferită. Evreii conviețuiau alături de maghiari, români, sârbi etc., iar cu toții munceau împreună, trăiau alături unii cu alții, erau vecini, se salutau în limba celuilat, se mai certau între ei, dar și făceau dragoste împreună, se căsătoreau între ei, fără să-i interseze în fond, ori eventual să cunoască statisticile oficiale.

Una din cele mai importante instituții creată de omenire, indiferent de forma pe care a cunoscut-o de-a lungul timpului, este cea

https://biblioteca-digitala.ro

a familiei. Prin intermediul ei se asigură perpetuarea speciei umane, fiind cadrul cel mai răspândit de asigurare a concepției. Tot prin intermediul familiei se realizează educația tinerei generații, precum și perpetuarea tradițiilor comune ale comunității de locuire, sau a acelora care aparțin doar membrilor familiei. Ca și în cazul oricărei instituții, și familia a cunoscut de-a lungul timpului un proces de modernizare. *„Familiile fără urmași sunt, neîndoielnic, mai numeroase decât în trecut, dar constituie o minoritate atît în Europa, cât și altminteri. În aceeași ordine de idei, pentru cei mai mulți locuitori ai planetei noile tehnici reproductive nu par să aibă șanse de a înlocui plăcerile sexului"* [9]. Cu toate acestea, principala formă de întemeiere a unei familii continuă să fie și astăzi căsătoria, urmată în majoritatea cazurilor de cununia religioasă, ca formă de perpetuare a unei tradiții extrem de vechi.

Care a fost atitudinea locuitorilor din orașul Arad, din primul deceniu a secolului XX, față de acest fenomen demografic fundamental care este căsătoria? Cum au privit ei căsătoria civilă la câțiva ani după impunerea ei în locul cununiei religioase? Ce agregări, din punct de vedere confesional, s-au realizat prin intermediul căsătoriei? Sunt doar câteva întrebări la care încearcă să răspundă studiul de față.

Parcurgând registrele de stare civilă[10], în care au fost înregistrate căsătoriile realizate în orașul Arad între anii 1901 - 1910, putem să stabilim, așa după cum rezultă din *Tabelul nr. 3,* o variație anuală, cuprinsă între 391 căsătorii (anul 1903) și 508 (anul 1908)[11].

Tabelul nr. 3.
Evoluția căsătoriilor în orașul Arad în primul deceniu al secolului XX

Anul	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910
nr.căsăt	392	418	391	432	399	434	486	508	489	484

https://biblioteca-digitala.ro

De asemenea se observă o uşoară creştere a valorilor brute către sfârşitul deceniului. Media anuală a căsătoriilor a fost de 443, ceea ce reprezintă o rată brută de 7,56 de căsătorii la 1.000 de locuitori. În secolul al XIX-lea spre exemplu, mai precis în anul 1899, rata brută a căsătoriilor a fost de 10,15‰. Această scădere a valorilor din următorul deceniu confirmă o constatare mai veche de-a noastră, potrivit căreia Aradul a intrat încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea în perioada *tranziţiei demografice*[12].

Registrele de stare civilă avute la dispoziţie, permit şi stabilirea unor concluzii referitoare la confesiunea mirilor.

Pentru a urmării comportamentul nupţial al populaţiei din Arad, în primul deceniu al secolului al XX, am luat ca reper anii de la începutul, mijlocul şi sfârşitul deceniului, adică 1901, 1906 şi 1910. *Tabelul nr. 4* a fost construit în jurul căsătoriilor iniţiate de mirii de diferite confesiuni.

Conform tabelului de mai sus, se poate constata că cei mai legaţi de propria confesiune, din punct de vedere al păstrării „purităţii" acesteia, erau cei de religie mozaică şi romano-catolică, urmaţi de ortodocşi. Ordinea enumerării lor a fost dată de mărimea valorilor trecute în tabel. Membrii celor trei religii au încheiat cele mai multe căsătorii cu parteneri de aceeaşi confesiune. Cei mai puţin preocupaţi de încheierea unor căsătorii monogame, tot în ordinea mărimii valorilor cuprinse în tabel, au fost cei de religie reformată, evanghelică şi greco-catolică.

Un indicator sintetic, care ne poate arăta interesul membrilor diferitelor confesiuni faţă de căsătorie, îl reprezintă rata brută a căsătoriilor realizate de acestea, în anul 1910.

https://biblioteca-digitala.ro

Tabelul nr. 4.
Evoluția pe confesiuni a căsătoriilor în orașul Arad în primul deceniu al secolului XX

Anul	MIRE ORTODOX / MIREASA												Total căsătorii încheiate	
	ortodoxă		gr.catolică		rom.catolică		reformată		evnghelică		mozaică			
	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%
1901	47	74,6	1	1,58	10	15,9	5	7,9	-		-	-	63	16,1
1906	49	56,3	2	2,3	30	34,5	5	5,7	1	1,1	-		87	20,0
1910	43	58,9	-	-	26	35,6	2	2,7	-	-	2	2,7	73	15,0
Anul	MIRE GRECO-CATOLIC / MIREASA												Total căsătorii încheiate	
	gr.catolică		ortodoxă		rom.catolică		reformată		evnghelică		mozaică			
	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%
1901	-	-	2	28,6	5	71,4	-	-	-	-	-	-	7	1,8
1906	1	33,3	-	-	1	33,3	1	33,3	-	-	-	-	3	0,7
1910	-	-	1	20,0	2	40,0	2	40,0	-	-	-	-	5	1,0

https://biblioteca-digitala.ro

Anul	MIRE ROMANO-CATOLIC MIREASA												Total căsătorii încheiate	
	rom.catolică		ortodoxă		gr. catolică		reformată		evnghelică		mozaică			
	nr.	%	nr.	%	nr.	%	Nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%
1901	173	80,4	10	4,6	1	0,5	20	9,3	3	1,4	8	3,7	215	54,8
1906	173	77,9	13	5,8	1	0,4	21	9,4	9	4,0	5	2,2	222	51,1
1910	175	68,3	16	6,2	6	2,3	33	12,9	15	5,8	11	4,3	256	52,9
Anul	MIRE REFORMAT MIREASA												Total căsătorii încheiate	
	reformată		ortodoxă		gr.catolică		rom.catolică		evnghelică		mozaică			
	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%
1901	19	37,2	2	3,9	1	1,9	26	51,0	2	3,9	-	-	50	13,0
1906	17	30,9	3	5,4	1	1,8	30	54,5	3	5,4	1	1,8	55	12,6
1910	18	25,7	4	5,7	2	2,8	41	58,57	4	5,7	1	1,4	70	14,4

https://biblioteca-digitala.ro

Anul	MIRE EVANGHELIC MIREASA												Total căsătorii încheiate	
	evanghelică		ortodoxă		gr. catolică		rom.catolică		reformată		mozaică			
	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%
1901	3	25,0	1	8,3	-	-	5	41,6	3	25,0	-	-	12	3,0
1906	1	8,3	-	-	-	-	10	83,3	1	8,3	-	-	12	2,7
1910	2	11,1	1	5,5	-	-	11	61,1	4	22,2	-	-	18	3,7
Anul	MIRE MOZAIC MIREASA												Total căsătorii încheiate	
	mozaică		ortodoxă		gr.catolică		rom.catolică		reformată		evanghelică			
	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%
1901	39	88,6	-	-	-	-	4	9,1	1	2,3	-	-	44	11,2
1906	46	82,1	1	1,8	-	-	8	14,3	2	3,6	1	1,8	56	12,9
1910	53	85,5	2	3,2	-	-	5	8,1	2	3,2	-	-	62	12,8

https://biblioteca-digitala.ro

Tabelul nr. 5.

Rata brută a căsătoriilor la diferite confesiuni din orașul Arad în anul 1910

Confesiunea											
ortodoxă		gr.catolică		rom.catolică		reformată		evnghelică		mozaică	
nr.	‰	nr.	‰	nr.	‰	nr.	‰	nr.	‰	nr.	‰
97	7,67	9	5,99	260	7,96	61	7,94	17	7,68	67	10,64

https://biblioteca-digitala.ro

Se poate observa, că cel mai mare interes îl manifestau față de căsătorie, mozaicii, aceştia depăşind cu peste 3‰ valoarea aceluiaşi indicator la totalul căsătoriilor încheiate în perioda 1901-1910.

O asemenea atitudine se poate explica atât prin canoanele proprii confesiunii mozaice, cât şi prin mentalitatea specifică evreilor, de prezervare a averii prin căsătorie. La aceasta mai trebuie să adăugăm şi elemente provenite din mentalul colectiv, manifestat prin atitudinea de respingere a evreului, de intoleranță față de el, motiv pentru care căsătoria era socotită un mijloc de conservare a spiritului şi tradițiilor talmudice.

În cazul celorlalte confesiuni, constatăm că ele se apropiau de rata medie brută a căsătoriilor, calculată pentru perioada 1901-1910, precum şi de rata brută a căsătoriilor pe anul 1910, aceasta fiind de 7,66 ‰. Aceste valori continuă o tendință de scădere, remarcată în cazul unor confesiuni, încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea[14]. Spre exemplu, greco-catolicii au avut în anul 1890 o rată brută a căsătoriilor de 9,7%, iar evanghelicii de 18,35%[15].

În cazul unei societăți multiculturale, cum era Aradul la începutul secolului al XX-lea, realitate care se prelungeşte până în zilele noastre, una din principalele forme de manifestare a interculturalității este reprezentată de căsătoriile mixte confesional, care în unele cazuri devin mixte şi sub aspect etnic. Este cazul căsătoriilor dintre ortodocşi pe de-o parte şi reformați, evanghelici, mozaici, dar mai ales romano-catolici, pe de altă parte. Căsătoriile mixte între locuitorii din oraş, făceau parte din viața cotidiană a acestora, ele fiind acceptate, dacă nu întotdeauna agreate de către membrii comunității urbane de pe Mureş.

În anul 1901, căsătoriile mixte au fost în total în număr de 110, ceea ce a reprezentat o pondere de 28, 06% din totalul căsătoriilor. Peste cinci ani, numărul lor a atins cifra de 148, adică 34,1%, ca în anul 1910, 39,87%, adică 193 de căsătorii să fie mixte. Creşterea valorilor procentuale ale căsătoriilor mixte, dovedeşte tendințele de depăşire a unor mentalități, mai apropiate de mediul rural, de societățile

https://biblioteca-digitala.ro

de tip agricol, mult mai dispuse spre conservarea unor norme morale, care începeau să fie depăşite de realităţile cotidiene, specifice comunităţilor urbane sau pe cale de urbanizare. Doar de dragul comparaţiei, să amintim că în anul 1885, din întregul cununiilor cerebrate de către preoţii bisericilor din Arad, 26,59% au fost mixte confesional[16]. Ponderea acestora a crescut pe parcursul a 16 ani, cu doar 1,43%, în timp ce în primii 10 ani ai secolului XX, înregistrăm o creştere de 11,81%, adică într-un an, cât aproape în 16 ani de la sfârşitul secolului al XIX-lea.

Dacă revenim la *Tabelul nr. 4*, şi urmărim doar căsătoriile mixte confesional, constatăm că cei mai deschişi la asemenea mariaje au fost cei de confesiune reformată şi evanghelică, urmaţi de greco-catolici. Membrii acestei ultime confesiuni aveau însă o pondere destul de mică în structura confesională a oraşului. O asemenea atitudine faţă de încheierea unor familii mixte din punct de vedere al culturii din care proveneau cei doi soţi, este explicabilă la aceste confesiuni. Cu cât comunitatea este mai mică, în cazul nostru este vorba de comunităţi confesionale, cu atât posibilităţile de alegere a unui partener de viaţă sunt mai reduse. Este motivul pentru care unii tineri trec peste canoanele impuse de biserică şi comunitate şi aleg persoana pe care o socotesc potrivită. La aceasta trebuie să mai adăugăm, în aceste cazuri, şi prezenţa sentimentului care ar trebui să fundamenteze toate mariajele: cel al dragostei.

În cazul membrilor celor trei confesiuni în mod special, dar şi a ortodocşilor şi mozaicilor în general, se poate remarca disponibilitatea mai mare pentru încheierea de căsătorii cu perechi din rândul romano-catolicilor. Fenomenul poate fi explicat atât prin prezenţa unor afinităţi de ordin etnic, mai ales în cazul reformaţilor şi a evanghelicilor, dar şi prin ponderea pe care o aveau membrii acestei confesiuni în cadrul populaţiei oraşului. Şi de ce nu, ar trebuie să avem în vedere şi un anumit oportunism de sorginte socială. Nu în ultimul rând, trebuie să acceptăm şi prezenţa, la începutul secolului XX, a unei comportament

https://biblioteca-digitala.ro

mai eliberat de prejudcăți, cu o mai mare implicare a individului în alegerea destinului propriu.

De asemnea să mai amintim, tot în legătură cu atitudinea față de căsătoriile mixte, o numită reticiență a mozaicilor, maghiarilor şi ortodocşilor față de acest tip de mezalianță. Enumerarea s-a făcut în ordinea crescătoare a procentelor de căsătorii încheiate cu perechi de altă confesiune, valori care înregistrează o uşoară creşterte către sfârşitul deceniului.

Din acelaşi *Tabel nr. 4*, se observă că pe locul doi în cadrul preferințelor marital-confesionale ale romano-catolicilor şi reformaților să găsesc ortodocşii. În finalul observațiilor referitoare la căsătoriile mixte, să mai amintim însă şi lipsa aproape totală de agregare dintre greco-catolici, evanghelici şi mozaici. O asemenea situație poate fi determinată atât de hazard, dar poate şi din motive de ordin confesional.

Indiferent de mecanismele care stăteau la baza agregării dintre membrii unor confesiuni cu prilejul căsătoriilor mixte, trebuie să precizăm că aceste empatii se regăsesc ca şi tendințe, şi în secolul al XIX-lea[4].

Un alt aspect pe care dorim să-l relevăm în legătură cu căsătoriile mixte, se referă la înțelegerile privind confesiunea copiilor după naştere. Aceste înțelegeri se realizau cu prilejul încheierii căsătoriei, în fața ofițerului de stare civilă şi erau consemnate în certificatul de căsătorie. În acest fel luau la cunoştință, ca părinți spirituali ai mirilor şi martorii/naşii, de acordul dintre cei doi soți. În înțelegerea respectivă se preciza în religia căruia dintre părinți, urmau să fie botezați copiii care se năşteau în noua familie ce urma să se întemeieze.

Aşa cum rezultă din *Tabelul nr. 6*, în cei trei ani - martori, în mai multe cazuri s-a impus religia tatălui, numărul înțelegerilor fiind constante. În schimb, numărul situațiilor în care se impune religie mamei, cunosc o creştere constantă, ceea ce denotă şi o accentuare a emancipării femeilor, care la începutul secolului XX, fac față, se pare, cu mai mult succes autorității masculine.

https://biblioteca-digitala.ro

Din punct de vedere confesional, cea mai autoritară s-a dovedit a fi cea romano-catolică. De fapt, respectiva biserică condiționa acceptarea căsătoriilor cu parteneri de altă religie, de angajamentul celor doi miri referitor la botezarea copiilor în religia romano-catolică. Cu toate acestea, nu în toate cazurile de căsătorii mixte, realizate chiar de către catolicii de rit latin, se semnau asemenea înțelegeri. Confesiunile cu cele mai mari „pierderi" în cadrul mariajelor dintre romano-catolici cu persoane de alte confesiuni au fost, conform constatărilor noastre, cea reformată și ortodoxă. În cazul celei de-a doua, fără să putem afirma cu tărie în această fază a cercetărilor, putem vorbi și de pericolul unei deznaționalizări, ținând cont de faptul că era vorba și căsătorii mixte și din punct de vedere etnic. Pe de altă parte, se pare că în cazul căsătoriilor dintre mirii de confesiune romano-catolică și mozaică, se realizau mai rar asemenea înțelegeri.. Se poate observa din *Tabel nr. 6,* numărul lor mult mai redus, în comparație cu cel al căsătoriilor realizate între partneri aparținând celor două confesiuni (*Tabelul nr. 4*). În prelungirea celor afirmate mai sus, se impune constatarea referitoare la faptul că nu toate căsătoriile mixte, indiferent de confesiunea celor doi miri, erau însoțite de înțelegeri referitoare la confesiunea în care urmau să fie botezați copiii celor doi soți. Dacă revenim la statistică, putem să constatăm, apelând din nou la cei trei ani, că în anul 1901, din totalul căsătoriilor mixte, în 48,18% din cazuri, au fost încheiate înțelegerile respective. În anul 1906 ele au avut o pondere de 38,51%, iar în ultimul an al primului deceniu, doar 32,64% din căsătoriile mixte s-au finaliazat cu asemenea acorduri prenupțiale, dacă putem să le numim așa. Scăderea, pe parcursul a 10 ani, cu peste 15% a acestui tip de consens între soți, marchează și în acest caz, procesul de modernizare a unor mentalități în curs de laicizare.

https://biblioteca-digitala.ro

Tabelul nr. 6.
Înțelegeri privind coenfesiunea copiilor după naștere, în cazul căsătoriilor mixte din Arad

Anul căsătoriei	Copiii urmează religia tatălui			Copiii urmează religia mamei		
	Religia tatălui	Religia mamei	Nr. înțelegeri	Religia mamei	Religia tatălui	Nr. înțelegeri
1901	rom. cat.	ortodoxă	6	rom. cat.	ortodox	6
		reformată	8		reformat	7
		evanghelică	2		evanghelic	2
		mozaică	1	reformată	rom.cat.	5
	reformat	rom. cat	8		ortodox	1
		ortodoxă	1	ortodoxă	rom. cat.	1
		greco cat.	1	mozaică	rom. cat.	1
	ortodox	rom.cat	2	-	-	-
	evanghelic	ortodoxă	1	-	-	-
	Total		**30**	**Total**		**23**
1906	rom. cat.	ortodoxă	9	rom. cat.	ortodox	17
		reformată	4		reformat	6
		evanghelică	4		evanghelic	1
	reformat	rom. cat.	8		mozaic	2
	ortodox	rom. cat.	1	reformată	ortodox	1
	evanghelic	rom. cat.	3	evanghelică	rom. cat.	1
	Total		**29**	**Total**		**28**

https://biblioteca-digitala.ro

1910	rom. cat.	ortodoxă	3	rom. cat.	ortodox	6
		reformată	7		reformat	11
		evanghelică	5		evanghelic	5
		mozaică	4	reformată	rom. cat.	5
	reformat	rom. cat.	4		ortodox	1
		ortodoxă	1	evanghelică	rom.cat.	2
		gr. cat.	1	mozaic	rom.cat.	1
		evanghelic	1	-	-	-
		mozaică	1	-	-	-
	evanghelic	ortodoxă	1	-	-	-
	ortodox	rom. cat.	3	-	-	-
	mozaic	rom. cat.	1	-	-	-
	Total		**32**	**Total**		**31**

https://biblioteca-digitala.ro

În prelungirea celor afirmate mai sus, se impune constatarea referitoare la faptul că nu toate căsătoriile mixte, indiferent de confesiunea celor doi miri, erau însoțite de înțelegeri referitoare la confesiunea în care urmau să fie botezați copiii celor doi soți. Dacă revenim la statistică, putem să constatăm, apelând din nou la cei trei ani, că în anul 1901, din totalul căsătoriilor mixte, în 48,18% din cazuri, au fost încheiate înțelegerile respective. În anul 1906 ele au avut o pondere de 38,51%, iar în ultimul an al primului deceniu, doar 32,64% din căsătoriile mixte s-au finaliazat cu asemenea acorduri prenupțiale, dacă putem să le numim așa. Scăderea, pe parcursul a 10 ani, cu peste 15% a acestui tip de consens între soți, marchează și în acest caz, procesul de modernizare a unor mentalități în curs de laicizare.

Canoanele venite dinspre spațiul bisericii, indiferent de confesiune, încep să fie respectate în funcție de propriile interese ale indivizilor, de nivelul lor de educație și nu în ultimul rând, de gradul de autoritate pe care-l avea biserica asupra unor enoriași, atinși de undele modernității, specifice secolului XX, care temporal abia se năștea. În confruntarea dintre tradiție și inovație, care se regăsea la începutul secolului XX mai ales în mediul urban, locuitorii orașului Arad se pare că au reacționat firesc, preferând tot mai mult modernitatea în locul unor matrice mentale osificate.

Din registrele de stare civilă rezultă că unii tineri arădeni își găseau perechea de care se legau speranțele întemeierii unei familii, în zone mai depărtate de locul lor de naștere, chiar dincolo de granițele statului în care locuiau. Căsătoriile cu cetățeni străini, nu au reprezentat în orașul Arad, un fenomen izolat în primul deceniu al secolului XX. În anul 1901, spre exemplu, au fost oficiate 15 asemenea căsătorii, ceea ce a reprezentat 3,83% din totalul căsătoriilor[18]. Protagoniștii acestora (mire/mireasă), au fost mai ales de confesiune romano-catolică, dar cu excepția ortodocșilor, întâlnim și de alte confesiuni. Toți mirii „importați" au fost cetățeni ai părții austrice din cadrul Austro-Ungariei. Din păcate și aceste căsătorii erau supuse aceluiași pericol al întreruperii prin divorț.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru anul la care facem referire, din cele 15 familii de acest fel, două (13,33%) s-au destrămat. Pentru anul 1910, avem în schimb consemnate doar 12 mariaje (2,47%) cu persoane de altă cetățenie decât cea a locuitorilor orașului Arad de la începutul secolului XX. Şi de data aceasta, ca şi la începutul deceniului, sunt implicate în asemenea gen de căsătorii, membrii aceloraşi confesiuni la care se mai adaugă şi cea ortodoxă. Se diversifică şi cetățenia mirilor. Majoritatea acestora proveneau şi de data aceasta din Austria, dar şi din Germania şi Serbia. Din punct de vedere etnic interes pentru asemenea alianțe matrimoniale au manifestat mai ales cei de origine germană, dar şi maghiari şi evrei[19].

Pe parcursul căsniciei, în cazul cuplurilor mixte din punct de vedere confesional, unii dintre soți hotărau să părăsească confesiunea căreia i-au aparținut în momentul căsătoriei şi să îmbrățişeze confesiunea celuilalt. Era o hotărâre importantă, de multe ori amânată ani de zile, dacă ne gândim la timpul scurs dintre momentul consumat în fața ofițerului stării civile şi cel al mărturisirii noii credințe. Uneori treceau şi zeci de ani, timp în care probabil, cel care lua o astfel de decizie se confrunta cu propria conştiință dar şi cu autoritățile ecleziastice ale bisericii căreia îi aparținea, acestea neacceptând cu uşurință piederea enoriaşilor chiar şi prin căsătorie. Motivele care puneau în mişcare mecanismele unei asemenea hotărâri puteau fi diverse, de la cele de ordin confesional, la cele de natură practică, mai ales în cazul în care toți copiii născuți în cadrul cuplului au urmat religia unuia dintre părinți. Este posibil ca unele convertiri să se fi făcut şi din oportunism social, mai ales în cazul trecerii la confesiunea majoritară şi oficială a statului. Se pare că mai ales soțiile se hotărau să se convertească la religia soțului. Dintre căsătoriile mixte încheiate în anul 1910, spre exemplu au fost consemnate 11 convertiri, în 7 cazuri soția fiind cea care a trecut la religia soțului.

Un alt aspect urmărit de noi, a fost cel referitor la distribuția sezonieră a căsătoriilor. Să remarcăm în primul rând, că în toți cei trei

https://biblioteca-digitala.ro

ani - martori, nu sunt luni în care să nu fi avut loc căsătorii. Cele mai multe căsătorii au fost realizate în lunile februarie, mai, iunie, octombrie, noiembrie şi decembrie. Dacă urmărim calendarul religios, putem spune că sezonalitatea căsătoriilor era determinată de posturile mari de peste an[20]. Se realizau mai multe căsătorii înainte şi după Postul Paştelui şi a Crăciunului. Poate că mai atenţi la respectarea tradiţiei născută din normele impuse de biserică au fost orodocşii, deşi constatarea noastră suferă de o anumită relativitate. În anul 1906, toate cele trei căsătorii încheiate în luna noiembrie de către perechile de religie ortodoxă, au fost după începerea Postului Crăciunului.

Din perspectiva sezonalităţii căsătoriei, începutul secolului XX precum şi obligativitatea căsătoriei civile, înseamnă şi o continuitate a comportamentului similar al arădenilor din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar şi o oarecare modificare a acestuia.

Bunăoară, în secolul al XIX-lea, una din lunile preferate de către arădeni pentru cununii a fost luna ianuarie[21]. Spre exemplu, cununiile realizate în această lună în anii 1875, 1880, 1885, au reprezentat, în aceeaşi ordine, 9,02%, 10,22% şi respectiv 12,27% din totalul de acte matrimoniale încheiate în acei anii. Peste 26 ani, adică în 1901, 1906 şi respectiv 1910, în aceeaşi lună ianuarie, ponderea căsătoriilor în cei trei ani, după cum rezultă din *Tabelul nr.8,* a înregistrat o tendinţă de scădere. Pe de altă parte, în cazul lunii august se înregistrează o tendinţă de creştere a ponderii căsătoriilor la începutul secolului XX, în comparaţie cu anii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

https://biblioteca-digitala.ro

Tabelul nr. 7.

Distribuţia sezonieră a căsătoriilor în oraşul Arad

Anul 1901

Confesiunea	LUNA												Total
	ian..	feb.	mar.	apr.	mai	iun.	iul.	aug.	sep.	oct.	nov.	dec.	căs.
OR	4	8	1	1	4	4	8	1	5	6	4	1	47
GC	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
RC	11	16	11	13	21	14	12	12	8	24	19	12	173
RE	2	2	2	-	1	4	-	-	1	1	1	5	19
EV	-	-	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	3
MO	4	2	4	1	9	3	1	6	2	5	1	1	39
MX	8	15	9	6	7	9	9	9	7	10	11	11	111
TOTAL	**29**	**43**	**28**	**22**	**42**	**34**	**30**	**29**	**23**	**46**	**36**	**30**	**392**

https://biblioteca-digitala.ro

Anul 1906

Confesiunea	LUNA												Total
	ian..	feb.	mar.	apr.	mai	iun.	iul.	aug.	sep.	oct.	nov.	Dec.	căs.
OR	6	4	2	4	6	2	3	5	4	5	3	5	49
GC	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
RC	15	25	9	14	13	21	9	14	20	9	13	11	173
RE	-	2	-	3	3	2	1	-	1	1	1	3	17
EV	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
MO	3	3	2	4	5	8	5	6	3	1	1	5	46
MX	10	28	7	10	10	9	12	9	13	12	7	21	148
TOTAL	**35**	**62**	**20**	**35**	**37**	**42**	**30**	**34**	**41**	**29**	**25**	**45**	**435**

https://biblioteca-digitala.ro

Anul 1910

Confesiunea	LUNA												Total
	ian..	feb.	mar.	apr.	mai	iun.	iul.	aug.	sep.	oct.	nov.	Dec.	căs.
OR	4	10	4	2	1	4	2	3	4	5	2	2	43
GC	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
RC	9	15	8	10	23	14	9	15	13	22	23	14	175
RE	1	1	4	1	2	1	3	1	-	1	2	1	18
EV	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2
MO	4	4	3	3	17	5	4	1	3	3	3	3	53
MX	10	15	7	15	25	10	21	12	10	25	23	20	193
TOTAL	**28**	**45**	**28**	**31**	**68**	**35**	**40**	**32**	**30**	**56**	**53**	**40**	**484**

OR = ortodox; GC = greco-catolic; RC = romano-catolic; Re = reformat;
EV = evanghelic; MO = mozaic; MX = mixte

https://biblioteca-digitala.ro

Tabelul nr. 8.
Ponderea mariajelor în unele luni ale anului, la sfârşitul sec. XIX şi încep. sec XX.

Luna					
ianuarie		**martie**		**august**	
1876	**1901**	**1876**	**1901**	**1876**	**1901**
9,02%,	7,39%	2,08%	7,14	5,2%	7,39%
1880	**1906**	**1880**	**1906**	**1880**	**1906**
10,22%	8,04%	0,85%	4,39	9,09%	7,81%
1885	**1910**	**1885**	**1910**	**1885**	**1910**
12,27%	5,78%.	3,18%	5,78	5,22%	6,61%

Explicaţia unui asemenea comportament trebuie să o căutăm în progresele economice ale oraşului, care la sfârşitul secolului al XIX-lea, îşi pierde tot mai mult interesul pentru sectorul agricol. În anul 1900, doar 6,31% din populaţia activă a oraşului îşi asigura existenţa din agricultură[22]. Aradul era în consecinţă, la începutul secolului XX un centru care se înscria hotărât pe calea industrializării şi a urbanizării, care se depărta de civilizaţia de tip agricol, în favoarea modernizării. În consecinţă ciclul vieţii nu mai era legat în mod fundamental de activităţile sezoniere care se desfăşurau în agricultură. Dacă în secolul al XIX-lea în luna ianuarie, tinerii, pe care îi aşteptau începând cu luna februarie activităţile câmpului, se grăbeau să ajungă în faţa preotului pentru a se cununa, această motivaţie dispare treptat într-o societate orientată spre industrie.

Observaţia este valabilă şi pentru luna august, lună extrem de aglomerată cu activităţi agricole, majoritatea tinerilor amânând momentul întemeierii unei familii până după adunarea recoltei. Într-o societatea pe cale de urbanizare o asemnea oportunitate începe să dispară.

https://biblioteca-digitala.ro

În privința lunii martie, lună în care se derula de obicei Postul Paștelui, observăm la începutul secolului XX o intensificare a activității matrimoniale. Un asemenea fenomen poate să denote, tot în condițiile unei societăți urbane, o oarecare atitudine de respingere a unor constrângeri, care încep să fie respectate, doar din punct de vedere al continuării unor tradiții.

După introducerea de către autorități, începând cu 1 ianuarie 1895 a obligativității căsătoriei civile, se poate identifica o oarecare tendință de laicizare a acesteia, sub aspectul respectării canoanelor de ordin religios. Este o realitate pe care se pare că nu au sesizat-o la vremea respectivă nici capii Bisericii Ortodoxe Române. Într-o scrisoarea din 6/18 febr. 1893, adresată mitropolitului Miron Romanul, Ioan Meținanul se pronunța împotriva căsătoriei civile, văzând în ea un mijloc de maghiarizare[23], fără să amintească posibilitatea unei interpretări proprii a canoanelor bisericii de către indivizi. Se pare că nici autoritățile laice nu erau extrem de interesate de respectarea acestora. În anul 1910 spre exemplu, trei dintre căsătorii au fost oficiate chiar în ziua de Crăciun. În două cazuri perechile de miri au fost de confesiune romano-catolică și respectiv mozaică, iar în cazul celei de-a treia perechi, mirele era ortodox iar mireasa romano-catolică. Din punct de vedere al ocupației, mirii erau, în ordinea amintită mai sus, cafegiu, tapițer și comerciant, iar miresele nu aveau nici una vreo profesie[24].

Este clar că la începutul secolului XX, tot mai mulți oameni, își stabileau prioritățile după propriile interese, dând o conotație personală relației lor cu Dumnezeu.

Vârsta la căsătorie a mirilor în prima decadă a secolului XX, a stat de asemenea în atenția noastră. *Tabelul nr. 9*, cuprinde vârsta mirilor pe confesiuni și în cadrul căsătoriilor mixte.

https://biblioteca-digitala.ro

Tabelul nr. 9.
Vârsta la căsătorie la mirii din oraşul Arad în anul 1906

Religia	sex	până la 20 ani	21-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-80	peste 81 ani
OR.	M	-	15	17	7	3	4	-	1	1	-	-	-	-
	F	13	15	9	2	3	2	1	1	1	-	-	-	-
	T	13	30	26	9	6	6	1	2	2	-	-	-	-
GC	M	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
	F	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
	T	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
RC	M	-	63	60	19	15	6	2	1	3	-	-	-	1
	F	59	54	29	14	7	2	-	1	1	1	-	-	-
	T	59	117	89	33	22	8	2	2	4	1	-	-	1
RE	M	-	5	9	1	-	-	1	-	1	-	-	1	-
	F	5	6	3	2	-	-	-	-	2	-	-	-	-
	T	5	11	12	3	-	-	1	-	3	-	-	1	-
EV	M	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	F	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	T	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
MO	M	-	8	11	13	10	2	-	1	1	-	1	-	-
	F	7	17	12	4	3	-	2	1	-	-	-	-	-
	T	7	25	23	17	13	2	2	2	1	-	1	-	-
MX	M	2	50	50	16	9	5	6	2	4	1	2	1	-
	F	41	53	23	14	7	7	6	-	3	-	1	-	-
	T	43	103	73	30	16	12	12	2	7	1	3	1	-
TOTAL	M	2	142	147	56	37	18	9	5	10	1	3	2	1
	F	125	146	76	36	21	11	9	3	7	1	1	-	-
	T	127	288	223	92	58	29	18	8	17	2	4	2	1

Ca şi o constatare de ordin general, să observăm că cele mai multe căsătorii au fost realizate de tineri cu vârsta cuprinsă între 21-25 ani. Pe de altă parte, se remarcă numărul destul de mare de fete, dar şi numărul extrem de redus de băieţi, care s-au căsătorit până la vârsta de 20 ani. Conform legislaţiei maghiare în vigoare la vremea respectivă, băieţii nu aveau voie să se căsătorească decât după satisfacerea serviciului militar, sau după ce au participat la cele trei trageri la sorţi pentru a fi recrutaţi.

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă efectuăm o analiză pe confesiuni, constatăm că în cazul tuturor căsătoriilor, inclusiv a celor mixte, cele mai multe căsătorii erau realizate de tineri cu vârsta cuprinsă între 21-25 ani, urmați de cei între 25-30 ani. În comparație cu anul 1880 spre exemplu, nu au loc schimbări importante din acest punct de vedere[25]. O asemenea constatare este firească, dacă avem în vedere că atitudinea față de căsătorie este determinată nu numai de condiționari de ordin social, dar și de maturizarea biologică, care este aceeași indiferent de religie sau etnie. Eventual putem remarca o ușoară creștere a ponderii celor care aveau vârsta ultimei categorii amintite, mai ales în cazul bărbaților.

Cu cât se înaintează în vârstă, numărul căsătoriilor scade. Așa cum rezultă din tabel, există și un caz de căsătorie la vârsta de peste 80 ani. De fapt este vorba de un bărbat care avea vârsta de 90 ani, mireasa având 40 ani. Ambii miri erau de religie romano-catolică și de etnie germană, identificați de către noi după numele pe care îl purtau[26].

Dacă urmărim atitudinea față de vârsta la căsătorie a celor două sexe, constatăm în cazul tuturor confesiunilor, că numărul bărbaților care se căsătoreau după vârsta de 26 ani, este mai mare decât cel al femeilor. În comparație cu bărbații de altă religie, în cazul ortodocșilor și a mozaicilor, numărul celor care s-au căsătorit între 26-30 ani, este mai mare decât al celor din grupa de vârstă cuprinsă între 21-25 ani. Suntem în fața unui început de comportament la nivelul bărbaților, care se va accentua după Primul Război Mondial. Este vorba de o deplasare a vârstei de căsătorie, spre vârste mai mari. Același fenomen îl vom întâlni și în cazul femeilor, odată cu emanciparea acestora, mai ales după anul 1918.

Din păcate, nu toate căsătoriile încheiate aveau o existență în conformitate cu formula atât de consacrată: *„până când moartea vă v-a despărți"*. Unele dintre căsătorii se întrerupeau, așa cum se poate observa din tabelele de mai jos, după 2 sau 32 de ani. Fără să ne propunem să realizăm, cu acest prilej, o analiză mai amplă a acestui comportament demografic, câteva observații de ordin general totuși se impun.

https://biblioteca-digitala.ro

Tabelul nr. 10

Divorţuri la căsătoriile monogame realizate în anul 1901 în oraşul Arad

Confesiunea mirelui	Vârsta mirilor la căsătorie		Starea civilă la căsătorie		Anul div.	Vârsta soţilor la divorţ		Durata căsăt.
ortodox	M	F	M	F		M	F	în ani
	24	28	necăs.	necăs.	1904	27	31	3
Total divorţuri	**1**							
romano-catolic	34	20	necăs.	necăs.	1904	37	23	3
	38	21	necăs.	necăs.	1920	57	40	19
	23	18	necăs.	necăs.	1921	43	38	20
	27	18	necăs.	necăs.	1927	53	44	26
Total divorţuri	**4**							
mozaic	27	24	necăs.	necăs.	1906	32	29	5
	30	22	necăs.	necăs.	1921	50	44	20
Total divorţuri	**2**							
Total general divorţuri	**7**							

https://biblioteca-digitala.ro

Tabelul nr. 11

Divorţuri la căsătoriile monogame realizate în anul 1906 în oraşul Arad

Confesiunea mirilor	Vârsta mirilor la căsătorie		Starea civilă la căsătorie		Anul div.	Vârsta soţilor la divorţ		Nr. ani căsăt.
	M	F	M	F		M	F	
ortodox	41	42	necăs.	văd.	1909	44	45	3
	30	27	necăs.	necăs.	1911	35	32	5
	23	18	necăs.	necăs.	1912	29	24	6
	31	39	necăs.	văd.	1913	38	46	7
	24	27	necăs.	necăs.	1918	36	39	12
	25	18	necăs.	necăs.	1921	40	33	15
Total divorţuri	**6**							
romano-catatolic	32	19	necăs.	necăs.	1908	34	21	2
	37	43	necăs.	necăs.	1908	39	45	2
	25	16	necăs.	necăs.	1910	29	20	4
	26	31	necăs.	necăs.	1910	30	35	4
	29	22	necăs.	necăs.	1912	35	28	6
	27	22	necăs.	necăs.	1913	34	29	7
	35	38	necăs.	văd.	1914	43	46	8

https://biblioteca-digitala.ro

romano-catatolic	48	61	necăs.	văd.	1914	56	69	8
	27	22	necăs.	necăs.	1920	41	36	14
	22	22	necăs.	necăs.	1920	36	36	14
	23	19	necăs.	necăs.	1921	38	34	15
	24	16	necăs.	necăs.	1923	41	33	17
	26	18	necăs.	necăs.	1924	44	36	18
	25	19	necăs.	necăs.	1933	52	46	27
	34	16	necăs.	necăs.	1938	66	48	32
Total divorțuri		**15**						
Reformat	25	30	necăs.	necăs.	1925	44	49	19
Total divorțuri					**1**			
Mozaic	29	29	necăs.	necăs.	1918	41	41	12
	25	18	necăs.	necăs.	1921	40	33	15
	30	25	necăs.	necăs.	1934	58	53	28
Total divorțuri		**3**						
Total divorțuri		**25**						

https://biblioteca-digitala.ro

Tabelul nr. 12

Divorțuri la căsătoriile exogame realizate în anul 1906 în orașul Arad

Confesiunea mirelui	Vârsta mirilor la căsătorie		Starea civilă la căsătorie		Anul div.	Vârsta soților la divorț		Nr. ani căsăt.
	M	F	M	F		M	F	
ortodox	soția romanocatolică							
	26	16	necăs.	necăs.	1909	29	19	3
	25	19	necăs.	necăs.	1911	30	24	5
	24	20	necăs.	necăs.	1911	29	25	5
	26	18	necăs.	necăs.	1918	38	30	12
	soția greco-catolică							
	22	19	necăs.	necăs.	1925	41	38	19
	soția reformată							
	24	23	necăs.	necăs.	1908	26	25	2
Total divorțuri	6							
romano catolic	soția ortodoxă							
	55	29	necăs.	văd.	1920	69	43	14
Total divorțuri	1							

https://biblioteca-digitala.ro

reformat	soţia romano-catolică							
	28	21	necăs.	necăs.	1908	30	23	2
	26	18	necăs.	necăs.	1908	28	20	2
	41	43	necăs.	necăs.	1910	45	47	4
	25	24	necăs.	necăs.	1919	38	37	13
	30	12	necăs.	necăs.	1922	46	28	16
Total divorţuri	**5**							
evanghelic	soţia romano-catolică							
	26	21	necăs.	necăs.	1925	45	40	19
Total divorţuri	**1**							
Total general divorţuri	**13**							

https://biblioteca-digitala.ro

O primă constatare se referă la manifestarea unei tendințe de creștere a numărului de divorțuri după anul 1900. Administrarea de către autoritățile laice, începând cu anul 1895 a actelor de stare civilă, a contribuit la creșterea numărului de divorțuri, fenomen care a fost ținut sub control de către biserică, indiferent de confesiune. Dacă din căsătoriilor încheiate în anul 1901, un procent de 1,78% s-au întrerupt prin divorțuri, în anul 1906, adică doar peste cinci ani, 8,73% din căsătorii au avut același final neplăcut pentru protagoniști. Dintre căsătoriile monogame, 8,71% s-au încheiat cu divorțuri, iar dintre cele mixte, 8,78%*. Cele mai multe divorțuri au fost realizate între soți de confesiune romano-catolică și ortodoxă. La căsătoriile din anul 1901 divorțurile între soții romano-catolici au avut o pondere de 2,31%, iar cele dintre ortodocși de 2,12%. Se poate vedea că la câțiva ani de la introducerea legii privind starea civilă, cifrele sunt scăzute, indivizii trăind încă din plin sub impresia moralei impusă de canoanele bisericii. Peste cinci ani însă aceste valori urcă vertiginos, la 8,67% în cazul romano-catolicilor și la 12,24% în cel al ortodocșilor. Sunt semne ale schimbării modului în care locuitorii orașului Arad înțeleg să-și negocieze propria fericire conjugală, că nu mai acceptă constângeri în numele unei morale impusă de canoanele bisericii. Pe de altă parte, creșterea numărului de divorțuri este un indiciu asupra faptului că în secolul al XIX-lea mai multe cupluri, decât lasă statistica să se întrevadă, au trăit împreună doar constrânși de poziția bisericii față de divorț și de mentalitățile colective, specifice unei societăți tradiționaliste și conservatoare.

Pe parcursul rândurilor de mai sus, am încercat să evidențiem comportamentul nupțial al locuitorilor din Arad, în primul deceniu al secolului al XX-lea, dar și cel specific, marcat de caracteristicile culturale ale fiecărei confesiuni și etnii. Am avut ocazia să constatăm pe parcursul deceniului, o tendință de scădere a numărului de căsătorii, fenomen specific *tranziției demografice*, caracterizată prin rate scăzute de mortalitate, natalitate și nupțialitate.

https://biblioteca-digitala.ro

De asemenea am costatat, că după introducerea căsătoriei civile, este tot mai prezentă o componentă laică în comportamentul nupțial al indivizilor, care tind să eludeze normele canonice impuse înainte de anul 1895, de către biserică, indiferent de confesiune.

Analiza atitudinii față de căsătorie a credincioşilor diferitelor confesiuni, a pus în evidență faptul că cei de confesiune mozaică, au înregistrat cea mai mare rată brută a căsătoriilor, în timp ce celelalte confesiuni, cu excepția romano-catolicilor, au înregistrat o rată cuprinsă între 7 - 8%.

Nu a fost uitată nici problematica căsătoriilor mixte şi s-a constatat că cele mai puține mezalianțe de acest gen au fost încheiate de către cei care aparțin confesiunii mozaice, iar ponderea cea mai mare a căsătoriilor mixte, în cadrul căsătoriilor încheiate, a fost la cei de confesiune reformată.

Pe parcursul lucrării au mai fost abordate şi alte aspecte care au vizat sezonalitatea căsătoriilor, vârsta mirilor la căsătorie, precum şi înțelegerile care se realizau cu prilejul căsătoriilor mixte referitoare la religia pe care o urmau copiii la naştere. Acest ultim aspect a fost în mai mică măsură abordat de către literatura de specialitate.

Tot în legătură cu căsătoria, a fost evidențiată, este adevărat că extrem de sumar, şi problematica întreruperii acesteia prin divorț.

Note

[1] S. Manuilă, Evoluția demografică a oraşelor şi minoritățile etnice, în „Arhiva pentru ştiință şi reformă socială", VIII, 1929, p. 209.

[2] A Magyar Korona országaiban 1900 évi Nepszamlálása, elsö resz, Budapest 1902, p. 340

[3] A Magyar Korona országaiban 1910 évi Nepszamlálása, elsö resz, Budapest 1912, p. 340.

[4] Ştefan Marinescu, Colonizările din a doua jumătate a secolului al XIX-lea pe teritoriul fostului comitat Arad, în "Ziridava", XIX-XX, 1996, p. 201-207.

[5] A Magyar Korona országaiban 1900 évi..., p. 343.

https://biblioteca-digitala.ro

[6] A Magyar Korona országaiban 1910 évi..., p. 343.
[7] A Magyar Korona országaiban 1900 évi..., p. 343.
[8] A Magyar Korona országaiban 1910 évi..., p. 343.
[9] Jack Goody, Familia europeană. O încercare de antropologie istorică, editura Polirom, Iaşi, 2003, p.11.
[10] Registrele pentru anii 1901-1905 (prima parte), pot fi consultate la Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Arad (în continuare D. J. A.N. Arad), iar pentru anii 1905 (partea a doua) - 1910, la Arhiva Stării Civile a Primăriei Municipiului Arad (în continuare A. S. C. P. M. Arad)
[11] Cifrele stabilite de noi se referă doar la oraşul Arad, în cuprinderea administrativă pe care o avea la începutul secolului XX.
[12] Vezi lucrarea noastă, Populaţia comitatului Arad în secolul al XIX-lea, editura Universităţii „Aurel Vlaicu", Arad, 2003, p. 217 – 220.
[13] Calculele efectuate de către noi se referă doar la căsătoriile monogame.
[14] Corneliu Pădurean, op. cit., p. 220 (Tabelul nr. 51).
[15] Ibidem
[16]Ibidem, p. 226.
[17] Ibidem
[18] D. J. A.N. Arad, Registre de Stare Civilă, Reg. nr. 3, passim.
[19] A.S.C.P.M.A., Reg. 38C, passim.
[20] Credincioşii mozaici aveau interdicţie de la oficierea căsătoriilor timp de şapte săptămâni după Paşti
[21] Corneliu Pădurean, op. cit., p. 238 – 239.
[22] Ibidem, p. 281 (Tabelul nr. 7).
[23]Antonie Plămădeală, Lupta împotriva deznaţionalizării românilor din Transilvania în timpul dualismului austro-ungar (1874-1898), Sibiu, 1986, p. 305-306.
[24] A. S. C. P. M. Arad, Reg. 38C/ 1910
[25] Corneliu Pădurean, op. cit., p. 239 – 244.
[26] A. S. C. P. M. Arad, Reg. 34C/ 1906, p. 378.
* La căsătoriile mixte din anul 1901 nu au fost înregistrate divorţuri, conform izvoarelor pe care le-am avut la dispoziţie.

https://biblioteca-digitala.ro

Confession, Nationality and Marriage in Arad in the First Decade of the 20th Century

Abstract

The research paper emphasizes the marital behaviour of Arad inhabitants in the first decade of the 19th century, but also the specific behaviour, marked by the cultural characteristics of each confession and nationality. We had the opportunity to observe a diminution of the number of marriages, throughout the decade, phenomenon specific to the demographic transition, characterized by low rates of mortality, natality and marriages.

We have also observed that after the civil marriages had been introduced, the marital behaviour of the individuals underwent a process of secularization, eludating the canonic regulations imposed by the Church after 1895, irrespectively of their confession.

The analysis of the attitude towards marriage of believers of different confessions has revealed the fact that the Mosaics registered the highest raw rate of marriages, while the other confessions, except for the Roman-Catholics, registered a rate between 7 - 8%.

We have not forgotten about the problematics of mixed marriages. We have seen that the lowest number belongs to the Mosaics, and the highest to those of Roman Catholic confession.

Throughout the paper we have also approached aspects regarding the period of year marriages took place, the age of the weds, as well as the agreements, in the case of mixed marriages, regarding the religion of the children. The last aspect has been less approached so far. The author has also approached, in a gasty manner, the problematics of marriage stoppage

https://biblioteca-digitala.ro

CERCETĂRILE ISTORICO-CULTURALE ALE ROMÂNILOR DIN UNGARIA ÎN ULTIMUL SFERT AL SECOLULUI XX

Anna Hoczopan,Szeged(Hu)

În viaţa spirituală a românilor din Ungaria, Tratatul de la Trianon a creat o situaţie gravă prin plecarea, între 1918-1920, a intelectualilor în România. Comunitatea naţională română, cu circa 3 milioane de membrii, a scăzut la 50 de mii, intelectualitatea s-a mutat în totalitate.

O activitate ştiinţifică sau documentară nu putea fi dezvoltată cu ajutorul a câţiva preoţi şi profesori, care şi-au asumat riscul de a rămâne. Gravitatea situaţiei este foarte clar ilustrată de faptul că în perioada interbelică, în afara unor calendare, românii rămaşi n-au putut să publice nimic. În această privinţă situaţia nu este mai bună nici în deceniile de după cel de-al doilea război mondial. Primul volum de literatură şi istorie culturală, însumând creaţiile românilor, a apărut abia în 1973 sub titlul de *„Muguri"*, şi a fost publicat de Uniunea Românilor Democraţi din Ungaria, la iniţiativa şi sub redacţia lui Petru Silaghi.

Publicaţia a fost considerată continuarea fericită a activităţii creatoare, întreruptă de Tratatul de la Trianon mai bine de o jumătate de secol.

Trebuie să amintim aici numele autorilor scrierilor de literatură, beletristică şi istoria culturii incluse în volum: Petru Anton, Lucia Borza, Nicolae Gîndilă, Ioan Halász, Alexandru Hoţopan, Ilie Ivănuş, Lucian Magdu, Gheorghe Mihăescu, Gheorghe Petruşan, Vasile Roxin, Gheorghe Santău.

Ilustraţia volumului a fost realizată de renumitul pictor Ştefan Orioan. Această generaţie şi-a publicat scrierile în reviste ce apăreau iniţial lunar, apoi o dată la două săptămâni, iar din 1971 săptămânal, Foaia Românească şi Calendarul Românesc fiind şi în zilele noastre unele dintre cele mai populare reviste.

https://biblioteca-digitala.ro

Intrarea în scenă a generației tinere începând cu anii 1980 a adus o prosperitate considerabilă vieții culturale românești. În pragul schimbării de regim și în următorii 4-5 ani au apărut volume istorice și de cultură considerabile și ca număr, dar valoroase și din punct de vedere calitativ, prin intermediul cărora românii din Ungaria au reușit să se conecteze atât la viața științifică locală, cât și la cea românească.

Dintre intelectualii de origine română din Ungaria, Maria Berényi și Gheorghe Petruşan s-au dedicat cercetării istoriei culturale române locale.

Aparținând generației vechi, Gheorghe Petruşan s-a familiarizat cu istoria, cultura și problemele naționale ale românilor locali din perioada următoare revoluției din 1848-49 încă din anii studenției la Pesta, adică din 1958-1963. În privința subiectului lucrării de diplomă a făcut o alegere norocoasă, deoarece a prelucrat materialul bogat al revistei "Familia", care cuprinde zbaterile politice naționale a perioadei dualiste. Acest lucru explică și atenția, cu care cercetătorii maghiari și români au urmărit lucrarea sa de diplomă din 1963, precum și monografia Iosif Vulcan și cea a revistei "Familia", reprezentând teza de doctorat publicată în 1992.

În 1994, prezintă un nou volum literar și de istorie culturală, cu titlul "*În căutarea identității*" (Identitáskeresés nyomában), apoi în 2000 publică, în colaborare cu Emilia Martin și Mihai Kozma, cartea "*Românii din Ungaria*", care, în afara monografiei scrise de Moldován Gergely, în 1913, este singura sinteză de acest gen. Despre această carte, socotită lectură de bază în învățământul public și superior, în recenzia sa, Dávid Ibolya scrie astfel: „*Românii din Ungaria sunt o minoritate națională autohtonă- sublinează această carte despre istoria, cultura, posibilitățile de trai de azi a românilor. Grupările etnice diverse din partea estică, sud-estică a Europei au fost dezmembrate continu de evenimentele secolelor trecute, apoi de încercările de soluționare ale acestora. Până în zilele noastre existența minoritară este o luptă continuă pentru supraviețuire,*

https://biblioteca-digitala.ro

pentru păstrarea identității. Ne exprimăm speranța că, Europa comună, dorită de noi toți, va crea condiții favorabile ca toate grupurile etnice să poată trăi libere, fericite și în pace pe meleagurile natale, păstrând tradițiile și limba maternă. Această carte, prin mijloacele ei, își aduce contribuția în acest sens."

Maria Berényi, renumită cercetătoare în domeniul istoriei culturii, este directorul Institutului de Cercetare a Românilor din Ungaria, cu sediul la Giula, încă din anul întemeierii acestuia, în 1993.

Scopul principal al institutului este adunarea într-un colectiv a cercetătorilor români din domeniul științelor, 18 la număr. Acești cercetători pasionați lucrează în domenii diferite: lingvistică (Institutul Lingvistic al Academiei Maghiare), etnografie (Muzeul Erkel Ferenc din Giula), istorie (Muzeul Munkácsi Mihály din Békéscsaba), dar,pe lângă ei, la cercetările institutului, contribuie activ și **Catedra de Limbă și Literatură Română** a Școlii Superioare de Pedagogie Juhász Gyula din cadrul Universității din Szeged, precum și profesorii de la gimnaziile românești, din cadrul ELTE și de la Liceul românesc din Giula.

Programul institutului cuprinde: cercetarea originii, a condițiilor de așezare a românilor din Ungaria, cercetarea aspectelor sociologice, etnografice, culturale și istorice a așezărilor locuite de români; adunarea de date statistice și prelucrarea lor științifică; studierea stării actuale a etnografiei materiale și spirituale; sprijinirea artei și a vieții religioase. Stabilirea acestor scopuri pe ordinea de zi este dovada actualității acestora.

Rezultatele cercetărilor din diferitele domenii sunt prezentate de membrii institutului în cadrul simpozioanelor anuale și publicate în volumele acestora. Studiile mai ample, în limba română și maghiară apar în periodicul Annales.În plus, institutul publică și volume individuale, prin concursuri/proiecte. Amintim dintre acestea doar pe acelea cu subiect de istoria culturii:

https://biblioteca-digitala.ro

1. Elena Csobai a publicat în 1996 "*Istoria românilor din Ungaria*". În volum sunt prelucrate datele demografice din aşezări din Ungaria populate de români şi se face un scurt istoric al trecutului şi prezentului românilor, scris pe înţelesul tuturor. Autoarea a scris cartea pentru generaţia tânără din învăţământul public.

2. Un grup de cinci cercetători pasionaţi (Elena Csobai, Maria Berényi, Eva Frătian Kozma, Emilia Martin şi Anna Borbély) au lansat o serie monografică de istorie locală independentă. Până acum au fost cercetate localităţile Chitighaz, Bătania, Aletea. Autorii urmăresc istoria culturală a românilor din aceste localităţi, prezentând activităţile culturale, tradiţiile muzicale, modul de trai, tradiţiile populare ale acestor români începând din secolul al 18.-lea până azi. Este interesant trilingvismul românilor din Bătania (român, sârb, maghiar), creat de convieţuirea seculară. Această triadă, dar mai ales convieţuirea româno-sârbă pe baza religiei identice ortodoxe şi a căsătoriilor mixte, şi-a pus amprenta pe obiceiuri şi pe tradiţiile culturale şi muzicale. Din capitolul *Istoria şcolii* amintim, ca o curiozitate, un eveniment cunoscut probabil de mulţi: în anul şcolar 1922-23 József Attila a umblat la gimnaziu la Macău(Makó). Din partea tatălui se considera ortodox şi fiindcă la Macău (Makó) nu era preot ortodox l-au trimis să dea examenul de religie obligatoriu la Bătania. Profesorul de religie al elevilor ortodocşi români din şcolile publice a fost Simion Cornea, ca urmare viitorul poet a fost examinat de acesta.

În recenzia publicată de Tyirityán Katalin în 1996 în revista "Barátság" a apreciat această întreprindere cu următoarele cuvinte: *„De-a lungul anilor au apărut articole, monografii, albume despre Bătania, însă autorii acestor istorii locale nu au scris despre istoria, cultura românilor din localitate. Această carte vine în completarea acestui gol."*

Susţinătorul lingvistic şi spiritual al românilor locali a fost biserica ortodoxă română şi baptistă din Ungaria. Ambele biserici au jucat un

https://biblioteca-digitala.ro

rol pozitiv în crearea învățământului minoritar român și în organizarea vieții culturale.

În primăvara anului 1999, spre bucuria românilor din Ungaria, Elena Csobai și Emilia Martin au publicat cartea "*Comorile bisericii ortodoxe române din Ungaria*". Acest volum bilingv este foarte valoros din punct de vedere al istoriei artelor și culturii. Autoarele schițează istoria românilor din Ungaria, introducându-ne, în paralel, în cultura materială a bisericii ortodoxe. În 1999, în numărul 7-8 (seria 20) a revistei "Múzeumi Hírlevél", Banner Zoltán scrie următoarele: *„Completând golurile existente, cartea este, în orice caz, o contribuție la imaginea de ansamblu a artei religioase din Ungaria. Rezultatele activităților lor de cercetare și prelucrare, prin ilustrația fotografică bogată și de calitate - costurile acestora au întârziat publicarea - pe lângă cea a specialiștilor atrag atenția și a unui cerc larg de cititori, datorită curiozităților legate de istoria artei și culturii bisericești. În același timp, în pragul turnurii dintre milenii, îmbogățește (în special pentru străini) harta spirituală a Ungariei creștine, având colecția muzeală a bisericii occidentale pe o parte (Esztergom) și cea a bisericii ortodoxe pe alta (Gyula) ca mărturie a profunzimii rădăcinilor integrării europene."*

În domeniul istoriei culturii românilor din Ungaria Maria Berényi a publicat cel mai mult. Meritul ei cel mai mare este adunarea celor mai importante documente referitoare la românii din Ungaria, aflate în arhivele din Budapesta și publicarea lor, în forma originală, pentru publicul larg. Prima ei carte de acest gen este "*Românii din Ungaria de azi în presa transilvăneană și ungară din secolul al XIX-lea*". La o privire, putem observa materialul bogat lăsat în urmă de românii din acea vreme, care s-au așezat, de fapt, la hotarul dintre cele două culturi. Erau membri activi a vieții culturale, reacționau la influențele care îi afectau. Dintre mărturiile adunate în carte amintim textul articolul"*Despre Méhkerék*", apărut în 1897 la Sibiu, în "Foaia Poporului": "*Avem veşti triste de la Méhkerék din județul Bihor,*

https://biblioteca-digitala.ro

conform cărora, preotul de acolo, numit Roxin, îi instigă pe credincioşi să nu citească revistele "Tribuna" şi "Foaia Poporului", lucru luat în nume de rău de localnici. Din această cauză, la liturghia de Crăciun au participat doar 20-30 de credincioşi iar de Bobotează 180 de familii nu i-au permis sfinţirea casei".

O altă revistă, "Plugarul român", a adunat de asemenea date interesante,exploatate de cartea Mariei Berényi: *„În capitala ţării noastre următorii români deţin casă permanentă: 6 judecători, 7 jurişti, 10 medici, 6 profesori, 3 deputaţi, 4 ingineri, 60 de funcţionari ai ministerului, 55 angajaţi al poştei, 16 angajaţi la căile ferate, 12 ofiţeri, 20 de funcţionari particulari, 10 familii de pensionari, 50 familii de meşteşugari, 2 căpitani de poliţie, 5 detectivi, 30 de poliţişti, 4 vatmani, 300 de studenţi şi cca. 2000 de muncitori calificaţi."*

Volumul este interesant şi în prin aceea că, prin intermediul acestor documente de epocă, obţinem o imagine completă despre modul de viaţă, sentimentele faţă de ţară, integrarea în societate şi multe alte aspecte privind românii din Ungaria acelor vremi.

Această cercetare este continuată şi extinsă asupra vieţii culturale române din Budapesta secolului al XIX-lea, rezultatul fiind un volum individual publicat în 2000. În acesta autoarea nu se mulţumeşte doar să adune documentele, ci le şi interpretează. Ea dedică un capitol întreg publicisticii româneşti, învăţământului superior român de la Budapesta, Asociaţiei "Petru Maior" de la Budapesta, precum şi presei româneşti din capitală. Este demn de amintit că, pentru prima dată, un cercetător român prezintă imaginea completă a vieţii culturale româneşti a secolului al XIX-lea din Budapesta, adăugând la ea şi o prezentare detailată a coloniei macedo-române de la Budapesta, a importanţei politice, culturale şi sociale a acestora.

Din rândul macedo-românilor a făcut parte şi Emanuil Gojdu, care şi-a donat averea în scopuri nobile, înfiinţând Fundaţia Gojdu

https://biblioteca-digitala.ro

pentru susținerea prin burse, în primul rând a tinerilor români dornici să urmeze studii superioare.

Maria Berényi a consacrat pentru prezentarea acestei personalități ilustre de origine română, a vieții și activității sale un volum întreg, apărut în 2002.

Una dintre operele importante pentru minoritatea română din Ungaria de azi este colecția de studii, formând un întreg volum, în care sunt prezentate personalități renumite de pe teritoriul Ungariei de azi. Un exemplu este generalul Gheorghe Pomuț, care a slujit în războiul civil american ca și căpitan, pe lângă asta fiind și ambasador în Rusia.

Scrierile etnografice au beneficiat deja de două reviste de specialitate, în care, de-a lungul deceniilor, au apărut exclusiv lucrări de folcloristică, etnologie și etnografie.

Prima revistă, în care au fost incluse cercetări istorice și de istorie culturală privind românii, a apărut doar în 1993, sub titlul "Lumina". Aceasta cuprinde, în primul rând scrieri sociale, culturale și științifice, îmbrățișând cercetările privind conștiința națională, limba și prezentând mai multe domenii ale artelor (ex. pictură, arhitectură). Publicația dorește să-i prezinte pe acei tineri talentați, de origine română, care au înregistrat deja succese în domeniul culturii maghiare.

Primul redactor al volumului a fost Gheorghe Petruşan, apoi Elena Csobai. Lumina de azi este continuatoarea revistei lunare cu acelaşi nume, publicată în 1894 la Giula de David Voniga, timp de un an, din care au ieşit 12 numere. Acum apare cu 1 număr pe an. Autorii dau dovadă de o largă cunoaştere în domeniu, adeseori abordând în mod deschis şi sincer probleme considerate tabu de mulți, având ca scop o autoevaluare realistă.

De la începutul anului 1997 comunitatea românească de la Szeged publică revista bilingvă "Convieţuirea-Együttélés". Convingerea redactorilor este că, forța intelectuală concentrată în regiune, interesată de diversitate, merită pusă în slujba publicului local şi internațional prin

https://biblioteca-digitala.ro

publicarea unei reviste. Activitatea lor se concentrează în jurul următoarelor subiecte importante:

- dezvoltarea autocunoaşterii prin prezentarea valorilor proprii şi a raporturilor istorice şi istorico-culturale româno-maghiare,
- formarea intelectualităţii prin publicarea unor studii, interviuri, chestionare, scrieri de specialitate şi de interes public, care să stimuleze luarea de atitudine şi schimbul de opinii,
- ajutarea activităţii învăţătorilor-educatorilor prin aducerea la cunoştinţă a celor mai noi concepte, metode şi programe didactice,
- exprimarea opiniilor despre evenimentele politice actuale prin analize politice,
- aducerea la cunoştinţa majorităţii a fenomenelor vieţii minoritare,
- studierea condiţiilor de viaţă „civilă" a existenţei române, maghiare şi internaţionale, susţinând astfel numeroase proiecte ştiinţifice,
- prezentarea sistematică a istoriei, etnografiei, literaturii etc., importante în autocunoaştere,
- aducerea la cunoştinţa cititorilor a noutăţilor artistice şi ştiinţifice de importanţă internaţională: premiere muzicale şi de arte plastice, de teatru şi literatură,
- promovarea noilor creaţii (oferim spaţiu scrierilor artistice, literaturii, în primul rând poeziei şi prozei scurte),
- publicarea informaţiilor importante din punctul de vedere al învăţării, respectiv predării de limbă.

Articolele ştiinţifice au beneficiat de o critică pozitivă atât în presa locală, cât şi în cea internaţională (în primul rând românească) - revista "Convieţuirea" a stârnit interes şi în Australia şi Canada.

Locul câştigat în sfera publică şi ştiinţifică poate fi explicat prin filosofia şi profilul revistei, care, prin schiţarea aspectelor culturale, publice, istorice a convieţuirii maghiaro-române, prin prezentarea

https://biblioteca-digitala.ro

problemelor legate de minoritate, inclusiv cele cu privire la identitatea culturală a românilor din Ungaria, la învățământul general şi superior, legate de artă, istorie, etnografie, religie şi prin prezentarea istoriei României, îmbrățişează domenii de specialitate relevante şi bine conturate.

Redactorii revistei acordă o atenție specială faptului, ca articolele publicate să vină în ajutorul păstrării identității minoritare.

Datorită difuzării bine organizate, revista oferă informații despre cercetările privind minoritatea română locală tuturor cititorilor cunoscători a limbii maghiare sau române de pe majoritatea continentelor. În continuare, redactorii acordă o mare importanță promovării cercetărilor româneşti în cercul majoritarilor, asumând rolul de mediator între cele două culturi.

Această revistă oferă materialul cel mai bogat şi mai divers pentru realizarea programelor de dezvoltare a învățământului românesc local. Publică în mod regulat scrieri curriculare, pedagogice, de istoria popoarelor, care pot fi valorificate zilnic, în mod direct, în munca educațională.

Publicația are menirea de a susține tinerele talente, intelectualii în lansarea carierei.

În concluzie putem afirma că, cercetările istorico-culturale au venit în ultimul timp cu rezultate numeroase şi importante.

Dispunem de cercetători şi publicații de nivel înalt. Obiectivele cercetărilor nu sunt doar epocile trecute, ci ocupă un loc important şi păstrarea identității naționale sau alte probleme actuale, care ne preocupă (ex. dezvoltarea, modernizarea învățământului românesc, biserica, ca factor conservator a tradițiilor şi limbii, rolul organizațiilor civile în viața politică şi culturală, respectiv factorii acceleratori ai asimilării).

În cercetări se implică şi specialiştii maghiari din Ungaria, ca istoricul şi academicianul Szász Zoltán, istoricul Miskolczy Ambrus, şef al catedrei române de la Pesta, sau renumiți cercetători români,

https://biblioteca-digitala.ro

precum academician dr.Cornelia Bodea, membru al Academiei Române, Nicolae Bocşan, rectorul Universităţii Babeş-Bolyai din Cluj.

Aceste scrieri, publicate în revista românească din Ungaria în limba română, maghiară şi engleză, au intrat şi în circuitul ştiinţific internaţional.

Traducere din limba maghiară Zsuzsa Kopeckyi

THE CULTURAL-HISTORICAL RESEARCHES OF THE ROMANIANS FROM HUNGARY IN THE LAST QUARTER OF XX CENTURY.

Abstract

The article presents the way in which the cultural-historical research developed to the Romanians from Hungary after Trianon. After a long period of 50 years silence, the Romanian community from Hungary published in 1973 the first volume of articles and literary texts named "Muguri". From that moment the cultural-historical research activity began to increase and it was supported by the Romania Research Institute from Hungary.The most famous authors were Gheorghe Petrusan and Maria Berenyi. An important support is given by the Romanian magazines "Simpozion", "Lumina" and "Convietuirea" from Szeged.

https://biblioteca-digitala.ro

ROLUL BISERICII ORTODOXE ÎN PĂSTRAREA IDENTITĂȚII ROMÂNILOR DIN GIULA

Elena Csobai,Békéscsaba(Hu)

Giula, mai precis aşezarea medievală de aici, a cunoscut în secolul al XV-lea , o dezvoltare importantă, datorită cetăţii construite şi a datorită rolului strategic pe care l-a avut aceasta. După năvălirea turcilor pe teritoriul Ungariei cetatea a avut o importanţă decisivă în apărarea zonei, însă până la urmă, în anul 1566, atât cetarea cât şi localitatea au fost ocupate de turci, care vor instala aici capitala de sandjac.[1]

Acest sandjac a inclus în componenţa lui aproape întregul teritoriu actual al judeţului Bichiş, Giula devenind un important centru comercial, ceea ce explică creşterea demografică a populaţiei care trăia aici.

Referitor la români, izvoarele istorice din perioada ocupaţiei turceşti atestă existenţa în Giula a unei populaţii româneşti de religie ortodoxă.De altfel, mitropolitul Sofronie, care şi-a avut reşedinţa la mănăstirea Hodoş-Bodrog, purta în anul 1651 titlul de " *mitropolitul cetăţilor Lipova şi Giula*"[2]

De asemenea, Evlia Celebi, călător şi istoric turc, care, între anii 1660-1666, a cutreierat toată Ungaria ocupată de turci, a descris toate oraşele vizitate în călătoriilor sale.Din aceste descrieri s-au păstrat multe informaţii despre viaţa locuitorilor din oraşul Giula, pe care l-a vizitat în anul 1666.[3]Astfel, referitor la populaţia cetăţii, Evlia Celebi a notat : " *Întrega populaţie a oraşului vorbeşte limba turcească, dar mulţi ştiu să vorbească ungureşte şi româneşte. Iobagii toţi sînt unguri şi români...*" [4]

https://biblioteca-digitala.ro

Documentele referitoare la data înființării comunității ortodoxe din Giula s-au pierdut de-a lungul secolelor. În prezent se știe doar că în anul 1703 aceasta exista.Mărturie în acest sens stă o cerere adresată episcopiei din Arad,[5] pe care s-a pus sigiliul comunității bisericești în acel an.

După alungarea turcilor din Ungaria și după eliberarea, care a avut loc în anul 1695, a județului Bichiș și a orașului Giula, din anul 1715 începe și reorganizarea administrativă a județul Bichiș.[6]

Cât privește localitatea, în anul 1720 orașul Giula ajunge în proprietatea baronului Harruckern iar acesta scoate românii de pe teritoriul cetății îi așează în partea de nord-est a orașului. De la data acestei mutări, informația despre populația românească se păstrează neîntreruptă.

În anul 1721 în partea nord-estică a orașului s-a construit o biserică ortodoxă din lemn. Nu peste mult, în anul 1727, în locul bisericii de lemn s-a ridicat o altă biserică din cărămidă.După aproape patru decenii,în anul 1762, în locul vechii biserici de cărămidă, a fost construită una nouă însă fără turn. Conform informațiilor, care s-au păstrat, acesta a fost ridicat abia in anul 1774.[7]

Trebuie să presupunem că și numărul populației românești a crescut treptat, fiindcă, urmărind statisticile, constatăm că numărul întregii populații înregistrate în anul 1750, până în 1850, [8] s-a dublat.

Întorcându-ne însă la biserici, nici biserica din anul 1762 nu a avut o existență de lungă durată, fiindcă în urma incediului din anul 1801, când a fost distrus aproape întreg orașul, s-a prăbușit.Ca urmare, încă în anul 1802 a început costruirea noii biserici, care a fost terminată în anul 1824, dar fără turn. [9]

Această biserică a românilor din Giula a fost construită cu foarte multe greutăți. Pe lângă greutățile materiale au existat unele dificultăți și din partea ierarhiei sârbești, la care s-a adăugat propaganda de catolicizare, susținută de monarhia austriacă.

https://biblioteca-digitala.ro

Toate aceste piedici fac ca turnul bisericii să fie construit doar în anul 1854.

În istoria bisericii, anul 1943 a fost un an cu un eveniment trist, turnul bisericii căzând victimă unui alt incendiu şi prăbuşindu-se, cu clopote cu tot.Ca urmare încă în acel an s-a construit un alt turn, însă clopotele au fost ridicate abia în anul 1948.[10]

Din cercetările efectuate până acum, se ştie că românii din Giula a avut deja în anul 1771, [11] pe lângă biserică, o şcoală confesională. Această şcoală a funcţionat fără întrerupere până în anul 1787. După această dată până în anul 1859 educaţia copiilor a fost preluată de preoţii bisercii.[12] Presupunem că acest lucru s-a datorat situaţiei materiale precare a comuităţii care nu şi-a putut întreţine şi dascălul.

Din anul 1859 până în anul 1926 comunitatea românească a avut din nou dascăli români.După această dată, şcoala a funcţionat până în anul 1948, fără dascăli proprii.[13]

Deşi, în paralel cu populaţia maghiară, până în 1900, a crescut şi populaţia românească din Giula, procentul românilor nu a fost prea mare.Astfel, în anul 1880, din totalul de 18 406 suflete, 2608 de persoane s-au declarat români.[14]

Pentru populaţia românească construirea bisericii, a şcolii confesionale, susţinerea acestora a însemnat de fapt existenţă românească.

Biserica Ortodoxă Română a fost susţinătoarea culturii, atât a celei bisericeşti cât şi a celei laice. De asemenea, a jucat un rol deosebit în formarea şi susţinerea şcolilor, un exemplu fiind şi cel din oraşul Giula.

Cea mai importată sarcină a acestor şcoli confesionale a fost aceea de a susţine şi de a răspândi cultura în limba maternă în mediul maghiar. După ce Biserica Ortodoxă Română a devenit independentă de vechea ierarhie sârbă (1864) - această independenţă a făcut posibilă îndrumarea întregii vieţii culturale.

https://biblioteca-digitala.ro

O importantă pleiată de preoți, dascăli, profesori ortodocşi au contribuit, prin operele lor religioase, istorice şi literare, scrise în limba română, la păstrarea limbii, a tradițiilor lor.

Unii au scris şi au editat cărți bisericeşti, alții au scris monografia propriilor comune, au redactat ziare, reviste, au inițiat inființarea bibliotecilor populare sau şcolare, au participat la înființarea asociațiilor culturale, a fundațiilor, toate cu scopul de a ajuta răspândirea culturii româneşti.

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până la începutul secolului XX, tot mai multe ziare şi reviste, calendare, publicații în limba română au apărut în centre culturale precum Budapesta, Arad, Giula, Timişoara, Oradea, Sibiu, Braşov, ele fiind ulterior răspândite în rândul românilor din Ungaria, datorită activității şi prin intermediul bisericii.

Începînd cu primii ani ai veacului XX, ca urmare a schimbărilor social-politice tot mai accelerate şi a tendințelor de maghiarizare, reprezentanții intelectualității româneşti s-au simțit datorii să contribuie la păstrarea limbii lor materne şi a culturii tradiționale. Aceleaşi sarcini şi le-a asumat, în cea mai mare parte, şi biserica ortodoxă şi reprezentanții săi.

Sub patronajul şi cu îndrumarea bisericii ortodoxe s-au înființat rând pe rând cercuri de lectură, formații corale şi teatrale, echipe de dansuri populare. În perioada dintre cele două războaie mondiale, acestea au fost singurele posibilități de transmitere şi păstrare a culturii în limba română.

Românii din Giula şi-au înființat două cercuri de lectură şi două formații muzicale.

În perioada dualismului organizația fruntaşă a românilor a fost Corul vocal greco-oriental din Giula.[15]

Activitatea corurilor nu a fost limitată sau oprită, mai cu seamă datorită caracterului lor religios. Material, Corul vocal greco-oriental din Giula a fost sprijinit de către biserică şi de Fundația lui Teodor Papp.[16]

https://biblioteca-digitala.ro

Teodor Papp s-a născut într-o familie săracă, în Giula, la 24 februarie 1822 şi s-a stins din viaţă în anul 1887 la Lugoj.

Ajuns în anul 1842 cantor greco-orietal în Budapesta, Teodor Papp s-a străduit să înveţe, ca să termine gimnaziul luteran, după care s-a înscris la Academia de Drept din Oradea. În anul 1853 a fost numit „ascultant" la tribunalul din Lugoj.

Devenit,atât prin meritele sale cât şi printr-o căsătorie avantajoasă,un om înstărit, Teodor Papp a ajutat prin diferite donaţii viaţa culturală românească.De asemenea a fost membru fondator a mai multor asociaţii culturale.

În testamentul său era specificat că "dintr- o parte a averii sale, din suma de 70 000 de mii de florini, să se constituie o fundaţiune, care să-i poarte numele." Tot prin testament a cerut să fie înmormântat provizoriu la Lugoj, de unde apoi să fie transportat în cripta familiei, care urma să se zidească după moartea lui. Aşa cum a dorit, în anul 1913, a fost adus şi înmormântat la Giula, în locul natal.

Fundaţiunea Teodor Papp, trebuia, conform dorinţei iniţiatorului ei, ca " din venitul curat anual a tuturor averilor mele să împărţească stipendii anuali tinerilor greco-orientali români din Giula cari sunt săraci, lipsiţi de mijloacele materiale şi studiază la gimnazii, academie ori universitate în Ungaria ori în străinătate".

Întorcându-ne însă la testament, la punctul 9 se prevedea: " Las bisericii şi şcolii greco-orientale române din Giula din veniturile averilor mele 80 de florini pe an" şi acolo a se ţine parastas pentru mine în fiecare an la sfântul Toader şi din suma de optzeci de florini a se plăti spesele parastasului, dintre care destinez fiecărui preot, care va funcţiona, cîte cinci florini, şi numai restul se va putea întrebuinţa pentru acoperirea lipsurilor bisericeşti şi şcolare".[17]

La punctul 10 putem citi: " Las corului vocal român din Giula, dacă atare se va înfiinţa , 80 de florini, în fiecare an, până când va exista un atare cor vocal".[18]

https://biblioteca-digitala.ro

După cum am arătat anterior, corul vocal a românilor din Giula s-a înfiinţat in anul 1890 şi a funcţionat pînă în anul 1948.Cred că putem să spunem că această fundaţie a servit ca model pentru generaţia următoare.[19]

În general Biserica Ortodoxă Română a asigurat un cadru legal pentru orice iniţiativă, acţiune culturală , chiar dacă nu biserica a fost iniţiatoarea. De multe ori, diferitele acţiuni au pornit din simplul motiv că pentru românii din Giula credita ortodoxă a însemnat totodată şi existenţă românească. Această existenţă românească s-a moştenit din generaţie în generaţie şi cu ajutorul fundaţiilor înfiinţate. Mai multe familii româneşti (în acest caz trebuie să ne gândim în primul rând la cele mai înstărite, sau chiar bogate) au donat bisericii bani ca prin înfiinţarea unor fundaţii să asigure moştenirea credinţei ortodoxe a românilor din Giula.

Odată cu înfiinţarea acestor fundaţii a apărut o siguranţă pentru iniţiatori că şi urmaşii lor vor continua păstrarea credinţei şi a tradiţiei, care era egală cu existenţa lor românească.

Nevoia de a asigura prin lăsăminte viitorul credinţei şi tradiţiilor româneşti explică numărul mare de fundaţii înfiinţate în Giula Oraşul-Mare Românesc, între anii 1903-1970.

O asemenea fundaţie a fost şi cea înfiinţată în anul 1903.[20]

Într-o copie a actului original erau scrise următoarele " Copie prin care Ecaterina Papp văduva răposatului Pavel Scir" (mai tirziu se scrie Ştir) "intia în anul subsemnat au predat bisericii grec. ort. român din Giula maghiară una carticică de la cassa de pastrare în valoare de 600 coroane, adecă şase sute corone pe scop bun beserecesc, sub titlu de fondaţiune biserecesc- preoţeană, cu acea menţiune, ca din interesele anuali ale acestia fundaţiuni se se împărtăşească preoţii locali acum şi în viitoriu, cari preoţi vor avea a ţienea parastas în biserică, în tot anul la sfinţii Apostoli Petru şi Pavel întru amintirea eterna a Fericitului Pavel Scir şi a soţiei sale Ecaterina Papp, a zeloşilor donatori. De la celebrarea parastasului amintit, fiecarele preot are 6 corone, învăţătorii

https://biblioteca-digitala.ro

asistenți fiecare 4 (patru) corone şi 2 corone crîsnicul, - iară pe parastas şi lumini 5 corone.

Această cărticică de pastrare în valore de 6oo de corone adecă şase sute corone o au primit epitropul bisericii Ioan Nicora în presința preoților subscrişi şi spre înprotocolare în visteria bisericii.

Giula - maghiară 21 septembrie 19o3"

În prezența noastră
Petru Gubaşiu
preot grec.ort.
Ioan Marcuşiu
Ioan Ionescu
invețiatori

Ioan Nicoră
epitrop prim bisericesc

Pe lângă această copie în actuala capelă de lângă biserica ortodoxă română din Giula Oraşul Mare Românesc se află o placă de marmoră pe care se poate citi următorul text:

" Şcola aceasta sau clădit în anul 1900 cu spesele parochienilor din Giula Pavel Ştir şi soția sa Ecaterina Papp cari totodată au făcut şi o fundațiune, spre acel scop ca după moartea Domnieilor, să li se celebreze parastas, la sărbătoarea Petru şi Pavel"[21]

În arhiva bisericii se găsesc mai multe protocoalele de evidență a fundațiilor. În cele ce urmează voi prezenta o listă,deocamdată incompletă, a acestor protocoale de evidență a fundațiilor care au fost înființate în Giula, cu toate că nu ştim dacă fundațiile înşirate sunt de acelaşi fel.[22]

1, Protocol de evidență al fundațiunei
Pavel Ştir anul 1912 - 1970
2, Protocol de evidență al fundației
Lazăr Bognariu 1913 - 1918

https://biblioteca-digitala.ro

3, Protocol de evideţă al fundaţiei Florea Bordaş	1914
4. Protocol de evidenţă al fundaţiei Lazăr Bognariu	1914
5, Protocol de evidenţă al fundaţiei Florea Bordaş	1915 - 1950
6, Protocol de evidenţă al fundaţiei Teodor Precup	1918 - 1934
7, Protocol de evidenţă al fundaţiei Teodor Precup şi Iuliana Suciu	1918
8, Protocol de evidenţă al fundaţiei Teodor Precup	1918 - 1958
9, Protocol de evidenţă al fudaţiei Pavel Ştir	1918
1O, Protocol de evidenţă al fundaţiei Gheorghe Pantos şi Persida Morar	1918
11, Protocol de evideţă al fundaţiei Lazăr Bognariu	1918
12, Protocol de evidenţă al fundaţiei Lazăr Bognariu	1919
13, Protocol de evidenţă al fundaţiei Florea Bordaş	1919
14, Protocol de evidenţă al fundaţiei Teodor Precup	1919

Ca să ştim precis ce prevedea fiecare, am avea nevoie de documentele de înfiinţare ale acestor fundaţii, în care iniţiatorii au consemnat amănunţit destinaţia pe care au dorit ei să o dea banilor. Dar acesta rămâne să fie un subiect viitor.

https://biblioteca-digitala.ro

Note

[1] Káldy Nagy Gyula: A gyulai szandzsák 1567 és 1579.évi összeirása. Békés Megyei Levéltár. Békéscsaba, 1982, 3-30.

[2] Teodor Misaroş: Din istoria comunităţilor bisericeşti ortodoxe române din R. Ungară. Cărţile "Dunărea" Tankönyvkiadó, Budapesta.199o, 124.

[3]Evlia Cselebi: Magyarországi utazásai 1664 - 1666. Fordította: dr. Karacson Imre, Bp. 1968. MTA Kiadó, 226.

[4] Ibidem, 226.

[5] Teodor Misaros, op.cit., 124 - 136.

[6] Implom József: Olvasókönyv Békés megye történetéhez. II. kötet. Békéscsaba, 1971, 14.

[7] Dr. Scherer Ferenc: Gyula Város története. I.kötet. Gyula 1938, 298.

[8] Magyarország Történeti Statisztikai Helységnévtára. 3. Békés megye. Bp. 1992, 61-62.

[9] Teodor Misaroş: Ibidem., 124-136.

[10] Ibidem, 124-136.

[11] Arhiva Orasului Gyula, Dosarul 40 din 1772.

[12] Scherer Ferenc: Gyula város története. Budapest 1938. I. kötet,330-333.

[13] Ibidem, 330-333.

[14] Magyarországi Történeti statisztikai Helységnévtára. 3. Békés megye. Bp. 1992, 61-62.

[15] A Gyulai Gör. Kel. Ének és Dalegylet Alapszabályai. Gyulán. Nyomtatott Dobay János Könyvnyomdájában, 1892, 1-10.

[16] Ibidem, 1.

[17] Maria Berényi: Aspecte naţional-culturale din istoricul românilor din Ungaria. 1785-1918. Cărţile "Dunărea" Tankönyvkiadó, Budapesta,1990, 156-160.

[18] Ibidem, 160.

[19] Csobai Lászlóné: Román nemzetiségű művelődési egyesületek a Dél-Alföldön. Hozzájárulás. Tanulmányok a magyarországi románokról. Állami Gorkij Könyvtár .Bp. 1988, 61.

[20] Colecţia Bisericilor Ortodoxe Române. Arhiva Oraşului Giula. Acte din anii 1900-1910.

[21] În Capela Ortodoxă Română din Giula Oraşul Mare Românesc.

[22] Colecţia Bisericilor Ortodoxe Române. Arhiva Oraşului Giula. Protocoalele de evidenţă a fundaţiilor.

https://biblioteca-digitala.ro

THE IMPORTANT ROLE OF ORTHODOX CHURCH IN KEEPING THE IDENTITY OF ROMANIANS FROM GIULA

Abstract

After a short history of Romanien religious community from Giula (things about church and the school inside church), was presented the role of Romanian priests before and after 1918.The Romanian priests and other orthodox intellectuals gave a great support in the preservation of language, traditions and culture in Giula. The chorus, the cultural associations and the libraries were often financial supported by the Church. Sometimes the financing was made by some Romanian foundations administrated by the Orthodox Church from Romanian Giula Mare.

https://biblioteca-digitala.ro

INTERPRETAREA ETNICĂ A EVENIMENTELOR DIN 1848–1849 ÎN CLUJ

Jakab Albert Zsolt

Noțiunea de memorie colectivă în sine, formulată la singular, fără un context aparte se prezintă confuz: suntem predispuşi să presupunem că înseamnă o cunoştință şi un sistem de norme colective, un sistem simbolic de înțelesuri cunoscut şi acceptat de toată lumea.

În continuare voi analiza posibilitatea segmentării şi transformării acestei culturi de către grupări mai mici (etnice) sau chiar de către unele persoane anume.

În lucrarea de față urmăresc modul în care se formează şi se foloseşte un spațiu comemorativ, şi voi face toate acestea pe baza unui amplu material de articole din presa clujeană, precum şi pe baza observațiilor personale. În fiecare an, pe data de 15 martie, populația maghiară şi română din Cluj comemorează evenimentele din 1848-1849 în fața clădirii Biasini. Cum s-a transformat acest spațiu comemorativ?[1] Cum se foloseşte în diferite aspecte? Ce fel de texte sunt transcrise în evenimentele de față, ce fel de discursuri acompaniază aceste comemorări?

Prezentarea interpretărilor etnice ale evenimentelor din 1848-1849 o voi face prin urmărirea diferitelor etape privind gesturile de formare ale spațiului. Acestea sunt următoarele: formarea spațiului comemorativ maghiar (1897), apoi încercările româneşti de după 1968, şi în final comemorările încărcate de conflicte interetnice de după schimbările din 1989, mai exact etapa 1996–2003.

Prima comemorare a revoluției din 1848 şi a războiului de independență a avut loc în a doua parte a secolului 19. Locuitorii oraşului împreună cu diferite organizații au sărbătorit în Centru, iar punctul culminant al serbării a fost omagiul adus generalului Bem Iosif,

https://biblioteca-digitala.ro

conducătorul (polonez) al războiului de independență, prin depunerea unor coroane la placa sa comemorativă înălțată în apropiere.

La data de 12 martie 1897, cotidianul *Kolozsvár* (Cluj) prezenta un scurt anunț cu titlul *Dezvelirea plăcii comemorative a lui Petőfi*: *„Școala Superioară de Fete a pus o placă la Hotelul Biasini în memoria șederii în acel loc a lui Petőfi Sándor. Dezvelirea plăcii va avea loc la data de 15 martie, orele 10. Cuvântarea festivă va fi ținută de prof. dr. Versényi György."*[2]

La 15 martie orașul a sărbătorit evenimentul în locurile obișnuite. S-au adunat în Centru la orele 11., pentru a fi martori la *„serbarea înălțătoare a studențimii"*. Aceștia au sosit de la clădirea centrală a Universității cu drapele și acompaniament muzical. Programul a fost deschis de către corul local prin interpretarea *Imnului*, mai apoi actorul Czakó Péter a recitat poemul *Talpra magyar* (Deșteaptă-te maghiare). Acestea au fost urmate de *„cuvântarea festivă avântată"* a lui Pazourek Ferenc, care *„s-a sfârșit în uralele"* publicului. După recitalul actorului Körösi Gábor, s-a manifestat din nou corul local, de data aceasta prin interpretarea poemului *Szózat* (Apel). În final orchestra lui Csikay György a interpretat cântece de ocazie.[3] Festivitatea a continuat și după masă în diverse localuri.

Referitor la depunerea coroanelor de la Hotelul Biasini cotidianul a relatat doar în ziua următoare.[4] Tineretul a folosit ca introducere cântarea *Imnului,* și a terminat cu interpretarea poemelor *Honfidal* (Cântec conațional) și *Szózat*. În cuvântarea sa, Versényi György a vorbit despre vizita lui Petőfi la Cluj, despre faptele sale și rolul său în revoluția maghiară. A citit poemul scris în Cluj de acesta, iar în final le-a amintit tinerilor despre moartea eroică a celui care a fost *„cântărețul înfocat al patriotismului"*.

Poemul scris de Petőfi în timpul șederii sale la Cluj și apoi citit cu ocazia dezvelirii plăcii comemorative în anul 1897 poartă titlul *La vale, de aici departe.* Prima strofă sună astfel: *„La vale, de aici departe!/ Repeziș, căci ne așteaptă/ Să fugim sau să zburăm/ Alt*

https://biblioteca-digitala.ro

meleag şi altă ţară." Mesajul poeziei (dorinţa de a fi altundeva) putea fi compensată pentru urmaşi de faptul că „marele om" a onorat oraşul prin prezenţa şi prin opera sa.

Petőfi Sándor a vizitat oraşul în anul 1847. Însă evenimentul sub egida căreia i s-a închinat placa respectivă, şi sub care se desfăşoară şi astăzi depunerea coroanelor, este sărbătoarea revoluţiei din 1848. În conştiinţa comună a vremii poetul reprezenta personajul cheie a revoluţiei şi idealul erei sale, astfel sărbătorirea sa îşi avea rolul în ritualurile de sărbătorire a revoluţiei. Se prezintă comemorarea poetului revoluţionar şi a revoluţiei în locul în care a poposit poetul proaspăt căsătorit pe timp de pace. Suprapunerea acestor fapte, aparent incompatibile, este exemplul perfect pentru a înţelege cât de simbolic se nasc semnificaţiile memoriei, pe care agenţii comemorării o construiesc într-un mod ritual, aplicându-le forţat pe spaţiul ales şi pe dimensiunea mentală a memoriei colective.

15 martie a devenit şi a rămas până astăzi ziua naţională a maghiarilor. La Cluj principalul eveniment al sărbătorii l-a constituit depunerea coroanelor la placa comemorativă a lui Petőfi.

Acest spaţiu comemorativ a fost în posesia simbolică a maghiarilor până în anul 1968[5], când în mod oficial a fost amplasată o placă a revoluţionarilor români (în limba română): „ AICI, ÎN FOSTUL HOTEL/ BIASINI, A POPOSIT ÎN ZILELE/ DE 17–23 IULIE 1849, ÎN DRUM/ SPRE MUNŢII APUSENI LA AVRAM IANCU,/ NICOLAE BĂLCESCU (1819-1852)/ INSOŢIT DE CEZAR BOLLIAC (1813-1880)." (Lőwy-Demeter-Asztalos, 1996:192.)

În privinţa acestei plăci nu au existat practici de folosire, de trăire a spaţiului, astfel nici comemorări.

Evenimentele din 1848-1849 au rămas principala sărbătoare naţională pentru etnia maghiară. Până în anul 1996, când conducerea locală română şi-a revendicat dreptul la formarea simbolică a spaţiului şi la serbarea zilei de 15 martie. Pentru toate acestea a ales acelaşi

https://biblioteca-digitala.ro

spațiu și unitate de timp, pe care și-a rezervat-o comunitatea maghiară locală.

În cazul prezentării evenimentelor din luna martie mă voi baza pe relatările a două cotidiene locale: *Adevărul de Cluj* și *Szabadság*.

La data de 13 martie 1996 Primăria Municipiului Cluj-Napoca împreună cu Arhivele Naționale au publicat un apel în cotidianul local românesc,cu titlul: *Adunare comemorativă.* Au cerut populației să ia parte la serbarea din 15 martie, pentru a sărbători împreună „*memoria Conducătorilor Revoluției de la 1848 și a zecilor de mii de români care au fost uciși de către cotropitori*"[6]. Programul alăturat prezenta ca punct culminant dezvelirea plăcii comemorative a lui George Barițiu și Nicolae Bălcescu, și sfințirea acesteia de către iluștrii reprezentanți ai bisericii. Mai apoi a atras atenția asupra conferinței *Supplex Libellus Valachorum 205*, care avea să înceapă după masa în sala mare a Primăriei, cu participarea unor renumiți academicieni, profesori și cercetători, și care avea să fie urmată de o expoziție de documente: *Supplexe românești oglindite în documentele clujene din veacul al XVIII-lea.* Apelul către populație amintea și de faptul că în cadrul ceremoniei de depunere a coroanelor va fi prezent și victima (română) a atrocităților interetnice de la Târgu-Mureș, „*eroul martir, în viață*"[7] Mihăilă Cofariu.

Cotidianul local maghiar relatează despre apelul amintit într-un articol cu titlul *Funar și Cofariu serbează împreună ziua de 15 martie*, dezmințind totodată statutul de victimă a lui Mihăilă Cofariu.

La 14 martie pe prima pagină a cotidianului românesc apare articolul *Martie 1848 în Transilvania,* semnat de organizația Uniunea Vatra Românească.

Legat de 1848, articolul amintea de măcel și invazii care „*au cutremurat sufletele românilor ardeleni*"[8]. Despre sărbătoarea din 15 martie se spunea că evenimentul național maghiar este o zi îndurerată pentru români, „*o zi în care forțele răului s-au organizat împotriva ființei noastre naționale*"[9].

https://biblioteca-digitala.ro

În aceeaşi zi cotidianul maghiar prezenta invitaţia filialei clujene al UDMR: va fi un program literar la Teatrul Maghiar cu titlul *Martie de astăzi*, cu participarea unor renumiţi poeţi şi scriitori locali, cu recitalul unor actori de excepţie, iar după program şi înaintea misei religioase din biserica de pe strada Kogălniceanu va avea loc depunerea de coroane la placa lui Petőfi. Aceaşi număr prezenta scrisoarea de protest a filialei clujene al UDMR având ca destinatar prefectul judeţului (*Scrisoare deschisă către domnul Grigore Zanc, prefectul judeţului Cluj*).[10] Scrisoarea era un atac şi o cerere de luare în seamă, legată de amplasarea plăcii comemorative românești,UDMR considerând această acţiune ilegală, iar textul respectiv unul fals din punct de vedere istoric şi cu o tentă antimaghiară.

Scrisoarea de mai sus a fost publicată şi de cotidianul românesc a doua zi (*UDMR cere prefectului interzicerea montării plăcii comemorative*[11]) împreună cu răspunsul prefectului (*Montarea plăcii se face în respectul legii*[12]). Prefectul a declarat, că primarul posedă toate aprobările necesare pentru amplasarea plăcii bilingve (cu textul în limba română şi engleză), şi a cerut UDMR-ului să sărbătorească *„cu respectarea prevederilor legale, a ordinii publice şi evitând crearea de tensiuni nedorite"*[13].

Aceeaşi ziar prezintă în ziua de 15 martie o ştire cu titlul: *UDMR depune coroanele de flori seara*, menţionând că organizaţia maghiară face acest lucru în contrast cu ceremonia din 1995. *„Este îndepărtat astfel pericolul ca românii şi maghiarii din oraş să se întâlnească în faţa clădirii de pe strada Avram Iancu nr. 20."*[14]

În articolul *Iuliu Păcuraru şi-a anunţat candidatura la Primăria Cluj,* pe lângă cele cuprinse în titlu se citează şi opinia candidatului în legătură cu dezvelirea plăcii: acesta este *„tot ceea ce ştie Funar să facă în politică".*[15]

În aceeaşi zi cotidianul maghiar relatează despre amplasarea plăcii şi despre neadevărurile din textul acesteia prin articolele: *S-a amplasat placa comemorativă - stârniri naţionaliste* şi *Corecţii*

https://biblioteca-digitala.ro

înainte de apariție.[16] Referindu-se la candidatul Iuliu Păcuraru - care s-a consultat cu „*colegii săi mai pricepuți în istorie*", cotidianul consideră numărul 40000 prea exagerat în concordanță cu numărul mai real (6000) al victimelor de etnie română din 1849. În numărul respectiv găsim o compilație semnată de Egyed Ákos cu titlul *Martie 1848 în Ardeal.* Subtitlurile sunt și mai elocvente: *European și maghiar, „15-le" Clujului, La Târgu-Mureș maghiarii și românii au manifestat împreună, Odorheiu Secuiesc s-a bucurat de o degrevare comună, Ciuc și Trei Scaune salută libertatea legală.*

Evenimentele serbărilor în sine au fost prezentate în 16 și 17 martie de către ziarele respective. *Adevărul de Cluj* relata cu titlul *Placa celor 40000 de români* și cita din discursurile ținute cu prilejul dezvelirii. După părerea lui Gheorghe Funar, „*15 martie a fost punctul de plecare al atrocităților săvârșite de maghiarii în Transilvania. Urmașii acestora nu ar trebui să facă o sărbătoare națională în această zi, ci să ceară iertare românilor pentru cele întâmplate.*"[17] Grigore Zanc, prefectul județului Cluj și-a formulat „*fie ca aceste semne de cinstire a înaintașilor să fie un îndemn pentru unitate și conciliere, pentru sănătatea spirituală și materială a neamului*".[18] În discursul său, președintele organizației Vatra Românească s-a concentrat tot asupra unității și apartenenței naționale.

Ziarul s-a oprit și asupra afirmației primarului, care a cerut insistent Poliției Județului Cluj să intervină cu forța împotriva serbărilor maghiare. „*Noi am lansat invitața cetățenilor maghiari să fie împreună cu locuitorii orașului la această manifestare, care este singura legală. Mă bucur că au fost de față și câțiva cetățeni de origine maghiară.*"[19]

Articolul respectiv a relatat și despre sărbătorirea maghiarilor: „*Liderii UDMR au fixat pe zid jerbe de flori în combinația roșu-alb-verde, alătiri de coroana depusă dimineața. Coroana Primăriei fixată pe placa lui Petofi are panglica în culorile tricolorului românesc. Pe ea scrie:* ***„Cinste martirilor neamului".***"[20] Cotidianul

https://biblioteca-digitala.ro

a remarcat faptul că această manifestare s-a desfăşurat în două limbi, atât în limba maghiară, cât şi în limba română, apoi a citat din discursul lui Molnos Lajos, preşedintele filialei locale al UDMR. Această cuvântare a fost citată şi de cotidianul *Szabadság*: preşedintele a sosit cu două coroane, „*una pentru poetul nostru naţional, cealaltă în memoria revoluţionarului Nicolae Bălcescu, pe care îl respectăm ca pe un român cinstit şi corect. A cărui placă a fost înlăturată arbitrar de puterea locală, pentru ca în locul* ***acesteia*** *să amplaseze forţat şi ilegal una nouă, cu falsificarea faptelor reale. Pe acesta noi, cei care ne-am adunat aici împotriva tuturor ameninţărilor premergătoare - cu conştiinţa curată şi fără frică -, nu putem amplasa o coroană de flori.*"[21]

Maghiarii din Cluj au sărbătorit cu demnitate ziua de 15 martie[22] - acesta a fost titlul sub care a apărut relatarea ziarului *Szabadság*. În cadrul acestei manifestări, considerate ilegale de către primarul oraşului, cei care au mai luat cuvântul (senatori şi deputaţi) s-au pronunţat pentru pace, pentru exercitarea dreptului de libertate şi comemorare, şi împotriva falsificării conştiente al istoriei sau împotriva conflictelor interetnice generate de atitudinea primarului.

Şirul evenimentelor legate de practica comemorării ne dovedeşte de asemenea faptul că formarea memoriei colective nu este spontană, ci mai degrabă rezultatul organizării conştiente.

Alegerea spaţiului comemorării, precum şi afirmaţiile textului trebuiau legalizate şi legitimate de prezenţa profesorului de istorie Ioan Silviu Nistor. Participanţii cheie au fost arhiepiscopul ortodox Bartolomeu Anania şi episcopul George Guţiu, cei care prin sfinţirea plăcii şi binecuvântarea enoriaşilor au consolidat legitimitatea comemorării, transpunând spaţiul şi participanţii sub ocrotirea sacralităţii.

Este evident că în formarea acestui spaţiu comemorativ - de obicei în cazul comemorărilor de după 1989 - nicidecum evenimentul comemorat, ci gruparea organizatoare, modul şi scopul comemorării avea prioritate absolută. Nu se comemora ceva, ci mai degrabă

https://biblioteca-digitala.ro

împotriva cuiva sau ceva. Rolul central era ocupat de conflictul aparent constant dintre etnia maghiară şi română. Discursurile legate de pregătirea şi decursul comemorării se prezintă însă mult mai nuanţate, astfel nu putem reduce analiza evenimentelor doar la relaţia problematică dintre cele două etnii. Diferite contexte şi discursuri se leagă sau se integrează în evenimentul comemorativ. Care sunt aceste texte?

În primul rând perceperea şi judecarea diferită a evenimentelor din 1848-1849. Cele două etnii coexistente au comemorat aceeaşi eveniment, dar din diferite motive, ba chiar din motive contrare. În războiul de independenţă cele două etnii nu au luptat împreună, ci împotriva celuilalt. Astfel elita românească considerând evenimentul o catastrofă naţională, comemorează victimele, în schimb maghiarii comemorează eroii săi în contextul ideii de libertate-egalitate-fraternitate. Pentru cei din urmă este un eveniment cu atât mai important, cu cât coincide cu ziua naţională a maghiarilor.

Prin gestul formării propriului spaţiu, puterea funariotă a dorit de fapt să fragmenteze întocmai intimitatea serbării. În ziua respectivă primarul a amplasat tricoloruri româneşti lângă plăcile cu texte maghiare, a declarat ilegală sărbătorirea maghiarilor, şi a cerut poliţiei să intervină cu orice mijloace. Pe de altă parte a încercat compromitarea maghiarimii ca naţionalitate prin faptul că i-a numit pe membrii acesteia vinovaţi.

Un alt text care s-a implicat în structura sărbătorii a fost organizarea conferinţei *Supplex Libellus Valachorum 205*. Prin acest act în anul 1701 românii din Transilvania au cerut recunoaşterea lor ca naţiune, ridicarea lor la nivelul celor trei naţiuni existente (cea maghiară, secuiască şi săsească).

Comemorarea a integrat şi textul atrocităţilor interetnice de la Târgu-Mureş, din anul 1990. Invitaţii prezenţi, şi anume Mihăilă Cofariu, care a fost „*bătut bestial de unguri*"[23] şi prefectul judeţului Mureş, au reprezentat acest eveniment în cadrul actului de ocupare/formare a spaţiului. Prin prezenţa lor aveau menirea de a dovedi continuitatea insultărilor din partea maghiarilor, şi reprezentarea acesteia

https://biblioteca-digitala.ro

pe axul temporal 1701-1849-1990. Elita română a încercat în ziua respectivă să reprezinte şi să-şi asume acest statut de victimă şi această povestire de suferinţă ca pe o moştenire naţională.

Pe lângă conflictele româno-maghiare, şi textul învrăjbirii politice româno-române se poate descifra din şirul evenimentelor. Ar fi o greşeală să vorbim de o unitate a elitei române, căci avem de-a face cu interesele diverselor grupări. A început deja lupta dintre actorii principali ai alegerilor locale din viitorul apropiat (din anul 1996). Noul candidat la postul de primar nu a fost de acord cu dezvelirea unei noi plăci, pe care primarul actual şi-a revendicat-o şi pentru a-şi mări popularitatea. Prefectul a fost atacat de propriul subprefect după manifestarea comemorativă. Acesta din urmă a declarat că superiorul său şi-a dat numele în scopul amplasării *„din interes electoral şi nu din convingere"*.

Textul formării spaţiului comemorativ poate fi încadrat într-un context social-politic mai amplu, la scară naţională. În perioada respectivă principalele titluri din presă se refereau la tratatul româno-maghiar, propunerea politică de a interzice serbările de la 15 martie, acceptarea şi votarea propunerii legislative în privinţa interzicerii folosirii drapelelor, simbolurilor sau imnurilor altor ţări în spaţiul public, discutarea şi modificarea propunerii despre folosirea limbilor minoritare sau speculaţiile privind destrămarea UDMR (polemica dintre Markó Béla şi Tőkés László).

Discursurile şi circumstanţele descrise mai sus au determinat împreună natura şi decursul comemorării. Deoarece comemorările s-au structurat de-a lungul unor discursuri diferite, acelaşi spaţiu real s-a prezentat simbolic diferit pentru cele două etnii. Elita maghiară a refuzat încoronarea noii plăci comemorative. Semnificaţia acestui gest este evidentă: comunitatea maghiară nu a acceptat noua interpretare istorică, considerând placa comemorativă - ca o reprezentare a acesteia - profanatoare şi jignitoare la adresa ei.

https://biblioteca-digitala.ro

Cum funcționează sau cum este pusă în funcțiune acest spațiu comemorativ paralel? Cum se desfășoară lupta dintre cele două elite și spațiile simbolice?

În cazul manifestărilor din 2003 s-a adeverit, încă odată, faptul că evenimenul citat de plăcile comemorative se contextualizează diferit pentru cele două etnii. Evenimentul este același, dar se încadrează în diferite contexte textuale, drept urmare rezultă interpretări diferite. Constatarea lui Paul Connerton se poate deduce și în structura serbării respective: în cadrul ritualului de comemorare comunitatea respectivă își amintește de propria identitate cu ajutorul unui *text* ***narativ de bază***. *„Ritualurile de comemorare pot fi diferențiate de celelalte prin faptul că se referă într-un mod evident la personaje sau evenimente model, chiar le conferă existență istorică sau mitică; ca urmare aceste rituri posedă un caracter exclusiv. Acesta poate fi numit reinterpretare rituală, fiind de importanță absolută în formarea memoriei colective.*" (Connerton, 1997: 75). Retorica reinterpretării înseamnă folosirea unor moduri de articulare prin dimensiunea ***calendaristică, verbală*** **și** ***a gesturilor*** (Connerton op. cit.: 76).

Ceremonia comemorării, repetarea evenimentului se face ***conform calendarului***. Atenția comunității se concentrează asupra activității de comemorare în aceeași zi. Asemenea structurare a timpului urmărește modele milenare, *„au considerat obligatoriu faptul de a celebra exact în ziua aceea, când s-au întâmplat evenimentele evocate."* (Connerton, op. cit: 77).

În cazul sărbătorilor periodice ***analogia cronologică*** permite și oferă posibilitatea de a repeta aceleași acțiuni (Connerton, op. cit: 77).

Și în anul 2003 elita română a organizat un fel de parastas, în timp ce etnia maghiară a comemorat în continuare trecutul glorios. Ceremonia depunerii coroanelor s-a desfășurat în felul următor. Prima s-a folosit elita română de ritualul comemorării. Gruparea și-a început

https://biblioteca-digitala.ro

defilarea la ora 10. Ceremonia a început cu sosirea primarului. Doi preoți ortodocși au celebrat slujba de pomenire, la sfârșitul căreia participanții și-au pus brațul pe umerii celorlalți, iar în timpul ridicării pâinii și a vinului au cântat cântece de parastas. Mai apoi personalitatea care a oficiat manifestarea, a ținut un scurt discurs. Actul final a fost depunerea coroanelor de către reprezentanții partidelor politice și organizațiilor românești la placa bilingvă (în limba română și engleză).

În acest timp comunitatea maghiară a participat la misa celebrată în biserica reformată de pe strada Kogălniceanu. După aceasta, la orele 12 mulțimea s-a deplasat la placa lui Petőfi Sándor. Discursul festiv care a deschis evenimentul comemorării a fost rostit de viceprimarul orașului, el fiind urmat de senatori și deputați clujeni, iar în final s-au citit mesajele trimise de către prim ministrul român și cel maghiar. Actul final a fost depunerea coroanelor de către partidele politice și organizațiile maghiare, -de data aceasta la placa comemorativă a lui Petőfi.

Actul reinterpretării a fost folosit în deosebi de repetările *verbale.* Elita română în cadrul misei de pomenire a reînviat, a verbalizat evenimentul fixat pe placa respectivă. Reprezentanții bisericii au celebrat ritualul în *„memoria lui Nicolae Bălcescu, George Barițiu, Avram Iancu și ai celor 40000 de eroi români care au luptat pentru libertatea țării împotriva diavolului în anii 1848-1849".*[24]

Același eveniment determinant a fost interpretat și în cadrul discursurilor maghiare în timpul propriului ritual de comemorare. Numai că textul narativ de bază a fost interpretat într-un mod diferit. S-a simțit o tendință de actualizare în cazul reinterpretării verbale. Pe când în cadrul ceremoniei de pomenire premergătoare accentul s-a pus pe faptul că *„ numai o singură limbă poate fi oficială în Ardeal, și aceasta este limba română",* în cazul ceremoniei maghiare a avut loc o deschidere spre construirea viitorului și spre evenimentele politicii actuale.[25]

https://biblioteca-digitala.ro

Deputatul Kónya-Hamar Sándor a transmis clujenilor,mai precis *„bătrânilor înfricoşaţi şi tinerilor fugitivi"*. mesajul *„tinerilor din martie 1848"* . A vorbit despre *„**adevărul istoric**"*: *„nu este adevărat că războiul de independenţă maghiar a avut 40000 de victime. 40000 de români au fost eliberaţi de iobăgie."* Afirmaţia sa poate fi interpretată doar în contextul fizic respectiv, referindu-se la cele pronunţate de placa comemorativă în limba română. Şi-a încheiat cuvântarea prin apelul: *„Ce nu au reuşit Avram Iancu şi Vasvári Pál, trebuie să reuşim noi **acum**"*. [26]

Tot despre continuitatea dintre trecut şi prezent ne reamintea şi mesajul premierului Adrian Năstase: *„1848–1849 a fost un început de drum, punctul de plecare al unui viitor comun"*. Afirmaţia sa îşi are înţelesul în contextul politic despre care vorbea el însuşi: UDMR a format coaliţie cu guvernul României, *„iar parlamentul vrea să se apropie de etnia maghiară [...], vom continua abordarea problemelor comune."*[27]

În mesajul său, premierul maghiar Medgyessy Péter a definit sărbătoarea respectivă ca *„moştenirea tinerilor din martie 1848"*. A promis în numele Ungariei, ţară în plină aderare la Uniunea Europeană, că va *„interveni mai hotărât în interesul maghiarilor"*.[28]

Într-un mesaj comun, Prefectura şi Consiliul Judeţului Cluj au subliniat faptul că în 1848 *„Kossuth, Petőfi, Bălcescu şi Rosetti s-au unit în interesul democraţiei libere"*. În opinia lor scopul comun al etniilor este apropierea de Europa.[29]

Senatorul Eckstein-Kovács Péter a remarcat noţiunea de fraternitate din sloganul libertate-egalitate-fraternitate, aplicându-l în relaţia dintre maghiarii din Ungaria şi din Ardeal. Astfel s-a referit la anunţul făcut în ziua anterioară cu privire la intenţia formării Consiliului Naţional Maghiar din Transilvania, o formaţiune cu idei contrare demersului politic al UDMR.[30]

Deputatul Vekov Károly s-a pronunţat în numele Platformei Naţionale al UDMR. A amintit de cele întâmplate la forul din martie,

https://biblioteca-digitala.ro

de noile posibilități *„de a ieși din situația de criză", și a vorbit despre planurile și scopurile noii formațiuni politice.*[31] Preotul unitarian Szabó László a prezentat declarațiile tinerilor, apoi a urmat actul încoronării și interpretarea poemului *Szózat* și a *Imnului.*

Evenimentele comemorării din anul 2005 ar merita o analiză separată. Clujul are deja un primar nou, care spre deosebire de predecesorul său, nu a dorit să serbeze ziua de 15 martie. Astfel elita maghiară a devenit singura posesoare a manifestărilor comemorative. Evenimentul a creat posibilitatea de a demonstra victoria asupra fostului primar, și redefinirea poziției în care se află elita maghiară locală. Totodată s-au manifestat reacțiile transilvănene la votarea din 5 decembrie 2004 din Ungaria.[32] Reacția simbolică privind eșecul dublei cetățenii a găsit un teren prielnic în cadrul acestui eveniment.

Formarea memoriei colective nu este rodul unei organizări spontane, ci rezultatul unei construcții conștiente. Prezentul comemorant folosește trecutul în scopuri proprii, prin posesia lui luptă pentru consolidarea simbolică a propriei poziții. Prin gestul ilustrativ al comemorării rivalizează diferite grupări sociale (asociații, organizații, partide). Comemorarea conștientă și organizată vine să consolideze și să reprezinte identitatea grupărilor comemorante.

Interpretările evenimentelor și modul de desfășurare a comemorării dovedesc într-un mod evident faptul că comemorarea și verbalizarea trecutului nu este o activitate cu un scop în sine, ci este mobilizată de interese sociale și politice. Comemorarea se face de către grupări locale și nu de către orașul Cluj în ansamblul lui. Mulțimea festivă transmite interpretări formate din poziții diferite, și nicidecum o interpretare unitară.

Grupări și interesele grupărilor expropriază trecutul și comemorarea acestuia.

Prezența accentuată a dimensiunii politice ridică o întrebare specială: serbarea evenimentelor reprezintă un ritual de comemorare ori o simulare politică?

https://biblioteca-digitala.ro

Note

[1] Despre formarea memoriei anilor 1848–1849 m-am pronunțat într-o lucrare anterioară (vezi Jakab, 2005). De data aceasta scopul meu este analizarea organizării comemorării ca urmare a festivităților publice.

[2] *Kolozsvár.* vol. XI. nr. 58. 12. mar. 1897.

[3] *Kolozsvár.* vol. XI. nr. 60. 15. mar. 1897.

[4] *Kolozsvár.* vol. XI. nr. 61. 16. mar. 1897.

[5] Între anii 1968–1972 puterea română a făcut câteva compromisuri în cazuri național-minoritare. În această perioadă atât partea maghiară cât și cea română a beneficiat de suport politic în privința organizării memoriei colective.

[6] *Adevărul de Cluj.* vol. VII. nr. 1616. 1. 13. mar. 1996.

[7] *Adevărul de Cluj.* vol. VII. nr. 1616. 1. 13. mar. 1996.

[8] *Adevărul de Cluj.* vol. VII. nr. 1617. 1. 14. mar. 1996.

[9] *Adevărul de Cluj.* vol. VII. nr. 1617. 1. 14. mar. 1996.

[10] *Szabadság.* Vol. VIII. Nr. 62. 1. și 4. 14. mar. 1996.

[11] *Adevărul de Cluj.* vol. VII. nr. 1618. 1. și 4. 15 mar. 1996.

[12] *Adevărul de Cluj.* vol. VII. nr. 1618. 1. 15 mar. 1996.

[13] *Adevărul de Cluj.* vol. VII. nr. 1618. 1. 15 mar. 1996.

[14] *Adevărul de Cluj.* vol. VII. nr. 1618. 4. 15 mar. 1996.

[15] *Adevărul de Cluj.* vol. VII. nr. 1618. 4. 15 mar. 1996.

[16] Textul original al plăcii: ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE/ AU POPOSIT ÎN ANII/ 1848–1849,/ ÎN TIMPUL DESFĂȘURĂRII/ ACȚIUNILOR DE ORGANIZARE/ A LUPTEI PENTRU/ LIBERTATE ȘI/ UNITATE NAȚIONALĂ/ GEORGE BARIȚIU/ ȘI / NICOLAE BĂLCESCU/ MARI PERSONALITĂȚI/ ALE REVOLUȚIEI ROMÂNE/ AFIRMAREA IDEALURILOR/ SACRE/ ALE ROMÂNILOR/ A DECLANȘAT/ REPRESIUNEA SÂNGEROASĂ/ CONDUSĂ/ DE NEMEȘII UNGURI/ ÎN TIMPUL CĂREIA/ AU FOST UCIȘI PESTE/ 40000 DE ROMÂNI,/ ȘI AU FOST INCENDIATE/ 230 SATE; IN THIS BUILING/ WERE HOSTED BETWEEN/ 1848–1849,/ DURING THE DEVELOPMENT/ OF THE BATTLE/ FOR/ FREEDOM/ AND NATIONAL UNITY,/ GEORGE BARIȚIU/ AND/ NICOLAE BĂLCESCU/ GREAT PERSONALITIES/ OF THE ROMANIAN REVOLUTION/ THE ATTEMPT OF THE ACTION/ TAKEN BY/ THE ROMANIAN PEOPLE/ FOR RACHING/ ITS SACRED IDEALS/ UNLEASED A/ BLOODY REPRESSIONS/ LED BY HUNGARIAN ARISTOCRACY/ WHILE OVER/ 40000 ROMANIANS/ WERE KILLED,/ 230 VILLAGES WERE BURNED/ AND TOTALLY DESTROIED;

[17] *Adevărul de Cluj.* vol. VII. nr. 1619. 16. 16–17 mar. 1996.

[18] *Adevărul de Cluj.* vol. VII. nr. 1619. 16. 16–17 mar. 1996.

https://biblioteca-digitala.ro

[19] *Adevărul de Cluj*. vol. VII. nr. 1619. 16. 16–17 mar. 1996.
[20] *Adevărul de Cluj*. vol. VII. nr. 1619. 16. 16–17 mar. 1996.
[21] *Szabadság*. vol. VIII. Nr. 64. 3. 16 mar. 1996.
[22] *Szabadság*. vol. VIII. Nr. 64. 1. și 3. 16 mar. 1996.
[23] *Adevărul de Cluj*. vol. VII. nr. 1619. 1. 16–17 mar. 1996.
[24] Culegere proprie.
[25] Culegere proprie. În cadrul analizei sale, Fisli Éva a considerat de asemenea că discursul politic actual se integrează în sărbătoarea națională (Fisli, 1999: 165–168.)
[26] Culegere proprie.
[27] Culegere proprie.
[28] Culegere proprie.
[29] Culegere proprie.
[30] Culegere proprie.
[31] Culegere proprie.
[32] Despre acest subiect vezi Jakab–Peti 2005.

BIBLIOGRAFIE

Connerton, Paul (1997): Megemlékezési szertartások. In: Zentai Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Budapest: Osiris Kiadó–Láthatatlan Kollégium. 64–82.

Fisli Éva (1999): Az elgondolkodás (?) ünnepe. 1997. március 15-e szemiotikájához. In: Balázs Géza (szerk.): *Felfedezőúton a jelek világában*. (Magyar szemiotikai tanulmányok 2.) Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság. 163–169.

Jakab Albert Zsolt (2005): 1848–1949 emlékezetének kialakítása Kolozsváron. In: Jakab Albert Zsolt–Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 4. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. (Kriza Könyvek, 26.). Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság. 29–46.

https://biblioteca-digitala.ro

Jakab Albert Zsolt–**Peti** Lehel (2005): Átszerveződő identitások a kettős állampolgárság kudarca folytán. *Korunk.* (harmadik folyam) XVI. évf. 1. sz. 118–121.

Lőwy Dániel–**Demeter** V. János–**Asztalos** Lajos (1996): *Kőbe írt Kolozsvár. Emléktáblák, feliratok, címerek.* Kolozsvár: Nis Kiadó

THE ETHNICAL INTERPRETATION OF 1848-1849 EVENTS FROM CLUJ.

Abstract

Starting with the Hungarian and Romanian anniversary of 1848-89 Revolution kept every year on 15 March at Cluj, the author wants to point the fact that the same event is able to be analyzed in different ways and from different reasons. At this revolution the Romanians fought against Hungarians and Romanians still cry for their deaths while the Hungarians prize their heroes.

Over the years those two anniversaries were kept concomitantly, but in 1996 a nationalist mayor tried to transform a Hungarian anniversary into a Romanian anniversary by switching the anniversary place and the heroes. At the same time this article presents the Romanian and Hungarian attitude about this problem.

All the speeches seem to transform an anniversary event into politic.

https://biblioteca-digitala.ro

IDENTITATEA ÎNTRE NARATIVĂ ŞI REALITATE

Ilyés Sándor

Preliminarii

Au trecut cel puțin trei ani de când realizez interviuri cu domnul K. Z., un clujean cu o personalitate şi o concepție despre viață mai mult decât remarcabilă. Principalul meu scop a fost culegerea, cât mai detaliată, a povestirii vieții, şi analiza narativă a acesteia fapt concretizat într-o lucrare care nu a fost publicată până în acest moment. Considerând că o povestire a vieții nu poate fi niciodată completă, iar procesul analitic poate beneficia şi de anumite texte care nu corespund cerințelor de gen, am înregistrat şi am utilizat mai multe conversații informale.

K. Z. s-a născut în anul 1932 în Secuime, mai exact la Sfântul Gheorghe, într-o familie de agricultori cu mulți copii. A avut o copilărie fericită, fără griji, care a fost totuşi determinată de virtutea muncii, sub semnul relației dintre libertate şi obligație. Talentul său în domeniul desenului a ieşit la iveală de timpuriu, iar acest lucru l-a acompaniat de-a lungul carierei, colorându-i viața atât metaforic cât şi în sensul propriu al cuvântului.

Urmând sfatul mătuşii sale din Cluj, K. Z. s-a înscris la un liceu industrial (de construcții maşini), şi astfel la vârsta de paisprezece ani a ajuns în capitala Transilvaniei. A fost chiriaş la mai multe familii, a cunoscut toate cartierele oraşului, în schimb vacanțele aveau cam acelaşi scenariu: călătoria acasă, munca la câmp sau la pădure. O schimbare majoră s-a petrecut odată cu primirea ordinului de încorporare. Următorii trei ani s-au scurs în "exil" la Constanța, într-o unitate de marină. Aici a învățat cât de cât limba română, mai ales în cadrul activității administrative - fiind unul dintre puținii soldați cu o diplomă de bacalaureat, a avut parte de muncă la birou.

https://biblioteca-digitala.ro

După satisfacerea stagiului militar, a fost reangajat de fosta sa întreprindere, adică de IPROM, un birou de proiectare şi redactare. IPROM se afla însă într-o situaţie delicată, fiind pe cale de destrămare, şi în acest stadiu a fost preluat de gigantul Tehnofrig. Acesta din urmă nu asigura post de arhitect, de aceea K. Z. a devenit revizor, cu un salar mult mai redus. Nici acest post nu s-a dovedit a fi ceva stabil, peste şase luni s-a reprofilat, devenind inginer mecanic, specializare pe care a practicat-o până la pensionare. Odată cu stabilizarea profesională a avut loc şi nunta tânărului inginer cu o fată din Târnăveni.

După îndelungate tratative cu conducerea întreprinderii, familia K. a primit un apartament în apropierea gării, locuinţă care a rămas în posesia lor şi astăzi. Au trecut greu primii ani de căsătorie, soţia a locuit la Târnăveni, fiind şi sportivă, călătorea mai tot timpul, la fel ca şi soţul ei, care cutreiera ţara de la un şantier la altul. Cel din urmă a cunoscut astfel aproape toate regiunile României, a vizitat o mulţime de oraşe. Din căsătoria celor doi s-au născut doi băieţi, dintre care cel mare a moştenit talentul tatălui. Astăzi ambii copii sunt oameni maturi, căsătoriţi, şi mai ales clujeni.

Ajuns la pensie, K. Z. în loc să se retragă, a devenit mai activ ca niciodată. Se ocupă mai mult cu pasiunea sa, pictatul, apoi este şi agricultor, având o casă particulară în apropiere, unde, pe lângă legume şi fructe, creşte şi o mică colonie de nutrii. Acest fapt nu pare a fi un simplu hobby, blana este valorificată în mod direct. Confecţionarea căciulilor este rezultatul unui mod de viaţă autodidact, având drept rezultat o sursă de venit importantă pe lângă pensie. Activitatea agricolă a inclus întotdeauna revenirea periodică în peisajul natal, cultivarea pământului din Secuime.

Pe lângă profesie şi pictură, K. Z. şi-a făcut timp şi pentru însuşirea unei culturi de invidiat: literatură, arte plastice, ştiinţă, în primul rând astrologia. Este la curent cu ultimele descoperiri ştiinţifice, totodată ia parte deseori la lecturi sau conferinţe deschise, şi la orice manifestare legată de cultura generală. Presupun că nu mai este nevoie de alte

https://biblioteca-digitala.ro

dovezi în privința firii sale deschise şi personalității multicolore, dar nici nu aveam de gând decât să schițez biografia sa.

În prima fază a cercetării– concretizată într-o lucrare anterioară – am analizat povestirea vieții acestei personalități mai mult decât interesante, mai exact am urmărit cum apare fenomenul identității în această dimensiune textuală. Interlocutorul meu s-a dovedit a fi un narator înnăscut. Povestea cu o poftă uriaşă, încercând să-şi construiască discursul într-un mod cât mai "intelectual" şi mai select. Semnele acestei atitudini ies frecvent la suprafață. Spusele sale au fost susținute de numeroase exemple, povestirile fiindu-i acompaniate de anecdote, bancuri, zicale şi citate din proză sau poezie, foarte convingătoare. Este vorba într-adevăr de un text foarte interesant, dar în cazul de față aş dori să mai fac un pas înainte, adică să analizez o formă sau un teritoriu al identității, mai exact identitatea locală cu ajutorul unui procedeu mai nou pentru mine, cu aplicarea, conturarea unui nou context teoretic.

Povestirea vieții şi identitatea

Datorită diverselor abordări, povestirea vieții s-a dovedit a fi model de cercetare, gen folcloristic, ba chiar literatură– în absolut toate cazurile însă aspectul determinant fiind caracterul biografic. S-a corelat cu autobiografia, astfel de multe ori cele două noțiuni se confundă reciproc. Deşi asemenea abordări nu sunt corecte. Într-adevăr cele două sunt foarte apropiate, dar sentința conform căreia autobiografia este o variantă scrisă a povestirii vieții o consider insuficient de precisă. Cele două au cauze şi folosințe diferite, dar nu aş dori să intru în detalii, doar să accentuez faptul că în cazul de față avem de-a face cu o povestire a vieții şi nu cu o autobiografie.

O definiție mai simplistă confirmă că povestirea vieții este o povestire, o formă textuală a cursului vieții (vezi Niedermüller 1988. 379). Nu este o abordare complexă, dar poate fi un punct de plecare corect. Ne atrage atenția asupra aspectului pe care eu îl consider ca

https://biblioteca-digitala.ro

baza absolută a definiției: povestirea vieții este un text. Dacă nu scăpăm din priviri acest fapt, suntem deja pe drumul cel bun. Dacă este un text, atunci este o creație artificială, care evocă alte texte și își desenează forma după scheme existente. Tema în sine este specifică, adică cursul vieții unui individ. Și aceasta din urmă este a creație culturală, deci nici povestirea vieții nu poate fi considerată decât o creație multiplu artificială. Iar determinarea culturală se referă la urmărirea unui scenariu specific, și la dependența de situația de comunicare în care se naște. Contextul constituirii oferă al doilea caracter de bază: povestirea vieții se naște la cererea și influența cercetătorului, etnografului, deci a unei persoane mai mult sau mai puțin străine. Din păcate acest fapt este deseori neglijat în timpul procesului de prelucrare, astfel rezultatele devin discutabile. Deși povestirea vieții poate fi fără îndoială atât instrumentul cercetării (o bogată sursă de informație pe diferite teme) cât și obiectul cercetării (adică analizăm povestirea vieții în ansamblul ei), cele două aspecte de obicei nu se pot îndepărta prea mult unul de celălalt (Niedermüller 1988. 378). În cazul de față voi încerca deplasarea dinspre obiect înspre instrument, luând în calcul rezultatele primei faze, când am folosit povestirea vieții ca obiect al cercetării.

Amplificând aspectul artificial – ceea ce nu consider un handicap sau ceva în totalitate negativ – asociem textul narativ cu complexitatea memoriei. Este vorba de povestiri, de evocarea amintirilor, deși mai corect ar fi să vorbim de textualizarea, deci constituirea amintirilor. În discursul individului apare un trecut personal, un trecut ce se deschide din perspectiva prezentului (Gyáni 2000. 138). Am putea spune reconstituirea ulterioară a realității (Niedermüller 1988. 384), dacă nu aș considera noțiunea "realității" ca pe una prea problematică, deocamdată greu de perceput. Oricum este o reconstituire, deci o construcție care conferă de la sine o anumită selectivitate (Mandelbaum 1982. 29), în primul rând pentru că memoria umană are limitele sale, iar în al doilea rând pentru că trebuie să ținem cont de uitarea conștientă, culturală. Smaranda Vultur afirmă că orice eveniment se constituie în

https://biblioteca-digitala.ro

egală măsură atât din cele întâmplate, cât şi din povestirile, discursurile aferente (Vultur 2000. 337). Într-adevăr nu rămâne altceva, decât produsul din urmă, astfel la formarea povestirii vieţii de fapt se concretizează texte despre ce altceva decât texte.

Aspectul artificial putea fi urmărit şi în cazul atitudinii adoptate de narator. Comportamentul său în prezenţa reportofonului arăta un respect maxim. K. Z. părea că nu uită nici o clipă de prezenţa instrumentului "ştiinţific", iar dacă un membru al familiei îşi făcea apariţia pe scena înregistrărilor, le arăta reportofonul, şi le dădea de înţeles să rămână în linişte. Deseori mă întreba, dacă am pornit banda, şi dacă poate să înceapă, iar dacă s-a terminat, a aşteptat cu cea mai mare răbdare schimbarea casetei, reformulând apoi frază respectivă. De câteva ori am fost rugat să opresc înregistrarea, până ce îşi adună gândurile, şi îşi formulează meticulos declaraţiile. Exista o evidentă străduinţă pentru un discurs cât mai elaborat şi mai colorat, pentru prezentarea unui eu cultural, intelectual. Reportofonul a fost ceea ce a determinat contextul comunicării şi rolurile din procesul respectiv: el reprezenta elementul central, între reporter şi narator. În acest fel s-a desfăşurat întregul dialog, ţinând cont de ceea ce va fi fixat pe bandă, ca posibil document pentru viitor.

Povestirea vieţii este deci un text biografic, care se naşte într-un context verbal bine conturat, constituindu-se din perspectiva prezentului, dar bazându-se pe trecut. Este un produs evocat de cercetător, un produs care înainte de toate este purtătorul identităţii. Problematica identităţii este şi mai complicată decât cea a povestirii vieţii, existând o bibliografie de specialitate imensă, în care eu însumi nu aş dori să mă pierd, ci să mă apropii de topicul respectiv dinspre dimensiunea textuală, încercând să-mi dovedesc interpretările printr-un exemplu concret.

Aş apela din nou la o abordare cât mai simplistă: identitatea individului este o imagine despre sine, şi/sau o imagine creată de alţii despre el (Cohen 1997. 101). Părerea mea este că termenul de imagine

https://biblioteca-digitala.ro

este unul prea static, deoarece individul se schimbă permanent de-a lungul vieții, în interacțiunea continuă a existenței sociale nu poate fi vorba de un element neschimbat și stabil. Am fi nevoiți să ne gândim la omul cameleon sau la o multitudine de imagini. Această abordare probabil că s-a produs sub influența afirmațiilor de pionierat în acest domeniu efectuate de Erikson, cel care a spus, că identitatea este o specificitate individuală a eului, care se formează prin prelucrarea culturală a mai multor factori, cum ar fi condiția fizică, corporală, imaginea părinților, și o sumedenie de experiențe și impresii sociale acumulative, schimbătoare (Erikson citat de Sárkány 2000. 101). Aptitudini biologice și influențe sociale ar constitui formula magică, dar principiul determinant ar fi prelucrarea culturală și contextul social. Ca și în cazul oricărei manifestări, constituirea și manifestarea identității se efectuează conform modelelor existente în mediul cultural al fiecărui individ. Deși identitatea are menirea de a demonstra tocmai ceea ce este unic, de fapt nimic nu poate fi unic fără o posibilitate de comparație. Relațiile dintre individ și individ, individ și grup sunt cele ce produc identitatea în sine, însă nu din eter, nu dintr-un punct neutru, ci conform sistemelor de relații amintite. Astfel consideră și Jan Assmann, care afirmă categoric, că orice tip de identitate este „sociogen" și determinat din punct de vedere cultural (Assmann 1999. 131).

De asemenea, Assmann este cel care face distincția dintre identitatea individuală și personală, cea dintâi fiind construcția individualității și unicității primare de-a lungul dimensiunii biologice a individului, iar cea din urmă reprezintă locul ocupat în societate (Assmann 1999. 130 - 131). După părerea mea prima este atât de naturală și trivială, deoarece reprezintă aceeași „greutate" pentru fiecare individ, încât nu prea își are relevanța în contextul social. Mai exact și identitatea individuală poate să existe și să prezinte vreo motoritate de orice fel, doar în cadrul identității personale, adică în dimensiunea socială. Această afirmație este valabilă în cazul fiecărui tip sau formă de identitate în concordanță cu determinarea socială și culturală. Este valabilă prin

https://biblioteca-digitala.ro

urmare şi în cazul acelor tipuri identitare, care nu se manifestă în viaţa socială, ci doar într-o dimensiune simbolică, într-un text anume, cum ar fi povestirea vieţii.

Identitatea extrasă dintr-un text anume se numeşte identitate narativă. Am preluat acest termen de la Tengelyi László, care afirmă, că putem afla cine suntem din povestirea vieţii, şi mai mult, identitatea noastră compactă se află în caracterul compact al povestirii vieţii (Tengelyi 1998. 15–16). Eu însumi folosesc acest termen într-un sens mai larg, sau poate totodată şi mai segmentat, adică consider identitate narativă orice formă de identitate care este prezentă într-un text, deoarece nu este vorba de identităţi care se manifestă în "realitatea" cotidiană, ci despre forme care se pot extrage din texte formate în anumite contexte. Este însă adevărat şi faptul că identităţile narative sunt perechile asociative ale identităţilor existente în spaţiul şi timpul social, iar o abordare dinspre dimensiunea textuală face posibilă descifrarea şi înţelegerea acestora din urmă. Şi ceea ce este şi mai important, poate să scoată la lumină sistemul cauzalităţii şi a interdependenţelor. Dar simt nevoia să repet din nou: cele două dimensiuni identitare nu sunt aceleaşi, precum nici societatea nu este egală cu textele şi interpretările făcute asupra ei. Astfel nu ar trebui să uităm că lucrăm cu texte şi iarăşi texte.

Într-o asemenea situaţie de comunicare povestirea vieţii evocată de cercetător poate fi considerată în totalitatea şi integritatea sa un act reprezentativ, o afirmaţie simbolică, adică o identitate textuală, pentru că caracterul biografic este ceea ce asigură coeziunea narativelor mai mici, şi prezintă o reprezentare despre individ, despre "autor". În acest caz Tengelyi are dreptate, deoarece identitatea individului reiese din povestirea vieţii. Dar să nu uităm, că este vorba doar de o afirmaţie dintr-o situaţie anume, ceea ce nu se poate generaliza. Datorită acestui fapt este de la sine înţeles reformularea continuă de-a lungul vieţii a povestirii vieţii în concordanţă cu schimbătoarele coordonate de timp şi spaţiu. Textul însă poate fi segmentat în continuare, şi paralel cu

https://biblioteca-digitala.ro

aceasta se destramă identitatea în sine.

Luând exemplul concret al povestirii vieții analizate de mine, am constatat diferite nivele ale identității. Precizez de acum, că nu este vorba nici de această dată de o schemă stabilă, şi nu consider că clasificarea făcută de mine este singura cale posibilă sau corectă. Mai degrabă în analiza holistică a povestirii vieții anumite forme de identitate au ieşit în evidență, au segmentat textul după părerea mea, şi s-au constituit ca puncte de reper în continuare. Conform specificității cursului vieții, în cazul lui K. Z. cele mai mari divergențe în formularea identităților se prezintă din punctul de vedere al regionalității.

Situația nu este prea clară la nivelul identității locale, şi poate acesta a fost punctul unde s-a conturat problematica definirii identității. Spiritul locului nu conferă o libertate totală individului nici în cazul alegerii, şi nici al identificării emoționale. Într-o primă fază K. Z. se identifică ca un individ din Gheorgheni, câteodată ca secui, ceea ce este normal, deoarece atracția plaiului natal este continuă. Copilăria devine un peisaj mitic, iar primele impresii sunt oricum determinante în formarea identității. Mediul familiar, comunitatea mai restrânsă, unde toată lumea se cunoaşte, familia, normele acesteia iau parte la formarea unei identități cu o amplă încărcătură emoțională. Urmează însă mutarea la Cluj, ceea ce înseamnă schimbarea, redefinirea eului, fiindcă este vorba de o schimbare majoră, iar individul se loveşte de barierele unui mediu şi mod de viață total nou. Cu timpul se formează însă şi o identitate clujeană, care se datorează mai mult Clujului de odinioară, statutului de capitală a Transilvaniei. K. Z. întâlneşte aici o cultură a cărei influență îl va însoți de-a lungul vieții. Oraşul bogat va însemna pentru el metropola cunoaşterii, a artelor, şi nu în ultimul rând a modei, a normelor şi mentalității vestice. Mai târziu întemeierea unei familii şi locul de muncă se determină ca factori ce au ajutat la stabilirea în oraş. După aproape şaizeci de ani petrecuți în Cluj, el declară: *eu, mă rog, cu un picior aici, cu un picior dincolo.* Zilele cotidiene aparțin Clujului, trecutul glorios aparține pământului natal. Şi în ziua de astăzi *se duce acasă,*

https://biblioteca-digitala.ro

dar spiritul Clujului de odinioară, a Clujului "maghiar" se prezintă ca o tentație continuă. Totuși, strădania și lupta zilnică cu viața se leagă de orașul actual, și de aici pornesc firele textului narativ.

Un nivel următor - pe care l-am numit macroregional - este reprezentat de identitatea ardelenească și de cea maghiară. Acestea două deseori se împletesc, sunt prezente și în formele locale ale identității. Totuși simt nevoia de a le prezenta separat, deoarece existența și influența lor se poate recepta la o scală mai mare decât cea locală. Identitatea de ardelean s-a conturat în momentul în care am discutat despre situația națională, fiind de fapt o identitate de ardelean maghiar, care în anumite situații comunicative include și românii din Transilvania (pe exemplul regiunilor istorice). Ca tânăr căsătorit, a fost nevoit să trăiască într-un apartament comun cu familia unui coleg român, și nu odată ci de două ori. Dar acei ani au trecut într-o armonie și liniște de neînchipuit, pentru că acei români au fost români ardeleni *adevărați,* ne fiind încă *otrăviți de idei monstruoase.* Acelea au fost vremuri diferite pentru el, atunci coexistența etniilor nu putea fi influențată negativ de către istorie, viață publică sau politică.

Se delimitează evident de celelalte regiuni ale țării, iar această opinie este exemplificată prin experiențe personale, ba chiar prin anumite stereotipii. S-au menționat diferențele dintre olteni și ardeleni în privința proprietății personale sau a statului, a caracterului primitor, a atitudinii față de muncă și așa mai departe. Printre figurile de stil preferate ale lui K. Z. se numără metafora Ardeal = vacă de smuls și altele la fel de plastice.

Apartenența sa la etnia maghiară este accentuată în relație cu etnia română, ceea ce este firesc, deoarece identitatea etnică a unui individ se conștientizează în situația când acesta intră în relații cu alte etnii, fiind nevoit să se autodefinească și după acest aspect. Contrar relațiilor ideale cu colegii săi români, K. Z. se delimitează serios de etnia română. Iarăși apar la suprafață stereotipii: *se spune, că românii își au în sânge obiceiul furatului.* Încearcă să susțină aceste opinii

https://biblioteca-digitala.ro

conform stilului propriu, adică cu argumente bazate pe prestigiul ştiinţei. Consideră că de vină ar fi conducerea fanariotă, cursul istoriei în general, pentru că în Ţările Româneşti frica de jefuială, frica de turci a fost constantă. Oricum, în opinia sa, cultura preluată de români a fost una turcească. Se foloseşte de notiţele pictorului Barabás Miklós, cel care a trăit o vreme la Bucureşti, formulând concluzia: *Din cultura aceasta... nu e de mirare... bine că ei au ajuns şi până aici.*

În final am delimitat un ultim nivel, pe care l-am numit – cu un oarecare risc - nivelul metafizic (oare există ceva ce nu poate fi inclus în domeniul acestui termen?). *Dar ar trebui să se măsoare după ce am făcut eu pentru statul român, pentru poporul român, nu-i aşa? De aceea se spune ca odată să fii om, după aceea poţi să fii maghiar sau român... pentru că atunci vei fi mândria acelui popor.*

În concordanţă cu normele familiale moştenite sau cu mentalitatea individuală K. Z. se consideră o fiinţă umană în primul şi în primul rând, deşi acest termen este de asemenea deseori indescifrabil.

Poate ar fi de prisos să ne gândim la faptul că, noţiunea de om (sau ceea ce se consideră a fi om) este schimbătoare, dependentă de context şi de cultură.

În concepţia lui K. Z. a fi om înseamnă în primul rând existenţa unei legături profunde cu domeniul sacrului, de aceea am numit acest nivel metafizic. Oricum religia este cea care explică existenţa, apariţia, destinul şi rostul omului pe pământ. Iar fiinţa umană a individului înrolează toate celelalte tipuri de identitate. În opinia interlocutorului meu credinţa face om din individ, el ajungând la această concluzie în urma trăirilor, experienţelor religioase timpurii, fapt ce a influenţat profund formarea personalităţii sale.

S-a întâlnit foarte devreme cu realitatea credinţei, în acest sens figura carismatică a unei rude mai îndepărtate, adică a episcopului Márton Áron a avut o influenţă majoră. Astfel a şi compus o poezie (poate şi mai multe) despre Dumnezeu.

https://biblioteca-digitala.ro

Am amintit deja că formele de identitate prezentate sunt mai degrabă cele mai caracteristice, nicidecum singurele existente. Prezentarea lor nu are menirea de a impune o ordine ierarhică, oricum contextul existent determină care este tipul de identitate dominant în situația respectivă. Într-un text de asemenea dimensiuni cum este povestirea vieții, poate fi vorba de foarte multe lucruri, naratorul se poate prezenta într-o multitudine de ipostaze. Și în cazul de față într-un discurs fluent ia cuvântul individul secui și clujean, pe lângă individul ardelean răsună glasul artistului, știința specialistului, mândria tatălui, umorul soțului și nu în ultimul rând pofta de vorbă a naratorului instruit- cu siguranță șirul poate fi continuat. Presupunem că se poate vorbi de identitate doar la plural, deoarece este evidentă apariția diferitelor forme sau tipuri identitare în diferite situații sau faze ale compunerii textuale. Și aceste forme apar succedându-se, totodată împletindu-se reciproc. Dacă le legăm pe toate, atunci rezultatul poate fi identitatea personală a individului, care conform celor spuse, nu poate fi considerată o entitate stabilă, închisă ci mai degrabă o creație plastică, în continuă mișcare, evident determinată din punct de vedere cultural și social. Dar dacă însumăm formele identitare într-unul complex, nu va rezulta altceva, decât o imagine despre acest lucru pe care o numim identitate personală. Și termenul de imagine nu este acceptabil după părerea mea. Într-adevăr avem imagini despre anumite lucruri, dar aceste aspecte mentale nu pot funcționa decât poate în condiții de laborator. Nu putem explica fenomenele cu imagini, deoarece este vorba de procese, de interacțiuni constante și schimbătoare.

Nici în realitatea socială cotidiană nu putem vorbi despre o entitate stabilă, pe care o numim identitate, ci de o conștiință despre sine care se manifestă în diferite situații. Toate acestea sunt valabile și în cazul identității narative. Concluzia abordării ar suna în felul următor: identitatea nu este o imagine, ci o atitudine culturală dependentă de context (în cazul povestirii vieții dependentă de contextul textual), deci o strategie de supraviețuire contextualizată. O atitudine culturală, un

https://biblioteca-digitala.ro

model de comportament care se reproduce în fiecare situație, amplasează individul în timp și spațiu, și mai ales în sistemul de interacțiuni. Despre identitate sau manifestarea identității se poate vorbi doar în spațiul social, adică în sistemul de relații individuale. Se vorbește -cu termeni foarte la modă -despre socializarea individului, astfel așa cum se învață cultura gastronomică, morala muncii sau modelele de comportament, se învață atitudinea de a fi a eului însuși într-o cultură proprie, într-o comunitate mai extinsă sau mai restrânsă. Individul devine conștient destul de repede de suveranitatea individului, de identitatea sexuală și așa mai departe. Adaptându-se la mediul social, el va afla ce înseamnă să fii tată, soț sau secui ori maghiar, și ce e mai important, unde și când are ocazia, ba chiar de multe ori obligația (sub aspectul normelor comunitare) să-și exprime, să-și exercite identitatea sexuală, etnică etc. Unele forme identitare se manifestă aproape încontinuu, și probabil aceasta a dus la folosința termenului de imagine. Cursul vieții unui individ de obicei urmărește același traseu zilnic, adică zi de zi el se manifestă ca tată, soț, domnul casei, specialist, coleg sau vecin, astfel s-a format o imagine despre el în ochii celorlalți, mai precis o imagine despre tatăl, soțul și așa mai departe. Dar aceste forme diferă de la individ la individ, și diferă și în cazul aceluiași individ pe axa temporală- imaginea nu va fi niciodată aceeași. Și încă nu am menționat marile evenimente ale vieții, care restructurează cursul vieții. Toate acestea pot avea consecințe specifice: câteodată dacă suntem întrebați, cine suntem noi de fapt, nu putem răspunde instantaneu. Uneori ne spunem numele, identificându-ne cu acest semn deseori administrativ, de parcă acesta ar explica totul. Altă dată ne vom defini ca ființe umane în primul rând. Iar acest termen oricum poate include orice și totodată nimic concret. Deci nu avem un răspuns ideal sau corect. Poate de aceea, pentru că există posibilitatea ca noi să nu fi învățat să fim noi înșine, ci simplu: am învățat să ne comportăm, să existăm propriu-zis. Identitatea noastră înseamnă abilitatea de a face față și a gestiona diferite situații, împreună cu atitudinea de a ne plasa în aceste situații, de a ne găsi un

https://biblioteca-digitala.ro

loc în aceste situații. Iar dacă individul nu poate să facă față situației, atunci personalitatea sa se suprasolicită în așa măsură, încât el va purta pecetea deviației , sau se va spune că are tulburări identitare. (Sau se vor rezuma la ideea imaginii neclare?)

Aplicând cele spuse la povestirea vieții, putem afirma că și identitatea narativă este o atitudine culturală, un comportament cultural de autodefinire care se manifestă în diferite situații de comunicare, în diferite texte narative, subunități ai povestirii vieții. Și pentru că este vorba de texte, de comunicare verbală, putem numi identitatea o atitudine verbală contextualizată. Procesul socializării, a învățatului și receptării influențelor- acompaniindu - ne de-a lungul vieții - produce dispozițiile personale conform căreia individul vorbește, spune o poveste, sau pur și simplu comunică, însă nici manifestările identității narative nu sunt fantezii poetice, ci produsele determinării sociale, care într-adevăr diferă de la individ la individ la nivelul morfologic al "exprimărilor".

Sisteme funcționale și nonfuncționale

Aș repeta specificul problemei relatate: în primul și în primul rând este vorba de texte narative, și drept urmare despre identitatea ce se manifestă în acestea. Pe lângă acestea însă - presupun că asemenea oricărui cercetător - există tentația de a afla ce este după texte, adică "realitatea", în cazul de față identitatea manifestată în realitatea socială a sistemelor de interacțiune. Desigur, suntem capabili să deducem unele lucruri din textele narative, însă reconstituirea textuală este totuși o construcție artificială. O abordare mai amplă, sau mai bine zis, un pas înainte de la nivelul povestirii vieții ar fi mai mult decât benefic pentru cercetarea de față. Iar baza teoretică a acesteia ar fi asigurată de opera unui sociolog francez de renume.

Raymond Boudon, profesor la Sorbona îmi este de mare ajutor, în special opera sa numită *La logique du social.* Concepțiile sale îmi pot fi de folos chiar din mai multe puncte de vedere. Întreaga operă a lui Boudon se desfășoară sub aspectul împletirii constante a

https://biblioteca-digitala.ro

cercetărilor empirice şi a profunzimii teoretice. În afară de acesta, se leagă de cercetarea de faţă şi printr-o abordare ştiinţifică specifică, şi anume dinspre individ înspre structurile generale. Abordarea, metodologia individualistă consideră că descifrarea sau înţelegerea structurilor generale este posibilă prin analiza elementelor particulare. Această metodologie trece de tradiţia conform căreia înţelegerea particularităţii este posibilă prin cercetarea întregului. Curentul sociologic respectiv consideră că "atomul logic" al analizei ştiinţifice nu este grupul, ci individul. Raţiunea acestui individ în sine este foarte complexă, concretizându-se în acţiuni logice şi nonlogice. Iar persoana este implicată şi integrată în sistemul interacţiunilor de către anumite structuri determinate de gravitatea acţiunilor sale.

Boudon a mai făcut un pas important: s-a pronunţat ca adept al individualismului contextualizat. El afirmă că limitarea capacităţilor informaţionale, decizionale şi stimulative ale individului se datorează situaţiei în care se află vizavi de ceilalţi indivizi. În această teorie este evidentă poziţia centrală a sistemului social constituit de interacţiuni umane. Autorul consideră prea problematică delimitarea dintre acţiunile logice şi nonlogice, de aceea afirmă, că sociologia are menirea de a fabrica teorii care sunt capabile să explice ambele tipuri de acţiuni prin analiza sistemelor de interacţiune (Boudon 1979. 2-4).

Context, individ, interacţiuni şi determinare socială - tot atâtea noţiuni folosite de mine însumi în propriul discurs analitic. Dar faptul pentru care teoria lui Boudon este o comoară pentru cercetarea de faţă, este marcarea unui nou pas faţă de bipolaritatea acţiunilor logice şi nonlogice: delimitarea noţiunilor de sisteme logice şi nonlogice. Atunci poate fi vorba de sisteme funcţionale, când interacţiunea are loc între rolurile sociale ale indivizilor. Dacă nu, dacă este o grupare întâmplătoare, atunci avem de-a face cu sisteme nonfuncţionale (Boudon 1979. 4).

Pentru o utilizare optimă, sunt nevoit să adaptez această teorie la fenomenul social al identităţii. Consider sistem funcţional orice

https://biblioteca-digitala.ro

interacțiune, care posedă o relevanță socială. Este o afirmație trivială dar logică, fiindcă ceea ce nu are relevanță socială, nu poate funcționa din perspectiva societății. În acest context doar acele forme de identitate sunt funcționale, care au o relevanță socială. Ce poate să însemne relevanța socială în cazul identității? Înseamnă că - exprimându-mă iarăşi mai trivial - identitatea îşi are greutatea sa. Nu este o imagine moartă dintr-un laborator, ci o atitudine ce se manifestă în interacțiuni, deci este capabilă de interacțiuni. Este capabilă să se arate în aşa fel, încât îşi are influența proprie, deci îşi conştientizează prezența pentru cei implicați în interacțiune, şi poate stârni anumite reacții. Oricum este un element activ al relațiilor sociale şi nu o imagine pasivă. Luând ca exemplu identitatea maghiară, putem spune că poate fi o identitate funcțională doar dacă este capabilă să fixeze locul individului în procesul social, deci să-l amplaseze față în față (nu neapărat într-un sens peiorativ sau naționalist) cu un individ de o altă etnie, să conştientizeze totodată în amândoi acest adevăr cultural, cu semnificația căreia sunt lămuriți, astfel relevând codul de conduită şi comunicație necesar. Sau în cazul identității de grup, identitatea maghiară este capabilă de integrarea individului în comunitatea respectivă, de asigurarea coeziunii acesteia, de legitimarea simbolurilor comune şi de a fi motorul unei manifestări comune într-un scop comun.

Din toate acestea reiese din nou premisa timpului şi spațiului social, a interacțiunii sociale, fără de care nu poate fi vorba de funcționalitate. Povestirea vieții - cât de utilă ar fi ea - datorită caracterului textual, este o creație artificială, deci nu poate purta identități funcționale. Niedermüller Péter conferă o importanță sporită povestirii vieții care, în opinia sa, poate penetra în asemenea profunzimi, în care accesul cu alte mijloace ar fi imposibil. În nivelul cel mai intim al vieții cotidiene, unde se pot descoperi acele strategii şi mecanisme de interpretare, cu ajutorul cărora un individ sau o comunitate îşi poate fixa locul într-un context mai amplu, în spații sociale şi timpuri istorice. Va reieşi o imagine specifică despre o comunitate, despre o situație

https://biblioteca-digitala.ro

prin prisma unei vieți individuale (Niedermüller 1992. 361–362). Sunt de perfect acord cu autorul, pentru că într-adevăr, povestirea vieții poate fi o sursă excelentă în abordarea mai multor probleme, și chiar permite descifrarea unor atitudini sau moduri de viață, însă precum societatea în sine nu este egală cu textele spuse despre ea, nici viața sau identitatea individului nu poate fi egală cu textele aferente.

Poate să pară inutil, dar simt nevoia să repet: identitățile care apar în texte, sunt și ele atitudini - atitudini verbale - determinate cultural și social, dar ele se manifestă la nivelul textual, nu pot fi considerate funcționale. Într-adevăr numesc și se referă la identitățile manifestate în interacțiuni sociale, dar nu sunt egale cu ele. Folosind terminologia lui Boudon, putem afirma, că acestea sunt perechile nonfuncționale ale identităților funcționale din existența socială a individului.

Povestirea vieții este produsul combinării trecutului reinterpretat, a selecției, a filtrării individuale. Aspectul artificial este evident, astfel nu poate fi decât mediul identităților nonfuncționale. Mai precis, și identitatea narativă poate fi funcțională, dar numai și numai la nivelul textelor respective. Între text și existență socială este o corespondență simbolică, deci ceea ce este funcțional la nivelul textelor, este nonfuncțional în viața cotidiană și viceversa. Există o excepție. Dacă percepem și analizăm povestirea vieții ca o entitate întreagă, atunci o putem considera funcțională, când o percepem ca pe o formă de identitate. Am menționat deja, că povestirea vieții în sine poate fi o formă de identitate, o exprimare făcută despre sine într-o situație de comunicare dată. În acest caz devine o identitate funcțională, pentru că se naște într-o interacțiune socială, ca un comportament social, deci are și o relevanță socială. Cercetătorul și interlocutorul său se întâlnesc într-o situație socială cât se poate de reală, între cei doi se produce un act de comunicare, o interacțiune continuă, în care atitudinea specifică a naratorului funcționează ca identitate: ne arată un text, un text biografic cu care se identifică. Autorul textului poate fi o problemă, pentru că cercetătorul are un rol mult mai important decât pare la prima vedere,

https://biblioteca-digitala.ro

dar textul în întregimea sa este un gest de identificare a naratorului, ca un răspuns la provocările continue ale celuilalt. În acest caz măsura caracterului artificial nu are relevanță în concluderea funcționalității. Cercetătorul este cel care provoacă naşterea textului, dar el este conştient de caracterul artificial al acestuia, şi îl ia în considerație de-a lungul analizei (dacă nu o face, va avea mari probleme). Dar acest caracter artificial nu poate fi ocolit, fiindcă cercetătorul are şanse mai puțin decât minime să ajungă într-o situație când cineva îşi povesteşte viața în mod spontan, şi nici reportofonul nu va fi sesizat. Povestirea vieții nu are un asemenea mediu de apariție natural, iar dacă se întâmplă, atunci este vorba de o necesitate interioară, de o autobiografie care se naşte pe hârtie, ceea ce nu este aceeaşi cu povestirea vieții. Identitatea narativă este funcțională la nivelul textual, iar povestirea vieții ca întreg este o identitate funcțională în acea situație specifică în care se naşte. Rolurile sunt date, însăşi reportofonul le delimitează, iar funcționalitatea interacțiunii este evidentă.

Identitate locală între povestirea vieții şi realitate

Una dintre cele mai evidente concluzii de până acum ar fi complexitatea fenomenului identitar, greutățile care apar în procesul analitic al identității unui individ. Care dintre "fețele" persoanei respective, sau mai exact care dintre atitudinile sale nu pot fi incluse în cufărul artificial al identității? Ne interesează sentimentul său etnic sau stabilitatea sa sexuală? Aspectele tatălui, prietenului, specialistului sau ale filatelistului sunt demne de analizat (ce altceva este lista anterioară decât o enumerare a rolurilor sociale?) sau caracterul şi obârşia personalității ascunse, schimbătoare? Poate opera unei vieți muncitoare ne-ar fi de ajuns pentru o încercare. Lucrările mai limitate nu pot decât să sesizeze problema respectivă, să analizeze un segment al acesteia. Desigur, în cazul povestirii vieții, adică a unui text care a fost încheiat într-un mod subiectiv (şi artificial), situația se schimbă. Numărul limitat al narativelor segmentare permite descoperirea mai mult sau mai puțin relevantă a

https://biblioteca-digitala.ro

formelor de identitate, şi clasificarea acestora după una sau mai multe criterii. Dar şi în acest caz lipsa funcţionalităţii va perturba eficacitatea analizei.

De aceea am schimbat metoda şi cursul cercetării, şi am propus o nouă destinaţie: analiza unei singure forme de identitate, a unui singur nivel. Ar fi vorba despre nivelul local, adică despre identitatea locală, clujeană a lui K. Z. Nu sunt de altfel un suporter înflăcărat al clasificărilor, deşi am fost nevoit s-o fac anterior, pentru că această clasificarea aduce cu sine unele bariere, încearcă să stabilizeze identitatea, s-o facă mai statică, şi astfel o apropie iarăşi de termenul de imagine, pe care nu o pot accepta. Ceea ce ar fi evident, este faptul că orice individ posedă şi exercită un mod comportamental care reflectă atracţia şi identificarea sa cu regiunea mai restrânsă sau mai largă în care trăieşte, şi obligaţia perceperii, a numirii obiectului cercetat propune termenul de identitate locală, clujeană.

Scopul cercetării este nu numai conturarea acestei forme de identitate, ci şi mai mult o deplasare dinspre naratologie înspre antropologia urbană. Adică mi se pare mult mai excitant trecerea la un alt nivel decât cel al povestirii vieţii. În prima parte a lucrării de faţă am menţionat acest aspect, adică manifestarea identităţii locale în diferite situaţii de comunicare. Pentru K. Z. a fi clujean înseamnă o identificare pe două nivele cu oraşul acesta. În primul rând receptează viaţa sa de toate zilele, greutăţile existenţei şi a muncii ca locuitor al acestui oraş. Aici însă avem un nivel mai mult al existenţei biologice. Mai interesant ar fi nivelul următor: identitatea sa clujeană înseamnă mai ales identificarea cu o cultură de tip burghez, în primul rând moştenirea spirituală a Clujului "maghiar", de odinioară. Şi în acest context mitizarea trecutului este cea care stă la baza formării, mai apoi a manifestării identităţii. Pe lângă memorie, ca proces de formare a identităţii, relaţia sa cu diferitele instituţii influenţează intens identitatea locală. Biserica romano-catolică (maghiară), UMDR, instituţiile de învăţământ în limba maghiară, instituţiile de protecţie a drepturilor minoritare precum şi

https://biblioteca-digitala.ro

opoziția acestora cu majoritatea română ortodoxă ne arată cu prisosință tendințele de identificare ale individului. De fapt relația sa față de instituții a sugerat ideea finală în continuarea specifică a cercetărilor.

Când K. Z. a ajuns la Cluj (să nu uităm că este vorba de anul 1946), a fost nevoit să depindă de singura lui rudă, de mătușa sa. Bineînțeles, și-a căutat o companie care să-i convină. Astfel s-a împrietenit (cât se poate de firesc) cu câțiva băieți, secui și ei. A aflat destul de devreme că foști colegi din Gheorgheni au ajuns de asemenea la Cluj pentru a-și continua studiile. Unul dintre ei s-a înscris tocmai la liceul industrial de construcții mașini, unde au devenit din nou colegi de clasă, și sunt până astăzi foarte buni prieteni. Băieții secui au avut relații strânse, din primele zile ei colindau orașul împreună. Această mică ceată de secui s-a apropiat de o comunitate mai mică clujeană, s-a infiltrat, s-a contopit cu aceasta până la un anumit grad. Astfel a început să se integreze în comunitatea clujeană în sine, astfel s-a format pe lângă identitatea legată de plaiurile natale, o identitate de clujean.

Apoi dansul, distracția, aia a fost - mă rog - foarte interesantă. La pielari, acolo ne-am adunat întotdeauna. Erau mari cluburi pe atunci: lemnarii, fierarii, pielarii. Și mi-a povestit un coleg, eu n-am fost în ziua aceea la dans la pielari, dar l-am văzut pe ăsta lunea, pe colegul meu micuț, cum că avea fața umflată. "Ce-i cu tine, Pista? Ai căzut pe nas?" "Nu - spunea el - înțelegi tu că stăteam acolo pă bancă... adevărat, că înainte nu am vrut să las o fată să danseze cu altul." Vorbea el cu accentul său de la Estelnic. "Ș-atuncea cum m-am pus pe bancă, mă uit împrejur, primesc una în gură." Asta era ca și bancul ăla când merge secuiul pe muntele Harghita, și tot aude: șup. Merge încă un pic, iarăși: șup. Se întoarce și iată, descoperă că într-adevăr, pe el ar vrea să-l lovească pe la spate cineva. [Și cum ați aflat de aceste posibilități? Vă duceau clujenii sau cei de acasă?] *De fapt asta era stil biologic de haită. Oamenii mergeau în haită. Apoi cine pe cine aducea, nu se știa, dintr-o dată am descoperit, că suntem*

https://biblioteca-digitala.ro

acolo. Şi făceam mari figuri pe acolo. Cei mai în vârstă mai viteji, noi aşa mai modest. Acolo am agăţat gagicile, cum se spune, şi ne alimentam din această ocazie, pentru că acolo, mă rog, adunam poveşti pentru cel puţin o săptămână, acolo se aduna informaţia".

Contrar celor spuse, apartenenţa şi mai întâi alăturarea la clubul pielarilor nu putea fi doar întâmplătoare. Aceste mici comunităţi se formau conform profesiei (mai exact conform locului de muncă dintr-o anumită întreprindere) şi conform domiciliului, aşa cum bine ştiu clujenii în general. Ocaziile de întrunire ale acestor cluburi reprezentau asemenea medii, situaţii sociale, în cadrul cărora identitatea individului era într-adevăr funcţională, adică avea posibilitatea să se manifeste atât identitatea clujeană, cât şi cea de secui sau de maghiar. Aceste comunităţi se segmentează în continuare, formând mai multe formaţiuni şi mai mici, vezi exemplul bancului secuiesc din citatul de mai sus. Este vorba de situaţii, de interacţiuni care produc şi favorizează manifestarea anumitor forme de identitate. Descoperirea, conturarea acestora ar fi următorul pas al cercetării, care bineînţeles se va baza pe teoria prezentată. Pentru că identitate fără context nu există, dar are unele teritorii de manifestare - de exemplu ocaziile de distracţie - care sunt deosebit de potrivite pentru asigurarea funcţionalităţii.

Apropierea de antropologia urbană ar însemna urmărirea procesului de integrare a unor secui în existenţa clujeană, şi mai ales faptul că cercetarea acestor ocazii de formare a identităţii nu se va face doar prin prisma povestirii vieţii lui K. Z., ci vor exista mai multe interviuri cu indivizi care au fost membrii acestor cluburi. Pe lângă interviuri, voi apela şi la articolele din ziarele de atunci, paralel cu scrierile istorice locale, pentru a vedea cum se referea opinia publică şi cea oficială la aceste cluburi şi ocazii - bineînţeles concentrându-mă asupra problemei identităţii. Sunt conştient de faptul că voi lucra în continuare cu texte, fiindcă altfel nu mă pot întoarce în timp, dar voi avea la dispoziţie mai multe priviri, mai multe discursuri: individuale, oficiale sau semioficiale (gazete, documente, opere istorice), ba chiar ştiinţifice.

https://biblioteca-digitala.ro

Punctul de pornire va rămâne povestirea vieții lui K. Z., dar celelalte poteci vor asigura un context mai larg pentru cercetarea în sine. Prin multitudinea discursurilor şi prin relatarea lor reciprocă voi avea o vedere mai largă în această lume specifică, în această comunitate, şi de ce nu, în acest sistem funcțional, în mediul identităților funcționale. Fără îndoială va fi un proces de lucru foarte îndelungat, dar cu atât mai palpitant.

BIBLIOGRAFIE

ASSMANN, Jan
1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban.* Atlantisz Könyvkiadó. Budapest.
AGAR, Michael
1982 Történetek, témák és háttérismeret: az életrajzi elbeszélés elemzésével kapcsolatos kérdések. *Documentatio Ethnographica.* 9. 99–117.
BOUDON, Raymond
1979 *La logique du social.* www.cnamfr/lipsor/dso/articles/fiche/boudon
COHEN, Anthony P.
1997 A kultúra mint identitás az antropológus szemével. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus.* Osiris Kiadó. Budapest. 101–108.
GYÁNI Gábor
2000 *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése.* Napvilág Kiadó. Budapest.
HANKISS Ágnes
1980 „Én-ontológiák"(Az élettörténet mitologikus áthangolása). In: Frank Tibor – Hoppál Mihály (szerk.): *Hiedelemrendszer és társadalmi tudat.* Budapest. 30–38.

https://biblioteca-digitala.ro

KESZEG Vilmos
2002 *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok.* Komp-Press Kiadó–Korunk Baráti Társaság. Kolozsvár.
MANDELBAUM, David G.
1981 Egy életrajzi tanulmány: Gandhi. *Documentatio Ethnographica* 9. 29–45.
NIEDERMÜLLER Péter
1988 Élettörténet és életrajzi elbeszélés. *Ethnographia.* XCIX. évf. 3–4 sz. 376–390.
1992 Új törekvések a néprajzban. In: Mohay Tamás (szerk.): *Közelítések. Néprajzi, történeti, antropológiai tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára.* Ethnica Kiadó. Debrecen. 353–371.
OLICK, Jeffrey K. – ROBBINS, Joyce
1999 A társadalmi emlékezet tanulmányozása: a „kollektív emlékezettől" a mnemonikus gyakorlat történeti szociológiai vizsgálatáig. *Replika.* 37. sz. 19–43.
SÁRKÁNY Mihály
2000 *Kalandozások a 20. századi kulturális antropológiában.* L'Harmattan Kiadó. Budapest.
TENGELYI László
1998 *Élettörténet és sorsesemény.* Budapest.
THOMKA Beáta (szerk.)
1999 *Narratívák 3. A kultúra narratívái.* Budapest.
2000 *Narratívák 4. A történelem poétikája.* Budapest.
TÓTH Mária
1998 Az élettörténetben megjelenő etnikai identitás. In: *Hagyomány & modernizáció a kultúrában és a néprajzban.* Budapest. 77–89.
VULTUR, Smaranda (coord.)
1998 *Lumi în destine. Memoria generaţiilor de început de secol din Banat.* Editura Nemira. Bucureşti.

https://biblioteca-digitala.ro

THE IDENTITY BETWEEN FICTION AND REALITY

Abstract

This research starts from the story of a man from Cluj, an engineer K.Z born at Sf. Gheorghe. The author wants to show how the fictive identity could be built. In KZ fictive identity appear some problems when the regional identity interferes. From his native place and his connections with the birth place he feels like a Sf Gheorghe citizen, but living the whole life in Cluj he is more like a Cluj citizen. Another level of this story is given by the macro regional aspect. The Cluj identity interferes with the national situation and he became a Hungarian citizen from Cluj. From this point of view KZ considers that the Romanians from Cluj are different from the Moldavians or from the people who live in Olt and he has no connections with that people. Eventually another identity is the human being identity which contains all the other identities.

That kind of identities shows that the personal identity is a stable one.

https://biblioteca-digitala.ro

CINE SUNT EU? ŞI CINE EŞTI TU?
Strategii identitare în cercul maghiarilor din Maradik

Klamár Sára, Szeged(Hu)

Individul simte nevoia apartenenței, obținând acest lucru prin căutarea unor oameni asemenea lui, cu care încearcă să se identifice. Acest lucru înseamnă o integrare socială de succes şi, în nici un caz supunere.[1]

Aparent şi maghiarii din Maradik îşi definesc identitatea în două feluri. Prima modalitate: în raport cu cineva. Acest lucru înseamnă totodată şi o izolare. În aceste cazuri nu se bazează pe întrebarea „cine sunt eu?", ci „cine nu sunt?", eventual cine nu pot fi.

În cel de al doilea mod de definire, punctul de referință este tocmai eul şi întrebarea se pune astfel: „cine sunt eu?". Sistemul eului este foarte complex, poate avea mai multe segmente.[2] Din această idee rezultă o formulare mult mai largă decât precedenta. În cazul acesta consideră ca fiind proprii lucruri, de care mai înainte se izola în mod clar. Baza eului personal este biografia personală[3] şi identitatea socială. Poartă trăsături unice. Nu este de mirare că, prezentarea eului prin noțiuni abstracte, este foarte problematică. Astfel de noțiuni sunt, de exemplu, religia şi conştiința națională.

Subiectul lucrării de față îl constituie doar aceste două segmente ale identității, precum şi conflictele dintre indivizi şi din sinele individului, ca şi consecință a acestora. Poate fi, oare, etnicitatea şi religiozitatea măsurată?[4] Majoritatea celor chestionați nici nu ştiu, sau nu vor să ştie la ce neam aparțin de fapt. În general se pune problema simpatiei: față de care națiune se simt mai apropiați? Trebuie menționat, că în nici un caz nu este vorba despre abnegație.[5] Definirea identității religioase este mult mai simplă, dar şi în acest caz apar excepții.

În definirea propriei persoane şi a altora, oamenii din Maradik aşează pe primul loc apartenența la comunitatea rurală. În continuare

https://biblioteca-digitala.ro

ei vorbesc în funcție de situație. Dacă unui sârb sau unui croat le povestesc de cineva, ei spun: familia aceea ungurească de la capătul străzii. Dacă îi povestesc unui maghiar: familia aceea reformată de lângă cimitir. Nu este rar, deci, că un neam este indicat prin apartenența la rit.[6]

Existența minoritară nu este trăită ca o problemă gravă, care trebuie rezolvată[7], ci ca un lucru dat, precum culoarea pielii sau a părului. Majoritatea ideilor anterioare despre rezultatele cercetării au căzut tocmai în acest punct: ei nu vor să evadeze din această existență, deoarece nu se simt amenințați.

Noi și Ei

În cadrul distingerii celor două grupe nu se poate vorbi despre o stereotipizare, ci doar despre atribuții. Cu alte cuvinte, individul este judecat după faptele sale, dar în căutarea cauzelor comportamentului întotdeauna se ajunge la apartenența strămoșilor la una dintre națiuni sau religii.[8]

În definirea apartenenței naționale, primul pas este diferențierea de sârbi. Totuși, un maghiar din Maradik se raportează în moduri diferite față de sârbii locali, de mulțimea necunoscută ce semnifică statul și față de cei refugiați.

De multe ori, sârbii locali sunt amintiți ca „*sârbii noștri*", „*aceștia ai noștri*", și formează aproape o grupă de populație distinctă față de cei străini, față de stat. Între ei nu au apărut niciodată probleme mai grave, „*sursa conflictelor*" erau considerați întotdeauna „*ceilalți sârbi*", care atâță naționalitățile una împotriva celeilalte, care se războiesc și care îi asupresc. Deci îi deosebesc pe sârbii locali de propria lor comunitate, din sânul careia provin.[9] Într-o anumită măsură îi consideră ca pe o grupă proprie, căci, în comparație cu „*ceilalți sârbi*", pe aceștia îi cunosc bine și au încredere în ei.[10] În favoarea acestei distincții ferme, vine faptul că sârbii locali au venit de nenumărate ori în sprijinul maghiarilor împotriva fraților sârbi. Este binecunoscut faptul că, la

https://biblioteca-digitala.ro

sosire, refugiații au încercat să perturbe liniștea satului. Aceştia le-au reproşat faptul că nu le permiteau să se stabilească în sat şi că le luau apărarea maghiarilor. Cu acest lucru au reuşit doar să-i îndepărteze pe localnici, care nici în ziua de azi nu sunt dispuşi să trăiască în comunitate cu ei.

Un alt exemplu izbitor este întâmplarea cu voievodul Šešelj. La aflarea veştii că acesta vrea să țină un discurs, nu l-au lăsat să intre în sat. K. Julianna îşi aminteşte astfel de cele întâmplate: *„Sârbii aceştia ai noştri nu i-au lăsat să intre. Nu au putut să intre. Au ieşit cinci-şase oameni cu combinele. Şi nimeni în sat! Au spus: noi nu ne dăm neamul! A trecut. În multe locuri a fost scandal, dar aici nu. Aici sârbii nu i-au lăsat să intre."*

Această întâmplare, desigur, nu a fost mediatizată, presa a tăcut. Nici uneia dintre părți nu i-a convenit să se afle. Sătenii nu au vrut să intre în conflict cu autoritatea, iar aceasta a trecut sub tăcere faptul că, compatrioții au luat apărarea uzurpatorilor.

Separarea de croați nu este atât de evidentă datorită faptului, probabil, că aceştia s-au contopit, în măsura cea mai mare, cu maghiarii. Fiind catolici, căsătoriile erau acceptate de mai mult timp, decât cele cu sârbii. Nu mai fac toți distincție între cei de acelaşi rit şi, în majoritatea familiilor, existau ascendenți din celălalt neam. În opinia lui K. Franjo *„Nu există maghiar curat în Maradik. Nu există. Garantez eu că nu există. Doar se preface că eu, eu sunt maghiar curat! Dar nu! Toți sunt deja amestecați. Mai ales noi, aşa-i? Păi, catolici, ştii!"* Desigur se ține cont de fiecare, cine este şi cine i-au fost părinții. Totuşi, se poate observa că au mai multe trăsături comune, decât cu sârbii, care sunt un alt neam, o altă religie. Croații trăiesc la fel în minoritate şi o percep ca fiind un lucru natural, ca şi maghiarii.

După cele spuse, pare normal, că nici unele grupuri de maghiari nu sunt considerați ca fiind de-ai lor. Două astfel de exemple sunt maghiarii din Bacska şi cei din Ungaria. Şi în acest caz poate fi vorba

https://biblioteca-digitala.ro

de unele atribuții: cauza nu este diferența dintre naționalități, ci cea dintre medii.[11] Se face o distincție și în denumiri.

Primii sunt amintiți în general ca cei din Bacska, care sunt foarte enervanți și gălăgioși în piață. K. Julianna: *„Când vorbim cu femeile din Bacska, ele vorbesc altfel ca noi. Ne și spun întotdeauna că folosim multă sârbă. Dar ele-s din Bacska. Acolo sus e așa, aici e altfel. Ei sunt mulți. Stau mult între ei. Iar noi cu sârbii noștri, na."*

O altă problemă constă în faptul că, maghiarii din nordul țării, de lângă graniță îi trag la răspundere pe maghiarii din Srem, din cauză că își neglijează identitatea națională. Acest lucru este considerat o mare jignire, mai ales în cazul în care se are în vedere și viața religioasă. K. Franjo: *„Ei spun că ce fel de maghiari sunteți, dacă aveți slujbă croată. La noi așa e. Nu putem alege. Eu îi zic doar că suntem în Serbia și gata. Asta nu-i Ungaria. Noi suntem o minoritate, așa că suntem nevoiți să tăcem. Nu putem striga aici în Srem că suntem maghiari. Putem aici în casa noastră să spunem, dar mergem pe stradă, trebuie să zicem: Dobar dan! Mergem la magazin, trebuie spus: Dobar dan! Așa și este."*

În general maghiari, fără nici un atribut, sunt denumiți oamenii care trăiesc în Ungaria, s-au născut acolo și au cetățenie maghiară. Trăiesc într-un fel de comunitate cu aceștia, dar se pune accent pe diferențe. K. Julianna: *„Sunt diferiți. Vorbesc altfel ca noi. Mult mai diferit, am fost de câteva ori cu soțu . Folosesc alte cuvinte. Pentru rață, de exemplu. Prima dată nici nu știam ce zic...la fel și pentru șorț. Păi eu nu știam. Vai, ce probleme aveam..."*

Deosebirile nu apar doar în limbaj, ci și în mentalitate. În caz de conflict *„maghiarii"* reacționează mult mai rapid și mai impulsiv, fără să gândească. În majoritatea relatărilor acest simptom, privit cu nedumerire, este scos în evidență ca și o ciudățenie. B. Mária: *„Imediat strigă. Nici nu întreabă dacă se poate și altfel. Numai sar la celălalt. Poate ne-am obișnuit noi că trebuie să tăcem și să ne*

https://biblioteca-digitala.ro

gândim. Aşa-i? Dar ei nu." Astfel de informaţii provin, parţial de la televizor, parţial din întâlniri personale, eventual din experienţe câştigate în urma unor călătorii în Ungaria. Cea amintită prima oară nu poate fi considerată ca izvor, doar ca factor de influenţă.

Trebuie amintit aici că, majoritatea legăturilor de rudenie îndepărtate aparţin celor două grupe din urmă. Păstrarea legăturilor este grea. Poşta este mult prea înceată, vara ţăranul nu-şi permite să călătorească, iarna este inconfortabil şi periculos. Rămân două soluţii: una este folosirea telefonului, a doua, vizitele efectuate de către membri familiei, o dată sau de două ori pe an. Ambele variante sunt frecvente.

Dacă analizăm în mod detaliat chestiunea identităţii religioase, trebuie să împărţim maghiarimea din Maradik în două. Reformaţii şi catolicii trăiesc şi judecă în mod diferit apartenenţa la neam. În vremurile mai vechi primii ţineau mai mult la limba maternă, aceştia din urmă la religie. Nu este sarcina cercetătorului să judece care este calea cea dreaptă.

Ambele grupe se consideră maghiari şi credincioşi. Cazuri de copiii care nu vorbesc ungureşte se găsesc atât printre reformaţi, cât şi printre catolici. P. András: *„Este copil maghiar şi dacă nu vorbeşte limba. Nu poate fi altceva. Părinţii sunt maghiari, de ce ar fi el sârb sau croat?"* Într-adevăr: *„Nu există societate pe Pământ, în care copilul să nu fie inclus în grupa reprezentată de părinţi."*[12]

Eu şi El

În cazul în care individul trăieşte în mediu minoritar, vorbim despre identitate de grup. Acest lucru poate fi recunoscut în modul de autoevaluare al acestuia sau în modul de evaluare al unei alte persoane. În asemenea situaţii se formează anumite stereotipii, privind aceea persoană.[13] În modul de viaţă pot fi descoperite elemente de compensare, eventual de concurenţă. Printre maghiarii din sat aceste din urmă elemente, năzuinţa de validare a identităţii nu poate fi surprinsă.

Privind spusele de mai sus este ilustrativă relatarea lui K. Franjo:

https://biblioteca-digitala.ro

„Păi sârbii nu sunt un neam credincios. Ei nu sunt religioşi. Sunt unii care merg la biserică, cum să spun, când se zice svečari smo[14]*. Atunci merg. Sunt care merg, dar în general nu merg. Eu mergeam întotdeauna. Mergeam în fiecare duminică. Mergeam noi. Familia. Eu mergeam întotdeauna, şi voi merge până voi putea!"* Din aceasta reiese condamnarea lipsei, la cealaltă persoană, a acestei virtuți universale, posedată de el.

Totuşi, când în aprecierea unei alte persoane omul se raportează la propria persoană, în general solidarizează cu aceasta. Majoritatea chestionaților provin din căsătorii mixte, ca urmare sunt imparțiali. K. Franjo: *„Mama mea a fost croată. Aşa că vorbea în croată cu mine. Noi aşa spuneam atunci: croată, azi se spune sârbă. Apoi, tata vorbea ungureşte. Mie mi-e indiferent dacă spun că sunt maghiar, il- ja da kažem ja sam hrvat, ja sam mađar. Eu pot să transpun, kako hoćeš. Kako hoćeš da bude dobro. Aşa e."*[15]

În privința identității religioase situația este, din nou, mai uşoară. În acest caz, după botez, omul ştie unde aparține. În plus, din trei rituri două sunt naționale, ca urmare ajută în definirea identității. Identitatea religioasă poate reflecta identitatea etnico-culturală şi poate fi rădăcina conflictelor în relațiile interetnice, dar, nu poate fi identificată, în mod succint, cu trăirea interioară a credinței.[16] La catolici poate fi observat, că aceştia îşi asumă cu croații o convieţuire comunitară, asemănătoare ca şi cu reformații. Cu primii, pe plan religios, cu cei din urmă pe plan național.

Reformații se găsesc în situație diferită. În afară de sârbi, care şi în acest caz se diferențiază clar de cei din jur, ei sunt cei care aparțin la o biserică națională. Ca urmare, între identitate religioasă şi identitate națională se impune o ierarhizare. Se pare că în primul rând sunt maghiari şi doar după aceea reformați.

https://biblioteca-digitala.ro

Eu şi Noi

Voi prezenta, cu ajutorul unui exemplu concret, obstacolele întâlnite în procesul autodefinirii. În cadrul unei familii nu este rară convieţuirea a două persoane de naţionalităţi diferite. Nici faptul că îşi păstrează propriile religii. În cele ce urmează, însă, va fi vorba despre o familie din care fac parte persoane de trei naţionalităţi şi trei religii diferite. Toţi îşi păstrează propriile obiceiuri, eroi şi sfinţi, dar ajung să-i cunoască şi pe ai celorlalţi şi, pentru evitarea problemelor, îi respectă. Dacă cineva convieţuieşte cu o persoană, pe care o iubeşte - chiar şi doar pentru că este tatăl nepoţilor săi -, învaţă s-o accepte aşa cum este.

Integrarea elementelor de identitate pot fi, în acest caz, surprinse chiar şi fizic. Nu este vorba doar de elemente separate, coexistente, ci şi de modele implementate.[17] Astfel nu este acceptat doar individul, cu modul lui de gândire şi convingerile sale, ci şi o parte a culturii din care face parte.

Poate, aici ar fi cazul să vorbim despre noţiunea grupei de referinţă,[18] care, în cazul nostru, este familia. Punând de o parte conştiinţa religioasă şi naţională, toţi îşi arată respectul faţă de sărbătorile celuilalt prin vizită. Petrec împreună ambele Crăciunuri, Paşti, svečar.

Strânsa familie, cu care am reuşit să vorbesc, trăieşte sub acelaşi acoperiş şi în ziua de azi. Tanti Viktor este bunica, Marica, fiica ei mijlocie, nenea András, ginerele ei, iar fiica mai mică, în curs de mutare.

Bunica, în pofida strămoşilor croaţi, se consideră maghiară. Tatăl ei provenea din căsătorie mixtă, dar se simţea maghiar. Astfel, cei patru copii ai săi au învăţat limba croată, respectiv sârbă doar la şcoală. Tanti Viktor, fiind fată catolică, s-a măritat cu un bărbat croat. Din această căsătorie s-au născut trei fete. Una dintre ele, cea mai tânără, s-a măritat în Croaţia. Cea mai în vârstă, care s-a măritat cu un sârb, mai vorbeşte maghiara, cea mijlocie înţelege, dar nu poate vorbi. La întrebarea privind relaţia dintre ei a dat un răspuns simplu: *„Ştii, îi*

https://biblioteca-digitala.ro

iubesc pe toți. Pe nepoți, pe micii mei strănepoți! Am șase strănepoți mici, șapte nepoți. Îi iubesc pe toți! Și aici s-au născut două fetițe. Acuma nu pot comenta, să le ducă aici să le boteze. Unde aparține soțul, nu? Copii toți s-au născut acolo. Și din această cauză trebuia să se convertească. Și prima, acum și aceasta. Din cauză că în religia reformată nu este cruce."

Concepția lui Marica este foarte interesantă. S-a măritat cu un bărbat maghiar reformat. S-au născut două fete, dintre care cea mai în vârstă încă înțelege maghiara, cea mică nu. Ele sunt reformate, ca tatăl lor. Amândouă și-au ales bărbați sârbi, ca urmare au fost nevoite să preia religia pravoslavă, căci vroiau cununie religioasă. Mama lor se consideră de naționalitate iugoslavă. Nu de parcă nu ar ști că este o identitate construită, dar nu vrea să decidă. Provine din căsătorie mixtă, trăiește într-o astfel de căsătorie și la fel și-a măritat și fetele. Ține la pacea familială și nu acceptă nici un fel de fală.

În pofidă că ea este catolică, merge la slujbă cu soțul ei, deoarece consideră că așa este corect. După cum povestește, cântă foarte frumos cu ajutorul cărții de cântece, totul este mai ușor dacă are în față textul. Deși nu a învățat niciodată la școală maghiară și nu a învățat niciodată să citească și să scrie în maghiară. Este participantă fidelă și a orelor biblice săptămânale. S-a înțeles cu soția preotului, să se vorbească ungurește liniștit, căci înțelege, iar în cazul în care va dori să vorbească, oricum se va găsi cine să traducă. În general acest lucru oricum este inutil.

În timpul interviului a vorbit de asemenea în limba sârbă, în timp ce eu puneam întrebările în maghiară. Mai mult a povestit despre cununia și nunta fiicei mai mici. A povestit, că din cauză că tânărul este sârb, cererea a avut loc după tradiții sârbești, iar liturghia în biserica pravoslavă. Nu în sat, deoarece protul local nu a fost de acord cu căsătoria. Nu a fost de acord cu „rebotezarea" fetei. Acest lucru este frecvent, dar abatele mănăstirii din apropiere întotdeauna oficiază cu plăcere cununiile. Nunta a fost organizată de cele două familii separat,

https://biblioteca-digitala.ro

pentru evitarea problemelor. După cum a formulat Marica: *„Ovi moji mađari, znaš? Mi ne volimo tu muziku... pa znaš!"*[19] Această propoziție ar putut fi și o autodefinire, dacă nu era rostită în sârbă. În acest moment mama ei a întrerupt discuția pentru prima și ultima oară: *„Știi ce? Acolo totuși sunt sârbi, nu? E altceva. La cealaltă era împreună. Că totuși e de religie sârbă, așa-i, dar sunt de aici. Iar acesta este bosniac.*[20] *Ei așa s-au născut, dar tatăl și bunicul...știi. Așa a fost mai bine și din cauza muzicii, și a melodiei, și din toate punctele de vedere."*

Nenea András, se consideră maghiar, nu s-a pus niciodată problema. Însă, în glumă, și-a sfădit soția de multe ori: *„Nici nu există așa ceva că jugoslovenka! Iugoslavia nu mai există! Cum vrei tu să fii iugoslevenka fără țară?"* Această discuție era întotdeauna scurtă și nici unul dintre părți nu o lua în serios.

Nenea Andras înțelege foarte bine de ce spune Marica: *„Știi. Ea e și croată, și maghiară. De ce ar fi mai bun unul decât celălalt? Dar amândouă în același timp, nu-i așa...nici asta nu se poate."* Nu se așteaptă ca soția sa să decidă. Pentru o persoană care trăiește într-un mediu omogen poate fi ciudat ca cineva să nu poată decide, la ce naționalitate aparține. Dar în acest sat nu este o raritate.

Discuțiile în cadrul familiei despre Crăciun au loc mereu într-o atmosferă plăcută. La ei aceasta este o sărbătoare de două luni. P. Andras: *„Andras este prima, nu-i așa? O ținem împreună. Sârbeasca Sveti Nikola pentru ginerele meu este krsna slava*[21]*, patronul său. După aceea urmează Crăciunul și Revelionul nostru. Apoi Crăciunul lor, ziua tuturor sfinților, Revelionul lor. Apoi cei trei magi, tot așa... este obositor!"*

La întrebarea privind naționalitatea fiicelor sale a răspuns doar atât, ele deja s-au măritat. Fața lui exprima nedumerire, ridica din umeri, căci era vorba de proprii copii și nu avea un răspuns clar. Până acum probabil nici nu se gândea la asemenea lucruri, iar acum nici nu mai are rost, deoarece biserica pravoslavă este una națională. Copiii lor vor

https://biblioteca-digitala.ro

învăța doar sârbă şi vor fi educați în spirit pravoslav.

Am primit răspuns asemănător şi de la fata, care urmează să se mute. Nu era timp şi ocazie pentru o discuție mai profundă. Ea nu vorbeşte maghiara şi nici nu mai prea înțelege. S-a bucurat pentru urările de bine pentru nuntă şi, înainte ca mama ei să-i traducă, s-a grăbit să spună: „*To još razumem*!"[22]

Marea majoritate a familiei deci, nici nu ştie şi nici nu vrea să decidă cine este de fapt. Sau cel puțin nu simt, nici ei, nici anturajul lor, că este neapărat necesară definirea clară a apartenenței naționale. În cazul lor grupa principală de identificare este familia,[23] ca urmare, diferențierea pe plan etnic are un rol nesemnificativ.[24]

Traducere din limba maghiară Kopeczny Zsuzsanna

Note

[1] Aronson, E. 2002. 57.

[2] Pataki F. 1987. 22.

[3] Tengelyi L. 1998. 15. „Cealaltă cale a interpretării este cea a identității narative. În teoria amintită mai sus se exprimă idea că - *Cine suntem, iese la iveală din povestea vieții noastre.*"

[4] Keményfi R. 2000. 38-42. În opinia autorului, din cauza schimbării continue a noțiunii, etnicitatea nu poate fi măsurată, în schimb religiozitatea da.

[5] Allport W. G. 1999, 69.

[6] Sztankó P. 2003. 274. „Deosebirile etnice sunt date, înainte de toate, de religie. În termeni generali cuvântul 'român' este sinonim cuvântului 'ortodox', 'maghiar' a cuvântului 'reformat'. Nu este rar, ca la întrebările vizând apartenența religioasă să se răspundă cu 'maghiar' sau 'român', dar există şi cazuri în care naționalitatea este indicată prin apartenența la rit." În cazul nostru sătenii trebuie să formuleze prudent, deoarece, alături de cele două religii naționale, mai există şi cea catolică, a cărei adepți pot fi maghiari sau croați.

[7] Csepeli Gy. 2003. 19. „De fapt este vorba despre faptul că, în domeniul celor trei tipuri de capital social, politică, economie şi cultură, minoritățile au mai puțin."

[8] Aronson, E. 2002. 309.

[9] Bodó J. 1996. 37.

https://biblioteca-digitala.ro

[10] Allport W. G. 1999. 60. Ceva ce cunoaştem, în ciuda laturilor negative ale acestuia, ajungem să-l tratăm ca pe o valoare şi, treptat, ajungem să-l iubim.
[11] Aronson, E. 2002. 309.
[12] Allport W. G. 1999. 62.
[13] Aronson, E. 2002. 307. „Stereotipia, în sine, nu este întotdeauna jignitoare. Dar, trebuie menţionat că, stereotipizarea poate fi dureroasă pentru persoana asupra căreia se răsfrânge, chiar şi în cazul în care aprecierea este neutră sau chiar pozitivă."
[14] Svečar este sărbătoarea patronului familiei.
[15] Mie mi-e indiferent dacă spun că sunt maghiar sau dacă spun că sunt croat, sunt maghiar. Eu pot să transpun, cum vrei. Cum vrei să fie mai bine. Aşa e."
[16] Papp R. 2003. 73.
[17] Pataki F. 1987. 43. „Aceste modele nu sunt create de individul singuratic; sunt produsele experienţei colective, a creaţiei şi a selecţiei colective de identitate şi modele. Ca atare, sunt parte componentă a vieţii spirituale şi culturale ale societăţii."
[18] Allport W. G. 1999. 70.
[19] *„Aceştia sunt maghiarii mei, ştii? Nouă nu ne place muzica aceea, ... ştii!"*
[20] Sârb din Bosnia.
[21] Krsna slava este de fapt ziua de nume. La botez, individul este dat în grija acelui sfânt, al cărui nume îl primeşte.
[22] *„Asta încă înţeleg!"*
[23] Lázár G. 1996. 23.
[24] Röder, A. 1998. 9. Situaţia este, deci, inversată faţă de spaţiul cercetat de autor: individul a fost acceptat, pentru că este membru de familie, indeferent cărui neam îi aparţine, şi nu pentru că făcea parte din aceeaşi etnie este permisă intrarea în familie.

https://biblioteca-digitala.ro

ALLPORT, W. Gordon
1999. Az előítélet. Budapest
ARONSON, Elliot
2002. A társas lény. Budapest
BODÓ Julianna
1996 Kizárási és bekebelezési technikák interetnikus környezetben. In.: Katona Judit – Viga Gyula (szerk.): Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. Miskolc
CSEPELI György
2003 Emberek vetése. A XXI század szociálpszichológiai kihívásai. h. n.
KEMÉNYFI Róbert
2000 Szakrális tér – „Etnicitás" - Nemzetállam. Szakrális folyamatok elemzési lehetőségei az etnikai dinamika alapján. In.: Cseri Miklós - Kósa László - T. Bereczki Ibolya (szerk.): Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón. A Magyar Néprajzi Társaság 2000. október 10-12. között megrendezett néprajzi vándorgyűlésnek előadásai. Szetendre
LÁZÁR Guy
1996 A felnőtt lakosság nemzeti identitása a kisebbségekhez való viszony tükrében. In: Többség - kisebbség. Tanulmányok a nemzeti tudat témaköréből. Budapest
PAPP Richárd
2003 Etnikus vallások a Vajdaságban? Budapest
PATAKI Ferenc
1987 Identitás, személyiség, társadalom. Az identitáselmélet vitatott kérdései. Budapest
RÖDER, Annemarie
1998 Deutsche, Schwaben, Donauschwaben. Ethnisierungsprozesse einer deutschen Minderheit in Südosteuropa. h.n.

https://biblioteca-digitala.ro

SZTANKÓ Péter
2003 Etnicitás és mentális tér Körösszakálon. Ethnographia 114. évf. 3-4. szám
TENGELYI László
1998 Élettörténet és sorsesemény. h.n.

WHO AM I? WHO ARE YOU?
Identity Strategies Used Inside Hungarian Community from Maradik, Srem.
Abstract

This article wants to present how the religion becomes an identity element for the Hungarians from Maradik. The reality from the village is more complicated because of the separation of community into Catholics and Protestants. The Hungarian protestants consider their religion to be an ethnic element and their religious services is made in their own language. The Hungarian Catholics share their church and religion with Croatians and they even have joint marriages. For those Hungarian Catholics being catholic is not the same thing with being Hungarian. The things are even more complicated for Serbians joint marriages because the children are baptized to the Orthodox Church. In this case the family is above religion and the nationality loses its sense. In stead of the nationality appears the local identity which gathers all the citizens from Maradik.

https://biblioteca-digitala.ro

„AICI SE ODIHNEŞTE"...
Forme lingvistice scrise prin prisma inscripţiilor funerare din cimitirul romano-catolic din Maradik, Srem (SCG) – studiu de caz[1]-

Klamár Zoltán, Azsod(Hu)

Despre cercetare

Scopul cercetării începute de mai mulţi ani este analizarea, într-un mediu multicultural, a culturii populare a satului Maradik, şi a funcţionării sistemului de raporturi în zona de contact.

Cercetarea interetnică vizează schimbările intervenite în cultura populară dintr-o aşezare constituită din trei comunităţi naţionale, care se întinde pe partea sudică a Fruškăi Gora, în Srem ,Vojvodina.

Şi în cazul nostru ne-am confruntat cu faptul că, în Europa Est-Centrală hotarele lingvistice nu înseamnă neapărat şi hotare culturale, iar efectele fenomenelor culturale din zonele de contact sunt reciproce, transformând astfel nu doar aspectul zonei, ci şi a unora mai îndepărtate.[2]

Sremul este un teritoriu de tranziţie, o zonă de contact între Câmpia Ungară, nordul Serbiei şi estul Croaţiei.[3]

Tradiţiile economice şi arhitecturale ale sârbilor, croaţilor, slovacilor, rusinilor şi germanilor din zonă poartă amprenta Câmpiei Ungare, ca regiune culturală. Aceste efecte sunt prezente peste tot în zona de deal şi câmpie, delimitate de Dunăre şi Sava.

Acest grup de fenomene arată în acelaşi timp, că nu este necesară diferenţierea culturală a unei zone bine delimitate geografic.

Mediul specific ne obligă să vorbim şi despre problema hotarelor lingvistice. În Bacska, zonă vecină delimitată de Dunăre, limita lingvistică maghiară se întinde spre sud până la Novi Sad, deşi, în zilele noastre nu mai formează o regiune compactă. Această frontieră economică şi lingvistică s-a format în secolul al 18.-lea şi nu a mai suferit transformări

https://biblioteca-digitala.ro

importante.[4] În peisajul etnic a zonei au avut loc mutații mai mici, în urma cărora s-au format grupurile maghiare izolate din Srem.[5] De-a lungul zonei de contact însă, aceştia nu aveau teritorii.

Conform cercetărilor, contactul lingvistic din zonă nu a avut efectul plurilingvismului asupra comunităților multietnice. Analiza obiceiurilor de limbaj arată foarte clar că, slovacii, maghiarii, germanii şi croații, trăind în regiune ca şi naționalități, au fost cei care au învățat atât limba sârbă, cât şi limba celuilalt, iar sârbii, formând un stat, din punct de vedere a limbii, s-au izolat.

În mod interesant, barierele religioase nu pot fi considerate factori culturali despărțitori ai comunităților, deoarece în a doua jumătate a secolului al 20.-lea separarea nu mai înseamnă o izolare totală.[6]

Comunitatea maghiară din sat numără 552 de membri, a cărei majoritate, cca 450, sunt reformați, restul, cca 100, catolici. Ei trăiesc împreună cu sârbii, croații, slovacii (mai demult germanii), în total 1746 de oameni.[7] Cele trei comunități religioase beneficiază de biserică proprie. Şcoala generală maghiară a fost desființată cu mult timp în urmă, la mijlocul anilor 1970, elevii au doar ore de cultivare a limbii materne.

Dintre cele trei etnii vecine, maghiarii treptat ajung să-şi schimbe limba. De aceea este foarte importantă şi instructivă cercetarea proceselor ce au loc în cultura populară a comunității acestui sat. Cercetarea are ca subiect şi analiza, prin sistemul de contacte a sătenilor, a fenomenelor de întrepătrunderi culturale, a suprapunerii tradițiilor comunităților naționale.

În această regiune astfel de cercetări nu au avut încă loc - aici menționăm că, publicații mai modeste despre cultura populară a maghiarilor din zonă aparțin lui Gunda Béla, Égető Melinda şi Kósa László, însă trăsătura comună a acestora este caracterul mai degrabă informativ, considerate astfel şi de autori.[8]

Lingviştii Catedrei Maghiare de la Novi Sad au efectuat unele cercetări, care însă, vizau fenomene lingvistice,încât din aceste cercetări

https://biblioteca-digitala.ro

rezultă doar date de referință în legătură cu problematica abordată. Sinteza lui Penavin Olga poate fi considerată o excepție.[9] Din nefericire regiunea nu a devenit un „laborator de cercetare", etnografii întreprind, până și în ziua de azi, doar cercetări izolate - cercetătorii nu redau coloritul regiunii: sârbi, croați, slovaci și rusini, nu cercetează comunitățile respective - din zonele de sud ale Câmpiei Ungare și din Srem.[10]

Subiecte de cercetare:

01.) Diviziunea regională a muncii în sistemul de relații a satului

- rolul zonelor în diviziunea muncii (relațiile interne ale comunității de viticultori și agricultori; relațiile apropiate ale comunității cu satele de pe versantul sudic al muntelui; rolul relațiilor de distanță în reglementarea producției)
- târguri, piețe (zone de atracție și legături comerciale; rolul jucat în economie de piețele de desfacere al orașelor mari; rolul mobilității de piață în reglementarea modului de viață)
- rolul industriei în diviziunea muncii din sat (navetă; transformări în modelul de organizare familială de muncă)

02.) Stratificarea societății satului

- structuri de producție, tipuri de uzine, intreprinderi (transformări structurale în privința mecanizării; schimbări de atitudini în organizarea muncii; apariția intreprinderilor și formele acestora)
- producție și consum (componentele producției: cultura viței și a vinului, cultura fructelor, rolul reglementator al consumului)
- simboluri de statut, principii (formele de manifestare ale acestora: casă, proprietate, dotare tehnică, mașină, antenă parabolică; locul ocupat de acestea printre principiile comunității)

03.) Rolul bisericii în societatea satului

- raportul grupelor etnice din comunitatea sătească față de propria biserică (gradul de religiozitate a grupelor de vârstă; rolul bisericii în organizarea comunității; mecanismele de păstrare a

https://biblioteca-digitala.ro

conştiinţei identitare)
- spaţiu sacru, folosirea bisericii, cimitire (spaţii sacre în interiorul satului: ortodox, catolic, reformat)

04.) Viaţa comunitară

- an bisericesc, obiceiuri legate de sărbători (ţinerea sărbătorilor comunităţilor diferenţiate prin limbă şi religie; întrepătrunderile dintre sărbători la nivelul comunităţii săteşti)
- riturile de trecere, momentele importante ale vieţii (naştere, căsătorie, moarte - schimbarea rolului organizator a cutumelor)
- rolul de formare comunitară a sărbătorilor de stat (semnificaţia, la trecerea dintre milenii, a sărbătorilor, ca zile libere, poate satul să sărbătorească împreună)

05.) Relaţii de rudenie

- instituţia căsătoriei (efectul căsătoriilor mixte asupra relaţiile de rudenie; efectul diferenţelor de tradiţii în noua familie; limbă; ierarhie)
- rolul relaţiilor de rudenie în alegerea partenerului (oglindirea momentelor de cotitură, 1918, 1941, 1945 şi a evenimentelor din prezent în mecanismele obiceiurilor)

06.) În decursul timpului – indivizi, destine

- cercetări de destine
- dinamica gospodăriilor producătoare şi consumatoare (rolul marcant al individului)
- tratarea spaţiului şi timpului, raporturi de rang

07.) Migraţie

- mişcarea de populaţie şi tradiţii populare în secolul al 20.-lea (veniţi şi plecaţi în/din sânul comunităţii; noutăţi aduse de oameni veniţi de departe)
- mişcările din anii '90 (refugiaţi, comunităţi primitoare şi eliminatoare)

https://biblioteca-digitala.ro

Cercetarea face parte dintr-un program amplu, de mai mulți ani, cu caracter monografic, care se va termina, conform planurilor, în 2007. Cercetarea cu caracter orientativ a fost extinsă, pe baza experiențelor de teren, și asupra altor două sate, majoritar maghiare, Satrinca și Dobrodó.

Cercetările anterioare s-au derulat între 9-15 iulie 2001, 3-10 august 2002, 2-10 august 2003 și 5-9 aprilie și 4-7 noiembrie 2004, cu sprijinul financiar al fundației Pro Renovanda Cultura Hungariae. Începând cu 2004 au fost incluse în cadrul programului OTKA din Vojvodina. În satele din Srem, pe parcursul anilor au lucrat următorii cercetători: Bali János PhD, profesor la Catedra de Etnografie, ELTE, Sz. Dr. Bányai Irén, muzeograf, Szilágyi Miklós DSc, profesor la Catedra de Etnografie, ELTE și la Școala Doctorală de Etnologie Europeană; Ambrus Vilmos, Brauer-Benke József, Fodor Ferenc, Mód László, Raffai Judit, Simon András, Vass Erika cursanți PhD. Ablonczy Bálint, Halák Emese, Klamár Sára, Mészáros Csaba, Silling Léda, Vincze Ildikó studenți. Cercetătorii au publicat mai multe articole preliminarii, Klamár Sára și-a susținut lucrarea de diplomă, având ca subiect societatea religioasă a comunității din Maradik, în 2005.

Formele scrise ale marcajelor de spațiu în sat

Structura etnică a satului Maradik s-a transformat în totalitate la trecerea dintre milenii.[11] În momentul cercetării grupele etnice, anterior clar diferențiate, prezentau un grad avansat de amestecare. La acest lucru în mare măsură a contribuit fenomenul de migrație internă - din cadrul Iugoslaviei -, din a doua jumătate a secolului al 20.-lea, politica de colonizare, urmată de conducerea de stat în a doua jumătate a anilor 1940,[12] precum și valul de colonizări cauzat de acțiunile propagandistice din perioada războiului civil, care a durat până la mijlocul anilor 1990, restructurând status quo-ul populației, ajuns la un punct de stabilitate anterior.

https://biblioteca-digitala.ro

Coloniştii treptat au dezmembrat zonele de locuire etnic omogene, formate anterior, ca urmare hotarele dintre părţile maghiare, slovace, croate şi sârbeşti ale satului au început să dispară. *„Cândva asta a fost strada noastră, acu, chiar asta, noi spuneam strada Nagy pe vremuri. Aici au fost doar trei familii sârbe, în jos nu era, nici unul, nici un sârb nu era. Iar acu, sunt. Acum sunt. Au venit aceşti dógyos*[13] *şi, sunt aici."* În strada Kertész situaţia este asemănătoare prin faptul, că la capătul străzii coloniştii au construit un şir nou de case. Anterior, această uliţă constituia spaţiul vital al locuitorilor germani ai satului, implementat în mijlocul maghiarilor asemenea unei insule.

Pe baza celor spuse mai sus se poate bănui că sătenii îşi definesc foarte clar apartenenţa naţională, deoarece acele grupuri, care anterior ocupau zone întregi ale satului şi acum au suferit o dezmembrare în interiorul comunităţii lor, trebuie să se confrunte şi din punct de vedere lingvistic cu pierderi de teren.[14] Într-o etapă următoare, din cauza celor aşezaţi în mijlocul grupei compacte, limba maternă a acestora din urmă se restrânge la spaţiul mai îngust al familiei.[15] Se poate observa însă existenţa, mai presus de segregaţie, a unei conştiinţe colective („noi"), căci la apariţia refugiaţilor puşi în mişcare de războiul civil sud-slav de la sfârşitul mileniului, sârbii autohtoni au atras atenţia de repetate ori asupra consecinţelor negative ale colonizării acestora.[16]

Până la 1945 marcarea spaţiilor mai importante din sat se făcea prin amplasarea de cruci. În zilele noastre mai stau în picioare patru asemenea monumente sacre, din care unul de limba maghiară, însă crucea din cimitirul catolic vechi cade în afara pieţelor publice mai importante ale satului. Inscripţiile crucilor din faţa bisericii catolice şi din cimitirul catolic, precum şi al crucii din strada Kertész sunt în croată. Cea din urmă a fost pusă în perioada interbelică de către nişte soţi germani:

https://biblioteca-digitala.ro

BOGU NA SLAVU
NAMA NA SPASTINJE
OBITELS HOLIGA
GOD. 1937[17]

Familia catolică germană a considerat ca fiind normal să aleagă pentru textul dedicației limbajul comunicării bisericești.

Numele de străzi și instituții din sat - cu excepția unei perioade scurte, apoi a uneia de douăzeci de ani - sunt în limba sârbă, scrise cu litere chirilice și latine ca și la începutul secolului al 20.-lea. Situația este asemănătoare și în cazul anunțurilor și necroloagelor.[18] Un trecător străin nu și-ar da seama, deci, că se află într-o așezare multietnică. Bufetele cu terasele amplasate pe străzile principale contribuie și ele la crearea acestei impresii, datorită muzicii de folclor foarte populare - *novokompanovana narodna muzika*. Acest fenomen a apărut în sat din anii 1990. Este vorba despre o formă specifică a autodefinirii naționale, interpretată pentru lumea din exterior. Această metodă este refuzată de comunitatea sârbă și maghiară autohtonă prin nefrecventarea acestor localuri.

Inscripțiile funerare din cimitirul catolic[19]

La amenajarea lui, cimitirul catolicilor a fost amplasat la marginea așezării, lângă strada principală. De atunci, în urma dezvoltării urbanistice, cimitirul s-a înconjurat cu case. A devenit parte integrantă a satului, dar în același timp - în mod contrar cu celelalte cimitire - nu mai există posibilități de extindere a acestuia.

În cimitirul romano-catolic din Maradik mormintele sunt aranjate în șiruri paralele, de o parte și de alta a drumului principal din acesta. La mijlocul acestui drum - care traversează cimitirul în lungime - este amplasată o cruce centrală, cu inscripție croată și maghiară:

https://biblioteca-digitala.ro

SPOMENIK PODIŽE
CRV. ODBOR 1955 GOD.
ŠOŠTAREC JOSIP, ŽUPNIK
POLIN FRANJO, PREDS.
C. TUTORI:
GULYÁS JÁNOS
MIKULINAC ANDRIJA
ZAMJ. TUTORA:
PSKÓ ISTVÁN
BIBRINYI FERCSI
SLOBODA ISTVÁN
VARVA JÁNOS
BÁRÓ GYURI
SALAČ ISTVÁN

Dacă analizăm textul, devine clar că, caracterul bilingv al acestuia se datorează regulilor de ortografie a limbii croate, conform cărora numele proprii se scriu în forma originală.

Datorită principiului de aranjare în şiruri, cimitirul catolic nu este împărţit între maghiari, croaţi şi germani.[20] De altfel - asemenea diferenţierii dintre diferitele zone ale satului, existente până nu demult - diferenţierea religioasă poate fi observată şi în ritul de înmormântare, căci există cimitir catolic vechi, romano-catolic, reformat şi ortodox.[21] În cimitirul romano-catolic defuncţii de acelaşi rit, dar de naţionalitate diferită sunt înmormântaţi în zone diferite, potrivit datei morţii lor. Se poate observa că apropiaţii îşi amenajează cripte familiale pentru înmormântarea în acelaşi loc a membrilor familiei, însă există numeroase exemple de morminte suprapuse.

Diferenţierea etnică şi religioasă se leagă în mod cert de ortodoxie, căci dintre persoanele care trăiesc în căsătorii mixte nu se înmormântează în cimitir de alt rit. În cimitirul reformat şi catolic am descoperit mai multe inscripţii care oglindesc această tendinţă de

https://biblioteca-digitala.ro

segregare, existentă şi azi.[22] Religia, ca factor integrator, poate fi regăsită doar în cazul cimitirului catolic, constând din asemănarea formulelor de început şi de sfârşit, dar şi a versurilor funerare. Nu sunt rare cazurile în care - indiferent de naţionalitate - inscripţiile sunt în limba croată.[23]

Din cauza numărului redus de inscripţii vechi este foarte grea împărţirea cronologică a acestora, realizată însă în cazul cimitirului reformat, cu ocazia unei cercetări asemănătoare[24]. Nu a fost posibilă nici măcar schiţarea unor repere cronologice, dar am arătat schimbările lingvistice din inscripţii. Căutând motivele, am ajuns la concluzia că limbajul, ortografia şi formulele din inscripţii oglindesc foarte clar relaţia dintre liturghie şi administraţie bisericească pe de o parte şi limba maternă a membrilor comunităţii bisericeşti pe de alta. Este bine cunoscut faptul că, maghiarii catolici din Maradik nu au avut niciodată preot maghiar.

Tinerii din comunitate, crescuţi în spirit religios, au învăţat şi învaţă rugăciunile în limba croată. Pe lângă acesta, preoţii comunităţii au tradus prenumele în limba croată în mod constant: *„Josip, aşa l-am înscris când s-a născut. Şi Anti, acela mai mic era Anti, dar toţi îl chemau Antika.(...) Dar în carte e Antun."*

În schimb, în documente, numele de familie erau scrise de către puterea actuală după ortografia croată, apoi cea sârbă. În inscripţiile din cimitirul catolic, în 98 de cazuri numele şi prenumele maghiare au fost scrise în croată, în 3 cazuri în sârbă, cu litere chirilice, în 58 de cazuri în maghiară, în 2 cazuri inscripţiile sunt bilingve maghiare-germane şi, într-un singur caz în germană.

În urma transcrierilor au rezultat mai multe variante ale numelor de familie: Földesdi=Feledeždi, Foldeszdi; Lendvai=Lendvaji, Lendvaj; Űrge=Irge, Irga, Urge; Nađbabi=Nagybábi; Nagy=Nađ, Markuš=Márkus, Repaši=Répási, Ipač=Ipacs.

În transcrierile în croată a prenumelor, de cele mai multe ori s-a practicat traducerea: Péter=Pera, György=Đura, István=Stjepan, Mátyás=Matija, András=Andrija, Ferenc=Franja,

https://biblioteca-digitala.ro

Ágnes=Agneza, Mária=Marica, Ilona=Helena, Júlia=Julka, Anna=Anica.

Ca şi în cazul inscripţiilor din cimitirul reformat, şi aici întâlnim forme diminutive ale prenumelor, ceea ce oglindeşte preluarea obiceiurilor lingvistice din mediul croat şi sârb: István=Pišta, Pištika; Mihály=Miša, József=Joška, Ilona=Ilka, Erzsébet=Erža, Anna=Pana, Rózsa=Rozika, Rozi, Roza; Katalin=Kata, Katica.

Inscripţiile au fost analizate şi din punct de vedere al formulării şi, am ajuns la concluzia că, dintre cele scrise în limba croată doar 7 au formulă de început şi de sfârşit. O inscripţie are doar formulă de început, iar 29 au exclusiv formulă de sfârşit. Dintre inscripţiile sârbe una are formulă completă, nu există inscripţii doar cu formulă de început, una are doar formulă de sfârşit şi una nu are deloc.

Am descoperit două inscripţii maghiare din secolul al 19.-lea, ambele având formule complete, din păcate una păstrată fragmentar. Deoarece numele de familie a defuncţilor, precum şi semnele de mormânt de fier forjat, aşezate una lângă alta şi inscripţiile sunt identice, citâm doar pe acea păstrată integral:

Aici se odihneşte
Horgász József
Născut la 19 Martie 1810
Mort la 18 Martie 1872
Fie-i ţărâna uşoară.

Alte două formule complete de la mijlocul secolului al 20.-lea:

Aici se odihneşte în pace
Salamon Péter
1885-1949
Salamon Katalin
1890-1973

https://biblioteca-digitala.ro

Au ridicat piatra funerară
Fiii, nurorile şi nepoţii îndoliaţi.

Aici se odihneşte
Birinyi György
1902-1944
Birinyi Rozália
1905-1991
Cine nu are soţ şi tată de pământ acoperit
Nu ştie, nu înţelege a durerii simţământ.
Fie-i ţărâna uşoară.

O altă grupă a inscripţiilor maghiare au suferit alterări serioase ale textului. Aici nu ne gândim în primul rând la greşeli ortografice, ci la topica nespecifică limbii maghiare:

Aici se odihneşte
Sulomar Peter
Mormânt i-a ridicat ca soţie Agnyis
A murit 1906-1942
Agnes
1909-1991

Următorul exemplu arată că, urmând obiceiul slav, a fost inversată ordinea numelui şi a prenumelui:

Aici se odihneşte
Mihálj Molnár
Născ. 1903-1968
Ac(est) mormâ(nt) (ridic)at de soţie şi copiii.

https://biblioteca-digitala.ro

Printre formulele inscripțiilor de limbă croată, în ciuda numărului mare de inscripții, sunt puține întregi. În general sunt incomplete:

Ovde počiva
(Aici se odihneşte)
Detelin Stjepan (Ştefan)
1918-1974
Ponosni smo što smo ga imali
A tužni što smo ga izgubili
Zahvalna porodica.
(Suntem mândri că l-am avut)
(Şi trişti că l-am pierdut)
(Familia recunoscătoare)

Inscripţia mormântului familiei Vince:

U miru Božjem počivaju
(Se odihnesc întru' pacea lui Dumnezeu)
Magdalena Vince Mihal
1912-1995 1901-1978
Spomenik podižu deca
(Au ridicat monumentul copiii)

Schimbările survenite în cultura cimitirului au afectat şi amplasarea de pietre funerare şi inscripţiile. Se poate observa că exemplele văzute în cimitirul sârbesc apar şi în cimitirul catolic, în acelaşi timp este clar că în cimitirele din Maradik, după modelul celor urbane[25], s-a răspândit de mult obiceiul amplasării de monumente funerare.[26]

Crucile de lemn, pe care se scria doar numele defunctului şi data naşterii şi morţii, cu litere de plastic, au fost amplasate doar temporar. Monumentele funerare, din marmură şi beton sau combinate, domină cimitirul catolic din Maradik. Mai nou vedem numeroase cazuri

https://biblioteca-digitala.ro

în care, asemenea monumentelor sârbeşti, defunctul este reprezentat cu figură întreagă, în compania unui obiect sau animal preferat, realizat prin tehnica imprimării cu sita(serigrafiei) sau gravurii.[27] O altă tendinţă este aceea în care dispar formulele de început şi de sfârşit, apărând doar numele defunctului, data naşterii şi a morţii, urmate de versuri comemorative lungi:

Varga Janoš
1955-1994
Spomen podižu roditelji i supruga sa decom.

I ove noći svet je prazan
A naše srce prepuno boli
I ako znamo prošlo je sve
Al naše te srce i dalje voli
Znaš da pesme pogađaju ljude
I da se vinom mnogi druže
Znaš da je pesma uteha nekom
Ali mi te samo ćuvamo u srcu mekom
Suze nam teku, mladost nam ode
Zašto te sudba od nas ote
Gledamo u sliku, srce nas peče
I naša će suza
Za tobom da teče.[28]

Numărul mare de inscripţii funerare croate şi sârbeşti din cimitirul catolic reflectă asemuirea lingvistică a comunităţii maghiare în mediul înconjurător. În urma cercetării obiceiurilor au ieşit la lumină schimbările survenite în tipurile de comportament comunitar[29], care, în mod cert au avut şi au o majoră influenţă asupra obiceiurilor lingvistice. În cazuri de nevoie, de tristeţe, membrii comunităţii, vecinii, cei de aceeaşi religie sau de religie diferită, sârbi, croaţi, maghiari sunt uniţi.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru maghiarii catolici acest lucru reprezintă un imbold în îmbrățișarea formelor străine și în domeniul limbii. Această tendință însă are ca rezultat dispariția treptată a limbii maghiare din cultura cimitirelor. Dacă vrem să punctăm începutul în timp al acestui fenomen, trebuie s-o căutăm la mijlocul anilor 1960. La această dată intervine o schimbare a pietrarilor: anterior lucrau cu meșteri din Novi Sad și în orășelul odinioară trilingv, pe ruinele tradițiilor burgheze au supraviețuit acele legături și ateliere meșteșugărești care puteau satisface și pretențiile de limbă. În urma amplificării cunoștințelor de limbă sârbă și croată, precum și datorită proximității geografice, rețeaua de relații s-a transformat încet: pentru locuitorii din Maradik lucrau meșteri pietrari din Ruma, Ürög, India și uneori din Belgrad. Această relație economică accelerează oarecum procesul de alterare a textului, în același timp, prin aceste canale pătrunde în cultura cimitirelor și o sferă diferită de gusturi.

Simbolurile din sistemul de semne al comunității și-au pierdut semnificativ din importanță: nu doar formulele lingvistice, dar și crucea mai apropiată religiei își pierde rolul decorativ-indicator, atât de accentuat anterior. În cimitirul urban, în locul reprezentărilor fotografice ale defunctului, încadrate în porțelan a păsit tehnica imprimării cu sita, paralel se răspândesc versurile funerare lungi, care conțin detalii biografice, considerate importante în viața răposatului. Aceste texte s-au scris exclusiv în limba croată, ceea ce arată că, limba etniei minoritare dispare chiar și din intimitatea cimitirului. Codul lingvistic al comunității devine unitar, rezultând ca, pentru privitorul din exterior, unele informații să devină neînțelese, respectiv înțelese doar cu ajutorul unui ghid, un bun cunoscător al comunității locale, capabil să decodeze mesajele inscripționate pe monumentele funerare. În acest fel poate trecătorul afla dacă mormântul acoperă un cetățean maghiar, croat sau slovac al satului Maradik

În timp ce segregarea însemna distanțare, un mod de păstrare a identității culturale - nesocotind faptul că nivelul colaborării dintre diferitele părți ale satului era întreținut de comunități pe baza avantajelor

https://biblioteca-digitala.ro

reciproce -, fărâmițarea omogenității zonelor de sat diferențiate a accelerat asimilarea lingvistico-culturală a comunității maghiare.

La sfârșitul mileniului pot fi observate numeroase semne ale acestei asimilări: dispariția endogamiei, dispariția bufetelor separate.

În cazul căsătoriilor sârbo-maghiare, cel minoritar își pierde și identitatea religioasă, căci, în momentul intrării în noua comunitate etnică, este nevoit să treacă la ortodoxie, fie acesta reformat sau catolic.

Anexă

Monumente funerare maghiare cu inscripție croată: Nađbabi Pera 2000, Heretek Đura i Juliana, Ištvan Gabriš rođ, 1944. Stradao nesretnim slučajem 1965 Spomen podižu roditelji i sestre, Molnar Mihalj 1928-1999, Feldeždi Istvan, Ternovac Mihalj 1926-1945, Markuš Pištika 1938-1944 Franja 1910-1979 Marija 1914-2002 Spomen podiže sinu i mužu supruga sa decom, Ovde počiva Anna Kučerka 1883-1943 Spomenik podižu deca, Feldeždi Ilka 1919- i Joška 1917-1974 Spomen podiže supruga, Lendvaji Juliška 1920-1996 i Miša 1916-1943, Birinji Miša 1887-1988 Julka 1898-1941 Spomenik podižu deca, U miru božjem počivaju Vince Magdalena 1912-1995 Mihalj 1901-1978 Spomenik podižu deca., Hajnal Marica 1920- Andrija 1912-1980, Ovde počiva Huber Boriška 1911-1995 Spomenik podiže sin, Ipač Marica 1930-1991 Janika 1928-1989 Spomen podižu zahvalne ćerke i sin sa decom, Ovde poćivaju Porkolab Anica 1909-1981 i Ištvan 1907-1974, Lendvaj Viktorija 1908-1993 Andrija 1907-1981 Spomen podiže supruga sinovi snaje i unučadi, Nađ Tereza 1910-1968 Maletin Repaši Julijana 1944-1996 Spomen podižu suprug Nikola i ćerke jasmina i Mira, Gal Ferika 1952-1953 Spomenik podižu roditelji i brat, molnar Elizabeta 1910-2001 Andrija 1908-1979 Spomen podiže supruga sa decom, Fain Janoš 1895-1977 Erža 1900-1984 Spomen podiže supruga sa decom, Eperješi Mirko 1911-1996 Klara 1914-1994 Spomen podiže Dobra i Lela, Polin

https://biblioteca-digitala.ro

Katica 1907-1983 Franja 1905-1992 Počivali u miru, Popović Julija-Juca 1933-1994 Peci Jožef 1886-1951 i ćerka Elizabeta 1912- Spomen podiže ćerka sa decom, Kadvanj Ivan 1912-1990 Vera 1920-1984 Spomen podiže suprug sa decom, Kadvanj Katica, Kugli Matija 1915-1976 Spomen podiže supruga sa decom Kugli Peter 1917-1952 Andras 1909-1980 Spomenik podiže porodica Kugli Matija 1882-1958, Polin Kata 1896.1975 Stjepan 1894-1945, Beker Franja 1912-1957, Nađ Agneza, Farkaš Marica 1897-1970 Spomen dižu: deca i unučad, Kugli Anica 1936-1986 Spomen podiže suprug sa decom, Ovde počica Marica Gujaš 1893-1937 Spomenik podiže ožalošćeni suprug i deca Matzas Urge, Baro Mihal 1856-1936, Taši Stjepan 1921-1967 Tereza 1923- Spomen podižu: supruga sin i ćerka sa porodicom, Repaši Viktorija 1923-1955 Spomen podiže ćerka sin i snaja, Baro Rozi 1906-1961 Spomenik podižu sinovi: Đura, Ištvan i unučad, Sokola Eva 1912- Pišta 1911-1981 Spomen podiže supruga sa decom, Ovde počiva Paško Katica 1919-1978 Ištvan 1917- Spomen podiže ožalošćeni suprug sin snja i unuke, Bakoš Ištvan, Polin Viktorija 1938 Polin Đura 1970, Irga Roza, Varga Janoš 1955-1994 Spomen podižu roditelji i supruga sa decom I ove noći svet je prazan / a naše srce prebuno boli / i ako znamo prošlo je sve / al naše te srce i dalje voli / znaš da pesme pogađaju ljude / i da se s vinom mnogi druže / zanš da je pesma uteha nekom / ali mi te samo čuvamo u srcu mekom / suze nam teku, mladost nam ode / zašto te sudba od nas ote / gledamo u sliku, srce nas peče / i naša će suza / za tobom večno da teče, Varga Jánoš 1934-2002 Varga Terzija 1936-20 Spomenik podiže supruga i snaja sa decom Deco naša jadni siročadi: hteli smo dugo s neba da vam svučemo zlatnim velom da vas obučemo, duga bila pa se izgubila, zlato sjalo pa presjalo, sve nestade što smo hteli dati morali smo jednom zauvek stati. Hvala na žrtvu i ljubavu, vaše unuke Tereza is Erika, Ovde počiva Ipač Andrija rođ. 1895-1964 sp. Pod. Ožalošćena supruga sa decom kao i sama sebi za života, Ipač Roža 1975, Ipač Viktorija 1927-1995 Andrija 1918-1975 Spomen podiže

https://biblioteca-digitala.ro

supruga sa decom i unučadima, Ovde počiva Detelin Stjepan 1918-1974 Ponosni smo što smo ga imali a tužni što smo ga izgubili Zahvalna porodica, Marija Detelin 1936- Rozika Đerđ - Detelin 1938-1999 Spomenik podiže majka i sestra sa unucima Većna im slava, Feldeždi Katica, Hilek Janoš pož. 80 g Kata pož. 75 g Pana pož. 50 g Katica pož. 17 Franja 1912-1996 Katica 1919- Počivali u miru,

Monumente funerare maghiare cu inscripție sârbească:
Новак Јанош, Овде почива Пашко Иван 1936-1978 Споменик подижу цупруга са децом, Калапо Хелена 1913-1996 Спомен подижу захвална деца,

Monumente funerare maghiare cu inscripție maghiară: Úrbán / József 1914-1997 Kata 1923-, Pacal Etelka 1943-2002, Foldeszdi Kata, Itt nyugszik Horgász Ist(ván) Született 1878 ben Meghalt 1891, Itt Nyugszik Horgász Jozsef Szuletett 181ö-ben Márczius 19-én Meghalt 1872 Márczius 18 én Áldva legyen hamva., It Nyugszik Lapszki Erzsebet szült Ipacs ált 86 évet Emékü emelte lánya Laris unokaja Feri és családja, Kis Mariska 1911-2003, It nyugszik Báró Klára 1888-1942 Emlékül emeltete gyaszolo ferje Ignacz Béke hamvaira, Itt nyugszik Isten békességében Salamon Péter 1885-1949 Salamon Katalin 1890-1973 Emlék követ emeltetik gyászoló fiai menyei és unokáji, It nyugszik Sulomar Peter emléket emelt mint hitvese Agnyis meghalt 1906-1942 Agnes 1909-1991, Hajnal Feri 19..-1999 Hajnal Ferenc +1960 Hajnal Mária 935, Itt nyugszik Sajdik Péter 1900-1953 Sajdik Julka 1903-1882 E sírkövet emeltette lánya és veje, It – nyukszik Lápszki Örzsébet szül 1892 meg halt 1951 Lápszki András 1887-1975 Emléket emeli đászoló férje, Slalmon Katalin 1890-1973, Pólin Ilés 1904-1973, It nyukszik Lápszki István 1882-1961 E sírkövet emeltetik két lánja két veje és testvérje András, Itt njukszik Varga Matjas 1908-1980 Katica 1914-2001 Ternovac Katalin 1889-1979 A sir követ emelteti gjászoló felesege es esalagja, Sirak Treszka született 1891 meghalt 1964 János születet 1891 meghalt 1969 Itt nyugoszik Sirák János és parja Treszka Siremleket emelik gyerekei, It

https://biblioteca-digitala.ro

njukszik Mihálj Molnár szűl. 1903-1968 Em emlé ti felesége és gjerékei, Papp András +1934, Itt nyugszik Répási Márta élt 74 évet megh. 1954 E sírkövet emeltette fia János, It njukszik Baro Julis 1902-1981 Emlek követ emeli: gyerekei es unokaja, Krichner Antal Novák Katica 1921-1979, Itt nyúgszik özv. Kadvány Györgyné szül. Ökrész Erzsébet 1881-1970 Sir emléket emelik lánjai Boris, Rozi fiai Istvány, Mihál ónokáji Lajós, Gyúri Övé a nyúgalom, mijenk a fájdalom, Itt nyugszik Hajnal Józsi élt 31 évet magh. 1960 Eltemette neje gyermekeivel Jajnal Sanyika 1957-1972, Itt nyugszik Hajnal Örzse élt 73 évet magh. 1959., Szokola Ago 1960, Hanák Rózsa, Itt nyugszik Birinyi György 1902-1944 Birinyi Rozália 105-1991 Akinek férjét és atyját nem fedi sírhalom nem tudja nem érti mi a fájdalom Béke hamvaira, Itt nyugszanak Gujas Jani 1901-1958 Viktorija 1903-1987 E sir követ emeltették nevelt gyermekei, Foldezsdi Lajcs(i) 19..,

Monumente funerare germane/maghiare: Peter Kramel gest. Im 35 lebensjahr 1942 Kramli Treszka 1908-1996 Nyugodjanak békébe,

Monumente funerare germane: Hier ru ke.. Marie Dank geboren zu Gladnos am 26 reu Jun 1884 3 Jun 1885. Neu Sacz. Adattár

Traducere din limba maghiară Kopeczny Zsuzsanna

Note

[1] Acest studiu este, de fapt, continuarea cercetărilor cu privire la Maradik, publicate anterior, în care am analizat inscripțiile funerare ale cimitirului reformat din sat şi, implicit, formele lingvistice din acestea. Vezi: Klamár Zoltán, 2003. 185-198.; 2005. 264-281.

[2] Liszka József, 1996. 201.

[3] În legătură cu funcția zonelor de contact, Paládi-Kovács Attila remarcă: „... *Zona de contact este fâşia de întâlnire a două teritorii vecine, naționale sau culturale, unde conexitățile lingvistice, populare şi culturale sunt deosebit de puternice."* Paládi-Kovács Attila, 2003. 69.

[4] Vezi şi : Paládi-Kovács Attila, 2003. 249-251.

[5] Pentru detalii vezi Klamár Zoltán, 2002. 161-163.

[6] Vezi rezultatele cercetărilor lui Klamár Sára. Klamár Sára 2005. 282-292.

https://biblioteca-digitala.ro

[7] Datele recensământului din 2001 sunt publicate pe baza totalizării efectuate de Oficiul Sârb de Statistică. www.statserb.sr.gov.yu

[8] Gunda Béla 1974.; 1982.; Égető Melinda 1990.; Kósa László 1972.

[9] Penavin Olga 1970.

[10] Paládi-Kovács Attila, 2003.

[11] În lumina datelor din recensăminte compoziția populației a suferit numeroase schimbări: în 1910 din 2443 de locuitori 926 sunt sârbi, 276 croați, 1 slovac, 102 germani și 1125 maghiari; în 1948 din 2597 de locuitori 896 sârbi, 360 croați, 5 slovaci, 15 germani și 1293 maghiari; în 1991 din 2120 de locuitori 1005 sunt sârbi, 136 croați, 12 muntenegreni, 9 slovaci, 287 iugoslavi și 630 maghiari. În 2002 din 2298 de locuitori 552 sunt maghiari. A se vedea și Papp Árpád, 2002. 35. În această privință sunt foarte utile cercetările efectuate de Rodica Elena Colta în satul Ghioroc din județul Arad, în cadrul maghiarilor de acolo. Până la cel de-al doilea război mondial în așezare au trăit maghiari, germani, români și evrei, apoi în anii socialismului - în mod asemănător cu tendințele din Iugoslavia - s-a avut în vedere desființarea conștiinței naționale. Rezultatele sunt foarte asemănătoare cu cazul din Maradik. Colta, Rodica Elena, 2005. 130-146.

[12] „*Depopulacija u vreme drugog svetskog rata je izbebnuta doseljenjem stanovništa iz Hercegovine tokom 1942. i 1943. godine. (...) posle rata ovde su se doselile samo tri porodice, a iselile jedanaest (...). Ove kolonizacije odvijale su se uglavnom u okviru Srema. U poslednjih trideset godina ovde su se naselile 42 porodice iz Bosne, okolina Zvornika i Šehovića.*" Davidović, Rade, 1988. 179.

[13] Dođoš=străin, venetic, termen sârb peiorativ.

[14] Segregația la nivelul străzii poate fi observată în cazul așezărilor multietnice. Din această privință putem numi două zone: la periferia spațiului de locuire în masă a maghiarilor (valea Tisei și vestul zonei Bacska), respectiv în cazul maghiarilor izolați (Maradik din Srem, Herteledyfalva, Bóka). În aceleași locuri oamenii au declarat că există o segregație și între diferitele părți ale satului. Este vorba despre așezări unde populația, atât cea maghiară cât și de alte naționalități, a modelat aspectul național al acestora prin colonizările anterioare." Papp Árpád, 2003. 205.

[15] Papp Árpád, 2003. 207-208.; „*Nevoia segregării spațiale apare ca speranță a unității și a întăririi conștiinței etnice. Împărțirea accentuată a spațiului, crearea locului are capacitatea de a oferi siguranță, de a crea legături interne.*" A se vedea și Hajnal Virág, 2003. 88.; Sztankó Péter, 20003. 272.; Bodó Csanád, 2003. 152-153.

[16] Ei nu au fost de acord cu vânzarea caselor nelocuite nou-veniților:

https://biblioteca-digitala.ro

„...Ovi će i vas i nas oterati odavde, videćete." = Aceştia ne vor alunga de aici şi pe noi, veţi vedea. Povesteau intervievaţii şi, au spus că din momentul din care coloniştii se poartă agresiv, încep şi tensiunile dintre sârbi, croaţi şi maghiari. Cu privire la colaborarea în ciuda segregaţiei teritoriale vezi cazul Mezőberény. Szilágyi Miklós, 2000. 969.

[17] Pentru slava lui Dumnezeu, în salvarea noastră. Familia Holiga, 1937.

[18] Anunţ în limba sârbă, pus pe un copac de lângă drum în centrul satului: *„Kupujem: moto kultivatot, krunjač-krupač, kazan za rakiju, pumpu za vodu, poljo mehanizaciju, traktor, Golf, Jugo."* = Cumpăr: freză cu motor, moară cu ciocan, cazan de fiert ţuică, pompă pentru apă, tractor, Golf, Jugo." Necrolog în limba croată: Obaveštavamo rodbinu i prijatelje da je naš dragi / Berger Karolj / Preminuo u 32-oj godini života 20. 02. 2004. godine u 18 časova. / Sahrana našeg dragog pokojnika obaviće se dana 22. 02. 2004. godine u 14 časova na mesnom groblju u Maradiku. Kuća žalosti: Petefi Šandora 11 Maradik. / Večan mu pomen! / Maradik, 21. 02. 2004. / Ožaloščeni / Otac Miša, majka Ilona, sestra Edita, zet Jovan, sestrične Jovana i Sava i ostala mnogobrojna rodbina i prijatelji. = *Anunţăm rudele şi prietenii că îndrăgitul nostru / Berger Karol/ la vârsta de 32 de ani a încetat din viaţă la 20. 02. 2004, la ora 18./ Înmormântarea răposatului va avea loc în 22. 02. 2004, ora 14, în cimitirul din Maradék. Casa îndoliată: Petőfi Sándor 11. Maradék. / Memorie eternă! / Maradék, 2004. 02. 21./ Îndoliaţi / Tatăl Misa, mama Ilona, sora Edit, ginerele nostru Jovan, verişorii Jovana şi Sava şi nenumărate rude şi prieteni.* Necrolog în limba sârbă: : Тужним болом з срцу јављамо свим рођацима и пријатељима / да је наш мили никад непожаљени син и деда / СИЧ СТЕБАН - ПИШТА / у 52-ој години жибота дана 4. 9. 2004. год. У 19,00 час. Преминуо. / Сахрана нашег драгог покојника обавиће се 5. 9. 2004. год. У 16,00 ч. / на гробљу у Бешки. Куђа жалости ул. Краља Петра 92. Бешка / Бечан му помен! / Ожалошчени: / Мајка Елизабета, ћерка Ирена, / зет Сћепан, унука Минеа / и остала многобројна родбина и пријатељи / Инђиа, 5. 9. 2004. године = *Cu inimă îndurerată anunţăm rudele şi prietenii, că iubitul nostru fiu şi bunic, care nu ne-a făcut de ruşine niciodată, Szűcs István - Pista, în data de 4. 9. 2004, ora 19,00, la vârsta de 52 de ani a încetat din viaţă. Înmormântarea dragului nostru răposat va avea loc în 5. 9. 2004 în cimitirul de la Beska. Casa îndoliată în strada Péter király, nr. 92, Beska. Fie-i memoria eternă! Îndoliaţi: mama Elizabeta, fiica Irén, ginerele Stjepan, nepotul Minea şi celelalte rude şi prietenii. India, 5. 9. 2004.*

[19] Despre cultura de cimitire din Maradik aminteşte şi Raj Rozália şi Nagy István, însă se referă doar la cimitirul reformat. Raj Rozália - Nagy István, 1996. 387-388.

https://biblioteca-digitala.ro

[20] V.: Szilágyi Miklós, 2000. 966-967.

[21] Dintre numeroasele exemple din bazinul Carpatic citãm doar acela din Mezőberény: „Cimitirul slovacilor şi germanilor (ambele comunităţi sunt evanghelice - K.Z.) se află unul lângă celălalt, dar într-un loc uşor accesibil pentru locuitorii ambelor „sate", iar pe cel al maghiarilor l-au amenajat aproape de capătul *maghiar*, pe cealaltă parte a comunei." Szilágyi Miklós, 2000. 969.

[22] V.: Juhász Ilona, L. 2002. 209-211.; Sztankó Péter, 2003. 278-279.

[23] V.: Juhász Ilona, L. 2002. 219-220.

[24] V.: Klamár Zoltán, 2003. 188-194.

[25] Linia de dezvoltare urbană a cimitirelor din Maradik se înscrie în cea generală din Vojvodina. Vezi: Fekete J. József, 1996.; Masić, Boris, 1996.; Balla Ferenc, 1996.; Szlávics Károly, 1996.; Kovács Endre, 1996.; Silling István, 1996.; Valkay Zoltán, 1996.

[26] Deşi ne ocupăm de cercetarea cimitirului din punct de vedere lingvistic, ne-am străduit în realizarea unei prezentări oarecum complexe.

[27] În studiul său despre cimitirele din nordul Câmpiei Mici a Ungariei observă că pe monumentele decorate cu tehnica imprimării sunt reprezentate teme biblice. Nu aminteşte dacă apar şi reprezentările, întregi sau portrete, ale defuncţilor. Liszka József, 2000. 167-168. Juhász Ilona, L., în monografia cimitirului de la Rudna, scrie despre răspândirea reprezentărilor defuncţilor în această tehnică. Juhász Ilona, L 2002. 232-233.

[28] Au ridicat monumentul părinţii şi soţia cu copiii. / Lumea e pustie şi în această noapte / inima noastră suferă tare / deşi totul a trecut / inima noastră te iubeşte în continuare / ştii, că melodiile pe oameni îi ating / şi mulţi cu vinul se împrietenesc / ştii, că melodia consolează pe unii / dar noi în inima noastră slabă te păstrăm / ne curg lacrimile, tinereţea trece / de ce ni te-a răpit destinul / ne uităm la poză, inima ne doare / şi ale noastre lacrimi / veşnic curg pentru tine.

[29] V.: Klamár Sára, 2005.

https://biblioteca-digitala.ro

Balassa Iván: A magyar temetők néprajzi kutatása. In: Ethnographia LXXXIV. 225-242.

Balla Ferenc: A bezdáni temetők. In: Üzenet XXVI. évf. 7-8. szám. Szabadka. 1996. 313-326.

Bodó Csanád: Nyelvek és közösségek vitalitása Moldvában. In: Kozma István, Papp Richárd (szerk.): Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében.Budapest. 2003. 150-160.

Davidović, Rade: Opština Inđija. Monografija Vojvođanskih opština. Novi Sad, 1988.

Égető Melinda: A szerémségi szórványmagyarok kultúrájáról. In: Népi kultúra – Népitársadalom. XV. Budapest, 1990. 89-125.

Fekete J. József: Gondolatok az urbánus temetőkről. In: Üzenet XXVI. évf. 7-8. szám. Szabadka. 1996. 303-308.

Gunda Béla: Folklore-gyűjtés a Szerémségben. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei. 1974. 53-67.
Hagyományos teherhordó eszközök és tartóedények a szerémségi magyaroknál. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei. 1982. 1-32.

Hajnal Virág: Nyelv és kultúra egy szerémségi magyar szórványközössé életében. In: Gábrityné dr. Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa (szerk.): Kisebbségi létjelenségek. MTT könyvtár7. Szabadka. 2003. 85-117.

https://biblioteca-digitala.ro

Juhász Ilona, L.: Rudna I Temetkezési szokások és a temetőkultúra változásai a 20. században. Lokális és regionális monográfiák 2. Komárom – Dunaszerdahely, 2002.

Klamár Zoltán: Interetnikus kutatások a vajdasági Szerémségben. In: Erdélyi Péter és Szűcs Judit (szerk.): Múzeumi kutatások Csongrád megyében. Szeged. 2002. 157-168.
Sírkövet emeltetik... In: Erdélyi Péter és Szűcs Judit (szerk.): Múzeumi kutatások Csongrád megyében. Szeged. 2003. 185-198.
Relatii etnice între sârbi, croați şi maghiari în statul Maradik. Obiceiuri de utilizare a limbi în structurile micro şi macrocomunitaire. In: Peter Hügel şi Elena Rodica Colta (red.): Dilema Europei centrale: convieţuire sau coexistenţă. Complexul Muzeal Arad. Colecţia minorităţi 6. Arad. 2005. 264-281.

Klamár Sára: Trei modalităţi de venerare şi un singur Dumnezeu. Convieţuirea credincioşilor catolici, reformaţi, şi pravoslavnici într-un sat din Srem. In: Peter Hügel şi Elena Rodica Colta (red..): Dilema Europei centrale: convieţuire sau coexistenţă. Complexul Muzeal Arad. Colecţia minorităţi 6. Arad. 2005. 282-292.

Kósa László: Magyar néprajzi kutatások Jugoszláviában. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei. 11-12. Újvidék, 1972. 5-24.

Kovács Endre: A doroszlói temető. In: Üzenet XXVI. évf. 7-8. szám. Szabadka. 1996. 335-345.

Kunt Ernő: Temetők az Aggteleki-karszt falvaiban. Studia Folkloristica et Ethnographica 3. Debrecen. 1978.

https://biblioteca-digitala.ro

Liszka József: Állíttatott keresztínyi buzgóságbul. Dunaszerdahely. 2000. Etnikai és kulturális folyamatok a Pannon térség északi határvidékén (problémafölvetés és előzetes megjegyzések). Katona Judit-Viga Gyula (szerk.): Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. Miskolc. 1996. 201-209.

Masić, Boris: Az apatini temetők. In: Üzenet XXVI. évf. 7-8. szám. Szabadka. 1996. 309-312.

Paládi-Kovács Attila: Tájak, népek, népcsoportok. Budapest. 2003.

Papp Árpád: A vajdasági magyarok néprajzi atlasza. Katalógus. Szabadka, 2002. Identitás.In: Papp Árpád, Raffai Judit, Terbócs Attila (szerk.): Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlaszának kommentárkötete. Szabadka. 2003. 203-210.

Raj Rozália - Nagy István: Református temetőink. In: Üzenet XXVI. évf. 7-8. szám. Szabadka. 1996. 382-389.

Colta, Elena Rodica: Maghiari din Ghioroc. Editura Fundaţiei Pentru Studii Europene. Cluj-Napoca. 2005.

Silling István: A kupuszinai temető. In: Üzenet XXVI. évf. 7-8. szám. Szabadka. 1996. 346-356.

Sztankó Péter: Etnicitás és mentális tér Körösszakálon. Ethnographia 114. évf. 3-4. szám.2003. 267-283.

Szilágyi Miklós: Mezőberény. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): Magyar Néprajz VIII. Budapest. 2000. 966-976.

Szlávics Károly: A csonoplyai temető. In: Üzenet XXVI. évf. 7-8. szám. Szabadka. 1996. 327-334.

https://biblioteca-digitala.ro

Valkay Zoltán: Zentai temetők, kápolnák, keresztek és szobrok. In: Üzenet XXVI. évf. 7-8. In: Üzenet XXVI. évf. 7-8. szám. Szabadka. 1996.szám. Szabadka. 1996.

HERE RESTS... Linguistic forms written in the Roman-Catholic grave yard from Maradik, Srem - case study.

Abstract

The Serbians colonization from Maradik leads to the disappearance of ethnic groups of Hungarians, Croatians, Slovaks and Germans. In this case the birth language remains inside of the family .The street names, the ads, the death announcements and factories names are lately written in Serbian language so that the multiethnic community disappears. Trying to identify the nationality of the people buried in the Roman-Catholic grave yard, we came to the conclusion that a lot of tombs had the inscriptions in Croat language, the language of the religious Catholic service from Maradik. Sometimes even the Hungarian names are translated in the Croat language by the priests. This phenomenon is visible in 1960, when the grave yard workers were replaced. The new workers came from Belgrad and they didn't know the Hungarian language. This situation leads to the disappearance of Hungarian language from the grave yards.

https://biblioteca-digitala.ro

MULTICULTURALITATEA ŞI SOCIETĂŢILE CULTURALE DE PĂSTRARE A TRADIŢIILOR ÎN VOIVODINA

Simon András, Szeged(Hu)

INTRODUCERE

În cadrul programului de cercetare a zonei Banatului sârbesc demarat la catedra de Etnografie şi Antropologie Culturală din cadrul Universităţii din Szeged, în perioada 6-15 iulie 2000, am desfăşurat munca de teren , studiind activitatea şi rolul grupurilor care au ca scop păstrarea tradiţiilor în mediul rural. În această perioadă au avut loc cele mai importante sărbători ale celor două grupuri folclorice din sat: expoziţia şi sfinţirea pâinii şi a produselor de brutărie, precum şi concursul secerişului. Astfel am putut aplica metoda observării participative pentru documentare şi cercetare. Observaţia directă, interviurile realizate cu membrii şi conducătorii grupurilor, dar şi studierea istoriei grupurilor, a documentelor ce indică momentele esenţiale din activitatea lor, a fotografiilor au completat informaţiile obţinute. În toamna lui 2000 am mai avut de două ori posibilitatea să ne îmbogăţim baza de date.

La Szajá până în cel din urmă deceniu populaţia era aproape exclusiv de etnie maghiară, localitatea fiind situată la 16 km. vest de Kikinda. Din anul 1920, după trasarea graniţelor, a fost parte a Iugoslaviei, azi parte din Serbia-Muntenegru. La ora actuală se constată scăderea constată a populaţiei.

An	Număr de locuitori	De etnie maghiară
1948	2430	?
1957	2392	?
1961	2334	?
1971	1982	?

https://biblioteca-digitala.ro

1981	1655	1594
1991	1553	1470

Din punct de vedere etnografic e important să amintim că în casele părasite ale satului şi-au găsit adăpost aprox. 50 de familii de sârbi. În timpul cercetării noastre de teren (2000) locuitorii satului erau preocupaţi de soarta refugiaţilor care trăiau din ajutoarele primite.

În studiul meu am încercat să găsesc răspuns la următoarea întrebare: în activităţile grupurile folclorice din Voivodina ce rol are identitatea etnică şi cea locală şi cum se reflectă relaţiile multiculturale?

DESPRE „TRADIŢIE" CA ŞI CONCEPT

În ultimele două decenii literatura de specialitate maghiară şi străină -atât etnografia, cât şi antropologia culturală- a aşezat în centrul atenţiei conceptul de „tradiţie", mecanismele sale sociale, trăsăturile sale esenţiale. [1]

Au apărut numeroase circumscrieri ale conceptului datorate reprezentanţilor diferitelor ramuri ştiinţifice.[2] Conform Lexiconului Maghiar de Etnografie, tradiţia reprezintă forme de comportament colectiv, obiectivări ce nu sunt rezultat al moştenirii ereditare, totalitatea sistemelor de simbolurilor, ce sunt condiţionate de existenţa comunităţilor umane şi care în urma procesului de învăţare intră în posesia membrilor comunităţii şi le dirijează comportamentul.[3] Halász Péter arată că: „... *tradiţia reprezintă cunoştinţele, experienţele, amintirile adunate şi transmise de la o generaţie la altă pe parcursul adaptării geografice, sociale, politice.(...) Acceptă ceea ce este important din perspectiva supravieţuirii comunităţii, a neamului şi elimină ceea ce este neesenţial, inutil, nociv.*" [4] Din punctul de vedere al relaţiei dintre tradiţie şi comunitate Halász P. face diferenţieri între tradiţiile familiale, cele ale grupului şi cele naţionale.[5]

După cel de-al doilea război mondial, regimul socialist a fost nevoit să adapteze transformările sociale-politice-economice la realităţile

https://biblioteca-digitala.ro

țării, ceea ce a dus la desființarea comunităților țărănești, la rarefierea moștenirii tradițiilor naturale, chiar la dispariția ei. Pentru contrabalansarea efectelor ruperii de tradiție s-a trecut la dirijarea de la centru a activităților de păstrare a tradițiilor, de cunoaștere a valorilor autohtone. Acestea au reprezentat o cale de construire a comunităților, reușind în același timp să reînvie o parte a tradițiilor. Această încercare a revenit în actualitate cu ocazia schimbărilor politice din anii '90. „*După schimbarea regimului în 1989, a crescut interesul față de tradiția populară, iar acest lucru este demostrat și de îngrijirea și resuscitarea tradițiilor locale. Este valabil în deosebi în afara ariei lingvistice maghiare, unde tradițiile au reprezentat dintotdeauna conștientizarea identității naționale, piatra de temelie a coeziunii comunității.*" [6]

Fejős Zoltán introduce ca termen nou pe cel de *păstrare a tradițiilor*, legându-l de noțiunile de tradiție și înnoire: „*Considerăm că, în esență, principala preocupare o reprezintă faptele culturale (în sens restrâns, folclorul) dar și conservarea, dăinuirea culturii în întregime ca proces, ca rezultate finale.*" El deosebește două aspecte ale acestei noțiuni: cel spontan și cel conștient: „*Aici este vorba despre un fenomen combinat, care îmbină procesul pasiv de prezervare/susținere a culturii(subînțelegând și rezultatele finale) cu manifestarea spontană și activă.*" [7]

Din perspectiva temei alese trebuie să ne ocupăm cu crearea tradițiilor, cu ceea ce creează tradiția și cu tradiția inventată. Termenul de „tradiție inventată" a fost introdus și explicat în cadrul cercetărilor socio-umane de către englezul Eric Hobsbawm.[8] Etnografia, folclorul vreme îndelungată au fost interesate de tradițiile zise vechi și numai în ultimul timp și-au îndreptat atenția înspre sărbătorile și ritualurile nou-formate.

Numeroase sărbători și obiceiuri aparent tradiționale își au rădăcinile nu în trecutul îndepărtat, ci sunt rodul unor procese de creare conștiente. Cele mai multe din acestea au apărut ca urmare a

https://biblioteca-digitala.ro

unor necesităţi specifice unei comunităţi, iar din acest motiv se dispensează de credinţele care au stat la baza tradiţiilor vechi de secole. Aceste noi manifestări au fost influenţate de alte trebuinţe, de alte condiţii istorice, ele răspund altor scopuri, iar în apariţia şi dezvoltare lor joacă un rol important membrii comunităţii. În prima etapă a existenţei lor încă nu pot fi considerate tradiţii, deoarece participanţii la ceremonie sunt cei care au şi produs-o. Este nevoie ca aceasta să fie transmisă mai departe cel puţin două-trei generaţii, pentru a se forma apoi un lanţ al tradiţiei şi apoi să fie considerată cu adevărat o tradiţie.[9] Putem numi creare de tradiţie acel moment în care un grup „inventează", organizează şi pune în funcţiune o sărbătoare, exprimând astfel direct sau indirect, prin scop şi intenţii, că acea comunitate este acceptată ca şi parte a culturii sale, adică este consacrat ă *tradiţie*.

După Hobsbawm tipul de tradiţie descoperit de el reprezintă acel sistem de ritualuri sau practici simbolice, obiceiuri care se permanentizează prin repetare şi prin care se doreşte a se asigura continuitatea. Deoarece tradiţiile inventate folosesc istoria ca instrument de legitimare a lor, de realizare a coeziunii grupului, interpretarea acesteia oglindeşte raportarea comunităţii la propriul trecut. Tocmai din acest motiv fixarea lor în conştiinţa comunităţii se realizează într-un timp scurt, iar din acest moment, deşi sunt în fază incipientă de manifestare , aceste tradiţii sunt percepute ca vechi, iar pe de altă parte- dacă grupul le simte ca fiind inutile, fără funcţionalitate- la fel de repede pot fi distruse. Născocirea tradiţiilor începe atunci când schimbările prezente în societate slăbesc sau nimicesc modelele existente, care înglobează şi vechile tradiţii. Deseori se întâmplă ca noile tradiţii să se construiască prelucrând vechile tradiţii.[10]

SOCIETĂŢI PĂSTRĂTOARE A TRADIŢIILOR

„Începând cu ultimele decenii ale secolului 20, în cele mai multe societăţi europene în planul transmiterii datinilor

https://biblioteca-digitala.ro

culturale au apărut probleme cu rădăcini atât de adânci încât se vorbeşte chiar de distrugeri incalculabile ale tradiţiilor." [11] În ultimul deceniu şi jumătate în Europa vestică şi estică am putut fi martori la numeroase valuri succesive de activităţi care au ca scop păstrarea şi crearea tradiţiilor.

În cazul aşezărilor sau regiunilor mai mici un rol important în protejarea şi crearea tradiţiilor îl au organizaţiile voluntare locale: asociaţii, societăţi civile. În perioada care a trecut de la schimbarea regimurilor din Europa estică şi centrală, în comunităţile mici a devenit necesară reorganizarea societăţii locale. Şi pe cale legală este acum posibilă înfiinţarea de asociaţii, societăţi civile, care, ocupându-se cu păstarea şi crearea tradiţiilor, să se străduiască să îşi circumscrie grupul propriu, să-i asigure coeziunea sau chiar să-l facă şi altora cunoscut.

„ *Numărul societăţilor civile a crescut simţitor după schimbarea regimului în 1989- în ţară şi peste hotare. Scopul lor este, printre altele, menţinerea trează a conştiinţei de neam, păstrarea tradiţiilor, conservarea, salvarea, cercetarea valorilor culturii naţionale.*" [12]

La 3 martie 1948 s-a înfiinţat la Szája *Societatea Culturală Ady Endre*, ca urmare a noile relaţii politice stabilite după cel de-al doilea război mondial şi a intervenţiilor de la centru, beneficiind de aportul a 10 membri fondatori; societate care, cu mici întreruperi, a activat până în zilele noastre.

În anul 1992 o parte a foştilor membri ai societăţii Ady au fondat, independent de societatea amintită, *Cercul Folcloric şi Ecologic „Delibáb"*. La ora actuală, societatea numără 150 de membri, iar în organizarea şi desfăşurarea manifestărilor cca. o treime din aceştia sunt participanţi activi.

Cea mai importantă sărbătoare a Societăţii Culturale Ady Endre este serbarea secerişului. În Voivodina pentru prima dată a fost organizată această manifestare în prima jumătate a anilor '90 de către societatea culturală din Zenta. Pe ei i-a urmat societatea din Szajá,

https://biblioteca-digitala.ro

apoi şi celelalte societăţi din zona invecinata li s-au alăturat. În cazul celor mai multor aşezări iniţial serbarea era organizată la nivel local. Succesul repurtat i-a determinat pe membrii societăţilor civile şi pe primari să depăşească graniţele comunităţii lor şi să organizeze aceste manifestări la nivel regional. Din Szája şi Felsőhegy sărbătoarea s-a răspândit în toate zonele maghiare din Voivodina, iar mai apoi prin invitarea unor sate din Ungaria s-a asigurat nivelul internaţional. Cei din Szája l-au cunoscut pe primarul şi grupul său de secerători din Kecel şi Tab la serbarea organizată de cei din Felsőhegy. De atunci merg regulat în vizită în cele două sate maghiare, la fel ca şi în alte aşezări din Ungaria.(jud. Csorvás-Békés, jud. Orc-Somogy), stabilindu-se legături chiar şi cu sate cu populaţie maghiară din România.

Scopul afirmat al serbării secerişului-care este mai degrabă un concurs- păstrarea tradiţiilor şi obiceiurilor populare legate de secerişul manual, precum şi cimentarea relaţiilor de prietenie cu societăţile civile înrudite. La acest concurs nu participă numai grupuri maghiare, ci şi: sârbeşti, bosniace. (Trebuie amintit aici că în zona Bacska, producătoare de cereale, în perioada secerişului veneau şi bosniaci).

În vara lui 2000- din cauze materiale- Societatea Culturală Ady Endre nu a organizat această manifestare în satul său, dar în data de 9 iulie a participat la cea desfăşurată la Felsőhegy.[13] Cu acest prilej i-am însoţit pe secerătorii din Szája la Felsőhegy.

Cu autobusul închiriat de localnicii din Szajá am pornit în zorii zilei spre Felsőhegy. În dimineaţa de vară răcoroasă şi întunecată deja în autobus a fost scoasă din desagă aromata palincă de casă. O ploaie măruntă ne-a întâmpinat la Felsőhegy. Organizatorii au adăpostit grupurile sub un cort unde au fost serviţi cu pogăcele, cornuri şi băutură. Numeroase zone din Voivodina erau reprezentate aici.

Într-o clădire aflată în vecinătatea cortului unde au fost primiţi participanţii, grupurile înscrise în concurs, înainte de a merge pe câmp, şi-au prezentat mâncărurile şi băuturile tradiţionale servite cu

https://biblioteca-digitala.ro

această ocazie în satul lor. De asemenea s-au expus şi coronițele de seceriş. Mâncărurile considerate azi de unii specialități- şunca şi cârnații de casă afumați- , brânza condimentată, pâinea de casă au putut fi gustate de către cei interesați, după concurs. Femeile întoarse de la seceriş i-au servit cu mult drag pe cei prezenți şi cu pălincă din ploscă.

Folosindu-se de cai, căruțe sau autobuse, dimineața la ora opt unele dintre grupurile de secerători s-au îndreptat înspre holdele special pregătite şi lăsate în urmă de combine pentru acest concurs. Fiecare ceată de secerători a primit un număr pe baza căruia le-a fost desemnată, prin tragere la sorți, parcela de concurs. „Scena" de pe care s-a dirijat concursul a fost platforma unui camion. Organizatorii- la microfon- le-au urat celor prezenți bun venit iar gazdelor, celor din Voivodina, un an şi mai bogat în grâne pentru la anul, rostindu-se, în acelaşi timp, şi cuvântarea de deschidere. În mod simbolic s-a dat startul secerişului de către doi dintre cei mai în vârstă participanți, tăindu-se câteva brazde cu coasa.[14] Orchestra a asigurat buna dispoziție în timpul „lucrului". Fiecare grup de secerători a încercat să-şi aranjeze cele necesare mesei de dimineața aşa cum a ştiut, a văzut sau a auzit de la generațiile anterioare. Juriul a notat *originalitatea*, *respectarea tradițiilor şi credibilitatea* care au stat la baza alcătuirii clasamentului. Aceste cerințe au fost cunoscute şi de participanți care le-au prezentat astfel: „ *Mâncarea de dimineață la holdă. Aia trebe dusă. În ştergar cu pătrățele sau ştergar pentru aluat, iar pălinca se bea din ploscă. Să fie acolo tot: slănină, ceapă roşie, brânză şi alte de-ale astea ce fost-au de mâncare pentru oameni. Sunt reguli din alea că nu-i voie să bei din ploscă de plastic, ci aşe cum era mai demult: în ce se ducea apa, cum se ducea şi în ce instrumente? Şi să respectăm datina. Cum a fost demult: haine de lucru rele, în picioare goale, mănunchieş din lemn, ulcior, cât mai vechi, aşa notează juriul.*"

Într-adevăr, membrii juriul au notat participanții în funcție de aceste criterii. Este importantă îmbrăcămintea, de la încălțări (se poate

https://biblioteca-digitala.ro

chiar desculț) la pălărie, contează mâncarea, recipientele aduse și, desigur, uneltele de lucru folosite la seceriș.

Există mai multe probe de concurs: tradiționalul seceriș, mănunchieșul, construirea clăiței, dar și cositul contra cronometru. În această ultimă probă cei care s-au dovedit cei mai rapizi au fost bosniacii. Au urmat: concursul de alergare de viteză desculț prin mirişte, tragerea de funie, scandenbergul și trântele țărănești. Acestea din urmă împreună cu concursul de rapiditate la cosit reprezintă probele *populare* ale concursului de secerat, care însă nu pot fi legate de tradiții, dar sunt elementele de divertisment ale manifestării, reprezentând în același timp tendința de a crea noi obiceiuri, de a asigura coeziunea comunității și relațiile dintre comunități, dar și dorința de autodefinire. Același scop îl urmărește și servirea mesei împreună(tocană de oaie), după care muzicanți plimbându-se de la masă la masă cântă. Programul se încheie cu anunțarea rezultatelor: finaliștii primind, pe lângă diversele cadouri, și făină.

Modul de desfășurare al concursului în satul Szája se deosebește pe alocuri de cel din Felsőhegy. Șirul manifestărilor începe la ora 7 cu defilarea suflătorilor și a dansatorilor îmbrăcați în costume populare. La acest concurs participă de regulă 30 de cete de secerători aparținând satelor maghiare și sârbești din Voivodina. În jurul orei 9 se îndreaptă spre holdă secerătorii îmbrăcați conform tradiției, cu mâncărurile specifice; în birjă, cu tractor, combină, căruță trasă de cai. Sarcina de lucru: în timpul prestabilit trebuie „*să aranjeze*" două claie de fân. Lanul de grâu, unde se desfășoară concursul, este pus la dispoziție de asociație sau de vreun localnic. Alegerea locului se petrece deja la semănat.Organizatorii sunt atenți-pe lângă respectarea criteriilor de originalitate, credibilitate și respectarea tradiției- la faptul că trebuie folosite grâne ungurești ca și în vremurile de odinioară. Cele 2-3 pogoane sunt lucrate de membrii asociației: îl fertilizează, îl ară, îl seamănă- astfel produsele obținute intră în proprietatea asociației sau a localnicului care și-a oferit pământul pentru concurs, iar în acest fel pentru el seceratul

https://biblioteca-digitala.ro

este gratuit. După terminarea lucrului se ia masa de prânz comună şi urmează o slujbă religioasă. Apoi, de regulă, se continuă cu un program cu specific local, de exemplu, expoziţie fotografică-imagini vechi ce ilustrează tradiţia secerişului în sat, precum şi alte obiceiuri locale-sau broderii, textile populare. Serbarea, care ţine o zi întreagă, se încheie cu anunţarea rezultatelor (ca premiu se oferă grâu pentru însămânţare, făină, pâine de casă) şi *„seara de gală"*: formaţiile muzicale şi de dansuri populare care îi însoţesc pe participanţi prezintă un program comun.

În viaţa şi activitatea asociaţiilor culturale maghiare din Voivodina care se ocupă cu păstrarea datinilor un moment de răscruce l-a reprezentat izbucnirea războiului slavilor meridionali, în 1991. Influenţele şi urmările acestui război sunt astfel sintetizate de către B.Varga Viktória, preşedintele *Cercului Folcloric şi Ecologic „Delibáb"*: *„Când a izbucnit războiul, maghiarimea a trebuit să rămână unită, au dus pe front sute de tineri de aici, atunci am văzut că trebuie făcut ceva! Atunci în cadrul asociaţiei am luptat să realizăm un program. Atunci am făcut rost de costume populare; acestea au fost vremurile în care era important ca să rămânem uniţi, noi, maghiarii; trebuia făcut ceva!"* În ciuda faptului că au existat persoane care s-au temut că dacă Ady va realiza un program maghiar ei vor fi deportaţi, B.Varga Viktória şi-a îndeplinit dorinţa: din toamna lui 1991 şi până în primăvara lui 1992 s-au organizat numeroase seri culturale maghiare la Szajá.

Unul dintre manifestările importante ale noii societăţi culturale a fost sărbătorirea zilei Sfântului Ştefan. Din toată maghiarimea din Voivodina numai cei de la *„Delibáb"* au organizat sărbătorirea de comemorare a sfântului nostru întemeietor. La manifestare au luat parte cca. cinci sute de maghiari din zona Voivodinei.

Cealaltă importantă manifestare organizată de *„Delibáb"* este expoziţia şi sfinţirea pâinii şi a produselor de panificaţie, care se desfăşoară, de obicei, în prima săptămână a lunii iulie începând din anul 1994. În 7-8 iulie 2000,am participat la această manifestare ca

https://biblioteca-digitala.ro

observator participant, urmărind întregul program, de la pregătirea pâinii până la masa de prânz comună.

Cuvântarea de deschidere a fost rostită în limba maghiară şi sârbă, deoarece atât printre invitaţi, cât şi printre membrii juriului erau oaspeţi de naţionalitate sârbă. În cadrul programului festiv copiii preşcolari, îmbrăcaţi în costume populare, s-au prezentat cu recital de poezie, dar şi cu activităţi ludice specifice.

Un rezultat al activităţii etnografice,de prezervare a datinilor, depuse de societatea culturală din Szajá este reprezenat de înfiinţarea unui cămin cultural comunal. În anul 1993, *„Delibáb"* a primit acordul Consiliului Local de a pune bazele unei colecţii etnografice într-o clădire părăsită aflată în imediata apropiere a parohiei (fosta casă a cantorului). Colecţia care reuneşte şi elemente aparţinătoare zonelor limitrofe este unică, deoarece nu avem cunoştinţă despre o iniţiativă asemănătoare. Aici este prezentată public lista donatorilor: cele mai multe obiecte expuse au fost donate de 77 de familii din localitate, dar şi ce cei din satele învecinate, chiar şi din cele în care la ora actuală trăiesc numai familii sârbeşti.

CONCLUZIE

„ Comunitatea umană îşi poate crea în moduri diferite tradiţiile, mergând de la faptele conştiente dictate de motive politice până la procese inconştiente ale mentalului. Independent de aceasta tradiţiile se manifestă mai mult sau mai puţin la nivel faptic, deci avem şi un proces etic şi raţional, adică se urmăreşte realizarea unei ordini folositoare în care să se poată vieţui." [15]

Societăţile culturale care au ca scop păstrarea tradiţiilor aparţinătoare unei comunităţi etnice îşi focalizează eforturile asupra datinilor propriei etnii, abia în plan secund apărând interesul pentru elementele ce definesc identitatea locală. Pe lângă aceasta, datorită relaţiilor şi colaborărilor cu alte asociaţii culturale asemănătoare acceptă,

https://biblioteca-digitala.ro

ilustrează şi elemente specifice naţionalităţilor conlocuitoare alături de simbolurile propriei etnii.

În ultimii ani cercetând numeroase comunităţi maghiare aflate dincolo de hotare (Slovenia, Jugoslavia) am constat că diferitele instituţii culturale, societăţi civile, care au ca scop protejarea limbii maghiare, a culturii şi identităţii maghiarilor, acolo unde aceştia reprezintă o minoritate naţională, au un rol de o importanţă majoră. Independent de posibilităţi, fie că aceste societăţi se susţin prin autofinanţare, fie că primesc fonduri de la statul în care trăiesc ca minoritate naţională, ele îşi conservă tradiţiile, le îngrijesc şi, nu în ultimul rând, le transmit generaţiilor următoare. Din păcate, se întâlneşte şi situaţia în care societăţile culturale, care au ca scop păstrarea tradiţiilor aceleiaşi etnii, în loc să colaboreze, lucrează în contradictoriu.

În cazul minoritarilor pentru păstarea şi întărirea identităţii, pe lângă protejarea vechilor obiceiuri, se întâlneşte şi practica creării altora noi. Din acest motiv- cum am arătat la începutul studiului nostru- obiceiurile nou-create, inventate au la bază vechile tradiţii şi în acest fel reuşesc să şi conserve elementele tradiţionale. Aceste noi obiceiuri însă preiau elemente formale, funcţionale sau de conţinut şi le adaptează la noi sisteme de relaţii care oglindesc şi slujesc actualele interese ale comunităţii.

Traducere din limba maghiară Andreea Maxim

Note

1. Hofer Tamás-Niedermüller Péter 1987
2. Trecerea în revistă a definiţiilor termenului de „tradiţie" aşa cum apare în literatura de specialitate maghiară şi străină nu prezintă subiectul acestei lucrări. Ultima lucrare care tratează această problemă Halász Péter, 2000. 52-57
3. Istvánovits Márton 1979.393
4. Halász Péter, 2000.57
5. Halász Péter, 2000.23

https://biblioteca-digitala.ro

6.Karácsony Molnár Erika- Tátrai Zsuzsanna 2000.646
7.Fejős Zoltán 1981.14-15
8. Hobsbawm Eric 1983.1-14
9 Hofer Tamás-Niedermuller Péter 1987.35-36, din studiile lui Edward Shils
10 Hobsbawm, Eric 1983.1-14
11 Wiedenhofer, Siegfried 2005
12 Karácsony Molnár Erika- Tatrai Zsuzsanna 2000.666
13 Pentru detalii referitoare la activitatea societății culturale din Szaja vezi : Simon András 2003
14.Date suplimentare despre deschiderea festivă simbolică a secerișului vezi: Balassa Iván 2001.384., Mándics Mihály 1992.141
15 Wiedenhofer, Siegfried 2005

BIBLIOGRAFIE

Balassa Iván

2001 Gabonatermesztés. In: Paládi-Kovács Attila főszerk.: Magyar Néprajz II. Gazdálkodás. Budapest 295-434.

Fejő Zoltán

1981 A kultúraőrzés és folklórizmus. Folklór, társadalom, művészet 9. Kecskemét 13-25.

Halász Péter

2000 Szükségünk van-e a hagyományra a harmadik évezredben? Honismeret XXVIII/6. 52-57.

Hobsbawm, Eric

1983 Introduction: Inventing Tradition. In: Hobsbawm, Eric-Ranger,Terence szerk.: The Invention of Tradition. Cambridge 1-14.

Hofer Tamás-Niedermüller Péter (szerk.)

1987 Hagyomány és hagyományalkotás. (Kultúraelmélet és nemzeti kultúrák 1.) Budapest

Istvánovics Márton

1979 Hagyomány. In: Ortutay Gyula főszerk.: Magyar Néprajzi Lexikon 2. Budapest 393.

https://biblioteca-digitala.ro

Karácsony Molnár Erika–Tátrai Zsuzsanna
2000 Adalékok a hagyományőrzés lehetőségeihez és módjaihoz a 21. század küszöbén. In: Cseri Miklós-Kósa László-T. Bereczki Ibolya szerk.: Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón. Szentendre 645-676.
Mándics Mihály
1992 Aratóünnep – "Dužijanca" a csávolyi bunyevácok életében. In: Bárth János szerk.: Dunatáji találkozás. Kecskemét, 137-144.
Simon András
2003 Hagyományőrző egyesületek Szajánban. In: Juhász Antal szerk.: Szajáni gyűjtés (Táj és népi kultúra 4.) Szeged,
Wiedenhofer, Siegfried
2005 A vallási hagyományok logikája, hermeneutikája és pragmatikája. Vigilia 2005/3.

https://biblioteca-digitala.ro

THE MULTICULTURALISM AND THE CULTURAL SOCIETIES OF TRADITIONS FROM VOIEVODINA

Abstract

The anthropologic research from 2000 made in Szaja (Voievodina) village wants to describe the role of cultural societies and folkloric groups in keeping the traditions. In Szaja was founded in 1948 The Cultural Society Ady Endre, which continues to exist until today and it contributes to the recover of folk traditions trough its programs. In 1992 a few members of this society founded the Folk and Ecological organization Delibab and they even succeed to have an anniversary of Sf. Stefan in Szaja.

Nowadays the most important folk festival organized by the Cultural Ady Endre Society is the harvest festival, a harvest contest with traditional tools and with the whole traditional customs. At the manifestation contribute even other Hungarian communities from Voievodina and Hungary, but also Serbian communities. The second big traditional festival from Szaja is The Bread Festival. Both those festivals, the ethnographic local exhibition, the folk dance group help the Hungarian community from Szaja to keep their old traditions and their ethnic identity.

https://biblioteca-digitala.ro

MUNCITORI "ROMÂNI" ANGAJAȚI LA NEGRU ÎN GOSPODĂRIILE DIN ZONA DUNA–TISA

Fodor Ferenc, Szeged(Hu)

După eliberarea de sub dominația turcească, în partea sud-estică a pustei din zona Duna-Tisa - la fel ca în celelalte regiuni ale țării- a început „domesticirea" ținuturilor „sălbatice".

În a doua jumătate a secolului 18, noii colonişti au început procesul de transformare a pustelor, cucerirea nisipurilor. În satele nou-apărute locuitorii au reuşit ca în decursul a câtorva decenii să obțină pământuri fertile, acolo unde au existat condiții favorabile acestui demers. Pentru limitarea zonei nisipoase s-au sădit pomi şi viță-de-vie.[1]

Regiunile în care s-a plantat viță-de-vie au fost denumite podgorii. Acestea erau, de regulă, în apropierea zonelor locuite; regiunile viticole se întindeau în părțile în care solul permitea dezvoltarea viei. Aşa au apărut, de exemplu, Kiskunfélegyháza[2], Őreghegy[3] lângă Kiskunhalas, Iparhegyi în zona Kiskunmajsa, precum şi în zona Szeged. [4] Cultivarea viței-de-vie în regiunile nisipoase a luat amploare spre sfârşitul secolului 19- după pagubele produse de filoxeră în zonele deluroase.

În paralel cu aceasta s-a dezvoltat şi pomicultura, deoarece printre butucii de viță-de-vie se plantau pomi fructiferi. De la sfârşitul secolului 19 în gospodăriile din părțile locului se pregăteau lăstarii de pomi fructiferi, în special: meri, peri, pruni, vişini şi cireşi.[5]

Pomicultura a fost completată, începând cu a doua jumătate a secolului 19, cu dezvoltarea culturilor de ardei de boia. Inițial s-au cultivat ardei aduşi din zonele cu tradiție în producerea de boia de ardei, iar mai târziu s-a trecut la ardei de calitate inferioară, care se putea planta şi în zonele puternic nisipoase. Culturile de ardei necesitau mai multă muncă, dar şi beneficiul era mai mare. Cu timpul regiunile cultivate cu ardei de boia s-au extins.[6]

https://biblioteca-digitala.ro

Pe lângă cultivarea ardeilor un rol important l-a avut şi cultura tutunului. Datorită limitărilor impuse de legislaţia atunci în vigoare, din a doua jumătate a secolului 19 producerea tutunului nu a înregistrat aceleaşi creşteri spectaculoase ca şi în cazul ardeiului. În unele zone-ca de exemplu în Kőmpőc, Zsana, Kiskunfélegyháza - s-au păstrat culturile de tutun. [7]

În concluzie, cele prezentate anterior se constituie în premisele care au determinat configuraţia agriculturii din zilele noastre.

Tehnologia tradiţională utilizată în legumicultură şi pomicultură a suferit mari transformări în zilele noastre.

În zona care constituie obiectul cercetării noastre există cea mai mare densitate de locuitori pe metru pătrat din mediul rural, adică satele judeţelor Bács-Kiskun şi Csongrád.

În 1960 – 1961, în timpul colectivizării, datorită lipsei de fertilitate a solului din regiune şi a reţelei foarte dense a zonei de locuit, unele gospodării au rămas în proprietatea sătenilor, care s-au constituit în asociaţii.

Aceasta a însemnat că cele mai multe gospodării- cu minime restricţionări- au putut funcţiona în continuare.

Spre deosebire de celelalte părţi ale ţării aici s-au păstrat fermele, mai mult- în judeţul Csongrád, la începutul anilor '60 şi în judeţul Bács-Kiskun, la începutul anilor '70- a început electrificarea fermelor, parte datorită efortului propriu al locuitorilor, dar şi datorită ajutorului primit de la stat.[8] Aceasta a avut ca urmare înregistrarea unor schimbări majore în legumicultură. În aceste condiţii pe lângă producerea de ardei pentru boia s-a dezvoltat cultura altor tipuri de ardei, dar şi culturile de varză, gulie, salată. La începutul anilor '60, în Balástya, tot mai mulţi producători agricoli au fost interesaţi de cultivarea cartofilor timpurii. Pentru a câştiga întâietate pe piaţa de desfacere, mulţi au optat pentru utilizarea solarului.[9]

Printr-un proces de dezvoltare asemănător au trecut şi la cultivarea ardeiului şi a diferitelor tipuri de zarzavaturi. Cea mai

https://biblioteca-digitala.ro

importantă a devenit problema producerii răsadurilor. Folosindu-se lăstari de piersic s-au construit solare pentru răsaduri. Apoi s-a trecut la utilizarea scheletelor metalice şi din material plastic. Cu timpul solarele au ajuns să fie tot mai înalte, fiind folosite şi pentru culturile mature. Iarna, deşi nu beneficiau de încălzire, erau folosite pentru culturile de salată, morcovi şi rădăcinoase.

Noile posibilităţi oferite de piaţa de desfacere şi cererea tot mai mare i-a determinat pe producătorii agricoli să dorească să-şi trimită marfa cât mai timpuriu spre vânzare. Drept urmare, s-a trecut la utilizarea sistemelor de încălzire în solarii, ceea ce indică şi ingeniozitatea producătorilor. Pe măsură ce posibilităţile materiale s-au îmbunătăţit s-a înregistrat o creştere a nivelului tehnologiei folosite la irigare şi încălzire. Astfel, la ora actuală, solariile sunt folosite pe întreg parcursul anului.

În paralel cu aceasta în cele mai multe gospodării s-au păstrat culturile în aer liber. În aceste gospodării se întind pe mai multe hectare culturile de varză timpurie, de gulii, de salată, de ardei şi de cartof. Cei care se ocupă cu legumicultura nu manifestă interes pentru pomicultură. În schimb cei care deţin livezi uneori se confruntă cu mari pagube produse, de exemplu, de îngheţ şi în acest caz ei sunt nevoiţi să cultive şi ardei, cartof.

În prezent cea mai mare problemă pentru fermieri este mâna de lucru. Azi este aproape imposibil de găsit zilieri de încredere pentru muncile agricole. Nici în oficiile pentru ocuparea locurilor de muncă nimeni nu este interesat de acest tip de muncă. În mod regulat se observă că numai locurile de muncă sezoniere din horticultură se ocupă cu mână de lucru declarată oficial. În zona noastră se angajează muncitori care lucrează la negru, iar aceştia provin în special din România-din Ardeal şi din judeţul Bacău.

Imigranţii din România au început să sosească după schimbările petrecute în 1989. [10]

https://biblioteca-digitala.ro

Primele angajamente de muncă s-au datorat legăturilor familiale, cum s-a întâmplat şi la Csólyopálos. Tinerii veniţi din împrejurimile Târgului Secuiesc au acceptat să lucreze în primul rând la cunoştinţe. Cu timpul reţeaua de relaţii s-a extins. Peste un an-doi au început să sosească muncitori şi din zona Gheorghieniului. Dar şi aceste legături au avut la bază relaţii anterioare. În secuime după schimbarea regimului posibilităţile de muncă au scăzut drastic. Creşterea ratei şomajului a dus la continua înrăutăţire a situaţiei locuitorilor acelei regiuni româneşti. Drept urmare şi populaţia de vârstă mijlocie din părţile locului a emigrat pentru a lucra într-un domeniu care le era la îndemână. La început gazdele maghiare nu şi-au format încă o părere despre felul în care se vor înţelege cu cei veniţi din România. La început, datorită debusolării şi prejudecăţilor, s-au emis păreri bizare şi supărătoare. Muncitorii din Ardeal se simţeau profund jigniţi dacă li se spunea că sunt români. „*Păi, nu auziţi că şi noi vorbim ungureşte....*" În cerc restrâns şi azi circulă bine cunoscuta zicală: „*Ardeleanul l-a făcut pe ungur.*" Din cauza unor astfel de conflicte integrarea a fost anevoioasă.

În urma legăturilor comerciale s-a răspândit informaţia că cei veniţi sunt muncitori harnici şi de încredere. Prima întrebare a fost: „*Dacă îi laşi nesupravegheaţi şi atunci lucrează?*", „*Ce mai cer în afara salariului*?", „*Sunt beţivani?*" Vecinii atunci când e nevoie se ajută între ei. Întrebarea e următoarea: „*Nu ai putea să-mi dai câţiva români (pentru una-două zile) pentru cules de ardei?*". În urma acestor legături repede s-au format alte relaţii iar muncitorii deja veniţi şi-au chemat prietenii, rudele etc. Astfel se explică de ce într-o comuniatate de la noi se găsesc muncitori veniţi din aceeaşi zonă a României.

Cei care au venit la muncă au primit cazare completă în gospodăriile în care au lucrat. Aproape în toate cazurile ei luau masa cu gazdele lor. În afara onorariului, care la începutul anilor '90 era de cca. 25-30 de mii de forinţi lunar, muncitorii primeau zilnic un paghet de ţigări, cafea, bărbaţii aveau, uneori, şi o porţie de vin, iar femeile şi

https://biblioteca-digitala.ro

fetele primeau suc.Acesteau erau cerințele lor la angajare, iar gazdele încercau să le satisfacă. În gospodăriile în care nu se gătea bine cu greu se puteau angaja muncitori.

Punctul nevralgic al relației dintre angajator și muncitor este calitatea cazării. De regulă, la ferme se găseau clădiri vechi în care este greu să se asigure un nivel civilizat de cazare. Uneori s-au recondiționat grajduri și aici au fost adăpostiți muncitorii. Bărbații tineri au întâmpinat mari probleme în gospodăriile modeste. De-a lungul anilor considerându-se că situația dată nu este temporară, în cele mai multe locuri s-au amenajat spații de locuit dotate cu încălzire, canalizare, electricitate, baie, televizor. Locuința muncitorilor se găsea, de cele mai multe ori, pe teritoriul gospodăriei. Cea mai mare parte a activității și-o desfășurau tot acolo. Masa o luau în sat, acasă la gazdă. Situația era mult îmbunătățită atunci când și gazda locuia la fermă. În cazul în care se locuia în sat pericolul era mai mare din cauza controalelor.

La începutul anilor '90 telefonia mobilă nu era încă răspândită. Localnicii cu greu se puteau anunța reciproc despre sosirea controlorilor. Din acest motiv era mereu prezentă o stare de teamă, urmărind mașinile necunoscute ce se apropiau, iar muncitorii dacă puteau se ascundeau în lanurile de porumb. Dacă se știa din timp de control, muncitorii se ascundeau în sat la aceia care de regulă nu angajau *„români"*, spunând că acolo și așa nu vor fi căutați. Autoritățile știau cu exactitate cine anume angaja muncitori la negru. În fiecare comunitate a existat- există- cineva care să ofere informația necesară.

La sfârșitul anilor '90 originea și naționalitatea celor care munceau la negru s-a diversificat. Pe baza schimbului de informații producătorii agricoli au reușit să angajeze muncitori din diferite zone.

În ultimul timp cei mai mulți muncitori provin din județul Bacău. De exemplu, tinerii din Coman lucrează acum la Balástyá și Csólyopálos. Este vorba despre mai multe sute de tineri muncitori. Dar sosesc mulți și din împrejurimile Târgu - Mureșului.

Toți știu că fără să ai relații e greu să-ți găsești de lucru. Noii

https://biblioteca-digitala.ro

veniți erau chemați de cei care lucrau deja prin părțile locului sau li se găsea de lucru de către aceştia. În special duminică după-masa era momentul în care se începea căutarea unui loc de muncă.

Muncitorii se angajau pe un timp mai îndelungat. Pentru o zi sau două rareori se primeau oameni noi la muncă. De regulă oamenii se tocmeau pentru o lună sau un sezon întreg. În cazul gospodăriilor mari, care se întindeau pe 10-15 sau chiar 20 de hectare, se angajau trei, cinci, poate şi opt-zece „*români*".

O dată cu mărirea retribuției s-a înregistrat şi creşterea numărului de români de etnie rromă care lucrau la negru. Aceasta deoarece ei acceptau salarii mai mici. În cazul lor toată familia se muta la fermă. De fapt, ei locuiau uneori în condiții improprii, în clădiri părăsite. Membrii familiei, care erau apți de muncă, se angajau temporar ca zilieri. Gazda lor nu putea să îi angajeze pe toți, fiind prea mulți. Contravaloarea chiriei o plăteau prin muncă. Aceste ferme reprezintă un punct de atracție pentru autorități. Dacă se refuză o familie, vin în locul ei rudele. Ei locuiesc permanent la fermă, uneori iarna pleacă acasă. De cele necesare fac rost de la magazinele din sat, întotdeauna de cumpărături se ocupă cei care în ziua respectivă nu au făcut rost de lucru. Acest tip de muncitori răspund cerințelor producătorilor agricoli care caută mână de lucru. În caz de urgență ei stabilesc unde să meargă la lucru. Ei se duc acolo unde plata e mai mare şi unde primesc de mâncare. Când însă nu prea este de lucru ei sunt cei care se oferă căutând ceva de făcut pe la cunoştințe.

În concluzie, putem constata că, după schimbarea regimului, „ migrația popoarelor" a avut ca țintă importantă pusta din zona Duna-Tisa, unde „s-au aşezat" cetățenii români. Întâlnirea dintre cerere şi ofertă a fost avantajoasă pentru ambele părți. La ora actuală apar probleme de natură politică, deoarece nu există interesul necesar pentru legalizarea şi simplificarea situației celor angajați la negru.

Traducere din limba maghiară Andreea Maxim

https://biblioteca-digitala.ro

Note

1.Fodor F. sr. 1998
2.Szerelemhegyi T.1882
3.Simon A. 2005.210p.
4.Juhász A. 1991.316p. În 1851 în podgoria din Szatymaz existau 37 de gospodării care acopreau cca. 40 de hectare. Alte date despre podgoriile din zonă vezi Fodor F. 2002
5.Szalóky I. 1955
6.Bálint S. 1942, 1957, 1958, 1962
7. Bálint S. 1964
8. Belényi Gy. 1979
9.Fodor F. 2002
10. Ozsváth G. 1999, Hegyeli A 2000

BIBLIOGRAFIE

Bálint Sándor
1942 A szegedi paprikatermelés In: Alföldi Tudományos Intézet Közleményei, 171-193.p. Szeged
1957 A szegedi paprika. In.: Néprajzi és Nyelvjárási Tanulmányok. Szeged. 7-26. 1958 A szegedi paprikatermelés hagyományai In: Néprajz és nyelvtudomány (szerk.Bálint Sándor-Nyíri Antal) 1958. 5-16.p.
1962 A szegedi paprika. Budapest.
1964 A szegedi táj dohánykúltúrája In.: Néprajzi és Nyelvjárási Tanulmányok. Szeged. 7-22. FM.

Belényi Gyula
1979 A termelőszövetkezeti mozgalom első kísérlete Szegeden és vidékén (1948-1962) In: Balogh Sándor-Szabad György (szerk.) Agrárpolitika és agrárátaléakulás Magyarországon (1944-1962) Budapest

https://biblioteca-digitala.ro

Fodor Ferenc
1998 A fa és az ember a Duna-Tisza közi homokhátságon, In: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Studia Ethnographica 2. (szerk. Bárkányi Ildikó Szeged, 47-75. p. 2002
Szőlő és őszibarack. In: Szatymaz földje és népe. (szerk. Péter László) Szeged, 457-481.p.
2002 A Duna-Tisza közi homokhátság paraszti gazdálkodásának változása a második világháború után. In: Utak és útvesztők a kisüzemi agrárgazdaságban 1990-1999. (szerk: Szilágyi Miklós) Budapest 2002. 143-153.p.

Hegyeli Attila
2000 „Mint a gomba, ide benőttek" Moldvai csángók vendégmunkája Magyarországon. In: (szerk. Pozsony Ferenc: Csángósors. Gyomaendrőd, 163-175.p.

Juhász Antal
1991 1991 Szőlő- és gyümölcstermesztés, In: Gaál Endre (szerk.) Szeged története 3. 312-325.p. Szeged

Ozsváth Gábor
1999 Székelyek és csángók a csólyospálosi homoki gazdaságokban. In: (szerk. Juhász Antal) Migráció és anyagi kultúra a Duna-Tisza közén. Szeged, 157-176.p.

Simon András
2005 Szőlő- és gyümölcskultúra. In: Kiskunhalas története 3. (szerk. Ö.Kovács József-Szakál Aurél) Kiskunhalas, 209-269.p.

SzerelemhegyiTivadar
1882 Kis-Kun-Félegyháza város monographiája. Nagy-Kőrös.
Szalóki István
1955 A szegedi faiskolák története. Bp.

https://biblioteca-digitala.ro

"ROMANIAN" WORKERS ILLEGALY HIRED IN DUNA-TISA AREA

Abstract

In the sandy Duna-Tisa area people always cultivated vegetables, vine and trees. Because in the communism period, the lands remained to the people, they began to produce vegetables in green houses. After 1990 most of the workers came from Romania, from Harghita and Bacau. Even though they were native speakers of Hungarian language they were named Romanians by the local community and were not welcomed from the beginning. In time the community allowed them to stay and built them some modern accommodations. An unwritten law was sat between the community and the workers in order to avoid the work inspection (all the workers being illegally hired).

Another event was the appearance of gipsy workers. They were also speakers of Hungarian language but they came with their families and remained for the entire year. They were paid less and they didn't need accommodation. The advantageous situation between this community and the workers encourage people to continue to work illegally.

https://biblioteca-digitala.ro

DESTINUL FAMILIILOR KRAFT IOHANN ŞI MANASE GHINGA SUB TREI ADMINISTRAŢII

Gheorghe Lanevschi

Născut într-o familie de agricultori din Livada, judeţul Arad, în anul 1879, Kraft Iohann jr. este al cincilea copil din cei şase ai lui Kraft Iohann senior şi ai Matildei.

În dorinţa de a asigura un viitor copiilor săi, Kraft Iohann senior, la scurt timp după naşterea lui Iohann junior, îşi vinde bruma de avere din Livada şi se mută în Şiria (jud. Arad), care era reşedinţă de plasă, unde, după câţiva ani, se va naşte şi mezinul familiei.

Cumpărând pământ şi casă în Şiria, Kraft Iohann senior, om harnic şi cu frica lui Dumnezeu a fost repede adoptat de comunitatea germană din localitate, în cadrul căreia va ajunge să ocupe, cu timpul, o poziţie respectabilă, pe care o va păstrat până la moartea sa, survenită în anul 1913. A fost înmormântat în cimitirul din localitate, unde, după mai mulţi ani, îl va urma şi soţia Matilde.

Matilde a fost până în ultima clipă a vieţii un punct de sprijin şi un loc de întâlnire pentru copii (fig.1), care, după moartea ei, au ridicat în amintirea părinţilor un monument din marmură albă, ce se păstrează şi astăzi.

Întorcându-ne însă la Kraft Iohann senior, acesta a dat dovadă de-a lungul vieţii sale de multă chibzuinţă, care s-a reflectat inclusiv în educaţia celor şase copii ai săi, o fată şi cinci băieţi, pe care i-a şcolit, conştient fiind că „cine are carte are parte".

După terminarea celor şapte clase în localitate, fiecare copil şi-a urmat propria cale astfel: Ioszef trecând prin fazele de ucenic şi calfă a ajuns meşter tinichigiu în Şiria, s-a căsătorit şi a avut doi copii; Francisc a urmat liceul la Arad, apoi a plecat în străinătate, s-a căsătorit şi a ajuns funcţionar cu stare în Berlin; Anton după ce a trecut şi el prin

https://biblioteca-digitala.ro

fazele de pregătire,a ajuns meşter tâmplar şi s-a stabilit în Budapesta, unde, s-a căsătorit şi a avut trei copii, schimbându-şi numele, După anul 1918, ca urmare a procesului de maghiarizare, şi-a schimbat numele în Kalacsai; Lizi s-a căsătorit în Şiria, a rămas de tânără văduvă, şi şi-a crescut singură cele două fete pe care le-a avut; tot în Şiria a rămas şi mezinul Sebastian, ajuns bărbier cu atelier propriu, care însă a murit de tânăr.

Deşi penultimul dintre copiii familiei Kraft senior, pe Iohann junior l-am lăsat la urmă, pentru că de el mă ocup mai pe larg în continuare.

Iohann jr. a avut o copilărie fericită la Şiria, unde cu siguranţă s-a jucat cu copii de vârsta lui printre zidurile pline de istorie ale cetăţii. Totuşi nu a neglijat cartea şi muncile de pe lângă gospodărie, fiind de un real folos familiei.

După terminarea celor şapte clase, potrivit dorinţei sale şi a înţelegerii stabilite între Kraft Iohann senior şi meşterul pantofar Halbauer din Şiria, Iohann jr. devine în 1892 pentru cinci ani ucenic pantofar.

Trecând în anul 1897 în rândul calfelor - *cu scule* - Kraft Iohann jr. pleacă la Budapesta, unde se angajează pentru un an la un meşter pantofar, după care pleacă la Viena unde lucrează, tot la un meşter pantofar, până în anul 1900, când, chemat la oaste, se întoarce acasă.

După un stagiu militar de trei ani, tânărul Iohann îşi continuă specializarea la Berlin, locuind la fratele său Francisc.

În anul 1905, pentru a-şi desăvârşi pregătirea profesională, se hotărăşte să plece la München. Înainte de aceasta le face o vizită părinţilor, ocazie cu care o cunoaşte pe tânăra Dandi Rozalia, din Arad, de care se îndrăgosteşte.

Plecarea sa la München nu a însemnat întreruperea relaţiei cu tânăra domnişoară (foto 2), cu care corespondează în toată perioada münchineză.

https://biblioteca-digitala.ro

Ajuns în anul 1906 meşter, Kraft Iohann nu se întoarce acasă, cum ar fi fost de aşteptat, ci pleacă în Anglia spre a câştiga bani.

La Londra află că, printre atelierele în vogă din capitala Angliei, care făceau pantofi la comandă de foarte bună calitate şi care aveau o clientelă, ce includea celebrităţi, se număra şi cel al lui Mr. Moore.

Conştient de valoarea sa, tânărul s-a prezentat la atelierul lui Mr. Moore solicitând angajarea sa ca meşter, fapt ce a stârnit curiozitatea proprietarului.

In urma unor probe, trecute cu brio şi-a recomandărilor avute, Iohann Kraft jr. este angajat ca meşter iar la scurt timp, printr-o întâmplare, în care a fost implicat celebrul cântăreţ de operă, Enrico Carusso, el se va remarca ca foarte bun meseriaş.

Carusso, un foarte pretenţios dar şi valoros client al lui Mr. Moore, venind să-şi ridice perechea de pantofi comandată, după ce i-a încercat, a dorit să-l cunoască pe cel ce i-a executat, fapt ce nu se mai întâmplase până atunci.

Dorinţa clientului, care în epocă era lege pentru patron, a stârnit puţină îngrijorare în sufletul acestuia dar şi agitaţie printre angajaţii curioşi de ce va urma.

Chemat în prăvălie, tânărul Kraft a fost privit un timp de Enrico Carusso care, mulţumindu-i pentru pantofii pe care i-a făcut, i-a mai comandat 12 perechi.

Din acea clipă statutul tânărului Kraft, băiat arătos şi dovedit destoinic, s-a schimbat, patronul, tată a două fete de măritat văzând în el un posibil ginere şi, de ce nu, un viitor asociat. Totuşi acesta îi rămâne credincios iubitei din ţară şi în anul 1910 ,părăsind pentru totdeauna Anglia, se întoarce acasă.

Ajuns la Arad, cu o meserie şi cu bani, prin urmare în stare să-şi hotărască singur viitorul, Kraft Iohann jr. o cere în căsătorie pe Dandi Rozalia.

Din familie de reformaţi, fiică a meşterului cizmar Dandi Imre şi a Szuszanei născută Ladony, cu atelier de cizmărie pe strada Gyorgy

https://biblioteca-digitala.ro

nr.4, Rozalia ştia să croiască feţe de încălţăminte, îndeletnicire ce s-a dovedit utilă în viaţă.

Nunta oficiată în acelaşi an la biserica catolică din Arad, este imortalizată pe peliculă la cel mai luxos şi în vogă atelier din oraş.(foto.3)

După nuntă, Kraft Iohann şi-a dus soţia la Şiria, unde, cumpărând o casă, şi-a deschis propriul atelier cu ucenici şi calfe. (foto 4,5)

Deşi afacerea mergea bine, având clientelă din rândul nobilimii locale şi a celei din împrejurimi, ajungând să aibă în timp, clienţi inclusiv din Arad şi chiar din Budapesta, visul lui Kraft Iohann jr. a fost să plece în America.

Este totuşi nevoit să-şi amâne plecarea datorită naşterii unui fiu, în anul 1911, şi a morţii, după doi ani, a tatălui.

Ulterior, izbucnirea primului război mondial, mobilizarea sa în 1914 şi trimiterea lui, în acelaşi an, la Lugoj, l-a făcut să renunţe definitiv la plecare.

În 1915, în timp ce era pe front se naşte cel de al doilea copil al său, şi anume o fată, Ella, pe care o vede abia în 1920, după întoarcerea sa din detenţia din Sicilia, unde a ajuns în 1917, când a fost luat prizonier pe frontul sârbesc.

În toată această perioadă de 6 ani cât a lipsit, afacerea n-a falimentat datorită implicării soţiei, care, în afară de gospodărie şi de educaţia copiilor, a preluat conducerea atelierului, lucrând efectiv alături de angajaţi la croirea feţelor de pantofi, botine şi ghete, aşa că, la întoarcerea acasă, Kraft Iohann găseşte o afacere prosperă, de care se va ocupa în continuare.

Transformările intervenite după 1918 au dus treptat la reducerea clientelei, datorită absenteismului şi a scăderii comenzilor din afară, fapt resimţit în mersul afacerii.

Pentru a-şi păstra măcar standardul de viaţă pe care-l atinsese şi preocupat de viitorul copiilor săi, Kraft Iohann gândeşte să-şi lichideze afacerea şi casa din Şiria pentru a se muta în Arad.

https://biblioteca-digitala.ro

După o profundă chibzuință lichidează tot ce avea în Șiria și cumpără în anul 1923, în cartierul Pârneava, pe strada Șaguna nr. 96, la limita dintre zona centrală și cartierul amintit, o casă cu 6 apartamente, curte și grădină.

Mutându-se în Arad, familia locuiește într-unul din cele 6 apartamente, un apartament este ocupat de atelier iar 4 apartamente sunt închiriate.

Copiii cresc sub atenta supraveghere a mamei, merg la școală, familia-și menține standardul de viață, ajungând posesoarea unor acțiuni și a unor bani în bancă.

Îmbolnăvirea fiicei și decesul acesteia, în 1926, în urma unui diabet cu evoluție galopantă, a fost o grea lovitură pentru familie dar mai ales pentru mamă.

Totuși, starea de depresie a Rozaliei este depășită în 1927, când aceasta aduce pe lume, la 30 martie o fetiță.

Anii trec, și fiul Iohann, ce se ocupa cu comercializarea pieilor în cadrul firmei Czimermann, cu sediu în P-ța Avram Iancu, se însoară, în 1932, cu Margareta Baher. Tânăra familie locuiește în casa părintească într-unul din apartamente, având menaj separat.

Micuța Iren crește sub privirile grijulii ale mamei iar în 1934 începe să frecventeze școala din cartier. După un an, mama paralizează, iar Iren este transferată la Notre Dame(azi Școala „Mihai Eminescu" de pe strada Episcopiei nr. 40-42), trecând sub oblăduirea călugărițelor. (foto 6)

Kraft Iohann senior lichidează în 1935 afacerea și-și dedică timpul îngrijirii soției, care, în 1938, după trei ani de suferință, trece în neființă, lăsând un mare gol în sufletul celor dragi.

Rămas văduv, Kraft Iohann senior, om gospodar ce și-a chivernisit bine banii, continuă să trăiască din rentă, lucru care îi permite să-și mențină nivelul de trai și să se ocupe în continuare doar de gospodărie și de educația fiicei. Aceasta, absolvind în 1941 gimnaziul, se înscrie la secția croitorie a Școlii profesionale de 2 ani de pe actuala

https://biblioteca-digitala.ro

stradă Ştefan Tekelia nr.1(azi Liceul textil), pe care o termină în 1943. Angajată ca ucenică la atelierul de croitorie, secţia confecţii de damă, a firmei Silvai de pe actuala stradă Vasile Goldiş nr.6, ajunge după un timp calfă.[1]

Destinul a făcut ca firma Silvai să fie locul de întâlnire a tinerei Iren cu junele Manase.

Acesta va avea un rol hotărâtor în viaţa familiei Kraft spre sfârşitul celei de a doua administraţii, contribuind la supravieţuirea familiei atât atunci dar mai ales în timpul celei de a treia administraţii, comuniste, şi de ce nu şi-n cea de a patra, adică în democraţia de după 1989.

Manase, cel de-al doilea fiu al agricultorului Manase Ghinga senior şi-al Elisabetei născută Faur, care era cel de-al patrulea copil, din cei şase, ai agricultorului Theodor şi Mina Faur, s-a născut în 16 iulie 1925 în localitatea Chier din judeţul Arad.

Familia numeroasă din care se trăgea, a făcut ca Manase junior să aibă parte de multe rude, din care unele, deşi nu le-a cunoscut, au constituit în epoca comunistă puncte negre în dosarul său.

Manase şi-a petrecut copilăria în împrejurimile Chierului care, se pare că, i-a stârnit fantezia şi a lăsat o amprentă asupra gustului său pentru frumos şi culoare.

În anul 1931, la vârsta de 6 ani, micul Manase se trezeşte însă într-o altă lume, cea a oraşului, unde părinţii săi se mută, în urma angajării lui Manase Ghinga senior ca agent la Chestura de poliţie din Arad[2].

O dată cu părăsirea Chierului a luat sfârşit şi copilăria fără griji a lui Manase junior. La Arad este înscris la Şcoala „Iosif Vulcan" (azi Liceul Agricol) de pe actuala stradă Lucian Blaga. Primii paşi în ale cărţii îi face sub îndrumarea învăţătorului Crivăţ (foto 7).

După absolvirea celor patru clase trece la şcoala de pe strada Oituz unde-şi atrage simpatia profesorilor şi colegilor. Prezenţă activă, obţinând rezultate foarte bune la învăţătură dar şi în cadrul manifestărilor sportive, Manase Ghinga ajunge comandantul detaşamentului de cercetaşi al şcolii (foto 8).

https://biblioteca-digitala.ro

Absolvă cu brio cele şapte clase (foto 9) în anul 1939.[3] Potrivit foii cu calificative, este primul din 90 de elevi, şi tot din această foaie calificativă aflăm că interesele şi aptitudinile sale se îndreaptă spre lectură (istorică, basme, călătorii) precum şi spre toate sporturile. Ca activităţi practice îl interesează lucrul manual şi lucrările agricole iar ca activitate intelectuală compunerile. Profesia spre care înclină este croitoria, motivaţia sa fiind „o meserie curată". Tot din foia calificativă aflăm că starea materială şi socială a părinţilor este bună, aspectul general al locuinţei este bun, iar tratamentul copilului în familie este bun şi foarte bun.

Profilul psihologic al adolescentului de 13 ani a fost bine întocmit, dovedind profesionalismul celui care a făcut-o, precum şi calităţile învăţământului interbelic.

Manase Ghinga jr. se angajează ca ucenic croitor la firma Ronai urmând timp de trei ani cursurile serale de croitorie ale Şcolii profesionale cu sediul pe actuala stradă Szantay Lajos, azi sediul Garnizoanei de jandarmi.

Alături de muncă şi şcoală, Mănase Ghinga urmează şi cursurile de dans Ionescu, ce se ţineau la etajul clădirii unde funcţiona cinematograful „Mureşul" de pe str. Eminescu, şi care se vor dovedi de folos în viitor.

Tânărul Ghinga,trece, în perioada de ucenicie, de la firma Ronai la firma Huppert şi Goda, ce aveau salon de modă şi atelier la etajul casei Szepesi din P-ţa A. Iancu. Terminând cursurile şcolii profesionale, se angajează în 1943 la firma Silvai. Aici o cunoaşte pe tânăra, Iren Kraft, fapt amintit deja, între ei înfiripându-se o idilă, care se întrerupe prin plecarea bruscă a familiei Ghinga din Arad, în urma schimbărilor intervenite după 23. 08.1944.

Pentru a evita eventualele persecuţii, la care erau supuşi poliţiştii, Manase Ghinga senior, îşi dă demisia şi se reîntoarce la Chier, apucându-se din nou de agricultură.

https://biblioteca-digitala.ro

Însoțindu-şi familia în satul natal, tânărul Manase nu-şi găseşte locul şi motivând că doreşte să-şi viziteze nişte prieteni, revine spre sfârşitul toamnei anului 1944 în Arad.

Adevăratul motiv a revenirii sale în Arad era cel a-l căutării unui loc de muncă spre a fi alături de iubita sa.

Găzduit de o familie de prieteni de-a părinților, Manase Ghinga porneşte în căutare de lucru, fiind angajat, cu un salariu bun, la proaspăt înființatul atelier de croitorie, ce funcționa, în două clase, la parterul actualului Colegiu Elena Ghiba Birta.

Atelierul, în care marea majoritate a angajaților erau ilegaliști, produceau uniforme pentru soldații de pe front ai armatei sovietice. Cererea de uniforme fiind mare, se făceau angajări pentru a se lucra în două schimburi. Având serviciu, Manase aranjează cu cei care l-au găzduit să-l ia chiriaş şi îşi anunță părinții că nu se mai întoarce la țară. Tot atunci se prezintă acasa la tânăra Iren spre al cunoaşte pe Iohann Kraft senior (foto 10)

Întâlnirea a fost benefică, lui Kraft Iohann senior plăcându-i românul Manase Ghinga, cu față sa deschisă şi cu privirea directă şi hotărâtă (foto 11) aşa că, relația între tineri continuă sub privirea binevoitoare a tatălui.

Au urmat zile frumoase în viața tinerilor dar odată cu anul 1945 pentru germani vin vremuri grele, datorită deportărilor la muncă în Rusia a tuturor celor care au împlinit 18 ani.

Tragedia atinge şi familie Kraft. La 13 ianuarie 1945 tânărul Kraft Iohann,tată a doi copii, este ridicat şi trimis în Siberia unde va sta 5 ani.

La două zile după cele întâmplate, la poarta familiei Kraft se înființează din nou doi soldați ruşi, însoțiți de agentul de poliție Dumitrescu, veniți pentru a o ridica şi pe Iren spre a fi trimisă în Siberia.

Disperarea familiei era mare şi în timp ce Iren îşi strângea plângând câteva lucruşoare într-o valijoară apare fericit tânărul Manase Ghinga.

https://biblioteca-digitala.ro

Era 15 ianuarie, zi în care, cu verighetele în buzunar, tânărul voia să ceară lui Kraft Iohann senior mâna fiicei.

Intrând în casă îi piere zâmbetul de pe față găsind familia înlăcrimată şi pe iubita sa făcându-şi bagajul în prezența oficialității şi a soldaților ruşi. Cunoscându-l pe agent, fost coleg cu tatăl său, îi cere explicații. Tratat cu aroganță de către acesta, Manase Ghinga ripostează, demonstrându-i agentului ilegalitatea actului, având în vedere că tânăra nu avea încă 18 ani şi că urma să-i fie soție.

Scoțând verighetele în prezența soldaților ruşi şi a oficialității române Manase Ghinga cere mâna Irenei Kraft şi punându-i verigheta pe deget îi face pe aceştia să bată în retragere.

Momentul critic este depăşit dar pentru mai mare siguranță Manase Ghinga o ascunde pe viitoarea lui soție în podul casei unor rude de pe strada Vârful cu Dor şi începe formalitățile în vederea căsătoriei.

La 27 februarie 1945, clopotele bisericii ortodoxe din Grădişte (cartier al Aradului) anunța căsătoria catolicei de etnie germană, Iren Kraft, cu românul ortodox, Manase Ghinga, naş de cununie fiind chestorul de poliție, Alexandru Bejan.

După căsătorie, tânăra pereche se mută într-unul din apartamentele casei Kraft, Iren încetând activitatea la firma Silvai şi ocupându-se doar de gospodărie, soț şi tată. Trăiesc în armonie, socrul şi ginerele respectându-se reciproc (foto 13).

Pe la jumătatea primăverii anului 1945 frontul fiind departe de Arad atelierul de croitorie în care lucra Manase Ghinga îşi încetează activitatea.

Se angajează la magazinul de confecții cu atelier de croitorie a lui Ciont Sándor, aflat la parterul palatului Bohuş, de pe actuala stradă Vasile Goldiş, unde rămâne până în anul 1947. În acest an Manase Ghinga este înrolat în armată, nu înainte de a se căsători cu Iren şi în rit catolic la catedrala Sfântul Anton din Arad şi de a trece, după examenul susținut în 19 mai 1947[4], în rândul meşterilor croitori. (foto 14)

https://biblioteca-digitala.ro

Cu toate că în perioada de până la înrolare, Manase Ghinga a fost foarte ocupat, lucrând pentru a-şi rotunji veniturile şi acasă, pentru firma Muszai, el a continuat să joace tenis de masă, fiind membru al clubului al cărui preşedinte era Vainberg.

Activitatea sportivă i-a folosit, după încorporarea, când, soldat fiind în Regimentul 6 Vânători, Divizia Horia, Cloşca şi Crişan din Arad a pus bazele unui clubului sportiv ostăşesc, comandat de colonelul Dobrescu. Schimbările survenite în armata română după 30 decembrie 1947 nu l-au afectat pe Manase Ghinga, care a fost apreciat şi în continuare de superiori, în ciuda dosarului cu pete[5] de la securitate.

Deosebit de activ, a organizat, în perioada stagiului militar, campionate, la unele din ele participând efectiv şi ocupând primul loc.[6]

După terminarea serviciului militar, în octombrie 1949[7], angajat la nou înfiinţata Cooperativă Artex, ce a unit la un loc toate saloanele şi atelierele de croitorie din Arad, Manase Ghinga şi-a desfăşurat activitatea la unitatea de croitorie, ce-şi avea sediul pe actuala stradă Lucian Blaga nr.17, din vecinătatea Facultăţii de medicină veterinară şi farmacie.

Anul 1949 a fost şi anul în care au luat fiinţă primele comisii sportive de după 30 decembrie 1947 printre acestea numărându-se şi comisia de tenis de masă a cărei preşedinte a fost numit Manase Ghinga[8].

Anul 1950 a fost pentru familia Kraft şi Ghinga motiv de mare bucurie, Kraft Iohann junior întorcându-se din deportare şi fiind angajat ca magazioner la Cooperativa de credit din Arad. Soţia acestuia a lucrat şi ea în trei schimburi la fabrica Teba din localitate(foto 12).

La fel ca şi mulţi alţi deportaţi nici Kraft Iohann junior n-a prea povestit despre perioada deportării sale. S-a stins din viaţă în anul 1988, iar soţia şi copiii săi, care aveau deja şi ei familii, au părăsit definitiv România în anul 1990 plecând în Germania.

https://biblioteca-digitala.ro

Anul 1951 a însemnat pentru Iren Ghinga reînceperea activității la fostul loc de muncă, care făcea parte acum din Cooperativa Artex, șef de unitate fiind fostul patron Silvai. Va activa aici până în anul 1965 când, îmbolnăvindu-se, este pensionată de boală.

De la angajarea lui Manase Ghinga la unitatea de pe strada Lucian Blaga putem vorbi despre debutul unei cariere strălucite a acestuia, anul 1953 marcând trecerea examenului teoretic și practic de maestru croitor.

Plin de idei Manase Ghinga a început să creeze modele noi de haine, mai ales pentru studenții din oraș, ieșind din tiparele lodenului, spențerului, șepcii și a salopetei, luate și acestea pe puncte[9]. Era perioada anilor 1949-1957.

Anul 1956 a marcat o grea pierdere pentru familia Ghinga și Kraft junior prin decesul lui Kraft Iohann senior dar și o bucurie, Manase Ghinga fiind numit șef la atelierul Ciont Sandor din Palatul Bohus, ajungând coleg cu fostul patron rămas șef la cealaltă tură. Dar anul nu se putea termina așa, având în vedere că, în toamna lui 1956, au loc arestări de persoane din centrele universitare, inclusiv din Arad.

Fiind în relații foarte bune cu studenții și-n plus având și-un „dosar cu pete", Manase Ghinga este ridicat de pe stradă de către reprezentanții securității și interogat multe ore la rând.

Printre numeroasele întrebări care i se puneau apărea ca un leit motiv „ de ce nu-și iubește patria și dacă cunoaște semnificația acestui cuvânt". I se spunea în continuu că este trădător, având relații cu străinătatea.

Exasperat și epuizat, la o nouă rundă de întrebări din care n-au lipsit cele amintite anterior, Manase Ghinga și-a adus aminte de cele spuse cu o ocazie de marele actor Romeo Lăzărescu și anume; „Patria este egală cu mama și chiar dacă ea este o c...., tot o iubești".

Cele spuse de Manase Ghinga i-a surprins pe anchetatori și nu mult după aceea l-au lăsat liber.

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 1. Familia Kraft

Foto 2. Dandi Rozalia

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 3. Rozalia şi Iohann Kraft

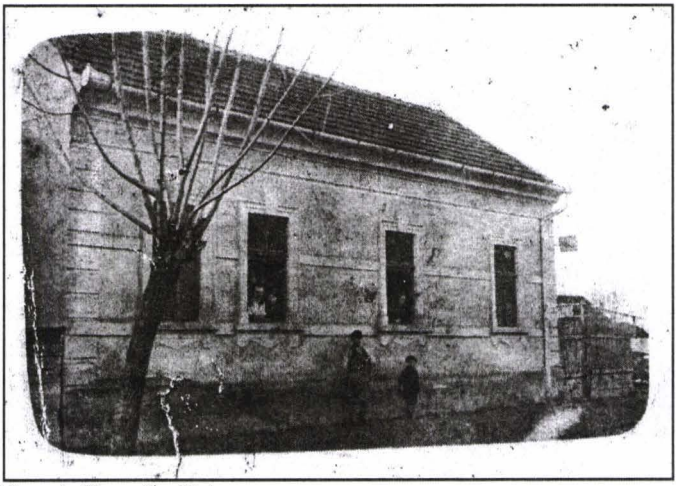

Foto 4. Casa din Şiria

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 5. Atelierul din Şiria

Foto 6. Iren cu colegele la Notre Dame în 1941

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 7. Manase Ghinga la Şcoala Iosif Vulcan

Foto 8. Manase Ghinga, comandant de cercetaşi, 10 mai 1935

https://biblioteca-digitala.ro

30

ROMANIA

MINISTERUL EDUCAȚIUNII NAȚIONALE

Școala primară de Stat no. 22 din Comuna Arad Județul Arad

FOAIE CALIFICATIVA

(Certificat școlar de absolvirea ciclului primar complet)

Elev Ghingă Manasie născut în anul 1925 luna Iulie ziua 16 în comuna Chier jud. Arad [redacted] de naționalitate română religie crest. ort. fi d-lui Ghinga Manasie de profesiune agricult[redacted] a absolvit în anul ... ciclul primar complet (șapte clase) cu media generală 9,79 fiind clasificat 1-ul dintre 40 elevi absolvent-ul având în fiecare an școlar următoarea situație școlară însoțită de fișa psiho-fizică.

Grupe	Materiile de învățământ	I-a	II-a	III-a	IV-a	V-a	VI-a	VII-a	Mediile dela examenul de absolvire: materii	grup
Educația Sănătății	Anatomia și igiena								10	10
	Deprinderi igienice sport și gimnastică								10	
Educația M... Științifică	Geografia								9	9,33
	[illegible]								9	
	Șt. fizico-chimice								9	
	Matematica								10	
Practică	Lucru de mână								10	10
	Practica agricolă									
Literară	Istoria								9	9
	Limba română								9	
Educația artistică	Lectură, recitări frumoase dialoguri, teatru școlar								9	9,75
	Cântul								10	
	Desenul								10	
	Scrierea frumoasă								10	
Educația Morală și Religioasă	Datoriile omului și cetățeanului								9	9,33
	Religia								9	
	Purtarea								10	
	Frecventarea									
	(în litere)	Opt și treizeci și nouă	Opt și șaizeci	Șapte și șaizeci	Opt și patru sutimi	Opt și treizeci și trei	Opt și nouăzeci și șapte	Nouă și treizeci și șapte		
	(în cifre)	8,39	8,60	7,60	8,04	8,33	8,97	9,37		
	Mediile generale anuale								9,79	

PROFILUL PSIHOLOGIC

	Funcțiunile și caracteristicele psihice	Foarte slab(ă)	Slab(ă)	Potrivit(ă)	Bun(ă) (mare)	Foarte bun(ă) Foarte mare
Inteligența	Practică					
	Teoretică					
Atenția	Distributivă					
	Concentrată					
	Memoria					
	Imaginația					
COMPORTAMENTUL	Impresionabil					
	Combativ					
	Impulsiv					
	Sugestibil					
	Comunicativ					
	Sociabil					
	Ambițios					
	Sincer					
	Încăpățânat					
	Arogant					
	Conștiincios					
	Sârguincios					
	Perseverent					
	Simțul dreptății					
	Capacitatea de muncă psihică					
	Capacitatea de muncă fizică					
	Rezistența de oboseală psihică					
	Rezistența de oboseală fizică					
	Se recreiază					

Această foaie calificativă s'a eliberat după matricola No. 2 anul școlar 1938/1939 pagina No. 42 No. matricular 238.

No. 271 anul 1939 luna Noemb. ziua 26

L. S.

DIRECTOR, [signature]

Absolvent, ...

(Fișa antropometrică și medicală pe verso)

Foto 9. Certificatul de absolvire a 7 clase al lui Manase Ghinga

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 10. Kraft Iohann senior, 20 decembrie 1943

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 11. Manase Ghiga
în toamna anului 1944

Foto 12.
Iren şi Manase Ghinga
cu familia

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 13.
Iren şi Manase Ghinga
în 1946

ROMÂNIA

MINISTERUL MUNCII
DIRECȚIA GENERALĂ A MUNCII

Vizat pentru neschimbare
Arad, la 10 APR. 1947
Notar

CARTE DE LUCRĂTOR

Nr. 387/47

Pentru meseria de croitor bărbătesc, liberată D. Ghinga Manasie, născut în anul 1925, luna Iulie, ziua 16, comuna Chiet, județul Arad, pe baza examenului depus ~~astelor prezentate~~ și a procesului-verbal nr. 663 din 19 mai 1947, al Comisiunii de calificare profesională din comuna Arad, județul Arad, în conformitate cu Legea pentru pregătirea profesională și exercitarea meseriilor.

Astăzi, în Arad, ziua 20 luna Mai, 1947.

CAMERA DE MUNCĂ DIN Arad

PREȘEDINTE,

Secretar,

Semnătura posesorului,
Manasie Ghinga

domiciliat în comuna Arad
Str. ~~[illegible]~~ Sagiuna nr. 96, județul
Nr. 2319/47

Foto 14. Cartea de lucrător a lui Manase Ghinga, 1947

https://biblioteca-digitala.ro

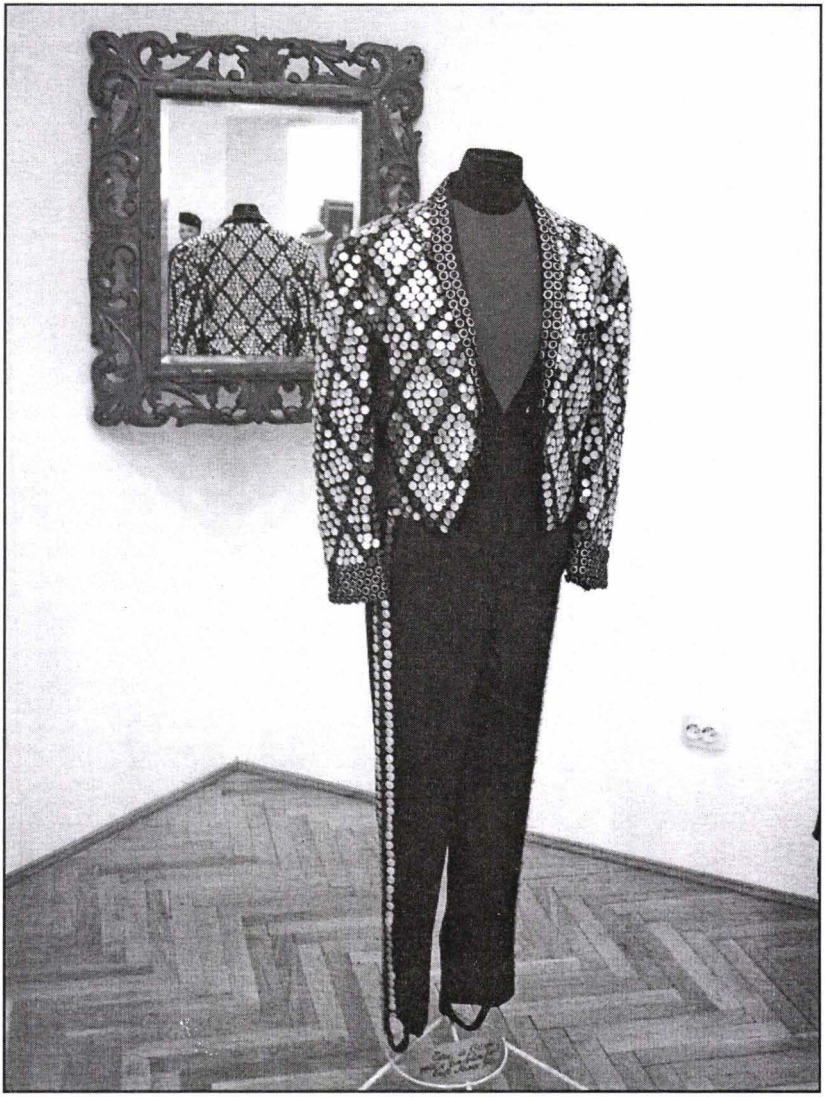

Foto 15. Costumul purtat de Dan Spătaru

https://biblioteca-digitala.ro

Ajuns acasă, unde toți erau îngrijorați, primele cuvinte ce le-a spus când și-a văzut soția au fost: „dacă voi avea ocazia să ies vreodată din această țară, nu mă mai întorc". Cele spus atunci nu s-au concretizat, deși din a doua jumătate a deceniului șapte al secolului XX, Manase Ghinga a reprezentat țara la diferite Festivaluri de modă, ce-i drept, din țările Lagărului socialist. Abia mai târziu ajunge în vizită chiar în SUA, Franța, Germania, etc.

Ridicarea lui Manase Ghinga de securitate nu a avut urmări, el continuând să-și desfășoare activitatea la aceeași unitate unde ajunsese șef.

Anii trec, Manase Ghinga îl pierde în 1959 tatăl , apoi mamă, astfel că, ne având copii, atenția sa se concentrează asupra muncii. Harnic și inventiv Manase Ghinga își atrage o clientelă numeroasă și diversificată, de la boema locală, precum actori, pictori, ziariști, studenți până la persoane cu funcții politico-administrative pe plan local, inclusiv foștii inchizitori.

În perioada care a urmat l-a cunoscut pe actorul Hanibal Teodorescu și pe pictorul Sever Frențiu, între ei stabilindu-se o prietenie durabilă. Aceasta a continuat și după plecarea lui Sever Frențiu la București și a lui Hanibal Teodorescu la Baia Mare. Pe parcursul anilor în sfera de prieteni a lui Manase Ghinga intră și actorul, Ștefan Bănică senior și interpretul de muzică ușoară, Dan Spătaru.

Deși departe unii de alții, prietenia lor a dăinuit până la trecerea în neființă a acestora, mărturie rămânând fotografiile, felicitările și scrisorile trimise de cei doi cântăreți, inclusiv din lumea largă, când erau în turneu.[10]

Impunându-se profesional, prin premiile câștigate la concursuri de îmbrăcăminte, cum este cel din 7-10 martie 1963, când i se conferă locul III pe țară pentru creația, costum de vară pentru bărbați[11], cât și prin numeroasa clientelă, unitatea unde a lucrat Manase Ghinga împreună cu Ciontea Sandor a fost ridicată, în anul 1963 la rang de

https://biblioteca-digitala.ro

Casă de modă cu tarifele aferente, la fel cu unitatea Szilaghi-Sechter de pe B-dul Revoluției.

În anul 1964 i s-a conferit lui Manase Ghinga medalia muncii iar din 1965 până în 1970 a condus cursurile de specializare, organizate la Arad, pentru șefii de unități de croitorie din întreaga țară.

Concursurile de modă organizate de UCECOM au continuat și în anii următori, iar în faza finală a unui astfel de concurs care s-a desfășurat în capitală, în anul 1966, Aradul, care a prezentat 56 de modele executate din nou de Manase Ghinga, a obținut un premiu. Iată ce scria printre altele A.Darie în articolul „Calitate, productivitate, bună deservire" apărut în ziarul Flacăra Roșie din vara aceluiași an..."*sacoul bărbătesc*[12] *conceput de Manase Ghinga de la unitatea nr.5 din Arad a Cooperativei Artex ce reprezenta o linie elegantă, modernă și este executat impecabil a obținut locul III pe țară.*"

Dornic de mai bine Manase Ghinga a început să organizeze în Arad, în incinta Palatului Cultural, „Parada modei" ,cum a fost și cea din anul 1968.

În cadrul acestor parade, de mare ajutor i-a fost bunul său amic, actorul Hanibal Teodorescu. De asemenea, cele învățate la școala de dans s-au dovedit de folos acum, Manase Ghinga, devenind, pe lângă creator și organizator, și manechin, învățându-i și pe alții cum să poarte o haină și cum să se miște când prezintă o toaletă sau un costum.

Aceste parade ale modei, organizate de Manase Ghinga au fost gustate de publicul arădean, care, scăpat parcă de un vis urât reprezentat de perioada anilor 50, încearcă să se întoarcă la cunoscuta eleganță din trecut.[13]

Succesele din țară ale lui Manase Ghinga continuă pe plan extern, realizările sale fiind premiate în cadrul unor Festivaluri de modă[14] din țări ca Ungaria, Germania Democrată, Cehoslovacia, etc.

https://biblioteca-digitala.ro

În urma unei generoase donații făcute Complexului Muzeal Arad de către familia Iren și Manase Ghinga, piesele de îmbrăcăminte au fost expuse și vor putea fi văzute periodic de arădeni și iubitorii de frumos, în cadrul unor expoziții temporare,[15] atracția donației fiind un original costum compus din 5500 de nasturi, pe care cântărețul român Dan Spătaru l-a purtat la Festivalul de muzică ușoară de la Havana.[16](foto 15)

Ajuns la vârsta pensionarii, Manase Ghinga, maestru și arbitru al modei, a mai activat 5 ani în, ca șef de unitate la Casa de modă „Venus", ghidându-se după același dicton, care i-a călăuzit întreaga carieră: „Nu se poate și așa. Se poate ***numai așa***" .

Note

[1] Informațiile ce privesc această parte a lucrării se bazează pe fotografii de familie și relatările lui Iren (născută Kraft) și Manase Ghinga

[2] Aceasta funcționa în Palatul Neuman, pe latura sudică din curtea interioară

[3] Ministerul Educației Naționale „Foaie calificativă" nr. 271, 1939, noimbrie 26 în colecția Complexului Muzeal Arad, fondul Manase Ghinga

[4] Carte de lucrător nr. 387/1947, în colecția Complexului Muzeal Arad, fond Manase Ghinga.

[5] Cu ocazia paradei din 9 mai 1945 când au fost purtate steaguri românești, sovietice, americane și engleze, Manase Ghinga a cerut să ducă steagul american, lăudându-se totodată că are rude acolo, deși nu le-a văzut niciodata, acestea fiind plecate înainte de 1918. Cele spuse atunci se vede că au fost reținute așa că, după 30.12.1947, el a avut deja dosar, mai ales că rudele sale erau persoane publice. Este vorba de un frate al mamei sale Teodor Faur, căsătorit în SUA cu fiica reverendului Igrișan din Detroit, statul Michigan, ajuns ulterior reverend al unei biserici baptiste și de, vărul său primar, fiul unei surori al mamei sale căsătorită Lucaciu. Urmare a rezultatelor obținute, Lucaciu junior ajunge reverend al bisericii baptiste, postură din care inițiază și activează intens în vederea construirii celei mai mari și impunătoare biserici române baptiste din Statele Unite și Canada, devenind pastorul primei biserici baptiste române din Detroit, Michigan. Concomitent cu activitatea de reverend Lucaciu desfășoară și o bogată activitate didactică, fiind profesor asistent la Christian Center Institute din Indiana Harbour, Statul Indiana, iar timp de 15 ani capelanul Corului de

https://biblioteca-digitala.ro

Aviație din statul Michigan, având gradul de maior. Totodată acesta activează și în domeniul mass-media fiind inițiatorul celei dintâi emisiuni de-o oră de Radio în limba română, din lume, emisiune ce s-a păstrat până astăzi. Mai multe date în „The Christian", octomber-november 1978, Cleveland, Ohio, număr festiv, p.5, 6 și „Luminatorul", august-septembrie 1978, Cleveland, Ohio, nr.8, 9, p.2, 3.

[6] Slt. Udroiu Ioan, „Campionatele militare arădene de ping-pong", în Sportul popular, anul1948; G. Grui, „Campionatul de ping-pong al Aradului" în Sportul popular, 1949.

[7] Livretul miliatr se află la Complexul Muzeal Arad, fond Manase Ghinga.

[8] „Instalarea primelor comisii sportive la Arad", în Sportul popular, nr. XI, 1949.

[9] Buda Bujor, „Dosarul cu pete", Arad, 1998, p. 9-13

[10] Amintitele fotografii, felicitări și scrisori se află în colecția C. M.A., fond Manase Ghinga

[11] Diploma se află în colecția C.M.A., fond Manase Ghinga; „Rezultatul concursului de modă, de îmbrăcăminte pentru sezonul primăvară -vară" în Viața cooperativei meșteșugărești, București, 1964; „Estetic și util", în Flacăra Roșie, Arad, 10 martie 1964

[12] Sacoul se află în colecția C M.A., fond Manase Ghinga

[13] Lanevschi Gheorghe, „Aradul vremurilor de mult apuse", Cluj, 2005.

[14] Idem, „Moda secolelor XVIII-XXIoglindită în colecțiile muzeului arădean", Arad, 2004, p. 13

[15] Obiecte din donația Iren și Manase Ghinga au fost prezentate în cadrul expozițiilor organizate de Gheorghe Lanevschi și anume: „Moda secolelor XVIII-XXI oglindită în colecțiile muzeului arădean" în luna mai 2004 și „Donații și donatori arădeni ai perioadei 1992-2005" din noiembrie 2005, vernisajul acestei expoziții având loc la o zi după decesul doamnei Iren Ghinga.

[16] Lanevschi Gheorghe „Moda secolelor XVIII-XXI oglindită în colecțiile muzeului arădean", Arad, 2004, p. 41

https://biblioteca-digitala.ro

THE DESTINY OF THE KRAFT JOHANN AND MANASE GHINGA UNDER THREE ADMINISTRATIONS

Abstract

The author tells the story of the Germans manufacturer Johann Kraft from Siria during three generations under a few administrations. The youngest child of Johann Kraft, Iren, became a tailor. She married to the famous designer from Arad Manase Ghinga, who won with his male costumes collection a lot of international prizes.

https://biblioteca-digitala.ro

ARHITECTURA ECLEZIASTICĂ ORTODOXĂ DIN UNGARIA DIN SECOLUL AL XVIII-LEA
Păstrarea tradițiilor în mediu străin

Nagy Márta, Debrecen(Hu)

În Ungaria actuală construcția de biserici ortodoxe se leagă de confesiunile minorităților naționale. Începând cu secolul al XIV-lea şi până la jumătatea sec. al XX-lea sârbii, românii, grecii şi bulgarii au sosit în mai multe valuri, în cel mai mare număr ca urmare a decretului împăratului Leopold I., în care face apel la popoarele vecine să se aşeze în țara rămasă nelocuită în perioada turcească[1]. Sârbii au sosit în cel mai mare număr[2], apoi la începutul secolului al XVIII-lea şi români (care s-au stabilit cu precădere în Bihor şi zona Hajdú[3]), iar din Macedonia macedovlahi[4], dar şi greci. Cei colonizați în mediul creştin de tip occidental şi majoritar maghiar s-au găsit într-un sistem de cutume şi într-un cadru politic, etnic, lingvistic, cultural şi religios străin de cel de acasă. Cadrul religios apare deosebit doar în parte, căci obiectul credinței, dogmele principale sunt identice, diferența constă doar în modul de practicare a cultului. Acesta a fost foarte greu sau deloc acceptat de mediul majoritar, un exemplu în acest sens fiind „înmormântarea cu sicriu deschis",[5] sau construcția de biserici ortodoxe în stil bizantin, care se leagă şi de subiectul lucrării noastre.

Ortodocşii din Ungaria şi-au construit majoritatea bisericilor pe parcursul secolului al XVIII-lea. Acest lucru se datorează faptului că - după cum am putut vedea mai sus - au sosit în țară chiar în această perioadă, pe de altă parte, acesta a fost momentul din care a fost posibil să-şi construiască bisericile din material durabil[6]. Programul de construcții, inițiat de sârbii colonizați în 1690, a fost susținut în prima treime a secolului de către episcopul sârb de la Buda, Vasilije Dimitrijević. Construcțiile puteau fi finalizate într-un cadru foarte riguros. La începutul secolului, prin dispoziția lui Leopold Kollonich[7], curtea

https://biblioteca-digitala.ro

de la Viena a hotărât că, sârbii care au locuit pe teritoriul Imperiului şi înainte de perioada turcească nu au voie să-şi înalţe biserici după propriul plac, iar în localităţile noi pot fi construite doar asemenea biserici care, în caz de necesitate, pot fi cu uşurinţă transformate pentru cei de rit catolic. Formularea *în caz de necesitate,* mai mult ca sigur se referea la abandonarea bisericilor în urma reîntoarcerii acasă sau asimilării sârbilor de către biserică şi majoritatea maghiară. Dispoziţiile de mai sus însemnau deci, că aceşti colonişti nu aveau voie să-şi construiască biserici cu plan central şi cupolă, după propriile tradiţii. Acest lucru probabil nu i-a deranjat pe conducătorii ecleziastici, căci în Mitropolia de la Karlowitz, în urma iniţiativei mitropolitului Pavle Nenadović, a început să fie acceptat şi chiar susţinut stilul baroc rusesc-ucrainian[8]. Cercurile conducătoare ecleziastice motivau apropierea de stilul baroc rusesc-ucrainian prin faptul că, supravieţuirea sârbilor, ajunşi într-o regiune central-europeană în urma migraţiei din 1690, putea fi posibilă doar în măsura în care se acomodau la noul mediu. Una din modalităţile acestei acomodări a fost considerată preluarea formelor baroce ale artei ecleziastice ucrainene contemporane, care a preluat anumite elemente baroce occidentale[9]. Se avea în considerare pictura religioasă în primul rând, dar cele mai înalte cercuri ecleziastice conducătoare susţineau înnoirea şi „reîmprospătarea" tuturor domeniilor artei ecleziastice, ba chiar şi a întregii culturi.

Printre bisericile baroce construite în secolul al XVIII-lea există totuşi o excepţie, şi anume biserica mănăstirească de la Grábóc. Aceasta este o construcţie cu cupolă, de caracter bizantin, dar care reflectă şi tradiţii medievale sârbe[10] (foto. 1). Această construcţie nu este prima, în 1587 în acest loc se înălţa deja o biserică de piatră, construită de către călugării de la mănăstirea Dragovič din Dalmaţia, stabiliţi aici.[11] Biserica a fost distrusă şi reconstruită în repetate rânduri. La 1 februarie 1736, Maxim, egumenul mănăstirii, a cerut permisiune pentru reînnoirea bisericii[12], însă comunitatea, în locul reînnoirii, a început înălţarea unei

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 1. - Biserica Sfântul Arhanghel Mihail, Grábác, 1741

biserici noi, construind-o în jurul bisericii vechi, încă funcţională[13]. La 1738 biserica veche a fost demolată, iar cea nouă, fără turn, a fost terminată în 1741[14].

Biserica se împarte în trei unităţi planimetrice.

Unitatea estică constă din altarul cu închidere semicirculară, acoperit cu o semicalotă şi boltă semicilindrică. Împărţirea în trei, în exterior a altarului este o reminiscenţă a închiderii de tip triconc.

A doua unitate o reprezintă nava, acoperită cu o cupolă pe pandantivi şi decorată cu turnuleţe. Pe latura nordică şi sudică a navei se află două ieşinduri, cu închidere dreaptă, care, împreună cu altarul, amintesc de planul treflat al arhitecturii moraviene din secolele XIV-XV.

Prelungirea spre vest a navei reprezintă pronaosul acoperit cu boltă semicilindrică. Partea inferioară a turnului de vest este deschisă şi se numeşte exonartex, fiind un element frecvent ale bisericilor medievale sârbeşti (Ziča, Mileševo[15]).

Biserica probabil a fost construită luându-se în considerare caracteristicile planimetrice ale construcţiei precedente. În cazul bisericilor sârbeşti din Fruška Gora şi Banat, construite în secolul al XVIII-lea – majoritatea pe fundaţii de secol XVI.- se aveau în vedere

https://biblioteca-digitala.ro

principii planimetrice asemănătoare[16]. Cea mai nordică şi mai târzie manifestare a acestui tip de construcţie este biserica din Grábóc, având hramul arhanghelului Mihail.

Construirea bisericii mănăstireşti de la Grábóc arată că, în măsura posibilităţilor, comunitatea constructoare ţinea la tradiţiile autohtone generaţii la rând, chiar şi după 150 de ani[17]. Acest lucru poate fi explicat prin gustul conservator, prin ataşamentul comunităţii mănăstireşti faţă de tradiţii. Realizarea s-a datorat dibăciei lor. Comunitatea şi-a ridicat biserica evitând dispoziţiile în vigoare, dispunând doar de permisiunea reînnoirii acesteia. Probabil acesta era singurul mod de construire a unei biserici, după tradiţii autohtone. Putem deduce acest lucru şi în cazul grecilor de la Miskolc care, cu decenii mai târziu, la 1794 au cerut permisiune de la Consiliul Orăşenesc pentru construirea unei biserici mari, cu cupolă centrală, fiind însă refuzaţi[18].

În aceşti ani îşi reconstruiesc sârbii din Szentendre bisericile din lemn, ridicate în grabă după ce s-au refugiat: la 1741 biserica Preobraženska[19], la 1754 biserica Blagoveštenska[20], la 1759 biserica Požarevačka [21], dar în această perioadă este ridicată şi biserica sârbească de la Esztergom (1768)[22]. Acestea sunt construcţii impozante, cu caracter urban[23], dar printre ele se poate regăsi şi un alt tip de biserici ortodoxe din Ungaria secolului al XVIII-lea – biserica Opavačka de la 1746[24] -, care seamănă cu bisericile baroce săteşti, mai modeste.

Dispunem de foarte puţine informaţii cu privire la arhitecţii acestor clădiri. Cei pe care îi cunoaştem nominal - spre deosebire de sculptorii şi pictorii de icoane chemaţi din ţara natală - sunt meşteri locali, neortodocşi, Mayerhoffer András[25], Povolni János[26], Jung József şi Rábl Károly[27] etc.

Biserica cu hramul Sf. Nicolae de la Szentendre este cunoscută sub denumirea de Opavačka, cea cu hramul arhanghelului Mihail, Požarevačka, iar catedrala arhiepiscopală, ridicată în cinstea Adormirii

https://biblioteca-digitala.ro

Mariei, Beogradska. Motivul pentru care bisericile poartă numele localităților autohtone (Opovó, Požarevac, Belgrad) este faptul că, au fost construite de refugiați veniți din așezările respective. Iar faptul că, în limbajul popular se folosește toponimul în detrimentul titulaturii, exprimă atașamentul față de patria mamă.

De regulă, bisericile noi au fost ridicate lângă acelea vechi: *„Ова црква сазидана године 1746 а лево од ње стајала стара црква коју смо саградили од дрвета 1692"* (Această biserică a fost ridicată în 1746, în stânga căreia stătea cea veche, construită din lemn la 1692) - ne relatează o însemnare din inventarul bisericii Opavačka de la Szentendre[28]. Mai frecvent însă - în mod asemănător cu cea de la Grabóc – au fost construite peste biserica anterioară, ca și în cazul bisericii Beogradska de la Szentendre[29] sau a bisericii de la Székesfehérvár[30].

Construcția de biserici, în concepția lui Eliade, este un fel de *întemeiere a lumii*, în urma căreia individul și comunitatea iese din sfera profanului și se transformă calitativ, se sfințește, iar prin locul sfânt se manifestă sacrul[31]. Locul primei biserici este deci un loc sfințit, temeliile sunt purtătoarele sacrului, în consecință construcțiile noi au fost ridicate peste sau în apropierea celor vechi.

De regulă, autohtonii nu agreau construirea bisericilor ortodoxe, ba mai mult, unde puteau, îi și împiedicau pe ortodocși să facă acest lucru.

Turnul de lemn al bisericii de chirpici a sârbilor din Székesfehérvár, datând încă din timpuri premergătoare perioadei turcești, s-a deteriorat, ca urmare - ajungând în posesia permisiunii – la 1723 sârbii s-au apucat de reconstruirea acestuia. *„Iezuiții din Fehérvár au stopat construcțiile amenințându-i că, în cazul în care aceștia continuă lucrările, le vor distruge biserica până la pământ"*[32].

În 1733 preotul paroh iezuit a oprit și construcția unei biserici în material durabil, iar în 1756 comunitatea iezuită a protestat împotriva

https://biblioteca-digitala.ro

adăugirii unui turn la corpul bisericii existente. Comunitatea ecleziastică însă, a apelat la Consiliul Orăşenesc şi cu ajutorul *„rugăminţii repetate al mitropolitului pravoslav, a dobândit mila şi permisiunea pentru ridicarea clădirii (a turnului)"*[33].

În 1765 sârbii de la Esztergom au dorit să reînnoiască şi să înzestreze biserica, ridicată la 1711, cu un turn. Autorităţile locale au refuzat cererea lor, astfel că mitropolitul Pavle Nenadović a apelat la regină. În decretul din 17 iulie 1765, Maria Tereza menţionează că opunerea magistraturii orăşeneşti faţă de planurile sârbilor stă în contradicţie cu privilegiile din Ungaria ale acestora, ca urmare le aprobă cererea.[34]

Până la urmă, autorităţile locale nu au reuşit să-i împiedice pe ortodocşi în construcţia de biserici, dar au reuşit să tragă de timp.

Un exemplu ilustrativ în acest sens este reconstrucţia bisericii rasciene de la Eger, în cazul căreia constructorii au aşteptat 18 ani pentru primirea permisiunii.

Arhiepiscopul de Eger, susţinut de autorităţile locale, a refuzat mult timp refacerea acoperişului distrus al bisericii, iar în urma eşecului de a-i convinge pe rascieni să treacă la uniaţie, a confiscat şi clopotul. În final, vizita din 17-19 octombrie 1784 a împăratului Iosif II. a pus capăt disputei îndelungate. Convingându-se la faţa locului, de starea precară a bisericii, şi-a dat permisiunea pentru începerea lucrărilor[35].

Caracteristic bisericilor construite pe la mijlocul secolului este că, în momentul construirii acestora, autorităţile nu permiteau ridicarea turnurilor, în modul acesta dorind să diferenţieze lăcaşele de cult ortodoxe de bisericile catolice de stil asemănător. De exemplu, turnul bisericii Preobraženska construită la Szentendre la 1741 a fost ridicat doar în 1778[36], biserica sârbească de la Mohács a fost clădită în 1752, turnul acesteia însă doar în ultima treime a secolului al XVIII-lea[37], cel al bisericii din 1759 de la Szekcső datează din 1795[38], iar în cazul bisericii de la Grábóc turnul a fost adăugat doar în 1761, după douăzeci

https://biblioteca-digitala.ro

de ani de la construirea navei[39]. În general, turnurile au putut fi construite după intrarea în vigoare a Decretului de toleranță, însă biserica de la Hódmezővásárhely, chiar şi la 1786, n-a putut fi terminată decât cu turn de lemn[40].

Renumitul Decret de Toleranță, dat de împăratul Iosif II. în 1781, a ridicat religiile imperiului la rangul celei catolice majoritare. Clauza de închidere[41] a permis construirea bisericilor şi pentru cei necatolici, dar cu anumite restricții. Potrivit acestora, bisericile nu puteau fi plasate în spații deschise şi nu puteau fi nici pompoase, trebuia respectat stilul arhitectonic contemporan din Imperiu.

În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, luând în considerare aceste principii, alături de sârbi au început construcțiile şi românii[42] şi grecii[43]. Ei şi-au ridicat bisericile în curți, potrivit stilurilor arhitecturii creştine occidentale, dominând variantele mai modeste ale acestui tip. Anton Pilgram a fost cel care a implementat acest tip de construcție[44], care a fost şi forma cea mai frecventă a bisericilor catolice săteşti de stil baroc. Bisericile sală, împărțite în cele trei unități planimetrice (altar,naos, pronaos) şi prevăzute cu turn, erau construite în stil baroc (Szentes 1786[45] /foto. 2/, Békés 1788, Karcag 1789[46]), baroc târziu (Körösszakál 1788, Zsáka 1791) sau copf (Dunafödvár 1787[47], biserica grecească de la Pesta 1798[48],Eger1786[49], Hódmezővásárhely 1786[50], Tokaj, anii 1790 etc.).

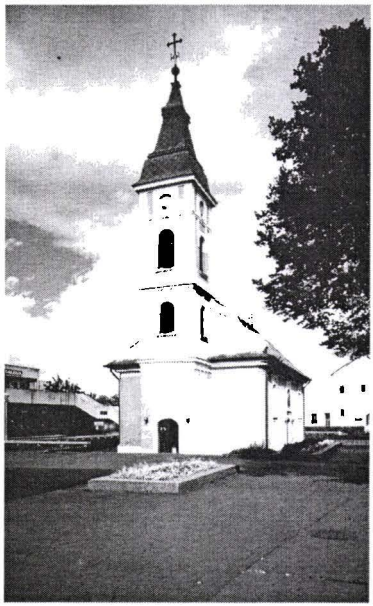

Foto 2. Biserica Sf. Nicolae - Szentes, 1786

https://biblioteca-digitala.ro

Conform documentelor vremii, în această perioadă populația autohtonă nu mai protestează împotriva construirii de biserici ortodoxe. Orașul Karcag, spre exemplu, recunoaște nevoia grecilor pentru ridicarea unei biserici. Se formulează astfel: „*respectând Legile țării, noi nu protestăm împotriva construirii unei Biserici cu Turn, de către Grecii comercianți din acest Loc*"[51].

În scrisoarea trimisă episcopului de Buda, comunitatea ecleziastică, ținând de biserica Ćiprovačka, cerea permisiunea pentru reînnoirea completă a acesteia. Din documentul atașat acestei cereri reiese că Magistratura locală este de acord cu necesitatea construirii unei biserici noi[52].

Permiterea ridicării bisericii grecești de la Pesta atrage atenția asupra unui alt aspect al construcțiilor de biserici. Comunitatea greco-macedovlahă de aici a frecventat o perioadă îndelungată biserica sârbilor. În 1788 au hotărât construirea unei biserici noi, unde să-și poată oficia slujbele în limba maternă. Comunitatea ecleziastică grecească intra sub autoritatea episcopului sârb. Episcopul Stefan Stratimirović a refuzat cererea grecilor, la fel s-a pronunțat și arhiepiscopul Mojise Putnik, fiind sfătuit de Consiliul Orășenesc. El a declarat că, grecii „*își pot practica liber cultul și în biserica sârbească, deoarece ritualurile sunt identice, iar mulți cunosc și limba. Cei care nu înțeleg limba sârbă, cu timpul o vor învăța, astfel că urmașii lor își vor abandona limba maternă și vor fi asimilați, ca și în cazul altor orașe*"[53]. Consiliul a desemnat o persoană pentru clarificarea situației. Acesta, în raportul său, și-a manifestat nedumerirea în legătură cu refuzarea cererii comunității, care era alcătuită din 179 de familii și 620 de suflete[54]. În cele din urmă, în ciuda opoziției repetate a episcopului, în data de 27 noiembrie 1789 Consiliul Orășenesc le-a dat grecilor permisiunea pentru construirea bisericii[55].

Acest caz este foarte grăitor. Pe de o parte, ne arată că folosirea limbii materne este un mod de păstrare al identității naționale, lucru recunoscut din instinct de către comunitatea grecească. Pe de altă parte

https://biblioteca-digitala.ro

atrage atenția asupra legăturii strânse dintre religie şi limba maternă - cei doi pilaştri ai identității naționale. În continuare ne mai arată divergențele din cadrul diasporei ortodoxe, aparent unitare, lupta - chiar şi în detrimentul celuilalt - pentru păstrarea identității naționale. Este evident şi faptul că, mediul majoritar - ținând piept fraților în credință ai grecilor - nu au stat în calea construcțiilor de biserici.

La prima vedere, construcțiile bisericeşti ortodoxe nu se deosebesc de bisericile săteşti contemporane, ridicate pentru catolici. Însă, ele dezvăluie observatorului atent identitatea constructorilor. Un astfel de indiciu este orientarea riguroasă către est[56]. Bisericile au o intrare principală, chiar sub turnul de vest, dar şi una secundară pe latura sudică. Aceasta din urmă era folosită de către bărbați pentru pătrunderea în sectorul navei, rezervat lor. Acestui lucru i se atribuia o importanță deosebită, ilustrat de cazul bisericii sârbe, ridicată la Eger în 1711, reînnoită în anii 1767-68, moment în care au realizat şi poarta sudică, atât de importantă din punct de vedere liturghic[57].

Pe lângă aceste caracteristici ortodoxe generale, bisericile sârbeşti dispun şi de anumite elemente care sunt străine bisericilor greceşti şi româneşti. Un astfel de element este caracterul deschis al părții inferioare a turnului vestic, pridvorul exterior, exonartexul (biserica Preobraženska de la Szentendre, Majs /foto 3/ etc.). Au fost cazuri în care latura nordică şi sudică a exonarhexului a fost ulterior zidită (Beremend, Dunaszekő, Siklós etc.).

În cazul bisericilor sârbeşti se poate observa tripartiția peretelui exterior al altarului, având închiderile drepte (de exemplu la Hódmezővásárhely /foto. 4/) - imitație a închiderilor altarelor de tip triconc de la Athos, dar este şi caracteristica arhitecturii moraviene (de exemplu peretele tripartit a altarului de la Grábóc). Aceste spații, respectiv cea de pe latura nordică îngloba proscomidia, iar cea de pe latura sudică diaconiconul[58].

O reminiscență a tipului de altar triconc medieval poate fi observată la bisericile Beogradska şi Ćiprovačka de la Szentendre: pe

https://biblioteca-digitala.ro

Foto 3. Biserica Sf. Paraschiva, Majs, 1781

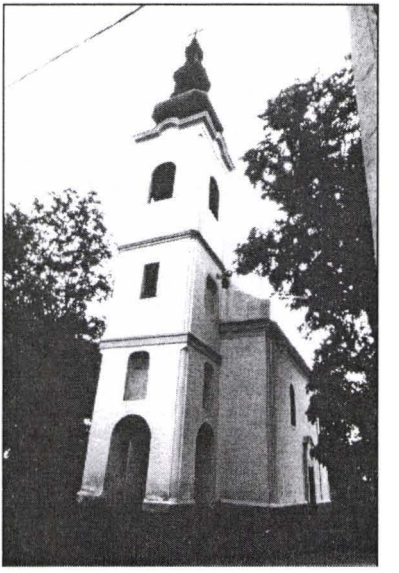

Foto 4. Biserica Naşterea Maicii Domnului, Hódmezővásárhey, 1786

latura nordică şi sudică nava este prevăzută cu câte o absidă cu închidere în formă de mâner de coş care, împreună cu altarul semicircular, aduc aminte de planul triconc (foto. 5). În aceste două anexe erau aşezate stranele cântăreţilor bisericeşti (cantori).

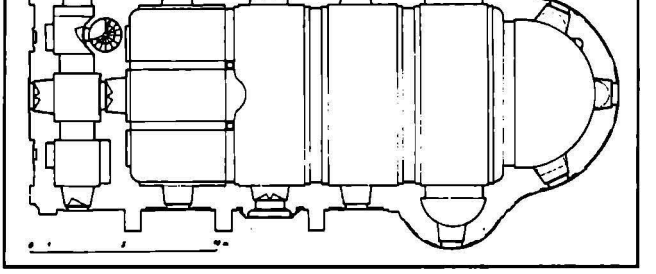

Foto 5. Catedrala Beogradska. Szentendre, 1764.

https://biblioteca-digitala.ro

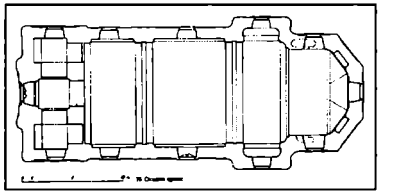

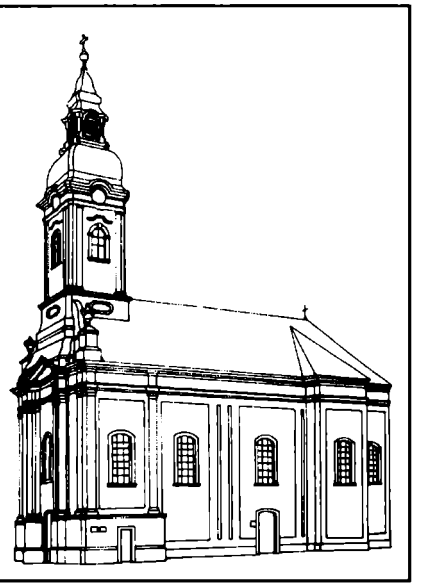

Foto 6. Biserica Sf. Nicolae.
Szeged, 1778.

Aceeaşi menire avea să slujească şi o altă variantă planimetrică, vizibilă şi în exterior: pe latura nordică şi sudică, înaintea altarului, bisericile de la Szeged (foto. 6), Mohács, Majs şi Szőreg dispun de câte o absidă cu închidere dreaptă, după modelul altarului, cu rol liturghic. Aceste spaţii-anexe adăposteau corul, cu numărul de membri în creştere şi stranele cantorilor. Ele sunt prezente şi în cazul bisericii de la Szekcső, însă apar doar în interior, lipsind din punct de vedere planimetric în exterior.

Diaspora ortodoxă din Ungaria era constituită din mai multe naţionalităţi. În comparaţie cu mediul creştin occidental majoritar, datorită formelor identice de practicare a cultului şi asemănării culturii constituită pe baze bizantine, diaspora părea din exterior unitară. În cadrul comunităţii, însă, îşi păstrau trăsăturile naţionale, manifestate prin exonartexul, planul triconc şi altarul tripartit al bisericilor sârbeşti. În cazul bisericilor contemporane greceşti sau româneşti aceste caracteristici nu pot fi observate.

https://biblioteca-digitala.ro

În amenajarea interioarelor bisericilor pot fi de asemenea regăsite elemente de tradiție răsăriteană. Bisericile de lemn, construite în zona Hajdú şi Bihor la începutul secolului al XVIII-lea de către coloniştii românii, au stat în picioare până prin anii 1780[59].

Reminiscențele modului de boltire al acestora pot fi regăsite la bisericile reconstruite în piatră în ultimele decenii ale secolului, care aveau boltă turtită. Ca exemplu în acest sens poate fi amintită biserica de la Vekerd, cu bolta realizată din lemn (foto. 7). Această tradiție era într-atât de puternică, încât şi boltele tencuite ale bisericilor din Körösszegapáti şi Körösszakál[60] au fost realizate în acest fel.

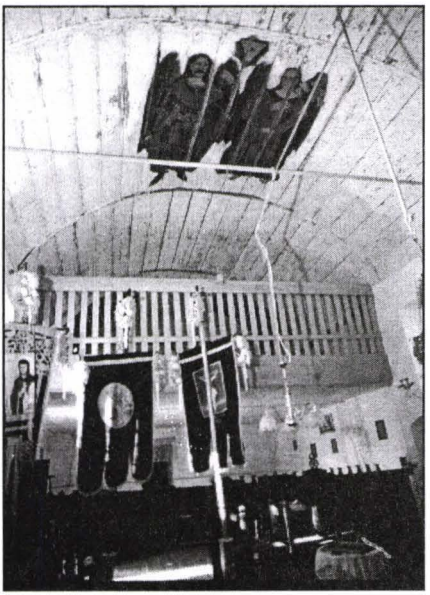

Foto 7. Biserica arhaghelilor Sf. Mihail şi Gavril. Vekerd, sfârşitul secoluluiXVIII.

În această perioadă, în legătură cu construcțiile ortodoxe, a apărut, desigur, şi ideea ridicării unor biserici de tradiție bizantină, având cupole. Grecii de la Miskolc visau la construirea unei biserici cu plan central şi cupolă monumentală, însă din proiectul lor s-a păstrat doar planul realizat în 1794[61], comunitatea neprimind permisiunea pentru construcție.

Constructorii sârbi de la Székesfehérvár au ales altă cale pentru a se apropia de bisericile de tradiție autohtonă. În 1780[62], sub acoperişul în două ape al bisericii-sală de stil baroc, cu turn şi absidă semicirculară, au ascuns trei cupole[63], astfel *„acest mod de realizare a învelitoarei o include în tipul bisericilor bizantine târzii, cu trei cupole ascunse sub acoperiş"*[64].

https://biblioteca-digitala.ro

Recurgerea la acestă modalitate[65] exprimă ataşamentul puternic faţă de tradiţiile autohtone.

În cazul bisericilor bizantine şi bizantine târzii, spaţiul interior al bisericii este constituit prin îmbinarea unor unităţi planimetrice (altar, naos, pronaos, nartex/exonartex). Acest mod de împărţire a spaţiului a fost păstrat şi la bisericile cu stil arhitectonic diferit de cel bizantin. În aceste cazuri, însă, unităţile apar doar simbolic, nefiind realizate în plan arhitectonic. Ca exemplu pot fi amintite nişele adâncite în pereţii altarului, înlocuind proteza şi diaconiconul (Dunaszekcső, Hódmezővásárhely, dar şi Grabóc).

La alte biserici (Székesfehérvár[66], Békés, Karcag etc.) aceste nişe parietale se simplifică şi mai mult, transformându-se în nişte ferestre oarbe. Totuşi, şi-au păstrat importanţa chiar şi în această formă redusă, deoarece, în primul rând proteza avea rol liturghic. Diaconiconul a fost mai puţin important, astfel că, acesta cu timpul a şi dispărut, nesupravieţuind nici măcar în forma unei ferestre oarbe[67]. O excepţie în această privinţă este biserica rasciană de la Eger, în a cărei absidă proteza şi diaconiconul apar ca spaţii independente, bine conturate arhitectonic, prevăzute şi cu uşi. Aceste spaţii au fost create de către arhitectul local Povolni János, după nevoile şi cerinţele comunităţii ortodoxe.

În interiorul bisericilor unele unităţi planimetrice se diferenţiază şi din punct de vedere arhitectonic. Podeaua altarului este cu o treaptă mai înaltă faţă de cea a naosului şi este deci, la acelaşi nivel cu pronaosul.

În biserica bizantină, spaţiul ocupat de către bărbaţi, adică naosul, era despărţit de pronaos, unde stăteau femeile, de un perete de piatră[68]. Acesta poate fi regăsit în biserica de la Grábóc, sub forma unui perete ajungând doar la înălţimea capitelurilor pilaştrilor, fiind prevăzut cu o uşă şi două ferestre. O excepţie rară - deşi nu este de stil bizantin - o constituie biserica-sală de la Békés, care dispune de un perete despărţitor de piatră, plasat sub tribună, cu deschideri pentru uşă şi câte o fereastră[69] (il. 8).

https://biblioteca-digitala.ro

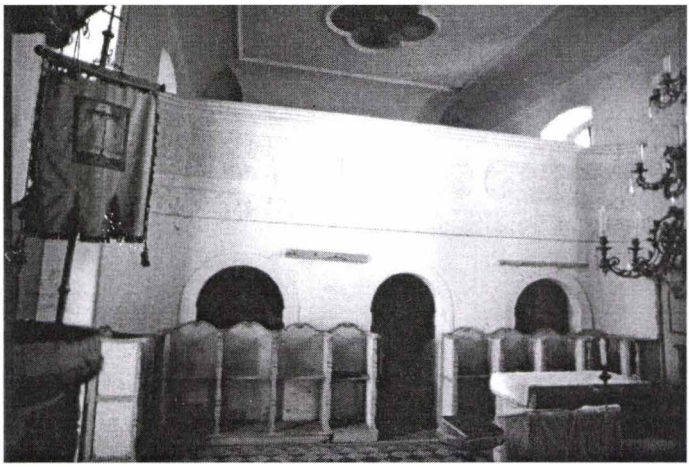

Foto 8. Biserica naşterii Măicii Domnului. Békés, 1788.

Reminiscenţa peretelui despărţitor al pronaosului poate fi observată în biserica de la Eger, în acest caz realizat din lemn. La majoritatea bisericilor ortodoxe din Ungaria naosul şi pronaosul este despărţit doar de o balustradă de lemn (Vekerd, Eger, Miskolc etc.). În cazul bisericilor de la Somberek şi Körösszakál acest despărţământ a fost construită din piatră[70].

Din cele scrise mai sus se evidenţiază cele două tendinţe principale caracteristice arhitecturii ecleziastice ortodoxe din Ungaria. Pe de o parte, autorizarea oficială a construcţiilor de către mediul majoritar, pe de altă parte restricţionarea acestora. Măsura din urmă avea ca scop constrângerea străinilor colonişti să respecte şi să se încadreze în mediul arhitectural local. În schimb, constructorii minoritari încercau să păstreze cât mai mult din tradiţiile seculare. În prima tendinţă poate fi recunoscută dorinţa de asimilare a naţionalităţilor de rit ortodox, cea de-a doua oglindeşte voinţa minorităţilor de a-şi păstra religia, care constituie pilonul existenţei naţionale a acestora[71]. În secolul al XVIII-lea bisericile au fost ridicate în acest spirit dualist. Parţial, construcţiile se încadrau în stilul arhitectural creştin occidental, dar „*în*

https://biblioteca-digitala.ro

interior, spațiile creștinătății bizantine și arhitectura barocă occidentală se întrepătrund"[72], adică în interiorul bisericilor se amenajau spații - cu valențe simbolice - necesare în liturghia răsăriteană. De multe ori, amenajarea spațiilor liturghice se evidenția și în exterior.

Putem observa că, constructorii au introdus în arhitectura străină acele elemente autohtone care erau indispensabile în funcționarea bisericii, potrivit propriilor nevoi, în oficierea slujbelor, în practicarea cultului de tip răsăritean. În concluzie, au contribuit la păstrarea religiei autohtone, implicit la păstrarea identității naționale. Bisericile ortodoxe, ridicate pe parcursul secolului al XVIII-lea, chiar și în forma lor occidentală, au servit timp îndelungat la supraviețuirea ființei naționale a minorităților care le-au comandat.

Traducere din limba maghiară Kopeczny Zsuzsanna

Note

[1] Füves Ö., A magyarországi görög telepesek a legújabbkori görög történeti irodalomban. In Antik Tanulmányok 1, 1963, 67.

[2] Szerbek betelepüléséről: Рувара, ., О Д епархији печујско - мохачско - сечујско - сигетскоj од 1695-1733. Ср. Карловци, 1922.

[3] Misaroș, T., Din istoria Comunităților Bisericești Ortodoxe Române din R/ Ungară, Budapest, 1990., 23, 187 și urm.

[4] Füves, 1963. 67.

[5] Füves Ö., A nyitott koporsóval való temetkezés megtiltása 1811-ban. In Orvostörténeti Közlemények 42, 1967, 246.

[6] După ce s-au stabilit, sârbii și românii și-au construit în timp scurt biserici de lemn în întreaga țară (Szentendre, Hajdú etc.). În urma păcii de la Karlowitz sârbii au conștientizat faptul că refugiul lor se va transforma într-o stabilire definitivă, astfel că în prima treime a secolului au început reconstruirea bisericilor de lemn cu funcționalitate temporară.

[7] Se face referire la acesta la: : Медаковић, Д., Путеви српског барока, Нолит - Београд, 1971, 185-186.

[8] Nagy M., A magyarországi görög diaszpóra egyházművészeti emlékei I. Ikonok, ikonosztázionok, Debrecen, 1998, 16.

[9] Тимотијевић, М., Српско бароко сликарство, Нови Сад, 1996, 72-113

https://biblioteca-digitala.ro

[10] Ortodocşii din Ungaria nu au construit biserică cu plan central şi cupolă nici în secolul al XIX-lea, iar în secolul al XX-lea doar două: bulgarii din Pesta în anii '30 şi grecii din Beloianisz în 1996.

[11] Давидов, Д., Споменици Будимске Епархије, Београд, 1990, 303.

[12] Давидов, 1990, 303.

[13] În acest fel a post posibilă oficierea slujbelor şi în timpul construcţiilor, un aspect important, pentru comanditari, în cazul reconstruirii vechilor biserici. De exemplu la 1771 comunitatea bisericească de la Székesfehérvár a specificat meşterului Kerschoffer József ca *„slujba să se ţină în interior şi în timpul construcţiilor, ca acum"*. În inventarul comunităţii din 1774 este menţionat că acest lucru putea fi realizat doar în cazul în care biserica nouă era „înălţată şi terminată deasupra celei vechi".

[14] Anul terminării construcţiilor a fost fixat în memorie printr-o tăbliţă, scrisă în limba slavă ecleziastică, aşezată deasupra intrării sudice a bisericii. În traducere textul sună astfel: *„În urma incendierii, în condiţii de război, a bisericii construite în vara anului 1587, reconstruirea a început în 1736 pe cheltuielile creştinilor şi a fost treminată în 1741 fără turn. Principalii donatori: căpitanul Pantelejmon de la Sziget, Rakics Simon şi János."* In Szilágyi M., A grábóci szerb ortodox kolostor története, Szekszárd, 1999, 38.

[15] Somogyi Á., Későbizánci hagyományok a magyarországi pravoszlávok építőművészetében. In Építés-és Közlekedéstudományi Közlemények 1. 1960, 61-94.

[16] De exemplu bisericile mănăstireşti din Beočin, Bešenovó, Stari Jazak. In Ôрушкогорски манастири. Одгр. Уредник Ћелић, С., Галерија Српске академије наука и уметности 66.св. Београд, 1990, fără pagină.

[17] Trebuie menţionat faptul că biserica a fost decorată - după tradiţii bizantine - cu picturi murale. Acestea au fost realizate în 1785, în tehnica al secco de către Andrej Saltist şi Franz F. Hofman, însă în loc de iconografia şi limbajul artistic bizantin au utilizatmodelele creştine occidentale. Nagy M., Ortodox falképek Magyarországon, Budapest, 1994, 61-62.

[18] Planul poate fi văzut în expoziţia Muzeului Ortodox Maghiar. Publicat în: A miskolci orthodox templom és sírkertje, szerk. Dobrossy I., Miskolc, 2002, 30.

[19] Давидов, 1990, 361.

[20] Давидов, 1990, 363.

[21] Давидов, 1990, 359.

[22] Давидов, 1990, 135.

[23] De remarcat că pe teritoriul Ungariei actuale s-a construit o singură biserică trinavată şi cu două turnuri, cea grecească de la Pesta după planurile lui Jung

https://biblioteca-digitala.ro

József. (În mod regretabil unul dintre turnuri a fost distrus în timpul celui de-al II.-lea Război Mondial şi nu a fost reconstruit până azi.) Füves Ö., A Pesti görög templom építéstörténete. In Építés- építészettudomány VII/1-2, 1975.

[24] Давидов, 1990, 367.

[25] Constructorul bisericii sârbeşti de la Pesta şi al bisericii Blagoveštenska de la Szentendre. In Egyházi épületek és műtárgyak gondozása, szerk. Levárdy F., Budapest, 1971. 132.

[26] Arhitectul bisericii rascianilor din Eger. In Gergelyffy A., Eger város műemlékei (in Heves megye műemlékei), Budapest, 1969, 573.

[27] Constructorii bisericii din Karcag de la 1798. In Nagy M., Görögök a Jászkunságban. Karcag-Szentes-Kecskemét, 1988, 28. Jung József a construit şi biserica grecească de la Pesta. In Füves Ö., A Pesti görög templom építéstörténete. In Építés- Építészettudomány VII/1-2, 1975, 153-164.

[28] Давидов, 1990, 367.

[29] Давидов, 1990, 357.

[30] Demeter – Gelencsér – Lukács, 1990, 124.

[31] Eliade, M., A szent és a profán, Budapest, 1987, 15.

[32] Scrie, bazându-se pe documente de arhivă, Demeter-Gelencsér-Lukács, 1990, 123.

[33] Scrie Demeter – Gelencsér – Lukács, 1990, 124., pe baza unor documente contemporane.

[34] Давидов, 1990, 134.

[35] Gergelyffy, 1969, 562-570.

[36] Давидов, 1990, 361.

[37] Vukoszlavlyev Z., Új építéstörténeti adatok Baranya megye szerb ortodox emplomainak periodizációjához. In Építés- Építészettudomány, XXIX/3-4, 2001, 272.

[38] Vukoszlavlyev 2001, 274.

[39] Давидов, 1990, 305.

[40] Nagy M., Görög egyházművészeti emlékek Magyarországon/Mvçĺéá ôçó Íęęëçóéáôéę Ţň ôÝ÷íçň ôůő EëëŢíůí óôçí Oőăăáńéá, Budapest, 1996, 46.

[41] Magyar Törvénytár 1901, 179.

[42] Date despre construcţia bisericilor româneşti la: Misaroş, 1990.

[43] Despre construcţia bisericilor greceşti: Nagy M., 1996.

[44] Cs. Dobrovits D., Építkezés a 18. századi Magyarországon (Az uradalmak építészete). Művészettörténeti Füzetek, Budapest, 1983.

[45] Biserica de la Szentes a fost sfinţită la 1786. In Szentes, szerk. Nagy I., Magyar városok monográfiája III, Budapest, 1928, 178.

https://biblioteca-digitala.ro

[46] Nagy M., Görögök a Jászkunságban. Karcag-Szentes-Kecskemét, 1988, 24-29.
[47] Давидов, 1990, 312.
[48] Füves, 1975, 164.
[49] Gergelyffy, 1969, 570.
[50] Давидов, 1990, 301.
[51] Jász-Nagykun-Szolnok megyei Levéltár Jászkun Kerület Közigazgatási iratai. Fasc. 4. No. 2325. Despre construirea bisericii: Nagy M., 1988.
[52] Davidov, D., A szentendrei szerb ortodox templomok, Szentendre, 2005, 83.
[53] Citat de Füves, 1975, 156.
[54] Citat de Füves, 1975, 157.
[55] Nr. 45027, In Füves, 1975, 158.
[56] De aici vine denumirea de „napkeleti"-„orientale" a bisericilor ortodoxe în documentele contemporane.
[57] Давидов, 1990, 134.
[58] Aceste anexe, mai ales proscomidia, jucau rol important în timpul liturghiei. În proscomidie sau proteză se afla o masă pe care preotul aşeza şi pregătea sfintele daruri în prima parte a slujbei. În diaconicon se păstrau vasele şi veşmintele sacre. In Az Ortodox kereszténység, szerk. D. Dr. Berki F., Budapest, 1975, 272.
[59] Biserică românească din lemn de la Darvas mai stătea în picioare şi la începutul secolului al XIX.-lea. In Misaroş, 1990, 117-118.
[60] Ba mai mult, această tradiţie a fost urmată şi la biserica de la Kétegyház, construită în secolul al XIX-lea. Biserica sârbească de la Illocska, datând din 1808 (Давидов, 1990, 316) - un unicat în repertoriul Ungariei - , cu bolta turtită casetată, a preluat formele bisericii de lemn anterioare.
[61] Vezi nota 18.
[62] Somogyi, 1960, 86.
[63] Somogyi, 1960, 89.
[64] Somogyi, 1960, 89.
[65] Comunitatea probabil avea de gând să decoreze biserica cu picturi murale, iar cele mai potrivite spaţii pentru plasarea ciclurilor picturale bizantine, realizate în 1771-72, erau cupolele. In Nagy M., Ortodox falképek Magyarországon, Budapest, 1994, 45.
[66] Somogyi, 1960, 90.
[67] Faptul că proteza şi diaconiconul au fost amenajate ca unităţi independente în capela funerară, construită în 1802 pentru soţia de origine rusă a palatinului József, Anna Pavlovna, arată importanţa atribuită a celor două spaţii.

https://biblioteca-digitala.ro

[68] Începând cu secolul al XVII-lea poate fi observată o relaxare în despărțirea riguroasă a celor două spații. In Somogyi, 1960, 80.

[69] Nagy M., Hagyományos elemek a magyarországi ortodox templom építészetben. In Posztbizánci Közlemények I. Szerk. Nagy M., Debrecen, 1994, 35.

[70] Pronaosul și naosul din biserica de secol XIX-lea de la Kétegyháza este despărțit de asemenea cu ajutorul unei balustrade de piatră. După cum am văzut mai sus, această biserică păstrează în ansamblul său numeroase elemente arhaice.

[71] Horváth E., Magyar – görög bibliográfia, Magyar – Görög Tanulmányok 12, Budapest, 1940, 13.

[72] Vukoszlavlyev, 2001, 287.

https://biblioteca-digitala.ro

THE ORTHODOX ARCHITECTURE FROM HUNGARY IN THE XVIII CENTURY.
The traditions preservation abroad.
Abstract

The XVIII century is definite in Hungary as an Orthodox Church construction century because in the beginning of this century was the migration of Serbian population. They needed some new churches because the old wooden churches were all destroyed. Until the end of the XVIII century Serbians built their churches in spite of Hungarians hostility. The orthodox churches from Hungary were built in to ways. Some of the churches were built in baroque stile and others in Byzantine stile. In both ways inside the churches was kept the same orthodox stile. All those traditional elements contributed to the preservation of orthodox identity for Serbians, Greeks and Romanians minorities.

https://biblioteca-digitala.ro

SÂRBII DIN ARAD ŞI REVOLUŢIA DE LA 1848–1849

Ljubivoje Cerović, Novi Sad (SCG)

Mişcarea naţională sârbă din anii 1848 - 1849 a reprezentat un moment important în istoria poporului sârb din monarhia habsburgică şi, implicit, pentru sârbii din Arad.

Flacăra revoluţiei s-a aprins la 22 februarie 1848 la Paris, răspândindu-se apoi în toată Europa, inclusiv în Imperiul Habsburgic. Căderea regimului Meternich, fondarea gărzilor naţionale şi Declaraţia libertăţilor constituţionale, la Viena, la data de 13 martie 1848, au reprezentat un imbold pentru răspândirea revoluţiei în cele mai importante centre ale Monarhiei , mai ales în Pesta. Aici, la 15 martie 1848, tineretul revoluţionar a formulat un program în 12 puncte, cerând impozitarea generală, abolirea obligaţiilor şi dărilor feudale, drepturi cetăţeneşti şi egalitate, abolirea cenzurii, desfiinţarea nobilimii, un minister responsabil, independent de Viena, înfiinţarea unei bănci naţionale, armată populară, precum şi ca Dieta să se reunească anual la Pesta, nu la Bratislava. Dieta maghiară a adoptat aceste cereri, iar Curtea vieneză a recunoscut guvernul independent maghiar, în frunte cu Lajos Kossuth. În cadrul cererilor formulate de maghiari accentul a căzut pe asigurarea dominaţiei în partea maghiară a statului. În acelaşi timp trebuia să se zădărnicească demersurile radicale ale unei părţi a maghiarilor, ca şi cele ale populaţiilor asuprite. Orice compromis, evidenţiau conducătorii revoluţiei , ar fi periclitat existenţa „Ungariei unitare şi indivizibile". Îndeplinirea doleanţelor de acordare a autonomiei popoarelor nemaghiare ar fi fost echivalentul unei sinucideri, în opinia lui Kossuth.

Sârbii din Ungaria superioară au fost primii care şi-au formulat solicitările. Aceştia au crezut că-şi vor găsi locul în statul nou -înfiinţat. Strânşi în jurul asociaţiei „Matica srpska", au organizat la Pesta Adunarea reprezentanţilor comunelor. Din 17 până în 19 martie 1848,în clădirea Tekelianum s-au strâns peste 400 de delegaţi din 83 de

https://biblioteca-digitala.ro

comune sârbeşti din Bacika, Banat, Srem şi Slavonia. În cadrul adunării s-au formulat solicitările poporului sârb, în 17 puncte, cunoscute şi ca *Punctaţii*. A fost recunoscută *„naţionalitatea maghiară şi statutul diplomat al limbii maghiare în Ungaria, alături de solicitarea recunoaşterii naţionalităţii sârbe şi libertatea utilizării limbii sârbe în chestiunile ce privesc poporul"*. S-a mai solicitat acordarea libertăţii de expresie, libertatea în conducerea şi organizarea propriei biserici şi utilizarea limbii slavone în cadrul slujbelor, includerea mirenilor în consistorii, confirmarea prin legi a drepturilor mănăstireşti şi a domeniilor mănăstireşti, deschiderea liberă şi administrarea acestora. S-a cerut organizarea anuală a Adunării Populare, caracterul public al activităţii sale, dreptul de a se adresa direct monarhului, dreptul de a alege un inspector şcolar general. S-a solicitat ca în Adunarea Populară să fie o majoritate absolută a cetăţenilor, respectiv 100 de reprezentanţi mireni din **Provincială**, 30 din rândul cetăţenilor, 20 din rândul militarilor şi 20 din rândul clericilor. S-a cerut un loc corespunzător pentru mitropolit şi pentru episcop în Dietă, ca sârbii să fie numiţi în funcţii superioare ale administraţiei de stat şi juridice şi ca districtele Tisei superioare şi ale Kikindei să aibe drept de vot în Dietă. Formaţiunile grănicereşti militare urmau să fie organizate *„pe baza libertăţii şi apartenenţei naţionale"*. Solicitările se încheie cu cuvintele: *„credinţă regelui, amintirii strămoşeşti orice jertfă, iar maghiarilor dragoste frăţească"*.

După cum se poate observa, cererile nu s-au aflat în conflict cu ideea maghiară de stat. În cadrul acestora s-a evidenţiat ideea de bază a politicii sârbilor din Ungaria, tendinţa fiind de a se menţine identitatea naţională sârbă. Cererile au adoptat un caracter general naţional, devenind primul program politic al sârbilor în revoluţie. S-a hotărât ca acestea să se tipărească şi să se distribuie „la toată sârbimea" şi, prin intermediul unei delegaţii speciale, să fie comunicate monarhului, apoi palatinului şi preşedintelui guvernului maghiar.

Cu toate că cererile nu au amintit de Voievodina, acestea au provocat nemulţumirea maghiarilor, devenind subiectul unor discuţii

https://biblioteca-digitala.ro

aprinse. Kossuth a declarat că *„nu va tolera ca în Ungaria să existe alt popor sau naționalitate decât cea maghiară"*. El a mai declarat că nici o naționaliate nu va primi autonomie în cadrul Ungariei, deoarece un asemenea gest ar fi echivalentul unei sinucideri pentru *„un stat unitar și indivizibil"*.

Delegația l-a vizitat pe palatinul maghiar Stefan și pe contele Lajos Bocsanyi. Cu această ocazie George Stratimirović a cerut să se redea poporului sârb vechile privilegii, care nu erau recunoscute de noile legi.

La întâlnire contele Lajos Bocsanyi le-a recomandat sârbilor să stea liniștiți și să aibă răbdare și le-a spus că libertatea acordată va da cele mai bune roade, afirmațiile acestea neavând darul de a calma delegația, aceștia solicitând o audiență la Lajos Kossuth. Atunci George Stratimirović a cerut să li se recunoască sârbilor drepturile naționale și autoguvernarea, amenințând că în cazul respingerii doleanțelor *„de către Pojon, noi le vom cere în altă parte"*. La această afirmație Lajos Kossuth a răspuns că aceste cuvinte reprezintă trădare majoră și că doar sabia poate să rezolve neînțelegerile sârbo-maghiare.

Revoluția a ajuns la Arad. Cetățenii s-au strâns în centrul orașului în data de 23 martie 1848. Această întrunire a avut loc ca urmare a recunoașterii guvernului maghiar de către coroana vieneză, majoritatea participanților fiind maghiari. O parte a acestora s-a înscris în garda națională.

Sârbii din Arad au susținut doleanțele conaționalilor lor. Au fost informați despre acestea prin intermediul publicației *Srpske narodne novine* și prin corespondența cu comitetele sârbești din alte orașe. La adunarea comunităților sârbești ce a avut loc la Arad în data de 28 martie 1848, s-au citit scrisorile comitetelor din Subotița și Novi Sad, în care se cerea sârbilor din Arad să sprijine cererile poporului sârb, elaborate în 17 puncte. După dezbatere, participanții au ajuns la următoarele conncluzii: *„Această adunare aprobă și sprijină cele 17 puncte în totalitate"*.

https://biblioteca-digitala.ro

Adunarea Populară desfăşurată în plen, în efectiv complet, la data de 4 aprilie 1848 a formulat o *„scrisoare adresată patrioţilor Pavle Trifunović din Bacica, Isidor Nikolić, Teodor Pavlović, Jovan Subotić ... "* spre informare.

În aceste zile pline de nesiguranţă şi tensiune, dar şi de măreţe aşteptări şi speranţe, s-a desfăşurat la Arad, în data de 25 aprilie 1848, în perioada marcată de scindarea intereselor naţionale ale sârbilor şi maghiarilor, o nouă Adunare populară.

Această Adunarea Populară a fost consacrată alegerii deputaţilor pentru Adunarea naţională bisericească generală, care urma să fie organizată la Karlovitz. Timp de 15 luni după această dată, Adunarea nu s-a întrunit, cel mai probabil datorită interdicţiei impuse de autorităţi.

În această perioadă, marcată de încordarea relaţiilor internaţionale, resimţită şi în Arad, datorită structurii multietnice a populaţiei oraşului, în data de 7 mai 1848, a fost planificată depunerea jurămintelor de credinţă către statul maghiar de către membrii gărzilor naţionale. Depunerea jurământului a fost boicotată de către sârbi.

Cu ocazia amintitei întruniri, adepţii primului ministru al guvernului maghiar , contele Bocsanyi, au declarat că s-a identificat pericolul intern şi extern în persoanele ostile statului maghiar. Cei vizaţi au fost sârbii.

Petar Čarnojević a fost mandatat de guvernul maghiar să discute cu sârbii influenţi şi să încerce să-i determine să sprijine programul maghiar. În acest scop s-a întâlnit, de mai multe ori, cu Jovan Hadžić, la Novi Sad, şi a fost primit şi de mitropolitul Josif Rajačič. Răspunsul primit a reflectat dispoziţia generală a poporului: poporul a susţinut fără rezerve *Punctaţiile*. Sârbii, plini de entuziasm revoluţionar, au început să se strângă la Novi Sad. În acest oraş au ajuns delegaţi din tot cuprinsul Ungariei. Confidenţii, neliniştiţi, şi-au informat superiorii că Novi Sadul a devenit centrul mişcării sârbe, al elementelor naţionaliste şi radicale, care nu-şi ascund simpatiile faţă de Serbia.

https://biblioteca-digitala.ro

Poporul, revoltat în urma audierii raportului delegației asupra discuțiilor purtate la Bratislava, a pornit spre Karlovitz, cerându-i mitropolitului Josif Rajačič, să convoace Adunarea populară imediat.

Sub presiunea poporului, mitropolitul a convocat Adunarea Populară, la data de 13 mai 1848, la Karlovitz. În acest timp, pe tot cuprinsul Ungariei inferioare poporul sârb se revolta. Autoritățile maghiare erau aproape inexistente. Adevărata autoritate au constituit-o comitetele populare sârbești.

În contextul extinderii revoltelor în Ungaria inferioară, palatinul Stefan și președintele guvernului maghiar, contele Lajos Bocsanyi, i-au acordat, la 26 aprilie 1848, autoritatea de numire a curților marțiale, lui Petar Čarnojević, conte de Timiș, pentru înăbușirea revoltelor populare din teritoriu și pedepsirea participanților la acestea. Prin acest demers, se recomanda și se poruncea județelor Torontal, Timiș, Caraș și Bač, ca și regiunilor imperiale Subotița, Novi Sad, Sombor, Arad și Timișoara, precum și tuturor autorităților, să instituie curți marțiale.

Lajos Kossuth a motivat decizia de a-l numi pe Petar Čarnojević, prin faptul că este o persoană de încredere și prin faptul că este respectat de comunitatea sârbă, fiind urmașul patriarhului Arsenie Čarnojević, al cărui nume este încununat cu o aură de legendă în conștiința poporului sârb.

Sârbii se așteptau ca Petar Čarnojević să preia conducerea mișcării naționale, întâmpinându-l la Novi Sad cu entuziasm. Dar acesta le-a adresat următoarele cuvinte: *„cel ce se va revolta împotriva domnitorului său și împotriva unității statale își va semna comndamnarea la moarte"*.

În cazul implicării lui Petar Čarnojević în evenimentele din anii 1848-1849, se poate pune întrebarea, care a fost relația sa față de statul ungar și față de conaționalii sârbi.

Se poate afirma fără dubii că a acceptat ideea maghiară de stat și că s-a integrat în sistemul politic și social al Ungariei și că a devenit un important politician liberal în contextul amintit. Cu toate

https://biblioteca-digitala.ro

acestea nu şi-a renegat originile, străduindu-se să reprezinte interesele naţionale, atâta timp cât acestea nu depăşeau graniţele legalităţii statului, în care trăia.

Referitor la relaţiile interetnice în interiorul Ungariei, esenţa atitudinii sale politice a reprezentat-o convingerea că, în locul asimilării conştiente a nemaghiarilor, politicienii maghiari ar trebui să acorde mai multe drepturi politice acestora. Maghiarii l-au apreciat pentru atitudinea sa corectă, dar l-au atacat pentru ezitarea cu care a adoptat măsuri, pentru rezolvarea problemei sârbeşti.

Pe de altă parte, sârbii l-au respectat pentru apartenenţa sa la una dintre cele mai de vază familii sârbe. După numirea sa în funcţia de comisar regal, majoritatea a considerat că activitatea sa legată de curtea marţială este incompatibilă cu interesele generale ale sârbilor din Ungaria, cu alte cuvinte, că este un trădător.

Despre vremurile tulburi din perioada revoluţiei de la 1848, Petar Čarnojević vorbeşte în *Jurnalul comisarului regal desemnat să înăbuşe revoltele*, care reprezintă o sursă istorică de prim rang. Petar Čarnojević a început acest jurnal la data de 28 aprilie 1848 şi l-a continuat până la data de 28 iulie 1848. Studierea jurnalului poate releva faptul că autorul acestuia a influenţat hotărâtor evenimente istorice şi a avut o evidenţă bună asupra situaţiei de pe teren, cunoscând principalele personaje implicate în evenimente şi politica guvernului maghiar.

Misiunea şi-a început-o în Arad, la 28 aprilie 1848. Cu acest prilej l-a numit în funcţia de adjunct pentru Arad pe Janos Institoris, notarul principal al judeţului Arad, iar ca adjunct al acestuia pe Josef Bek.

Hotărârea prin care Petar Čarnojević a fost numit în funcţie a fost tipărită într-un număr mare de exemplare. Acesta a convocat autorităţile din Arad şi din judeţ şi le-a cerut un raport asupra situaţiei existente în regiunea amintită. Rapoartele au descris situaţia ca fiind

https://biblioteca-digitala.ro

mulțumitoare dar se menționează posibilitatea iscării evenimentelor nedorite.

În urma raportului, Petar Čarnojević a hotărât acordarea dreptului de a înființa curți marțiale autorităților județene și orășenești. Pe baza acestei decizii, în funcția de comandant temporar al administrației orășenești a fost numit Jakab Salbek.

În perioada mandatului său, Čarnojević a poposit de câteva ori în Arad. Astfel, în 20 mai 1848 a efectuat inspecția trupelor din oraș. Subprefectul județului Arad i-a cerut la 8 iunie să întețească pregătirile de apărare. În corespondență îl informează că au fost trimiși emisari de la Karlovitz, cu sarcina de a îndemna populația română și sârbă să se alăture revoltei. Îl mai avertizează că emisarii trebuie supravegheați, iar în caz de arestare trebuie judecați de curtea marțială.

În cadrul Adunării Populare din data de 13 mai 1848 s-a proclamat Voievodatul sârbesc. După sfânta slujbă, oficiată în biserica de la Karlovitz, mitropolitul Josif Rajačić a deschis Adunarea Populară, adresându-se celor adunați prin cuvintele: „*Sârbii trebuie să redobândească drepturile lor naturale, politice și religioase, fie ele pierdute sau înstrăinate*".

Adunarea Populară l-a numit pe Josif Rajačić patriarh, iar pe colonelul Stefan Šupjikac la ales voievod (comandant militar) și s-a organizat și Comitetul Popular, ca organ executiv al Adunării.

Reacția guvernului maghiar a fost una virulentă. Concluziile Adunării din mai au fost calificate drept „*complot pentru formarea unui regat independent sârb*". Generalului Hrabovski, care se afla în cetatea Petrovaradinului, i s-a cerut să taie legăturile dintre sârbii din Voievodina și Serbia. În curând au început înfruntările sângeroase dintre maghiari și sârbi, care vor dura, cu mici întreruperi, până în august 1849.

În studiul *Lupta politică pentru o Voievodină sârbă în monarhia austriacă 1848-1849*, publicat cu prilejul sesiunii științifice pe tema *Mișcarea sârbă în revoluția de la 1848–1849*, academicianul

https://biblioteca-digitala.ro

Slavko Gavrilović susține: *„deoarece în vara și toamna anului 1848 armata maghiară nu a reușit să-i înfrângă pe sârbi, mai ales în Bacica, și având în vedere faptul că împotriva Ungariei s-a angajat și Austria, cu armata mareșalului Alfred Vindisgretz, guvernul maghiar a început să cedeze în fața revendicărilor sârbilor și să le ofere negocieri de pace"*.

Comentând propunerile amintite, istoricul Georg Špiro, în studiul *În umbra vulturului bicefal*, publicat în culegerea de lucrări *Relațiile sârbo-maghiare și colaborarea 1848 -1867*, constată că maghiarii, Comitetul de apărare al țării, în frunte cu Lajos Kossuth, au fost dispuși să accepte doleanțele sârbilor de la începutul revoluției. Despre cererile ulterioare, mai ales cele formulate la Adunarea Populară din mai, la Karlovitz, Comitetul nu a vrut nici să audă. *„Nu numai că nu a vrut să audă de o Voievodina autonomă, ci nici măcar nu au dorit să accepte ca sârbii să discute chestiuni politice la adunările populare"*.

Conducerea mișcării sârbe a considerat că nu există argumente pentru a se realiza înțelegerea, mai ales că trupele imperiale au înfrânt revoluția din Viena și se îndreptau spre Ungaria.

Aradul și împrejurimile au devenit, în toamna anului 1848, scena unor înfruntări armate violente. În Arad și în Aradul Nou s-au înregistrat ciocniri între maghiari și armata austriacă, care se afla în cetate. Efectivul militar din cetate număra 15.000 de ostași austrieci, în frunte cu generalul Berger, care au rămas fideli Vienei. Comandamentul maghiar a dorit să cucerească cetatea cu orice preț, considerând-o un punct militar strategic foarte important. Din acest motiv, din octombrie 1848, 20.000 de honvezi au ținut sub asediu cetatea Aradului. Artileria de pe cetate a bombardat orașul în semn de ripostă, producând decesul multor locuitori.

Comandantul cetății, generalul Berger, a somat populația orașului să se supună, sau va distruge orașul.

Începutul anului 1849 a fost unul de tristă amintire pentru sârbii

https://biblioteca-digitala.ro

din Arad. În perioada anterioară, armata sârbă în frunte cu generalul Kuzman Teodorović a ocupat linia Timişoara-Arad şi a pornit în ofensivă, alungându-i pe maghiari din Banat. Cu această ocazie un martor ocular nota: „*au luat sârbii Banatul şi i-au izgonit (pe maghiari), 7 ianuarie 1849*". Nu a trecut mult şi forţele sârbe au ajuns în faţa Aradului. Pe durata conflictului aramata maghiară a rezistat atacurilor, chiar dacă trupele sârbe erau sprijinite de austrieci. În final armata sârbă s-a retras spre Kikinda.

Martorul asediului cetăţii Arad, Lazar Zaharijević, din Kovin, a descris evenimentele în *Narodnosti* din Pancevo, în anul 1899. Ca ofiţer al armatei populare, membru al gărzii naţionale din Pancevo a ajuns la Arad, unde a participat la luptele cu maghiarii. În timul luptelor a fost rănit. La sfârşitul războiului a plecat la şcoală, la Madar, în Slovacia, terminând dreptul la Viena, în 1855. După aceea a ajuns din nou la Arad, fiind repartizat la judecătoria cezaro-crăiască. S-a evidenţiat prin seriozitatea sa şi prin puterea de muncă fiind numit în funcţia de judecător anchetator central. În prioada petrecută la Arad a cunoscut mulţi oameni importanţi. Perioada aceasta i-a marcat hotărâtor cariera ulterioară, contribuind la maturizarea sa intelectuală şi profesională.

Istoricul ceh Sigfried Kaper scrie în monografia sa *Mişcarea sârbă în Ungaria de sud* următoarele despre înfrângerea sârbilor: „*Puterea militară nesemnificativă, de care dispunea Teodorović după înfrângerea suferită în ianuarie, când a încercat să elibereze Aradul, era întinsă pe o linie de apărare mult prea mare, astfel că nu se punea problema unei rezistenţe serioase*".

În urma victoriei obţinute împotriva sârbilor, la Arad, maghiarii au pătruns din nou în Banat, îndreptându-se către Timişoara. Aceasta s-a întâmplat în perioada în care „*localităţile treceau din mână în mână, când în cele ale revoluţionarilor, când în cele ale austriecilor, când în cele ale sârbilor, iar fiecare parte, pretinzându-se eliberatoare, se purta cu sălbăticie cu persoanele suspecte de*

https://biblioteca-digitala.ro

apropiere de adversar", susține Stefan Bugarschi în articolul *Sârbii din Timişoara şi împrejurimi în evenimentele de la 1848–1849*, publicat în volumul *Mişcarea sârbă în revoluția de la 1848-1849.*

După respingerea ofensivei sârbe, care nu a reuşit deblocarea cetății Aradului, noul comandant al trupelor maghiare, generalul Miklos Gall, a început să bombardeze cetatea. Atacurile asupra cetății au continuat şi sub urmaşul său, Elek Fenes, în aprilie 1849. După un asediu ce a durat mai multe luni, marcat de un bombardament necontenit, amenințarea cu înfometarea şi cu lipsa muniției a făcut ca armata maghiară să înfrângă rezistența forțelor austriece. Aradul a devenit sediul guvernului maghiar, în frunte cu Lajos Kossuth.

În aceste condiții dramatice, la 2 august 1849, a avut loc Adunarea comunității sârbe. Aici s-a relatat despre represiunile suferite de sârbii din Voievodina, unde maghiarii, în timpul revoltei înfrânte cu puțin timp în urmă, *„au distrus tot ce aparținea sârbilor, au jefuit lăcaşele de cult, au incendiat case, au izgonit animalele, astfel încât frații noştri sunt lipsiți acum de orice mijloace, nici hrană, nici lemne de foc şi nici adăposturi nu au, ci vor petrece cu miile toamna rece şi iarna geroasă sub cerul liber"*.

În acelaşi timp armata rusă a învins şi ultima rezistență a armatei maghiare şi se apropia de Mureş. Despre aceste evenimente relatează Jovan Subotić: *„Înaintarea ruşilor până la Vaț şi înfrângerea nucleului forțelor maghiare la Şiria , unde Gergely, comandantul suprem maghiar s-a predat mareşalului rus, apoi înfrângerea generalului Böhm de către ruşi, în Ardeal, la Sibiu, apoi căderea Aradului şi a Timişoarei a conferit situației un aspect diferit. Revolta maghiară a fost înfrântă iar noi am fost feriți de atacurile comandanților lor inferiori"*.

În urma capitulării armatei maghiare la Vilagos(Şiria de astăzi), la data de 13 august 1849, au fost condamnați la moarte, la Arad, în octombrie 1849, 13 generali maghiari, printre care şi Jovan Damjanić, de etnie sârbă.

https://biblioteca-digitala.ro

Provenit dintr-o familie distinsă de grăniceri sârbi, originari din Staze, în Banija, acesta s-a însurat, după absolvirea şcolilor militare superioare, cu Emilija, din neamul Čarnojević.

Până în 1848 a îndeplinit funcţia de comandant al garnizoanei din cetatea Aradului. După cum aminteşte Dušan J. Popović în monografia *Sârbii din Voievodina*, Damjanić s-a alăturat mişcării maghiare sub influenţa soţiei. În urma declanşării conflictului sârbo-maghiar s-a alăturat părţii maghiare şi remarcându-se ca militar valoros a devenit comandantul corpului 7, ce a operat în sectorul dintre Arad şi Timişoara. La începutul anului 1849, împreună cu militarii din subordine, au trecut în sectorul de la Szolnok, pe Tisa, pentru ca în aprilie 1849 să înfrângă armata austriacă, urmărind-o până la Viena. A primit rangul de general pentru merite militare.

Jaša Janjatović susţine că era adorat de maghiari, în ciuda faptului că era sârb. Afirmaţia sa rămasă în istorie cu o conotaţie negativă: *„de-aş putea să-i distrug pe Rasci şi pe mine să mă omor ultimul"*, trebuie interpretată, conform părerii lui Jaša Janjatović, cu sensul: *„dacă nu doriţi libertate atunci mai bine să nu mai existaţi nici voi, nici eu"*. Pentru autorul citat Damjanić trebuie considerat erou sârb.

Comportamentul său şi acţiunile sale nu au dovedit în nici un fel dragostea faţă de poporul său. Cu toate astea, înainte de a fi executat la Arad, alături de ceilalţi 12 generali, s-a spovedit şi împărtăşit cu un preot ortodox sârb.

Alături de generalii maghiari, în cetatea Aradului a fost întemniţat şi contele Petar Čarnojević. În favoarea eliberării sale au militat cetăţenii influenţi ai Aradului, datorită faptului că s-a aflat mult timp la conducerea comunităţii sârbe din urbe. Acesta a şi fost eliberat, după executarea generalilor maghiari.

Acest fapt este relatat de istoricul maghiar Sandor Teleky: *„Rajačić s-a deplasat personal la Viena şi a făcut tot posibilul, s-a rugat până ce, la urmă, a obţinut eliberarea sa. Eliberarea sa*

https://biblioteca-digitala.ro

fără a fi judecat a fost considerată o adevărată minune în acea perioadă, mai ales că deținea numeroase proprietăți, ce puteau fi confiscate". Dar, adaugă Sandor Teleky, *„Curții vieneze îi venea greu în acea perioadă să respingă vreo rugăminte de-a patriarhului și se spune și că ar fi plătit foarte bine".*

Sârbii din Arad s-au implicat și în ajutorarea confraților care au avut de suferit de pe urma evenimentelor amintite. La adunarea susținută pe data de 8 octombrie 1849, s-a organizat o strângere de fonduri băneşti destinate ajutorării fraților care au avut de suferit în Voievodina. Până în februarie 1850 s-au strâns 1850 de forinți. Această contribuție a reprezentat cea mai însemnată sumă colectată de vreo comunitate bisericească sârbească. Banii i-au fost trimişi lui Isidor Nikolić, comisar cezaro-crăiesc, însărcinat cu distribuirea ajutoarelor către cei afectați. Acesta a anunțat comunitatea arădeană asupra primirii contribuției, de două ori. Ajutorul, constând în obiecte de cult și cărți, a fost trimis comunității sârbești din Ada.

În luna ianuarie a anului 1850, în biserica lui Sava Tekelija din Arad a fost ținut un parastas în amintirea eroilor sârbi căzuți, la un an după dispariția lor.

În cetatea din Arad s-au aflat, până în anul 1850, 300 de clopote confiscate de armata austriacă din bisericile sârbești din Voievodina. Adunarea a desemnat o delegație, care a inventariat clopotele și a identificat localitățile de proveniență, după inscripții, și au anunțat opinia publică, prin intermediul presei, pentru a se restitui păgubiților clopotele.

Traducere din limba sârbă Andrei Milin

https://biblioteca-digitala.ro

- Gavrilović, S., *Politička borba za srpsku Vojvodinu u Austrijskoj carevini*, 1848 – 1849. *Srpski pokret u revoluciji 1848 -1849*. Novi Sad 2000.
- Gavrilović, S., *Srbi u Habsburškoj monarhiji (1792 - 1849)*. Novi Sad, 1994
- *Građa za istoriju Srpskog pokreta u Vojvodini 1848- 1849*. Novi-Sad 1993.
- Đere Z., *Dnevnik kraljevskog komesaraPetra Čarnojevića*, „Zbornik Matice srpske za istoriju", 61 – 62. Novi Sad 2000.
- Kaper, J: *Srpski pokret u Ju•noj Ugarskoj*. Ediție îngrijită de Slavko Gavrilović, Beograd Valjevo 1996
- Krestić, V., *Srbi u Habsburškoj monarhiji (1848 - 1849)*. Istorija srpskog naroda, a V– a carte, al II- lea tom: *Od prvog ustanka do Berlinkog kongresa 1804 – 1878*. Belgrad 1981
- Piko, E., *srbi u Ugarskoj*. Novi Sad 1983
- Cerović, Lj., *Srbi u Rumuniji od ranog srednjeg veka do današnjeg vremena*, Novi Sad 1997
- Cerović, Lj., *Adunarea din mai 1848 de la Karlovci şi problema naţională sârbească*. „Revoluţia de la 1848 în Europa centrală. Perspectivă istorică şi monografică", Cluj, 1998
- Demşa, D., *Atitudinea burgherilor arădeni faţă de evenimentele anilor 1848-1849*, „Aradul de-a lungul timpului", 5, Timişoara, 2004
- Suciu, D., *Revoluţia de la 1848-1849 în Banat*, Bucureşti 1968
- Suciu, D., *Romanen und Serben in der Revolution des Jahres 1848 in Banat*. „Revue sud – ost europennes", VI, 4, Wien.

https://biblioteca-digitala.ro

THE SERBIANS FROM ARAD AND THE REVOLUTION FROM 1848-1849

Abstract

During the revolution from 1848 which included the whole Europe, the Serbians from Hungary fought against the Habsburgic Empire. They wanted freedom for the Serbian Church. The Serbians from Arad adopted the demands in their local administration.

The new Hungarian administration with its leader Kossut did not allowed the ethnic groups to create autonomy. In spite of all the threats from the Hungarian administration, in 13 May 1848 the Serbians created a Serbian republic ruled by a leader. This republic is not recognized and a battle between Serbians and Hungarians followed. The Hungarian army was beaten and the Hungarian generals were killed in Arad. Among them was even a Serbian Damjanici.

https://biblioteca-digitala.ro

SÂRBII DIN BANATUL ROMÂNESC ŞI DIMENSIUNEA MITOLOGICA A GRANIŢEI LA MIJLOCUL SECOLULUI - XX

Andrei Milin

Evenimentele la care mă voi referi în această lucrare au avut loc în perioada marcată de sfârşitul celui de-al doilea război mondial şi instaurarea definitivă a unui regim comunist în România.

După bombardamentele germane împotriva Iugoslaviei din primăvara lui 1941 sârbii minoritari din Banat nu au arătat prea mult entuziasm pentru campania antirusească, motivată prin interese naţionale româneşti. Cu cât frontul înainta spre est, cu atât sporea numărul fugarilor sârbi, ascunşi prin satele lor de la graniţă. Hăituiţi de justiţia română şi de instrumentul acesteia, jandarmii, dezertorii sârbi fugeau încotro vedeau cu ochii, mai ales în Serbia. Aici războiul civil şi cel antifascist era în toi. Şcoala urii se însuşea repede, exemplele crude abundau, la tot pasul.

Victoriile armatei ruse au fost pentru aceşti sârbi molipsitoare, dar şi izbăvitoare: germanii i-au umilit; românii i-au obligat să lupte în est şi apoi i-au hăituit fără încetare, făcându-i să-şi ia lumea în cap ... în faţa justiţiei de război erau consideraţi trădători, dezertând de la datorie.

La început a trecut un prim val de răfuială şi teroare exercitat de unii dintre aceşti dezertori (şi apoi partizani antifascişti) asupra prigonitorilor lor din trecut, jandarmii; s-a soldat cu mai multe asasinate şi alte fapte criminale săvârşite asupra oamenilor legii, la care s-au găsit părtaşi şi soldaţi sau chiar ofiţeri ruşi[1].

Apoi a urmat o acţiune mult mai susţinută dar şi haotică, care parţial a animat şi populaţia civilă: încercarea propagandistică de a îngloba în circuitul comunist iugoslav şi părţi din Banatul românesc, sub deviza aceleiaşi lupte antifasciste; de această dată lozinca era manevrată

https://biblioteca-digitala.ro

însă cu o tentă voit deformată, antiromânească, ignorându-se cu bună știință angajarea masivă și legitimă a României în efortul militar general al aliaților.

După reacția brutală a forțelor de jandarmi împotriva gărzii sârbești de la Moldova Veche (27/28 ianuarie 1945) propaganda pentru Banatul iugoslav s-a diminuat simțitor în această zonă a Dunării, cel mai mult expusă influenței titoiste. Prin satele sârbești dintre Moldova Veche și Baziaș îl mai aflăm încă, la începutul lunii februarie 1945, într-o mașină militară rusească, pe fostul comandant al gărzii de la Moldova Veche; aceasta distribuia manifeste sârbești, tipărite la Biserica Albă, agitând împotriva jandarmilor și a grănicerilor români, că... "aceștia sunt fasciști"[2].

Dacă la Dunăre lucrurile s-au mai liniștit un pic[3], starea de tensiune a reizbucnit în zona de fâșie de uscat, în Timiș-Torontal. Într-o acțiune de control a situației militare a locuitorilor din graniță, jandarmii au ridicat la Ivanda patru dezertori. Reacția localnicilor a fost foarte vehementă: la 13 februarie toată populația a ieșit în stradă, manifestând împotriva jandarmilor, că "armata și poliția sunt legionare" și ovaționând armata sârbă și pe cea rusă[4].

În afară de Biserica Albă un alt centru al propagandei iugoslave a fost Vârșețul. Dinspre această localitate se abăteau, foarte frecvent, echipe de propagandă, agitând pentru anexarea Banatului la Iugoslavia. Ținta lor predilectă erau comunele Denta și Deta, unde respectivii se însoțeau cu "anumiți locuitori de origine etnică sârbă"[5]. Din rapoarte reieșea și că șefii de post locali, care aveau în sarcină menținerea ordinii publice, au pierdut de sub control situația, dovedindu-se neputincioși, amenințați cu împușcarea dacă ar încerca să intervină. Situația aici se deteriorase într-atât că șeful de post din Deta, nemaiputând suporta "mizeriile" acestor partizani sârbi și probabil - spre a-și acoperi teama sau ineficiența la datorie- își oferea demisia din funcție[6].

Încercând să mențină respectarea legii în condițiile stării tensionate, deja degenerate, Inspectoratul de Jandarmi Timișoara va

https://biblioteca-digitala.ro

apela la o soluţie, se pare general practicată, pentru situaţii de criză: jandarmii "cu păcat" vor fi mutaţi din satele de graniţă în teritoriul învecinat al judeţului Severin; iar cei indezirabili aici, vor fi transferaţi pe graniţă[7].

Dincolo de încărcătura emoţională a răfuielilor haotice şi de caracterul criminal al faptelor ce atentau la viaţa reprezentanţilor în teritoriu ai autorităţii de stat, o asemenea stare de lucruri are la origine şi o motivaţie deliberată. Ne-o prezintă nota emisă la conferinţa de la Timişoara a Inspectoratelor Teritoriale de Jandarmi Timişoara şi Oradea (din 12 decembrie 1944); problema maghiară, evidentă pentru oricine ca principală problemă naţională a statului român, a fost tratată la această conferinţă a conducerii Jandarmeriei din vestul ţării la acelaşi numitor cu problema sârbă. Din felul cum a fost redată nota rezumativă a importantei întruniri, problema sârbă o devansează chiar, de această dată, pe cea maghiară. Componentele ei sunt, după cum urmează:

"1. Acţiunea partizanilor sârbi pe teritoriul naţional:

- Treceri peste frontieră
- Jafuri pe teritoriul naţional
- Dezarmarea şefilor de posturi

2. Măsuri de întărire şi dotare a posturilor de jandarmi de pe frontiera cu Iugoslavia.

3. Stadiul înarmării populaţiei sârbeşti de către organizaţiunea comunistă din Timişoara"[8].

Spre comparaţie, chestiunea maghiară la aceeaşi conferinţă, e ilustrată de pericolul activităţii pro-comuniste a MADOSZ-ului, de relaţiile ungurilor cu Armata Roşie şi de necesitatea supravegherii activităţii ungurilor fugiţi la 1940 şi de curând reîntorşi în ţară.

Prin urmare, e de presupus că atât ungurii cât şi sârbii au fost pioni importanţi ai procesului de forţare a evenimentelor în vederea schimbării cursului vieţii interne, spre comunizarea României. Sârbii - foşti partizani iar restul în mare număr aderenţi sau măcar simpatizanţi ai cauzei ruseşti, în baza unei solidarităţi panslave, roşii, militanţi activi

https://biblioteca-digitala.ro

ai sovietizării, se dovedeau dintre cei mai potriviți în zdruncinarea rânduielilor stabilității românești: "Aproape peste tot circulă unguri, evrei, sârbi și chiar germani înarmați ilegal și de multe ori în uniforma militară sovietică iar legiunile de jandarmi nu s-au sesizat de acest fapt...", observa cu legitimă îngrijorare la acea dată, șeful Inspectoratului teritorial Timișoara[9].

Mai mult decât de trecerile ilegale de frontieră sau de atacarea posturilor de jandarmi, Direcția Siguranței din București era îngrijorată, de informațiile referitoare la faptul că sârbii "s-ar pregăti în vederea ocupării Banatului"[10]. Conducerea din Timișoara era solicitată în consecință, la o atentă supraveghere a întregii activități a sârbilor.

Suficient de bine încunoștiințat asupra realităților terenului, Inspectoratul din Timișoara va răspunde printr-o mai cuprinzătoare dare de seamă, din care sunt de reținut: 1. Starea de spirit a sârbilor din Banatul românesc "este destul de bună". Majoritatea, agricultori, cu o situație materială relativ bună, își vedeau liniștit de treburile gospodăriei proprii. 2. Pe acest fond da relativă liniște, foștii dezertori din armata română mai săvârșeau încă activități "în detrimentul siguranței publice și a intereselor românești". Concret, aceștii dezertori în asociere cu partizani de peste frontieră și cu ostași sovietici izolați, se dedau la jafuri contra românilor, germanilor și ungurilor...".

Sârbii din această categorie ar fi lansat și zvonurile tendențioase "în legătură cu alipirea Banatului Românesc la Iugoslavia", iscând neînțelegeri între ei și români. 3. Unii dintre sârbi căutau prin toate mijloacele să împiedice autoritățile românești în exercitarea atribuțiilor, urmărind preluarea acestora de către o administrație sârbească. Faptul s-a observat în localitățile "cu populație compactă sârbească", din regiunea frontierei. 4. Datorită măsurilor luate "în înțelegere cu comandamentele sovietice" această propagandă sârbească.... "s-a diminuat simțitor". Iată deci că propaganda pentru un Banat iugoslav avea un serios temei, exercitându-se până la un punct și cu bunăvoința Armatei Roșii. Ea se diminuează după ianuarie 1945, când se remarcă,

https://biblioteca-digitala.ro

în cele din urmă, o colaborare a autorităților militare ruseşti, aceasta fiind dublată de o energică consolidare a efectivelor de jandarmi din Timiş - Torontal, cu participarea legiunilor Bihor şi Sălaj[11].

Dacă la Timişoara domnea impresia că situația e sub control (sau aceasta era doar o sugestie, ticluită să impresioneze Bucureştiul), în sudul Banatului lucrurile numai liniştite nu erau. Zurbangii partizani după trei zile de petrecere, în care şi-au făcut voia după pofta inimii, s-au înapoiat fără probleme în Serbia. Ordinul sever de la Oravița, ca în asemenea cazuri sa se procedeze "la arestarea şi dezarmarea turbulenților"[12] suna deocamdată, în teren, mai mult ca o glumă bună.

Informațiile culese de la unii partizani, se pare deja sătui de agitația belicoasă a comisarilor iugoslavi din tabăra de la Biserica Albă, sugerau că aceştia cu dragă inimă ar abandona lupta şi s-ar înapoia în țară dacă ar şti numai că nu vor fi pedepsiți pentru dezertarea din unitățile românești[13].

În dosarele Jandarmeriei avem însă de acum un întreg scenariu a ceea ce s-ar presupune a fi o mişcare secesionistă antistatală sârbă. Dacă nu am cunoaşte pe baze reale faptele, mai că ți-ar veni să dai crezare închipuirilor plăsmuite de zeloşii informatori ai securității de mâine; deja ne cufundăm încet - încet într-un marasm unde interferează fanteziste cugetări şi iluzii: iugoslavism nord-dunărean (perceput deformat, de către oameni neinstruiți, ținând sufleteşte de o comunitate sârbă, aceeaşi, pe ambele maluri ale Dunării), asociat cu o naivă demagogie de Crăciun, despre o justiție a învingătorului, titoistă, antifascistă şi antimonarhică. Intimitatea unei lumi de minuscule comunități închise, care de secole îşi hrăneau visele cu reminescențe "de dincolo", a fost brutal dezvelită şi încriminată pentru că... visa. Avem, deocamdată doar în note informative ultra secrete, un simptomatic gest de rezervă şi de neîncredere față de cei ce păreau a fi altfel. Se aşterneau deja încet - încet, în teren, semințele intoleranței.

https://biblioteca-digitala.ro

Un prim important semnal este intervenția brutală a trupelor de jandarmi la Moldova Veche, fieful agitației sârbești din întreaga Clisură (în noaptea de 27/28 ianuarie 1945). Jandarmii au năvălit în și prin casele oamenilor, i-au arestat și maltratat pe 18 dintre membrii gărzii locale (straja poporului), pe alți locuitori de frunte ai comunei, printre ei și bătrânul preot ortodox Kiril Seculici[14].

În legătură cu acest violent incident s-a tipărit un manifest la Biserica Albă, cu însemnele statalității iugoslave (steaua roșie proletară, în cinci colțuri), care a fost difuzat prin satele Almăjului și ale Clisurii Dunării)[15]. Manifestul incita, deja tardiv, împotriva Jandarmeriei ce a reprimat straja locală., legal constituită (cu aprobarea Prefecturii de Caraș și a preturii locale și cu acordul Armatei Roșii) pentru că, "...urmele fascismului nu sunt distruse..." etc.

Situația din Banat a fost, prin urmare, readusă sub controlul autorităților românești, deși cu unele dificultăți, inerente unor vremuri tulburi, de reașezare complexă.

În primăvara anului 1945 un "fapt divers" de la Timișoara reținea atenția unor segmente importante ale autorității publice, chiar și pe cea a prim-ministrului dr. Petru Groza[16]. Ce se întâmpla, de fapt?
Se mișcau sârbii. Și o făceau într-un chip de natură să îngrijoreze puterea de la București.

Sensul revendicărilor, în limbajul stângii comuniste românești dezlănțuite, era anticipat de un manifest programatic destinat sârbilor din 10 octombrie 1944[17]. "Tovarășii și frații" luau cunoștință de faptul că lupta cu reacțiunea, sinonimă cu statul român de atunci, abia începea. Așteptata schimbare întârziind să se facă, PCR a trecut la fapte pe cont propriu, difuzând un apel către organismele de masă ale minorităților, în vederea definitivării victoriei împotriva fascismului, a strângerii legăturilor "sincere" cu URSS, pedepsirea criminalilor de război, reconstrucția economică, democratizarea țării etc. Consiliul antifascist al slavilor (Antifašcistićki odbor Slovena) din România, de

https://biblioteca-digitala.ro

fapt, identic cu stânga sârbă din Banat, îşi însuşea declarativ limbajul şi opţiunea PCR vizând o nouă Românie[18].

O privire asupra incompletelor piese de arhivă ce au supravieţuit până la noi lasă să se întrevadă gândul că populaţia sârbă s-a manifestat sub forma unui corp relativ unitar şi coerent, uşor de mânuit, dovedindu-se deosebit de receptivă la orice semn propagandistic antigerman (= antifascist) şi-n aceeaşi măsură prosovietic (= democratic).

În paralel cu acest mesaj de la Bucureşti (comunist) minoritatea sârbă, mai ales cei din zona de locuire relativ compactă din Clisura Dunării, era sensibilă şi la mesajul comunist iugoslav, răspândit din centrele de recrutare ale partizanilor (voluntarilor) de la Biserica Albă şi Vârşeţ.

Astfel, în paralel eu acest Consiliu antifascist slav, existent deocamdată doar pe hârtie şi în mintea celor ce proiectau modelul comunist pentru România, lua fiinţă "de-adevăratelea" garda (straja) naţională sârbă de la Moldova Veche, ca instrument al luptei antifasciste locale şi - nedeclarat - promotor al opţiunilor comuniste (iugoslave).

Avem, prin urmare, două mesaje politice în competiţie. Dacă împotriva comuniştilor de la Bucureşti forţele de ordine erau neputincioase, în schimb, împotriva "anarhiei" de la Moldova Veche s-a intervenit în forţă şi cu brutală eficienţă (la finele lui ianuarie 1945)[19]. Afirmam, sârbii erau uşor de mânuit, ca masă în folosul stângii. Nu ştim, deocamdată, când şi cum s-a transformat Consiliul antifascist slav în Frontul antifascist slav. Foarte probabil că lucrurile s-au petrecut prin ordin "de sus", după regula "umflării" peste noapte a stângii procomuniste. Iar clişeul, în fazele progresive ale multiplicării, impunea, ca treaptă următoare momentului "consiliu" pe acela de "front".

Cert este că, aproape la comandă, în bloc, la 25 februarie 1945 fosta strajă de la Moldova Veche s-a preschimbat în organizaţia locală a Frontului antifascist slav din România[20].

Mesajul lui Tito şi mitul lui Stalin aveau deocamdată aceeaşi semnificaţie locală, fiind tot slavi, deci de-ai lor. Comunismul românesc

https://biblioteca-digitala.ro

era ceva insignifiant încă, la început de drum, undeva la partea de jos a piramidei de valori care-şi avea vârful la Moscova. iar pe Tito undeva, pe aproape.

Într-o asemenea naivă percepţie se putea deduce că stânga românească avea uriaşe obstacole de depăşit spre a-şi face ordinea socială. Fascismul german era departe, ca şi frontul; fascismul autohton era însă, mai la îndemână de combătut, fiind identificat cu tot ce stătea în calea stângii comunistoide dezlănţuite: stat, monarhie, jandarmerie justiţie... Iar sârbii erau gata şi ei să ajute, mai cu seamă că aceasta se petrecea sub semnul îngemănat al celor doi mari; era în aceeaşi măsură şi al comuniştilor români, aceştia complexaţi încă, deocamdată dar zeloşi, cinstind cu veneraţie tot ce venea de la Moscova.

FAS se afla integrat în structurile existente ale FND, precum fusese şi predecesorul său recent, CAS. La finele lui februarie 1945 se pare că avem deja o oarecare ierarhie în organizaţia antifasciştilor sârbi; ca principali reprezentanţi ai acestora în cadrul organizaţiei judeţene Timiş-Torontal a FND sunt menţionaţi învăţătorul timişorean Rada Fenlaćki şi avocatul Borislav Popović[21].

După clişeul deja existent FAS avea şi o organizaţie proprie de femei precum şi una de tineret, aceasta din urmă exaltată şi mult mai radicală decât cea a confraţilor seniori. Apăreau şi două publicaţii, "Pravda" (Dreptatea) şi "Omladinska Pravda" (Dreptatea Tineretului), purtătoare de opinie a celor două generaţii de antifascişti, oarecum în competiţie.

De la "Omladinska Pravda" s-a pornit iniţiativa organizării unui congres al tineretului antifascist sârb[22] prin care aceştia urmăreau să-şi clarifice obiectivele şi metodele de atingere a acestora.

Entuziasmul tinerilor s-a extins, molipsitor, asupra întregii comunităţi sârbeşti. Inutil de adăugat că în acele zile şi partizanii iugoslavi circulau în voie, cu socoteală cât şi fără[23], prin Timişoara cât şi prin satele sârbeşti, întreţinând o atmosferă, euforică, panslavă.

https://biblioteca-digitala.ro

S-au păstrat şi câteva modele (copii) ale invitaţiei de participare la anunţatul congres sugerând, oarecum, prefacerea din sânul cercului de idei şi iniţiative al organizatorilor.

O primă circulară de care avem cunoştinţă este datată 9 aprilie 1945. A fost emisă în numele organizaţiei de tineret a FAS din România şi vorbeşte despre "ţinerea, în zilele de 8 şi 9 mai 1945, a primului congres al tineretului antifascist slav din România"[24]. Este un apel către organizaţiile de tineret de stânga, să-şi trimită delegaţi la Timişoara, "unde se va manifesta frăţia şi unitatea tineretului nostru, în lupta comună pentru dorinţele şi drepturile popoarelor noastre." Această invitaţie a fost trimisă organizaţiilor de tineret de stânga din România dar şi celor din Iugoslavia; avem o confirmare de participare în acest sens, din partea reprezentantului armatei iugoslave la Timişoara (al Consiliului districtual al Frontului naţional de eliberare pentru Banatul de Nord)[25].

Că era o stare difuză ne arată şi un raport, din 21 aprilie 1945 care vorbeşte pur şi simplu de..."linia slavă", ce ar îngloba 12300 de membri, din 42 de sate. La acest nivel s-ar fi organizat echipe ce răscoleau lumea rurală spre a pregăti congresul. Aceşti delegaţi de la ţară trebuiau să întocmească şi rapoarte, cu privire la mersul reformei agrare, starea însămânţărilor... Iar viitorul congres trebuia să dezbată despre "lupta pentru democratizarea ţării, pentru drepturi democratice în cadrul principiilor democratice (?), ajutorarea naţiunilor conlocuitoare, a duce lupta contra reacţiunii şi şovinismului"[26].

Profesorul Zdravko Fenlački, fiul preşedintelui de atunci al FAS, amintindu-şi de acele zile (era adolescent), menţionează că desfăşurarea evenimentelor a fost oprită de intervenţia acestui maior sovietic ("ne budet kongresa!"); argument era faptul că ministrul Molotov ar fi garantat integritatea României. Între timp delegaţii tineretului iugoslav din Becicherec sosiseră deja la Timişoara; dur cum au sosit aşa s-au şi înapoiat, cu vaporul, pe Bega.

Ţinem să precizăm că nici un material, cât de cât oficial, din cele

https://biblioteca-digitala.ro

consultate, nu aminteşte, măcar cu un cuvânt, problema Banatului sau a rectificării frontierelor în vreun fel. Toate referirile sunt la democratizarea României şi la necesitatea ca minorităţile să ia parte activă, la acest proces[27].

Sunau de acum în van revenirile către gen. Vinogradov de la Comisia interaliată din Bucureşti, de a se aproba totuşi congresul, în următoarea ordine de zi: "1. Lupta pentru eliberarea slavilor împotriva fascismului; 2. Poziţia şi rolul slavilor în România, în democraţie"[28]. Practic, în paralel, la 7 mai 1945, a fost curmată existenţa FAS, printr-o directivă a PCR[29], care indica reorganizarea acestei formaţiuni politice devenite, iată, stânjenitoare chiar şi pentru evoluţia stângii procomuniste din România.

Aşteptata aprobare de la Bucureşti n-a mai sosit; în schimb, a venit solicitarea de dizolvare a FAS.

În legătură cu acest ultim act avem o interesantă şi detaliată relatare[30]. Din iniţiativa "celulei" PCR care avea în subordine FAS--ul şi a autointitulatului "comitet central" al "Liniei slave" s-a constituit o delegaţie în frunte cu Borislav Popović, care s-a deplasat la Bucureşti, în zilele de 29 mai - 1 iunie 1945. Au călătorit cu autocamionul, luând cu ei şi arhiva documentară proprie. Au fost găzduiţi la Reprezentanţa Iugoslavă; unul din membrii acesteia a intermediat pe lângă Comisia Interaliată de Control, oferind datele solicitate, despre motivaţia congresului cât şi despre activitatea frontului în general. Delegaţii au făcut cunoscute următoarele: "congresul n-a avut ca scop de a se formula cereri sau revendicări cu caracter teritorial; *astfel de intenţiuni au fost atribuite frontului şi congresului* prin influenţe *din afară* (sublin. noastră) şi că ştirile alarmante au fost răspândite de către elementele reacţionare; că organizaţia n-a avut un program politic aparte care program s-ar abate de la programul FND şi că a căutat să înfăptuiască o colaborare cât mai strânsă cu partidele democratice din ţară."

Argumentele lor nu mai interesau însă; telefonic au fost înştiinţaţi "că rezolvarea problemei organizaţiei... a intrat în faza finală. Aceasta,

https://biblioteca-digitala.ro

mai departe, însemna că FAS urma să se transforme într-o organizație "cu caracter cultural-educativ" iar activitatea politică e de dorit să şi-o continue "în partidele democratice române, prin care vor solicita şi revendicările lor de ordin național". Delegaților li s-a sugerat că nu era necesară o dizolvare formală, schimbarea implicând doar numele şi organul central de conducere. Ziarul "Pravda" urma să apară în continuare "urmând a se ocupa mai mult cu problemele democrației românești"[31].

Înclinăm să credem că luarea mai fermă a evenimentelor vieții interne sub controlul PCR, care între timp a dobândit creditul deplin al aliatului-stăpân sovietic, este adevărata cauză a decesului politic al stângii comunistoide slave din România. Comuniştii români erau mult mai uşor de ținut în frâu de către sovietici (căci doar prin cuvântul de ordine al acestora ei puteau nădăjdui la o legitimare pe scena politică) decât orgoliosul Tito şi tovarăşii săi anarhici. Iar sperietoarea "Banatul - Iugoslavia!" a fost doar o diversiune, strecurată chiar de autoritățile de atunci şi întreținută în lumea rurală ce trăia şi cugeta instinctual, apolitic; motiv suficient însă pentru declanşarea campaniei pătimaşe şi devastatoare de răfuieli politice împotriva sârbilor, când le va veni vremea, la finele anilor 40 şi începutul anilor 50.

Pentru a ilustra starea de spirit care domnea în țară în acea perioadă, dar şi gradul de confuzie a autorităților şi calitatea discutabilă a unor informații considerate *foarte importante* voi reda două note informative din acea perioadă:

1. [Bucureşti], 8 februarie 1945. Notă, Direcția Siguranței către MAE. (Arhiva MAE, Bucureşti, ***Fond 71 Iugoslavia,*** vol. 3, 1945, nepaginat).

(secret)
8 februarie 1945,
Notă

https://biblioteca-digitala.ro

Pretențiile teritoriale și de despăgubiri ale Iugoslaviei față de România.

În cercurile apropiate față de reprezentanța politică și militară iugoslavă din capitală se afirmă că guvernul iugoslav va ridica contra României, la Conferința păcii, mari pretenții teritoriale și de despăgubiri de război. Acestea bazate pe faptul, susțin cercurile arătate, că guvernul român a permis trupelor germane să treacă prin România în Bulgaria, de unde au atacat Iugoslavia, precum și datorită aceluia că aviația germană, având bazele în România, a distrus Belgradul și alte obiective iugoslave, iar din regiunea Timișoara-Deta- Stamora-Moravița a atacat Iugoslavia. În primul rând, au stabilit cercurile sus-amintite, guvernul iugoslav va pretinde „retrocedarea" Banatului românesc și anume aproape jumătate din el, cuprinzând orașele Timișoara (jud Timiș - Torontal) și regiunea Reșița (jud. Caraș).

Comunicat Inf. serioasă

- Președenția Consiliului de Miniștri
- Ministerul de Război
- Ministerul Afacerilor Externe

2. Timișoara, 10 septembrie 1948. Notă informativă, Legiunea de jandarmi Timiș - Torontal către Inspectoratul din Timișoara, căpitan Petruc E. (Arh. Naț. Timiș, ***Idem.***).

Inspectoratul jand. Timișoara, Legiunea jand. Timiș-Torontal

Problema: Atitudinea luată de populația de origine sârbă din comuna Soca.

Nota informativă nr. 333

Din 10 septembrie 1948.

Informăm următoarele:

- Populația din comuna Soca acest județ, în majoritate de origine etnică sârbă, printre care și membri în PMR împărtășesc politica lui Tito-Rancovici.

https://biblioteca-digitala.ro

- Aceasta în urma svonurilor lansate că Tito prin îndepărtarea de la doctrina marxistă-leninistă a acceptat mica proprietate, iar din recolta anului 1948 nu a mai impus muncitorilor agricoli a mai preda cota obligatorie.

- De asemeni s-a mai lansat svonul că în Iugoslavia ar fi venit trupe americane pentru a instrui armata iugoslavă.

Rezumat: Populația de origine sârbă din comuna Soca aderă la politica lui Tito.

Comandantul Legiunei jand. Timiș-Torontal

Loc sigiliu Petruc Eugeniu

Raportat

Insp. Jand. Timișoara

Fragmente din acest studiu au fost publicate anterior în:

Miodrag Milin, Andrei Milin, *Sârbii din România și relațiile româno - iugoslave, Timișoara-Vârșeț, 2003*

Note

[1]Arhivele Statului Timiș, *Fond Inspectoratul Teritorial de Jandarmi Timișoara*, 49/1945, f. 1-41.

[2]*Ibidem*, f. 57. Raportul Berescu Grigore, inspector regional de poliție către Inspectoratul de Jandarmi Timișoara, 9 februarie 1945.

[3]*Ibidem*, f. 36. Raport col. Al. Băleanu, inspector de jandarmi Timișoara către Inspectoratul General al Jandarmeriei, 20 februarie 1945.

[4]*Ibidem*, f. 42. Notă informativă, lt. col. N. Caracaș, Legiunea de jandarmi Timiș-Torontal către Inspectoratul de Jandarmi Timișoara, nr. 185/17 februarie 1945.

[5]*Ibidem*, f. 63. Notă informativă, Berescu Gr., inspector regional de poliție către Inspectoratul de Jandarmi Timișoara, 9 februarie 1945.

[6]*Ibidem.*

[7]Idem, *Fond. cit.*, 39/1944, f. 5./Timișoara/, nr. 14766 din 26 noiembrie 1944. Inspectoratul de Jandarmi Timișoara, Biroul Comandament către Legiunea Jandarmi Severin (copie).

https://biblioteca-digitala.ro

[8] Arhivele Statului Timiş, *Fond Inspectoratul Teritorial de Jandarmi Timişoara*, 49/1945, f.13. Notă. Conferinţa Timişoara, Inspectoratele de Jandarmi Timişoara şi Oradea 12 decembrie 1944/.

[9] *Ibidem*, f. 12. Ordin circular nr. 3209 din 21 decembrie 1944, Inspectoratul de Jandarmi Timişoara, comunicat Legiuni 1-4 (copie).

[10] *Ibidem*, f. 9. Ordin / Bucureşti / nr. 51508 din 8 ianuarie 1945, lt. col. S. Teodorescu, Inspectoratul General al Jandarmeriei Timişoara.

[11] *Ibidem*, f. 3. Dare de seamă / Timişoara / nr. 266 din 8 ianuarie 1945, colonel Al. Băleanu, Inspectoratul de Jandarmi Timişoara către Inspectoratul General al Jandarmeriei.

[12] Ibidem.

[13] *Ibidem*, f. 16. Notă informativă / Oraviţa /, nr. 3299 din 30 ianuarie 1945, maior Nicoară Nicolae, Legiunea de Jandarmi Caraş către Inspectoratul de Jandarmi Timişoara.

[14] *Ibidem*, f. 53. Manifest iugoslav tradus româneşte / februarie 1945 /. Că interesul de stat al jandarmilor în acţiune la Moldova Veche a fost dublat şi de o vădită pornire de jaf, ne-o relatează bilanţul faptelor: „ ... bătrânul preot ortodox Chirilă Seculici l-au lepădat din pat dezbrăcat şi desculţ şi în timpul gerului l-au jefuit cu un ceas şi tot banul care l-a avut în casă; Milan Stoianovici zis Glăvan, l-au jefuit cu 100 kg. untură şi 20 kg. săpun; Jiva Savici ... au ridicat 5 oi; Stanca Nicolici un costum de haine şi toate albiturile; Iva Simici ... 20 kg. untură, l-au bătut în mod bestial; Mladen Iancovici ... au luat şunca şi slănina; Iva Jivkovici i-au luat un cal şi aşa mai departe".

[15] *Ibidem.*

[16] Vezi nota 23.

[17] Arhivele Statului Timiş, *Fond Uniunea Asociaţiilor Culturale Democrate Slave din România* (*UACDSR*), 1/1944, 47. Manifest imprimat, *Drugovi, braćo!* (Fraţi, tovarăşi!), 10 octombrie 1944.

[18] *Ibidem*, f. 48. Antifašistički odbor slavena u Rumuniji. Projekt platforme podnesene od strane centralnog komiteta komunističke stranke i preko demokratskog narodnog fronta predložen svima demokratskim snagama (Consiliul antifascist slav din România. Proiectul platformei CC al PCR către FND şi toate forţele democratice), 10 octombrie 1944.

[19] Idem, *Fond Inspectoratul Teritorial de Jandarmi Timişoara*, 49/1945 53. Manifest iugoslav, tradus în româneşte, relatând despre acţiunea jandarmilor români împotriva gărzii (strajei) din Moldova Veche, din noaptea de 27/28 ianuarie 1945. / Databil februarie 1945/.

[20] Idem, *Fond UACDSR*, 4/1945, 76-80. Proces verbal, şedinţa de constituire a organizaţiei locale a FAS, Moldova Veche. Au aderat 333 membri, preşedinte

https://biblioteca-digitala.ro

fiind ales localnicul Alexandru Balea, 25 februarie 1945. Respectivul va fi unul dintre deținuții sârbi de seamă ai temnițelor comuniste și deportat politic în Bărăgan. A. Balea apare și în dramaticele relatări ale consătenilor săi, fiind unul supus regimului celui mai sever, rezervat deportaților „politici". (Vezi M. Milin, Lj. Stepànov, *Golgota Bărăganului pentru sârbii din România. 1951-1956*, Timișoara,1996, relatările de la pag. 126-128).

[21] *Ibidem*, f. 85. Notă a conducerii FAS adresată Comit. Jud. Timiș-Torontal al FND („... FAS din România vă face cunoscut că delegații săi permanenți în FND sunt tov. Rada Fenlački ca membru și tov. Borislav Popović ca supleant ..."), 28 februarie 1945.

[22] Relatare, prof. Zdravko Fenlački, căruia-i aducem alese mulțumiri pentru colaborare.

[23] *Ibidem*, f. 86. Dispoziție a conducerii centrale a FAS către organizațiile locale FAS, 21 martie 1945. (Traducere: „Spre a fi eliminate orice suspiciuni și neînțelegeri cu privire la persoanele militare ce sosesc din Iugoslavia, pe viitor îi veți legitima pe toți cetățenii iugoslavi, militari sau civili. Nu sunt rare cazurile când indivizi apar în uniforme militare cu stea la chipiu, autonumindu-se „partizani" deși nu posedă acte din Iugoslavia, încât asemenea persoane trebuie urgent deferite autorităților locale. Toate persoanele militare din Iugoslavia au datoria să se prezinte la tovarășul Šaletić, care este mandatat din partea regiunii militare Voivodina, spre a controla cetățenii iugoslavi, persoane militare cât și civile...").

[24] Vezi nota 9.

[25] Vezi nota 10.

[26] *Ibidem*, 1/1944-1945, f. 80. Raport, linia slavă, Timișoara, 21 aprilie 1945.

[27] *Ibidem*, 1/1944-1945, f. 79. În confirmarea afirmațiilor din text, oferim extrase edificatoare, din raportul asupra activității FAS între 2-10 aprilie 1945: „ ... Organizațiile noastre sătești, în strânsă legătură cu Frontul Plugarilor au trecut la îndeplinirea directivelor date de Partid, iar în acele sate unde Fr. Plugarilor nu există, FAS a trecut singur la lucru, în urma directivelor date de organizația centrală a FAS și primite de la Partidul Comunist ...;" alte date de arhivă: FAS „este o organizație politică, care se recrutează din populația slavă din România, în special din județele Timiș-Torontal, Arad, Caraș și Severin ... numărul actual al membrilor ... 22082 ... s-a organizat în mod public imediat după 23 august 1944, fiind ajutată în mare măsură de către PCR ...", 81; Scopuri și mijloace politice: „strângerea popoarelor slave din România în lupta contra fascismului. Crearea unei conștiințe politice democratice la popoarele slave din România. Lupta pentru nimicirea

https://biblioteca-digitala.ro

fasciştilor şi profasciştilor, pentru înfăptuirea democraţiei adevărate în România, în strânsă colaborare cu partidele democratice din România (FND). Munca pentru reînnoirea ţării. Crearea unei prietenii sincere cu popoarele Rusiei Sovietice şi cele ale Iugoslaviei.", 81; membri comitetului executiv FAS: Rada Fenlački, preşedinte, Obrad Komanov, vicepreşedinte, Borislav Popović, secretar ... Timişoara, 28 mai 1945, 82.

[28] Arhivele Statului Timiş, *Fond UACDSR*, 4/1945, f. 300-301.

[29] *Ibidem*, 1/1944-1945, f. 89. Raport FAS, Timişoara, 30 iunie 1945: „... Activitate mai mare nu avem din cauză că de la data de 7 mai 1945 nu avem primite nici un fel de directive în scris de la Partid ce să facem ...".

[30] *Ibidem*, f. 88. Referat asupra rezultatului demersului delegaţiei FAS la Bucureşti în chestia dizolvării frontului, semnat B. Popović, Timişoara, 7 iunie 1945.

[31] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

SERBIANS IN THE ROMANIAN BANAT AND THE MITHOLOGICAL DIMENSIONS OF BORDERS IN THE MIDDLE OF THE XXTH CENTURY

The author prosecutes an analyses of the attitude of Serbians from the Romanian Banat at the end of the IInd World War. Sympathizers of Russians, the Serbians from the Romanian Banat preferred to run to Serbia and to be considered traitors than to fight on the eastern front. With the Russian victory the turncoats returned to Romania and took revenge on the gendarmes who pursued them, after that, influenced by the Yugoslav propaganda started to militate for the annexation of Romanian Banat to Serbia and especially for the communism of Yugoslav type. The reaction to the Serbian manifestations consisted in the brutal intervention of the gendarme troops. In spite of these in the region will appear organizations of the Slave Antifascist Front. Those who stop the aspirations of Serbians from Romania are the Russians, who promised the integrity of Romania.

https://biblioteca-digitala.ro

EVOLUȚIA ÎN TIMP A INFLUENȚELOR LIMBII ROMÂNE ASUPRA LEXICULUI GRAIULUI SLOVAC DIN NĂDLAC

Pavel Rozkoš, Bratislava(Sk)

După cum este îndeobște cunoscut în literatura de specialitate, prezența slovacilor din România de azi se datorează evenimentelor politice și militare de la sfârșitul primului război mondial, când Austro-Ungaria, care a pierdut războiul s-a destrămat, o parte a acestui vast imperiu revenind, în urma tratatului de la Trianon, României, Iugoslaviei, Uniunii Sovietice, și nou createi Ceho-Slovacia etc. (ȚIUCRA, 13, BUJNA, 48, URBAN, 164, KRAJČOVIČ, 36, ș. a.)

Graiurile slovace, în general, s-au dezvoltat de-a lungul istoriei lor foarte interesant, extrem de complex și original, supunându-se în permanență unor influențe din partea vecinilor și mai cu seamă din partea limbilor oficiale ale statului în care au trăit cei care le vorbeau. Îmbogățindu-se mereu, împestrițându-se în felul acesta, ele au sfârșit prin a deveni tot mai variate. (v. și ŠTOLC 1949, p. 184, ATLAS I, p. 68, ș. a).

În felul acesta, la un examen lexicografic, întâlnim în graiurile slovace o seamă de cuvinte de origine germană, poloneză, ucraineană, rusă, maghiară ș. a., care au pătruns în lexicul acestor graiuri datorită contactelor cotidiene dintre vorbitorii slovaci și vecinii lor de altă naționalitate.

Cât privește graiul slovacilor din Nădlac, acesta s-a format în regiunile muntoase și relativ sărace ale Slovaciei central-sudice, până la plecarea grupurilor în Ungaria de sud-est.

În urma contactului cu populația vorbitoare de limbă germană, în secolul al XVIII-lea, în lexicul acestui grai, au pătruns inițial unele cuvinte germane ca: *auzlag/-k* „vitrină"; *barbier* „frizer";

https://biblioteca-digitala.ro

cverni „ață de cusut"; *cvikla* "sfeclă roşie"; *farba* „culoare" şi „vopsea"; *firhang/-k* „perdea"; *friški* „rapid", „repede" şi „proaspăt"; *friško* „repede", „rapid"; *frušťik/-g* „mic dejun"; *maister* „maistru"; *malter* „tencuială"; *pigľais/-z* „fier de călcat"; *šafeľ* "burduf"; etc.

Cu acest adaos lexical au venit coloniştii slovaci în primăvara anului 1803 la Nădlac.

Cu timpul, la aceste împrumuturi străine se vor adăuga altele, noi. (ROZKOŠ, 1988, 21p., ROZKOŠ, 1989, p.235-247).

Astfel, încă de la venire şi imediat după aceea, au pătruns în graiul slovac din Nădlac, mai cu seamă datorită administraţiei maghiare dure care încerca să impună limba oficiala, maghiară, o sumedenie de cuvinte de origine maghiară, de ex.: *akou,* „coteț (pentru porci)"; *álomáš/ž* "gară de cale ferată"; *báči* „unchi"; *barnaví* „brunet"; *bičak/-g* „briceag"; *cifra* „podoabă"; *cifrovať/ -uvať* „a împodobi"; *dohán/-m* „tutun"; *ešerňou* „umbrelă"; *faita* „soi", „rasă"; *faitoš/-ž* „de prăsilă"; *findža* „ceaşcă"; *góľa* „barză"; *homok/-g* „nisip"; *homokovi* „cu (din) nisip"; *homočistí* „nisipos"; *igazolván/-m* „buletinul (actul) de identitate"; *koč/-dž* „căruță"; *mara- ďik/-g* „rest"; *paláš/-ž* „podul (casei)"; *rendír* „poliţist"; *reseľou* „răzătoare"; *rís/-z* „seceriş"; *ríseš/-ž* „secerător"; *rít/-d* „ mlaştină"; *seľep/-b* „ventil"; *túrňa* „turn (la biserică)"; *vágou* „seceră specială (pentru tăiat cânepă)"; *žačkou* „săculeț" etc.

Referitor la elementele lexicale de origine românească din graiul slovac nădlăcan, aici trebuie deosebite mai multe straturi de pătrundere.

În primul rând, trebuie remarcate cuvintele populare, care au intrat în lexicul slovac din Nădlac, datorită vieţii comune dintre slovaci şi români. Acestea sunt, de fapt, cuvinte dialectale şi în limba română, ca de ex.: *biko* „taur"; *duľeu* „drum (de la

https://biblioteca-digitala.ro

capătul lanului)"; *gripa* „gripă"; *Katica* „Catiță (diminutiv de la Ecaterina)"; *kiľičava* „cărare"; *nana* „mătușă"; *padurica* „pădurice"; *brindza* "brânză"; *večina* „vecină"; *voka* „vocă (brațul mort al râului Mureș)" etc.

Situația s-a schimbat în mod radical, după venirea în 1919 a administrației românești la Nădlac. O anumită perioadă, unele cuvinte împrumutate din limba maghiară s-au folosit în graiul slovac din Nădlac în paralel cu împrumuturile românești, cuvintele maghiare fiind preferate mai ales de reprezentanții generațiilor mai în vârstă. Astfel se spunea : *városkí dom - primarija, igazolván - buľeťín, iroda - birou, apaťieka - farmačija, bout/-d - aľimentára, cukrázda - kofeterija, fitír - čentru, auzlag/-k - vitrína, ešerňou - umbrela, abator - bitouna, álomáš - gára, hefťika - TBC, zimná čapka - kačula* etc.

Mai târziu, sub impulsul necesităților cotidiene de exprimare, numărul cuvintelor de origine românească s-au amplificat în graiul slovac din această localitate. Prin urmare în prima jumătate a secolului al XX-lea în lexic au pătruns cuvinte precum: *abatór* „abator"; *abonament/-d* "abonament"; *abonovať/-uvať sa* "a se abona"; *adeverinca* "adeverință"; *akčeľerát/-d* "(tren) accelerat"; *akčident/ -d* "accident"; *albitru* "arbitru"; *albitrovať/-uvať* "a arbitra"; *aľimenti* „alimente"; *aľimentára* "(magazin) alimentar"; *amatór* "amator"; *amenda* "amendă"; *antinevraldžik/-g* „antinevralgic"; *antrenament/-d* "antrenament"; *apartament/-d* "apartament"; *aprobáre* "aprobare"; *aragáz/-s* "aragaz"; *artiľérija* "artilerie"; *aspirína* "aspirină"; *autoservíre* "autoservire"; *avion/-m* "avion"; *bajoneta* "baionetă"; *bára* "bară de protecție (la autoturism)"; *baston/-m* "baston"; *batóza* "batoză"; *báza* "bază (de recepție)"; *biľét/-d* "bilet (de călătorie)"; *birou* "birou"; *bišnica* "bișniță"; *bišnicár* "bișnițar"; *blok/-g* "bloc"; *boneta* "bonetă"; *borkán/-m* "borcan"; *briketa* "brichetă"; *buľeťín/-m* "buletin (de identitate)"; *buľion/-m* "bolion"; *bursa* "bursă (de studii)"; *bursička* "bursă

https://biblioteca-digitala.ro

mai mică" (diminutiv); *buteľija* "butelie (de aragaz)"; *cigája* "(oaia de rasă) țigaia"; *ciment/-d* "ciment"; *curkána* „(oaia de rasă) țurcană"; *cefere* „căile ferate române"; *ček/-g* „casa de economii și consemnațiuni"; *čentru* „centru"; *čérera* „cerere"; *čirkulácija* „circulație"; *čiviľizácija* „civilizație"; *čobán/-m* „cioban"; *čorba* „ciorbă"; *dáčija* "(autoturismul marca) Dacia"; *Dák/-g* "Dac"; *damidžána* "damigeană"; *dedženerovat/-uvat* "a degenera"; *dezertór* "dezertor"; *dikcionár* "dicționar"; *diploma* "diplomă"; *diridžinte* "diriginte"; *divorc/-dz* "divorț"; *doika* "doică"; *dosár* "dosar"; *dumňezeu* "Dumnezeu"; *duš/-ž* "duș"; *dušmán/-m* "dușman"; *džanta* "geantă"; *dženerácija* "generație"; *dženerál* "general"; *dženiálni* "genial"; *džeometrija* "geometrie"; *džimnastika* "gimnastică"; *ekipa* "echipă"; *ekipament/-d* "echipament"; *ekskrok/-g* "excroc"; *eľefant/-d* "elefant"; *fabrika* "fabrică"; *fanfára* "fanfară"; *fantoma* "fantomă"; *farmačija* "farmacie"; *felčer* "felcer"; *ficuika* "fițuică"; *fodbal* "fotbal"; *formácija* "formație (artistică)"; *fridžidér* "frigider"; *fruntáš/-ž* "fruntaș"; *furáž/-š* "furaj"; *furtun/-m* "furtun"; *gabarit/-d* "gabarit"; *gára* "gară"; *gáz/-s* "gaz", *gázoví* "pe bază de gaze"; *giveč/dž* "ghiveci"; *gripa* "gripă"; *griža* "grijă"; *grupa* "grupă"; *hanbal* "handbal"; *herpes/-z* "herpes"; *igrasija* "igrasie"; *ikter* "icter"; *indiferentní* "indiferent"; *infektovať sa* "a se infecta"; *insigna* "insignă"; *inspector* "inspector"; *inspektovať/-uvať* "a inspecta"; *inspirácija* "inspirație"; *instalácija* "in-stalație"; *instalovať/-uvať* "a instala"; *instruktor* "instructor"; *intencija* "intenție"; *inventár* "inventar"; *izvor* "izvor"; *jaurt* "iaurt"; *kancelárija* "cancelarie"; *kantína* "cantină"; *karakter* "caracter"; *karoserija* "caroserie"; *karucáš/-ž* "carutaș"; *kaškaval* "cașcaval"; *katalog/-k* "catalog"; *kazán/-m* "cazan"; *kirija* "chirie"; *klór* "clor"; *kofejína* "cofeină"; *kofeterija* "cofetărie"; *kolorádo* "gândac de Colorado"; *koľektíva* "colectivă"; *komina* "comină"; *kompánija* "companie"; *komparácija* "comparație"; *kompartiment/-d* "compartiment" (în tren), *kompľeks*

https://biblioteca-digitala.ro

"complexul (zootehnic)"; *komuna* "comună"; *končed/-t* "concediul (de odihnă)"; *konduktor* "conductor (de tren)"; *konferinca* "conferință"; *konferenciár* "conferențiar universitar"; *konsum/-n* "consum"; *kontábil* "contabil"; *kontábilka* "contabilă"; *kontrabanda* "contrabandă"; *korčitúra* "corcitură"; *koridženca* "corigența"; *koridžent/-d* "corigent"; *kóta* "cotă"; *kotizácija* "cotizație"; *kotizovať/-uvať* "a cotiza"; *kursa* „cursa"; *láma* „lamă"; *ľedžionár* „legionar"; *ľedžitimácija* „legitimație"; *ľei* „leu", „lei"; *ľeučemija* „leucemie"; *ľiber* „liber"; *ľibrérija* „librerie"; *ľičeu* „liceu"; *ľivada* „livadă"; *madžistratúra* „magistratură"; *makaróna* „macaronă"; *mamaľiga* „mămăligă"; *mamaľiguca* „mămăliguță"; *manevre* „manevre"; *margarína* „margarină"; *marinár* „marinar"; *médija* „medie"; *meditácija* „meditație"; *mekanik* „mecanic"; *memórija* „memorie"; *meniu* „meniu"; *menta* „mentă"; *miče/ mititeje* „mici", „mititei"; *mitraľiéra* „(pușcă) mitralieră"; *mizérija* „mizerie"; *mrañica* „mraniță"; *muštár* „muștar"; *muzeu* „muzeu"; *nailon/-m* „nailon"; *nikotína* „nicotină"; *numer* „număr"; *opservatór* „observator"; *opinka* „opincă"; *orár* „orar"; *oridžinál* „original"; *orkestra* „orchestră"; *otita* „otită"; *padurian/-m* „pădurean"; *parašuta* „parașută"; *partikulár* „particular"; *pašaport* „pașaport"; *páza* „pază"; *pázňik/-g* „paznic"; *peľičiľína* „penicilină"; *penzija* „pensie"; *perikulózni* „periculos"; *permis/-z* „permis"; *personál* „(tren) personal"; *peruka* „perucă"; *pieton/-m* „pieton"; *pikét/-d*„pichet"; *pilót/-d* „pilot"; *plačinta* „placinta"; *planetára* „(axă) planetară"; *planór* „planor"; *ploton/-m/ pluton/-m* „pluton"; *pľik/ -g* „plic"; *poľigón/-m* „poligon"; *pompa* „pompă"; *pompier* „pompier"; *pop/ popa* „popă", „preot"; *portár* „portar"; *praktikovať/-uvať* „a practica"; *práz/-s* „praz"; *príza* „priză"; *prelundžitór* „prelungitor"; *prešedinťe* "preşedinte"; *próba* "probă"; *probľéma* "problemă"; *pročes/-z* "proces"; *produkcija* "producție"; *programa* "programă"; *prokurovať/-uvať* "a procura"; *provokatór* "provocator"; *punga* "pungă"; *redžím/-n* "regim"; *redžister/*

https://biblioteca-digitala.ro

redžistru "registru"; *redžiment/-d* "regiment"; *redžiune* "regiune"; *reglovať/-uvať* "a regla"; *rekomandovať/-uvať* "a recomanda"; *remorka* "remorcă"; *repica* "rapiță"; *repríza* "reprizǎ"; *restaorant/ restaurant/-d* "restaurant"; *rešou* "reşou"; *reveľion/-m* "revelion"; *revorver* "revorver"; *rodáž/-š* "rodaj"; *rogožina* "rogojină"; *rom/ -n* "rom"; *salám/-n* "salam"; *salutovať/-uvať* "a saluta"; *sárma* "sarma"; *sekurita/ sekuritaťe* "securitate"; *serdžent/-d* "segent"; *servič/-dž* "serviciu"; *silóz/-s* "siloz"; *sindikát/-d* "sindicat"; *sintaksa* "sintaxă"; *skára* "scară"; *skarlatína* "scarlatină"; *spečiálni* "special"; *spirt/-d* „spirt"; *statút/-d* „statut"; *strung/-k* „strung"; *sudžerovať/-uvať* „a sugera"; *šalopeta* „salopetă"; *šeďinca* „şedință"; *šniceľ* „snițel"; *šorc/-dz* „şorț"; *štofa* „stofă"; *tabel* „tabel"; *taksa* „taxă"; *tapicérija* „tapițerie"; *tehničian/-m* „tehnician"; *teľevizór* „televizor"; *teolódžija* „teologie"; *terén/-m* „teren"; *terminolodžija* „terminologie"; *téza*„teză";*tradícija* „tradiție"; *tranvai* „tramvai"; *tribunál* „tribunal"; *trotineta* „trotinetă"; *ťabúr* „chiabur"; *ujum/-n*„uium"; *umeráš/-ž* „umeraş"; *uniforma* „uniformă"; *urda* „urdă"; *urdženca* „urgență"; *vagon/- m* „vagon"; *vakanca* „vacanță"; *valuta* „valută"; *váma* „vamă"; *vapór* „vapor"; *varianta* „variantă"; *veterinár* „(medic) veterinar"; *vineti* „(pătlăgele) vinete"; *vitéza* „viteză"; *vitrína* „vitrină"; *vizita* „vizită"; *zgura* „zgură"; *žudec/-dz* „județ"; *žurnál* „jurnal" ş. a.

Etapa următoare de influență a limbii române asupra graiului slovac din Nădlac coincide cu pătrunderea în acest grai a unor îmbinări întregi de cuvinte sau expresii ideomatice, care odată împrumutate dau un colorit aparte graiului respectiv.

Acest lucru se întâmplă mai cu seamă atunci, când vorbitorii slovaci nu au un bagajul de cuvinte suficient de dezvoltat în limba maternă sau când lucrează timp îndelungat ca şoferi sau tractorişti ori mecanizatori , în agricultură, când pregătirea lor profesională s-a desfăşurat într-un mediu românesc, încât expresiile

https://biblioteca-digitala.ro

respective le sunt mai la îndemână şi le folosesc adaptate la graiul pe care îl vorbesc în mod cotidian. Astfel, putem întâlni deseori expresii ca: *dai mi keia de paišpe!* "dă-mi cheia de paişpe!"; *pokazila sa mi pompa de benzină* "mi s-a defectat pompa de benzină"; *toto sa volá kutia de transmisije* "această (piesă) se numeşte cutia de transmisie"; *rostrhla sa mi kurea de transmisijie* "mi s-a rupt cureaua de transmisie"; *toto je remorca rabatabila* "aceasta este o remorcă rabatabilă"; *zaz iďe hailaméroš a kričí hai la mére ši la pére* "din nou vine vânzătorul de mere şi strigă hai la mere şi la pere"; *straťila som si buľeťinul de identitate* "mi-am pierdut buletinul de identitate"; *ďe máťe ten čertifikát de naštere?* "unde aveţi certificatul acela de naştere?"; *ňebou vo vároši, ľebo ňedostáu biľét de voje* "nu a fost în oraş, deoarece nu a primit bilet de voie"; *kúpiľi si teľevizór kolor* "şi-au cumpărat televizor color"; *tuto je komisariátul miľitar* "aici este comisariatul militar"; *volaľi ho na tribunalul militar* "a fost chemat la tribunalul militar"; *fčera bola adunáre dženerála* "ieri a avut loc adunarea generală"; *na ľeto máme întâlnire de zeče aňi* "vara (viitoare) avem întâlnire de zece ani"; *pozrien sa do mersul trenurilor* "mă uit în mersul trenurilor"; *dáme si kafea ku lapte* "servim cafea cu lapte"; *ceľí večer pije rom cu bere* "toată seara bea rom cu bere"; *straťila sa mi šurubelnica kruče* "mi s-a pierdut şurubelniţa în cruce"; *kúpila spirt sanitar* "(ea) a cumpărat spirt sanitar" ş. a. (v. şi ROZKOŠ 2003, p. 120).

De remarcat că asemenea situaţie se observă tot mai mult la reprezentanţii generaţiei celei mai tinere şi, pare-se, tendinţa este ca situaţie generală să evolueze în această direcţie încât pe viitor asemenea expresii vor fi tot mai multe în lexicul graiului slovac în discuţie.

Care a fost evoluţia ulterioară a cuvintelor de origine românească în lexicul graiului slovac din Nădlac?

https://biblioteca-digitala.ro

După cum rezultă din cele de mai sus, din punct de vedere fonetic elementele lexicale de origine românească s-au adaptat complet la sistemul fonetic al graiului slovac din Nădlac.

Astfel, consoanele *d, t, n, l* urmate de vocalele moi *e, i* şi diftongii *ia, ie, iu, io* se palatalizează; vocala *u* şi consoana *v* de la finele silabei se pronunţă ca o consoană bilabială; accentul cuvintelor în graiul slovac din Nădalac cade întotdeauna pe prima silabă şi acestei legi fonetice i se supun şi cuvintele împrumutate din limba română; după cum este îndeobşte cunoscut, graiurile slovace de tip central se caracterizează şi prin aceea că au în structura lor alături de vocalele scurte şi vocalele lungi, iar în cuvintele de origine românească, în numeroasele cazuri fostele silabe accentuate (în general, din penultimele silabe ale cuvintelor) au evoluat în vocale lungi. (v. şi CIPLEA 1966; DOBRIŢOIU - ALEXANDRU; CHIŢIMIA şi DEBOVEA- NU; DEBOVEANU 1967; DEBOVEANU 1970; DUMITRESCU şi NOVICIKOV; KERĎO; KIRÁLY; ROZKOŠ 1967; ROZKOŠ 1968; ROZKOŠ 1985; ROZKOŠ 1989; ROZKOŠ 2003).

Cât priveşte aspectul morfologic, prin pătrunderea cuvintelor de origine românească în lexicul graiului slovac din Nădlac, s-a amplificat, bunăoară, foarte mult inventarul substantivelor de genul masculin, care se termină într-o consoană, deoarece numeroasele substantive de genul neutru din limba română, terminate într-o consoană, din punct de vedere formal trec aici la genul masculin, urmând a se comporta ca şi celelalte substantive masculine, ce se flexionează după paradigmele "chlap", "dub" şi "stroj".

Pe de altă parte, numeroasele substantive de genul feminin, care se termină în această limbă în *-ia,* au evoluat în graiul în discuţie în categoria femininelor variantă moale, ce se supun flexionării conform paradigmelor de tipul "ulica". Prin formarea derivatelor de la rădăcinile cuvintelor (substantivelor) de origine

https://biblioteca-digitala.ro

românească, creşte în mod substanţial inventarul unor adjective relative, al unor adverbe, al verbelor de aspectul imperfectiv etc.

Referitor la sintaxă, aici - pare-se - influenţele limbii române asupra graiului slovac din Nădlac sunt neînsemnate, aşa că - în cele ce urmează - problemelor respective nu le vom acorda o atenţie specială.

Aşa cum am mai remarcat, de la rădăcinile cuvintelor de sine stătătoare, mai cu seamă substantive, dar nu numai, de origine românească, cu ajutorul sufixelor slovăceşti se formează în graiul în discuţie numeroase derivaţii, îmbogăţind astfel fondul său lexical.

Astfel, bunăoară, de la un substantiv, cum ar fi *padurian/ -m* au derivat: forma feminină *padurianka,* diminutivul *paduriaňik/ -g,* adjectivele ca *padurianski, padurianou;* de la substantivul *birou* s-a format diminutivul *birovík,* adjectivul *birovouski;* de la substantivul *čorba* s-a format diminutivul *čorbička,* adjectivul *čorboví;* de la substantivul *ekipa* s-a format alt substantiv *ekipáš/-ž,* iar de la acesta - adjectivele *ekipáski, ekipášou;* etc. De la rădăcina verbală *lamur-* („a lămuri") *s*-a format verbul de aspectul imperfectiv *lamurovať/-uvať* şi participiul *lamurovaní/ -uvaní;* de la rădăcina substantivală *divorc-* („divorţ") s-a format verbul *divorcovať/-uvat* şi participiul *divorcovaní/-uvaní;* de la rădăcina cuvântului *grip-* s-a format verbul *gripovať/-uvat* şi par- ticipiul *gripovaní/-uvaní;* de la substantivul *kontábil* ("contabil") s-a format femininul *kontábilka,* adjectivul *kontábilski, kntábilou, kontábilkin/-m;* de la substantivul *muštár* ("muştar") s-a format diminutivul *muštárik/-g* şi adjectivul *muštároví;* etc.

Ţinând cont de cele de mai sus, putem conchide că graiul slovac din Nădlac, chiar dacă poartă principalele trăsături caracteristice ale graiurilor slovace de tip central, datorită evoluţiei sale relativ izolate şi datorită unor influenţe străine asupra acestui grai, nu poate fi identificat cu nici un alt grai slovac de pe teritoriul

https://biblioteca-digitala.ro

Slovaciei sau de pe teritoriul Ţinuturilor de jos (Iugoslaviei, Ungariei, României).

De aceea, credem, merită să i se acorde acestui grai, atât în prezent, cât şi în viitor, o atenţie mai mare, mai sporită.

BIBLIOGRAFIA

ATLAS = *Atlas slovenského jazyka* [Atlasul lingvistic al limbii slovace], vol. I, part. 1. şi a 2-a, Bratislava, 1968.

AUERHAN = J. Auerhan, *Čechoslováci v Juhoslávii, v Rumunsku, v Maďarsku a v Bulhasrku* [Ceho-slovacii în Iugoslavia, România, Ungaria şi Bulgaria], Praha, 1921.

BENEDEK = Gr. Benedek, *Pohľad na slovenské nárečia v stoliciach Bihor a Sălaj* [Privire asupra graiurilor slovace din regiunile Bihor şi Sălaj], in „Slavica Slovaca" V, Bratislava, 1970.

BUJNA = I. Bujna, *Stručný nástin dejín cirkve evanjelickej a. v. v Nadlaku od r. 1853 do r. 1912* [Scurtă prezentare a istoriei parohiei evanghelice (slovace) de c. a. din Nădlac începând cu anul 1853 până în anul 1912], Lipt. Sv. Mikuláš, 1912.

CIPLEA 1966 = Gh. Ciplea, *Influenţe româneşti în graiurile cehe din Banat,* in „Cercetări de lingvistică" XI, No. 1, Cluj, 1966.

CIPLEA 1966a = Gh. Cioplea, *Accentul şi lungimea vocalică în elementele de origine română în graiurile cehe din Banat,,* in „Cercetări de lingvistică" XI, No. 2, Cluj, 1966.

CHIŢIMIA şi DEBOVEANU = C. Chiţimia şi Elena Debovea nu - Mălăescu, *Graiul şi folclorul polonez din Bulai, raionul Suceava,* in "Romanoslavica" VII, Bucureşti, 1963.

https://biblioteca-digitala.ro

DEBOVEANU 1967 = Elena Deboveanu, *Observaţii generale asupra graiurilor polone din judeţul Suceava*, in "Romanoslavica" XIV, Bucureşti, 1967.
DEBOVEANU 1970 = Elena Deboveanu, *Elemente slovace în structura unui grai polon din România*, in "Romanoslavica" XVII, Bucureşti, 1970.
DOBRIŢOIU - ALEXANDRU = Teodora Dobriţoiu - Alexandru, *Banatismy v nářečích českých osád Sv. Helena, Gernik, Rovensko, Biger, Šumice a Klopodie* [Banatismele din graiurile cehe ale localităţilor Sf. Elena, Gârnic, Ravensca, Bigăr, Şumiţa şi Clopodia], in "Slávia" XXXVI, Praha, 1967.
DUMITRESCU şi NOVICIKOV = Maria Dumitrescu şi E. Novicikov, *Lexicul graiului rusesc din satul Mila 23 (regiunea Dobrogea)*, in "Romanoslavica", Bucureşti, 1963.
HAAN şi ZAJAC = Ľ. Haan şi D. Zajac, *Dejepis starého a nového Nadlaku* [Istoria vechiului şi noului Nădlac], ed. a 2-a, Nădlac, 1994
HABOVŠTIAK = A. Habovštiak, *Vplyv valašskej kolonizáciena stredoslovenské nárečia* [Influenţa colonizării valahe asupra graiurilor slovace de tip central], in „Jazykovedný časopis" XIII, Bratislava, 1962.
KERĎO = J. Kerďo, *K niektorým aspektom frazeológie Slovákov v Rumunsku* [Cu privire la unele aspecte ale frazeologiei slovacilor din România], in *Slováci a materinský jazyk*, Martin, 1990.
KIRÁLY = F. Király, *Într-o problemă controversată în lingvistica românească: ce fel de raport există între cantitatea vocalelor şi accentul cuvintelor*, in "Cercetări de lingivistică" XII, Cluj, 1967.
KRAJČOVIČ = M. Krajčovič, *Dolnozemskí Slováci a mierová konferencia v Paríži 1919-1920* [Slovacii din Ţinuturle de jos

https://biblioteca-digitala.ro

şi conferinţa de pace de la Paris 1919 - 1920], in vol. *Slováci v Maďarsku*, Matica Slovenská, Martin, 1994.
NIŢĂ - ARMAŞ = Silvia Niţă - Armaş, *Graiul slovac din localităţile Nădlac, Semlac (judeţul Arad), Butin, Vucova, Şemlacul-Mare (judeţul Timiş),* teză de doctorat, Bucureşti, 1969.
OLTEANU = P. Olteanu, *Graiurile slovace din Banat*, in "Studii şi cercetări lingvistice" XIII, Bucureşti, 1956.
ONDRUS = P. Ondrus, *Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike* [Graiurile slovace de tip central din Republica Populară Ungară], Bratislava, 1956.
ROZKOŠ 1967 = P. Rozkoš, *Fonetismul graiului slovac din Nădlac,* in "Analele Universităţii din Timişoara", Seria Ştiinţe Filologice, V, Timişoara, 1967.
ROZKOŠ 1968 = P. Rozkoš, *Influenţe româneşti în graiul slovac din Nădlac*, in "Analele Universităţii din Timişoara", Seria Ştiinţe Filologice, VI, Timişoara, 1968.
ROZKOŠ 1985 = *Stredoslovenské nárečia na území Rumunska* [Graiurile slovace de tip central de pe teritoriul României], in „Variácie", VII, Bucuresti, 1985.
ROZKOŠ 1988 = P. Rozkoš, *Contribuţii la studiul elementelor străine (româneşti, maghiare, germane) în graiurile slovace din Banat*, in "Seminarul de lingvistică", No. 48, Timişoara, 1988.
ROZKOŠ 1989 = P. Rozkoš, *Elemente româneşti, maghiare, germane în lexicul graiurilor slovace din Banatul Românesc,* in *Dialectologica,* Bucureşti, 1989.
ROZKOŠ 1995 = P. Rozkoš, *Slovenské nárečia v Rumunsku* [Graiurile slovace din România], in *Slováci v Rumunsku*, Bratislava, 1995.
ROZKOŠ 2002 = P. Rozkoš, *Studia slovaca banatica*, Nadlak, 2002.

https://biblioteca-digitala.ro

SIRÁCKY = J. Siracky, *Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí* [Migrarea Slovacilor spre Ţinuturile de jos în sec. al XVII-lea şi al XIX-lea], Martin, 1966.
ŠTOLC 1949 = J. Štolc, *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku* [Graiul celor trei insule lingvistice slovace din Ungaria], Bratislava, 1949.
ŠTOLC 1968 = J. Štolc, *Reč Slovákov v Juhoslávii* [Vorbirea slovacilor din Iugoslavia], vol. I, Bratislava, 1968.
ŢIUCRA = Petre Ţiucra, Pribeagul, *Pietre rămase*, (Contribuţie la monografia judeţului Arad), Bucureşti, 1936.
URBAN = R. Urban, *Čechoslováci v Rumunsku* [Cehoslovacii din România], Bucureşti, 1930.
VÁŽNÝ = V. Vážný, *Nářečí slovenská* [Graiurile slovace], in „Československá vlastiveda", vol. III, Praha, 1934.
VRABIE = E. Vrabie, *Privire asupra localităţilor cu graiuri slave din Republica Populară România,* in "Romanoslavica", VII, Bucureşti, 1963.

https://biblioteca-digitala.ro

HISTORICKÝ VÝVIN JAZYKOVÝCH VPLYVOV ZO STRÁNKY RUMUNČINY NA LEXIKU LOVENSKÉHO NADLAC - KÉHO NÁREČIA

V práci na začiatku sa predstavuje história kolonizovania Slovákov do Nadlaku na začiatku 19. storočia. Po tom ako sa v krátkosti poukazuje na dlhodobé vplyvy zo stránky nemčiny a maďarčiny na nositeľov stredoslovenských nárečí vôbec, s ktorými pradedovia dnešných Nadlačanov privandrovali na šíriny Dolnej zeme, prechádza sa na vysvetľovanie vplyvov zo stránky rumunského jazyka na nadlacké slovenské nárečie, keď po rozpade bývalého Rakúsko-Uhorska, nositelia tohto nárečia sa ocitli ako obyvatelia a občania Rumunska.

Vplyvy rumunčiny na lexiku slovenského nadlackého nárečia behom stáročí zaznamenali niekoľko roz-ličných vrstiev. Na začiatku to bolo preberanie od miestneho rumunského obyvateľstva rôznych ľudových slov v ich nárečovej podobe. Neskoršie, omnoho intenzívnejšie sa začali objavovať rumunské slová v lexike slovenského nadlackéh nárečia, keď po prvej svetovej vojne, ako výsledok Trianonsekej mierovej dohody, po rozpade bývalého Rakúsko-Uhorska, Nadlak pripadol pod rumunskú štátnu administráciu. A ešte neskoršie, v súčasnosti, hlavne u predstaviteľov mladších a najmladších generácií nadlackých Slovákov, zaznamenáva sa jav preberanie z rumunčiny celých výrazov, ideomatických konštrukcií, dokonca aj celých viet.

Slová prevzaté z rumunčiny v slovenskom nadlackom nárečí sa prispôsobili z fonetického a morfo- logického hľadiska všetkým zákonitostiam stredoslovenských nárečí južného typu, obohatiac tak veľmi vážne všetky komponenty tohto nárečia. A z hľadiska derivacionálneho, od koreňov slov rumunského pôvodu, pomocou sufixov, prefixov a rôznych koncoviek zrodili sa nové slová a tvary nesmierne zaujímavé.

Takže behom viac ako dvoch storočí, slovenské nadlacké nárečie vyvíjalo sa veľmi originálnym spôsobom, pomerne v izolovanom prostredí, preto aj veľmi archaicky, pod neustálym vplyvom rôznych okolitých jazykov a nárečí, a tak dnes môžeme skonštatovať, že toto zaujímavé slovenské nárečie nemá obdobného nikde inde ani na Dolnej zemi, ani na Slovensku.

https://biblioteca-digitala.ro

THE EVOLUTION OF ROMANIAN LANGUAGE INFLUENCES ON THE SLOVAK LANGUAGE FROM NADLAC

Abstract

After a short history about Slovak colonization from Nadlac at the beginning of XIX century, the article presents the first influences from the Slovak language thanks to German and Hungarian languages. With those influences of language came here the ancestors of today's population from Nadlac.

The influences of Romanian language on Slovak language happened after the Romanians contact with this population.

The Romanian influences on the Slovak language were made in several stages. In the first stage from the XIX century in the Slovak language entered folk Romanian words and they were captured by Slovak language on the spot.

Into another stage a great number of Romanian words were learned by Slovaks when this locality past under the Romanian administration after the First World War.

The last stage of influences is now captured by the young generation of Slovaks who use many of Romanian expressions and new Romanian vocabulary.

The lexical elements taken by Slovak language from Romanians are very well integrated in the Slovak vocabulary. New words and new expressions were formed from the Romanian words.

This article wants to explain why the Slovak language from Nadlac doesn't seem to be the same Slovak language spoken in Slovakia.

https://biblioteca-digitala.ro

MINORITATEA POLONEZĂ DIN UNGARIA PRIVITĂ DIN PERSPECTIVA ETNOGRAFIEI
(Calea spre cercetarea identității)

Bődi Erzsébet, Debrecen (HU)

De la transformarea etnografiei în disciplină de sine stătătoare ea şi-a asumat rolul de a cerceta acele valori, * care asigură continuitatea unui popor şi care nu au suscitat un interes ştiinţific din partea cetăţenilor lumii civilizate. Etnografia a găsit aceste valori în Europa în sânul ţărănimii, adică în modul de viaţă al oamenilor simpli de la sate, în cultura lor şi în mediul lor geografic. Astfel a avut loc aducerea în atenţia ştiinţelor a acestei categorii sociale. Graţie acestei schimbări cultura este cunoscută ca un întreg de oricare dintre membrii unei societăţi , a unui grup.

Etnografia maghiară încă de la începuturi şi-a focalizat eforturile înspre cercetarea culturii tradiţionale şi a relaţiilor sociale ale minoritarilor.[1] Cercetătorii chiar şi la ora actuală descoperă noi grupuri etnice. Alteori se desfăşoară studii pentru a putea realiza monografiile unor grupuri etnice, despre care informaţiile deţinute sunt lacunare. Etnograful realizează muncă de teren, adică vine în contact direct cu comunitatea cercetată, cu membrii ei, locuind deseori alături de cei despre care adună informaţii. Această relaţie directă îi influenţează implicit pe membrii grupului, comunitatea sătească, mentalitatea localnicilor, ducând la conştientizarea pozitivă a *identităţii de sine.* Frecvent apar rezultate palpabile: realizarea unei colecţii care să ilustreze istoria locală, înfiinţarea vreunui muzeu, susţinerea învăţământului în limbile minorităţilor. Cercetătorul facilitează stabilirea legăturilor cu patria-mamă, fundamentează înfiinţarea asociaţiilor etnice etc. Aşadar, etnografia nu numai că generează informaţii ştiinţifice, dar se pune în „serviciul" intereselor de autodefinire ale comunităţii. Aceast „serviciu" (funcţie) poate fi conştient sau se poate creiona independent de circumstanţele existente. Această menire deosebită a etnografiei

https://biblioteca-digitala.ro

maghiare în ceea ce priveşte cercetarea minoritarilor poate fi atestată prin numeroase exemple încă de la începuturi.[2]

În cele ce urmează, voi prezenta numai cercetarea etnografică a unei mici comunităţi poloneze, având în vedere cultura sa tradiţională şi, în legătura cu aceasta, formarea identităţii etnice.

Cercetările au dezvăluit că prezenţa polonezilor în Ungaria se întinde până departe în momentul întemeierii celor două state în secolele X-XI. [3]

În primele două decenii ale secolului XX, graniţa dintre cele două popoare a fost trasată de şirul Carpaţilor de Nord. [4] Zona de frontieră, puternic împădurită, a fost folosită de către grupurile de păstori polonezi, vlahi, unguri şi slovaci. De-a lungul hotarului încă nu s-au construit aşezări omeneşti, ca cele două state să se delimiteze net pe baza principiilor naţionale.

Interesul politic pentru întărirea graniţelor, care s-a manifestat în secolul XIV, iar apoi efectele bătăliei de la Mohács , din secolul XVI, şi ale alungării turcilor, în urma războiului de eliberare al lui Rákóczi, i-au determinat, la începutul secolului XVIII, pe coloniştii polonezi, ca în mod organizat, să îşi caute adăpost în marile oraşe, aflate departe de graniţă, în regiuni ca: Börzsöny, Cserhát, Mátra, Bükk, Zempléni, dar şi dincolo de Dunăre la Csorna, Jásdra, Oroszlány, Vértesszöllös.

La ora actuală avem informaţii numai despre coloniştii polonezi pe care familia Esterházy i-a ajutat să se aşeze la Derenk.[5] Grupul de aici a făcut şi obiectul cercetărilor etnografice, fiind o comunitate cu un destin aparte, păstrătoare a culturii arhaice, iar din punctul de vedere al mentalităţii deosebită de vecinii săi maghiară şi slovaci. [6]

Cercetările etnografice din anii '70 s-au aliniat la spiritul ştiinţific al vremii. S-a căutat a se afla care sunt acele elemente ale culturii tradiţionale ţărăneşti, care s-au păstrat din ţara de baştină, precum şi elementele, cu care au venit în contact în mediul maghiar. Scopul principal a fost analiza obiectivă a culturii tradiţionale, pentru

https://biblioteca-digitala.ro

că în urma interpretărilor să se poată *identifica elementele poloneze* şi stratul istoric al culturii, pe care comunitatea secolului XX l-a adus din patria-mamă şi l-a conservat.

Primele cercetări şi prelucrări de date au vrut să stabilească dacă se poate determina pe baza cunoaşterii integrale a culturii, folosind metode ştiinţifice comparative, zona geografică de unde provine comunitatea. La această întrebare răspunsul este un **nu** categoric. [7]

Unele elemente ale culturii materiale, spirituale şi sociale, care sunt considerate specifice unei anumite comunităţi, aşa cum le relevă monografiile, se dovedesc a fi aparţinătoare unui areal cultural foarte larg, care acoperă tot sud-estul Poloniei cu partea răsăriteană a Ţinutului de Nord şi nord-estul Ungariei, care cuprinde sate în care trăiesc slovaci-ruteni-români-polonezi.

Aşadar, independent de naţionalitate şi origine, elementele culturii arhaice, pe care comunităţile le-au păstrat până azi şi pe care le-au făcut cunoscute etnografilor, nu conduc către o regiune bine delimitată, către indicarea clară a unei anumite aşezări şi a mediului înconjurător.

Dacă referitor la origini nu există documente[8], adică izvoare istorice, atunci întrebarea referitoare la proveniență rămâne fără răspuns.

În ciuda acestei realităţi, cercetările etnografice nu sunt inutile. Dincolo de faptul că se poate realiza o imagine cuprinzătoare etnografică, se ajunge la stabilirea legităţilor formării tradiţiilor culturale. S-a arătat care sunt în cazul satelor agrare acele părţi ale culturii comunităţii, care se dovedesc mai puternic conservatoare şi care sunt cel mai repede supuse schimbării. Se pune problema identificării cauzelor care au determinat transformările. Mai apoi se poate determina ce intercondiţionări micro- şi macrosociale au fost generate. Putem vorbi despre relaţiile interetnice şi care este procesualitatea lor? Până la ce punct al asimilării lingvistice şi culturale s-a ajuns în cazul polonezilor colonizaţi în jurul anului 1717? Ce se poate constata la sfârşitul secolului XX?

https://biblioteca-digitala.ro

La aceste întrebări răspunsurile au fost condiționate de următoarele *realități istorice*:

1.În urma războiului de eliberare al lui Rákóczi şi a epidemiei de ciumă a avut loc depopularea zonei maghiare Derenk, unde au fost aduşi colonişti în 1717.[9] Noii colonişti au fost denumiți diferit de-a lungul timpului, pentru ca în secolul XIX, conform statisticilor, să fie numiți slavi.[10]

2.Noii colonişti care s-au aşezat în Derenk în secolul XVIII au rămas aici până prin 1940-1943. Derenk a fost un sat de munte. Era aşezat pe un platou, nu existau râuri, ci numai fântâni.

3.În timpul celui de-al doilea război mondial locuitorii satului au fost mutați în 10 sate: Istvánmajor, Ládbesenyö, Sajószentpéter, Büdöskút, Tiszapalkonya, Vatta, Martony, Szendrő, Kellemen, dar a fost şi cine a rămas în satul vecin Szőgliget. Aşadar după război locuitorii au trebuit să înceapă refacerea satului în condiții naturale şi sociale noi.

4.Industrializarea socialistă a țării a influențat cel mai mult această zonă. Migrarea populației rurale înspre marile oraşe a fost accentuată.

Locuitorii din Derenk au trăit relativ izolați în perioada dintre colonizarea şi strămutarea lor. Din acest motiv cultura lor a suferit modificări mai ales datorită dezvoltării interne naturale, decât influențelor externe. Şi-au conservat şi definit particularitatea, pe care etnologii au analizat-o şi au considerat-o ca specifică etnic. [11] În urma publicării constatărilor, localnicii au înțeles particularitatea lor culturală. După lecturarea studiilor despre istoria lor, ei au putut explica străinilor interesați situația lor.

În urma cercetărilor s-a adeverit că în cele mai multe cazuri se poate identifica stratul vechi originar numai pe baza unui mozaic cultural. S-a mai dovedit că în situația în care există condițiile geografice şi economico-sociale favorabile, oamenii îşi asigură traiul zilnic folosind mijloacele tradiționale pe care le-au adus cu ei. Pot deveni chiar specialişti în acel domeniu, dacă, în mediul în care ajung, acele mijloace au dispărut.

https://biblioteca-digitala.ro

Polonezii din Derenk s-au evidențiat în păstorit și silvicultură-exploatare forestieră, arderea cărbunilor, păşunat, culesul fructelor de pădure, de exemplu culesul şi prelucrarea coarnelor- şi acestea au fost şi domeniile în care lucrau la cererea producătorilor din afara satului.

După momentul în care s-au schimbat relațiile de proprietate asupra pădurilor din jurul satului Derenk- adică în anii '80 ai secolului XIX s-au reglementat drepturile de exploatare a pădurilor- prima dată, în scurt timp a încetat activitatea de creştere de tip transhumant a ovinelor, mai apoi a fost rândul activității de cultivare a fânului care valorifica poienile din zonă, iar , în cele din urmă, silvicultura a ajuns într-o situație dificilă. Zona în care locuitorii trăiau şi munceau s-a limitat la spațiul restrâns al satului, care nu le putea asigura supraviețuirea. În special bărbații au încercat să găsească posibilități de muncă în sud, la Miskolc şi Tokaj. Comerț au făcut în localitățile din nord. Aşadar din sud au transportat în scop comercial cereale, fructe şi slănină înspre oraşele aflate mai la nord. Deoarece cunoşteau atât limba slavă, cât şi limba maghiară au avut succes în acest domeniu. După ce în Derenk a încetat practic păstoritul şi cultivarea fânului, specifice Carpaților Polonezi de Răsărit, muncile agricole tradiționale s-au păstrat în memoria colectivă- au putut fi reconstituite prin cercetările din anii '70, '80. vocabularul şi instrumentele de păstorit, care au legat cultura din Derenk de regiunile carpatice. În acelaşi timp, nici un element specific agriculturii şi creşterii animalelor nu s-a păstrat.[12]

În activitățile casnice ale femeilor din Derenk, care au rămas permanent acasă- în localitatea de reşedință - se regăsesc elemente culturale necunoscute în satele maghiare şi slovace învecinate. Printre acestea există elemente, care pot fi cunoscute şi de „străini", dar şi elemente care țin de viață privată, rămânând uneori în sfera subconştientului: credințe, terapie populară, vrăji. Supraviețuirea acestor elemente culturale „*poloneze*" în secolul XX se datorează în mare parte ritmului aparte de dezvoltare al zonei în care au trăit coloniştii polonezi, ceea ce le-a asigurat conservarea în timp.

Faptele culturale care amintesc de trecut au fost identificate de cercetători şi în alte domenii în afara păstoritului: obiceiuri culinare[13]

https://biblioteca-digitala.ro

şi mitologie populare. Se observă în mod evident că, în situaţia în care se găseşte o paletă diversificată de specialităţi de pâine, vechile *familii din Derenk* preferă să consume lipii. Gospodinele „*poloneze*" deţin mult mai multe cunoştinţe în acest domeniu decât cele maghiare. Din specialităţile de lipii făcute din aluat copt ele le consideră specifice pe următoarele: *bugac, laksa, paska laksa, grulasnzik, kapusnyák, lángos, vakar, mlynarskie kolo.* Fiecare dintre cele enumerate se află în altă relaţie cu instituţiile culturale culinare, cu istoria culturii culinare generale, naţionale şi regionale.

Importanţa lor locală şi rolul special, pe care îl au în meniu, sunt prezentate de cercetători pe baza tehnologiei culinare şi a terminologiei specifice. Denumirile specialităţilor de lipii, pe care le pregătesc din aluat, le cunosc numai în limba lor. Echivalentele maghiare pentru *bugac* şi *laksa* nu le ştiu şi astfel de lipii au consumat numai acasă.[14] În schimb, *grulasnzik* şi *kapusnyák* au echivalente maghiare, langoş cu cartofi şi cu varză, şi astfel de produse au mâncat şi în casele maghiare. Aceste denumiri culinare sunt considerate de polonezi ca derivate fireşti din rădăcinile *grule*, cartof şi *kapusta*, varză.[15] *Lángos*-ul şi *vakar*-ul făcute din aluat dospit de pâine sunt deja elemente culturale preluate de la maghiari. *Mlynarskie kolo* este de asemenea lipie nedospită, a cărei istorie ţine de mersul la moara de apă, devenind apoi fel de mâncare consumat acasă. Prin traducere în oglindă maghiarii folosesc termenul „molnárkerék" (roata morarului), dar pe teritoriul lingvistic maghiar se preferă „molnárpogácsa" (pogacea morarului) sau „molnárkalács" (cozonacul morarului).[16] Aceste lipii au fost un înlocuitor important al pâinii la polonezii originari din Derenk. Aceeaşi atitudine de respect au avut-o faţă de lipii ca şi faţă de pâine, care este un simbol cultic binecunoscut oricărui creştin, iar acţiunile legate de ea, chiar de sunt camuflate, apar ca fiind clar determinate.[17]

Una dintre activităţile cotidiene importante pentru locuitorii din vechime din Derenk era pregătirea unei cantităţi suficiete pentru întreaga familie de *haluska*, un aluat fiert. [18] Această mâncare poate fi preparată în multe feluri. Înlocuitorul care se pregătea cu prilejul sărbătorilor este *pierogik*. [19]La aceleaşi concluzii referitoare la specificul etnic ajungem

https://biblioteca-digitala.ro

şi în cazul mâncărurilor păstoase: *zomieska* şi *papcun*, dar şi felului de mâncare pe bază de brânză *domikat*.

Cercetând obiceiurile culinare de sărbători ale acestei comunităţi se conturează următoarea concluzie ce merită subliniată: nu există elemente care să poată fi considerate specific etnic în raport cu mediul social. Atât sărbătorile familiale, cât şi cele de Anul nou conţin aceleaşi elemente culturale şi se desfăşoară după acelaşi tipar, ca în oricare din satele din nord-estul Ungariei. În raport cu ritualurile de la oraş se pot distinge mari deosebiri, dar ele nu se pot pune pe seama specificului etnic. Ele se aliniază la cerinţele bisericii catolice, la aşteptările care îşi au originea în creştinismul medieval. Nu se încearcă diminuarea puterii şi influenţei tradiţiei. Vor să le respecte fidel din generaţie în generaţie. Ei cred că, dacă respectă de sărbători vechile „lucruri", atunci se păstrează statutul şi seriozitatea acestor manifestări.

Dacă este să alegem din folclor realităţi care să reprezinte specificul etnic atunci vom avea în vedere *textele apocrife de rugăciune*, însă în domeniul credinţelor întâlnim numai câteva elemente. Nu se poate ajunge uşor la cunoaşterea lor. Oamenii nu se manifestă în faţa străinilor. Deseori formal, dar şi la nivelul conţinutului acestea rămân păstrate în lumea interioară a indivizilor. În domeniul folclorului funcţionează alte legităţi decât cele întâlnite în existenţa materială. Elementele folclorice, în situaţia noastră fiind vorba de rugăciuni şi motive mitologice populare, sunt reflexe culturale ale mişcărilor sufleteşti, care apar temporar şi numai la nivel mental, nefiind necesară transmiterea lor celor din jur.

Cele mai multe texte apocrife de rugăciune aparţin sărbătorii de Paşte. Textul a fost păstrat în limba originară.[20] Sfera credinţelor legate de *întoarcerea mortului* (sufletul, spiritul) este bogată. De asemenea, sunt interesante funcţiile pe cale le îndeplinesc miturile şi practicile care au ca element central *luna*, ca astru regal.

Cercetătorul etnograf este orientat tot înspre specificul etnic dacă are în vedere- luate separat, dar şi ca întreg- figurile mitice şi legendele despre ele: *siodelko, nora* şi *babik*. Desigur aceste fenomene

https://biblioteca-digitala.ro

folclorice pentru localnicii din Derenk nu sunt considerate proprii, numai de ei cunoscute şi de neîntâlnit în alte părţi. Aceste întrebări nici nu sunt pentru ei întrebări. Nu înseamnă că ele nu există, iar dacă problemele lor sufleteşti o cer atunci „ajută" la soluţionarea ei.

În decursul cercetărilor lingvistice [21] şi a muncii etnografice de teren [22] membrii comunităţii s-au întâlnit cu cercetători, care, prin discuţii particulare, i-au convins şi le-au întărit conştiinţa originii lor *poloneze.*

De altfel, în anii '70, în momentul realizării primelor analize, oamenii erau nesiguri în privinţa originii lor naţionale. Ei se autodenumeau *sloviok, slovensk*, dar cei mai mulţi se considerau *slovaci* şi în concordanţă cu aceasta îşi căutau statutul lor naţional. Cea mai mare siguranţă de sine au simţit-o, când au stabilit legătura cu comunitatea din Polonia, prin intermediul romano-catolicilor. Relaţiile acestea îşi au începutul în anul 1988. Chiar înainte de asta, în a doua jumătate a anilor '70, câţiva dintre ei au luat parte la programele culturale ale *Asociaţiei Culturale Poloneze Bem József.*

În Ungaria, legea minorităţilor naţionale şi etnice s-a aprobat în 1993. Pe baza acesteia, în anul 1994, cu prilejul alegerilor naţionale la Emöd, la Edelény a fost ales de către urmaşii celor din Derenk o conducere locală formată din reprezentanţi minorităţii poloneze. Mulţi dintre aceştia au fost aleşi în *Autoguvernarea poloneză pe ţară.*

Datorită instituţiei politice celei mai importante din Ungaria ei au primit răspunsul referitor la originea lor. Identitatea lor etnică a avut la bază cultura polonezilor(celor din Polonia). Aceste mici comunităţi săteşti au dovedit deschidere mai apoi faţă de problema originii lor, ceea ce părea imposibil în trecut, aşa cum o relevă cercetările din anii '70.

Destinul acestor grupuri etnice tradiţionale şi influenţele pozitive ale cercetărilor etnografice şi lingvistice, dar şi implicarea urmaşilor vechilor locuitori din Derenk, manifestând interes pentru destinul comunităţii, pentru istoria şi cultura ei, iar în plan emoţional

https://biblioteca-digitala.ro

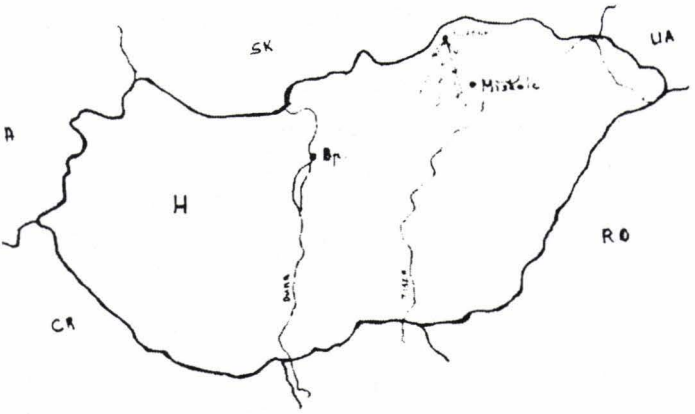

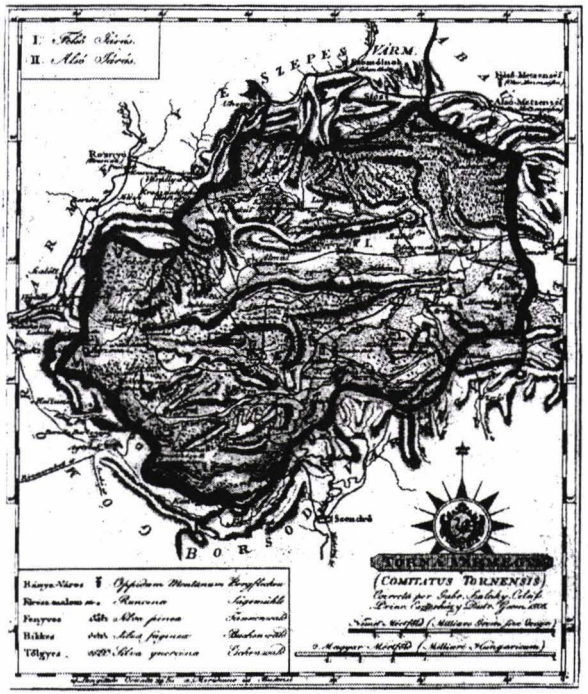

Harta județului Torna, cu satul polonez Derenk
Împrejurimi și direcțiile de migrație

https://biblioteca-digitala.ro

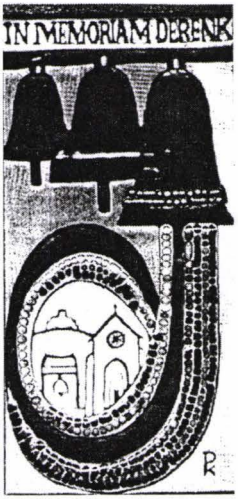

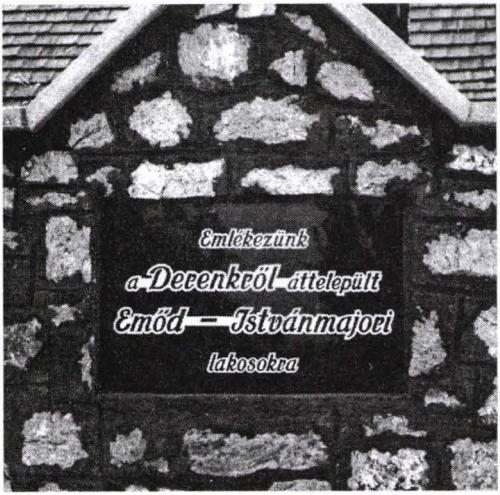

Simboluri identitare poloneze

Sărbătoarea de hram
a bisericii din Derenk(2004)

https://biblioteca-digitala.ro

Casa muzeu din Derenk. Colecţia de istorie locală

https://biblioteca-digitala.ro

politicul, sunt un bun exemplu despre calea pe care trebuie să o parcurgă un grup etnic(național) pentru autodefinirea identității.

Identitatea etnică, în mod univoc, este o formă de identitate orientată spre trecut. Originea, limba, cultura tradițională, religia reprezintă elemente de bază ale construirii identității. Dacă aceste fapte nu sunt confirmate în mod obiectiv de știință, atunci încercările grupului etnic- de a fi recunoscut ca o comunitate socială similară, care în fața ei și a altora se autodefinește, se exprimă, se manifestă și se vrea acceptată- vor fi sortite eșecului.

Identitatea nu este numai un construct conștient, ci și unul afectiv. În realizarea nivelului conștient, un rol important îl deține cercetarea științifică. Aceasta, bazându-se pe fapte obiective, poate împiedica formarea unei identități afective etnice puternic negative și poate diminua conflictele care provin din surse afective.

Întrebări mai apar. Momentan interesul se îndreaptă înspre descoperirea fundamentelor pe care se clădește identitatea lor poloneză și ce înseamnă pentru ei rădăcinile, care în duc înapoi până în secolul XVIII. Răspunsuri liniștitoare așteaptă și în continuare de la acei cercetători care se ocupă de ei, polonezi și maghiari. În acest timp și ei participă activ la căutarea răspunsurilor. Asupra lor exercită o mare influență scrierile, cărțile, cercetările și articolele de ziar care îi prezintă. Din anul 1995 organizează regulat *întâlniri derenk-eze*. Această întrunire deosebit de importantă se desfășoară, anual, împreună cu hramul bisericii, pe locul unde odinioară se afla satul. Îl consideră cel mai important forum informal al lor. Slujbele religioase care se țin acolo sunt celebrate de preoți maghiari asistați de călugări polonezi, iar pe an ce trece se consolidează în conștiința urmașilor celor din Derenk identitatea lor poloneză.

Membrii comunității, care azi nu mai vorbesc limba poloneză, își caută un punct de sprijin în trecut, în istoria, în cultura tradițională, în religia lor catolică.

Este un caz fericit, că la ora actuală unii membri ai comunității depun eforturi pentru a păstra identitatea *poloneză* a celor care sunt

https://biblioteca-digitala.ro

cinstind înaintaşii. Astfel, Safarcsik Tibor a înfiinţat la Andrástanya o *Casă Memorială Derenk*, iar împreună cu Rémias Tibor a realizat o *colecţie de istorie locală*. Ei au în proiect realizarea unui cimitir comun în Derenk.

Astfel a început un nou capitol în istoria polonezilor din Derenk. De acum vom putea determina originea lor poloneză nu numai din existenţa lor actuală, ci şi din documentele şi obiectele expuse şi conservate cu profesionalism, care oferă imagini din trecut, ce reflectă identitatea lor. Ei pot deveni cei mai buni cunoscători ai propriei origini, ai destinului şi istoriei lor[23]

Ca încheiere putem afirma că formarea identităţii poloneze a minoritarilor din Ungaria a fost motivată şi utilă. Nu a iscat conflicte cu alte grupuri şi nici nu a avut conotaţii peiorative. Identitatea lor a îmbrăcat o formă pozitivă deoarece a fost iniţiată şi s-a construit pe baza cunoştinţelor istorice, etnografice, lingvistice obiective, care au fost obţinute prin cercetări ştiinţifice.

Traducere din limba maghiară Andreea Maxim

Note

*autoarea este membră a Grupului de Cercetare al Catedrei de Etnografie, iar cercetare este realizăată în cadrul unui proiect susţinut de academie

1. Kósa L. 1989a.; 1989b.

2.Societatea Etnografică Maghiară a înfiinţat în 1968 Secţiunea pentru minorităţi, care şi-a desfăşurat activitatea în strânsă colaborare cu celelalte 4 Asociaţii ale Minorităţilor. Sub conducerea lui Ortutay Gyula şi Balassa Iván în anul 1975 a apărut o revistă de specialitate, care cuprindea cercetări etnografice despre români, slovaci, germani şi slavii de sud, dar a început şi organizarea ediţiei I a Conferinţei Internaţionale de Etnografie a Naţionalităţilor, care se desfăşoară o dată la patru ani la Békéscsaba. În anul 1993, în Ungaria au fost înregistrate şi recunoscute 13 minorităţi declarate, încât revista Societăţii Etnografice Maghiare a început să fie publicată în 14 limbi, printre care şi în poloneză. Bödi E. 1996 118-135.; Kaczmarek U. 1996. 85-118

3.Wieliczko M. 1977.13-14

https://biblioteca-digitala.ro

4.Sallai J.1997
5.Hemmert M. 1970, Dénes Gy. 1978, Bődi E. 1987, Kantor R.-Krasinska E. 1981, 1988
6. Bődi E. 1979,1984, 1996; Kantor R. – Krasinska E. 1981, 1988
7. Bődi E. 1984
8. Bél M. 2002.92-93; Bél Mátyés a scris în limba latină. Lucrarea amintită aici a apărut în jurul anului 1730, rămânând multă vreme în manuscris, fiind mai apoi tradusă de Tóth Péter.
9. Király P. 1960, Stefanczyk W.T. 1992
10.Bődi E. 1996.119-120
11. Bődi E. 1979
12. Kantor R.- Krasinska E. 1988
13. Bődi E. 1984
14. Atât *bugac*-ul, cât şi *laksa* sunt lipii cu diametrul de 20 cm. şi având grosimea de câteva degete, care după ce sunt coapte se consumă calde, după ce au fost condimentate. Se coc în cuptor sau la foc închis, pe o plită de fier. *Loksa, laska, laksa* sunt denumiri sub care întâlnim aceste mâncăruri în satele maghiare. Varianta preferată este lipia foarte subţire. Se prepara în cuptor sau era prăjită apoi se mărunţea şi era consumată, după ce în prealabil era opărită, sau se folosea în supe.
15. Să amintim aici că nu se consumau cartofi. *Grule* este un regionalism folosit de maghiarii, slovacii, polonezii, rutenii, care trăiau acolo unde erau şi „polonezii" din Derenk.
16. Bődi E. 1991b
17. Eliade M. 1999
18. Bődi E. 1981
19. Bődi E. 1984. 75-78
20.Bődi E. 1996.131-132, Hemmert M.1970
21. Gotkiewicz M. 1946, Stieber Z. 1950, Sipos I. 1955, Hemmert M.1970, Stefanczyk W.T. 1992
22.Cu câteva întreruperi, s-au desfăşurat cercetări etnografice începând din anul 1978.
23. Pe lângă Safarcsik Tibor şi Rémias Tibor , trebuie să o amintim şi pe Bubenkó Valéria, care este specialistul cel mai avizat în problema limbii celor din Istvanmajor şi care trăieşte şi la ora actuală în această comunitate, predând limba poloneză la şcoala din Emőd.

https://biblioteca-digitala.ro

Bődi Erzsébet
1979, The Ethnocultural Assimilation of a Polish Settlement in Hungary. In Műveltség és Hagyomány XIX. Ethnographica et Folkloristica Carpathica 1. 101-115. Debrecen
1981, Ethnocultural Connections between Hungarions, Slovaks, Poles as Reflected through a Popular Dish. In Műveltség és Hagyomány XX. Ethnographica et Folkloristica Carpathica 2. 89-105. Debrecen
1984, Egy magyarországi lengyel falu táplálkozása. Studia Folkloristica et Ethnographica 11. Debrecen
1987, A volt derenki lakosok történetéről. In Borsodi Művelődés XII. 55-60.
1991a, Lengyel telepesek a borsodi tájon. In Nemzetiség-identitás. 85-88. Békéscsaba-Debrecen
1991b, Molnárkalács a szlovákiai magyarok táplálkozási kultúrájában. In A Dunamenti népek hagyományos műveltsége. 407-411. Budapest
1996, Identitást erősítő elemek a derenki lengyelek archaikus kultúrájában. In Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzából. 1. 118-135. Budapest

Dénes György
1978, Egy lerombolt falu nyomában... Derenk. Élet és Tudomány XXXIII. 15.

Eliade, Mircea
1999, A szent és a profán. Budapest

Gotkiewicz, Mieczysław
1946 Slowak-Slowiok, slowieński-slowiocki. In Język Polski 97-106.

https://biblioteca-digitala.ro

Hemmert Mária
1970, Gwara polska wsi Emőd-Istvánmajor na Węgrzech. Szeged (kézirat)

Kaczmarek, Urszula
1996, A lengyel nemzeti közösség története Magyarországon. In Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzából. 1. 85-117. Budapest

Kantor, Ryszard-Krasińska, Ewa
1981, Potomkowie osadników z Polski we wsiach Derenk i Istvánmajor na Węgrzech. I-II. Kraków
1988, Derenk és Istvánmajor. A lengyel telepesek utódainak története és kultúrája. Borsodi Kismonográfiák 31. Miskolc

Király Péter
1960, Remarques sur le paralel d'une colonie polonaise de Hongrie. In Studia Slavica XII. 215-225.

Kósa László
1989a, A magyar néprajz tudománytörténete. Budapest
1989b, A Magyar Néprajzi Társaság százéves története (1889-1989). Budapest

Polonia Węgierska
2003, Polonia Węgierska. Miesięcznik. A magyarországi lengyelek havilapja. Nr.93. Budapest

Rémiás Tibor
2004, In memoriam Derenk. A derenki lengyelség nyomában. A temetőkutatás eredményei az egyházi halotti anyakönyvek alapján. Miskolc-Budapest

https://biblioteca-digitala.ro

Sallai János
1997, Historia granicy węgiersko-polskiej. A magyar-lengyel határ története. Budapest

Sípos István
1955, A bükki huták és hámorok település- és nyelvjárástörténete. Budapest

Stefanczyk, Wiesław Tomasz
1992, Z dziejów wychodzstwa chłopów polskich na Węgry. Istvánmajor sytuacyja językowa. In Polono-Hungarica 82-85. Budapest

Stieber, Zygmund
1950, Gwara polska na Węgrzech. In Język Polski 177-180.

Szűts László
1965, A kormányzó úr medvéi. Budapest

Wieliczko, Mieczysław
1977, Polacy na Węgrzech. Lublin

https://biblioteca-digitala.ro

HUNGARIAN POLISH MINORITY FROM THE ETHNOGRAPHICAL POINT OF VIEW

(The way leading to the identity)

Abstract

From the 10th century the Polish continuously came to live in Hungary. They lived in small communities in Hungarian cities and villages. The author has been examining various Polish communities in villages from 1979. These communities come from one village called *Derenk*. *Derenk* is situated in Hungary, in the North – Eastern Mountain. At the beginning of 18th century they "the strangers" were settled there. The whole village was "stranger" and their mother tongue was not Hungarian as well. The central state government - Govenor Miklós Horthy – resettled this community in 10 villages from 1941-44. The deported ones keep their traditions and spoke in their mother tongue which was not Hungarian but they did not know their origin and they did not know the reason of their foreign mother tongue.

The philologists and the ethnographical researchers wrote some monographies about them. Polish origin was proved with comparative researches. The researchers with the Polish minorities contacted Poland and the Polish Roman Catholic Church. The inhabitants organised various exhibitions about their lives, their culture and their history. They inaugurated museums and monuments. From 1994, every year, they have been organising fairs in *Derenk* which is inhabited nowadays. There is usually a big party and many people take part in it.

From 1993, in the highest administrative level Hungarian state guarantees the rights of the ethnical minorities for the people from *Derenk* - today they regard themselves Polish ones.

To clear off their past, to set up their identity, to receive positive discriminations, objective scientific researches were needed.

https://biblioteca-digitala.ro

CONVIEȚUIRE ȘI DESTIN

Înregistrări de Oral History privind viața populației evreiești din zona Vișeului (Maramureș) până în anul 1944

Claus Stephani (München)

Ca și alte regiuni de pe meleagurile Carpaților, Țara Vișeului, situată în estul județului Maramureș, a fost - și în parte mai este și astăzi - un ținut multietnic și multicultural.

Aici, pe lângă populația autohtonă românească, au conviețuit de-a lungul secolelor etnici evrei, germani, ruteni, maghiari, slovaci, iar temporar, într-un număr mai mic, polonezi, armeni și cehi. Acești minoritari au imigrat în diferite perioade în fostul comitat al Maramureșului, începând din secolul al XII-lea - prin venirea coloniștilor germani, numiți "hospites saxones de Maramorusio", și dezvoltarea localităților Baia Mare (germ. *Frauenbach/Neustadt*, magh. *Nagybánya*), Baia Sprie (germ. *Mittelberg/Mittelstadt*, magh. *Felsöbánya*) Sighet (germ. *Sigeth*, magh. *Mármarossziget*), Câmpulung la Tisa (germ. *Langenau an der Theiss*, magh., *Hoszúmezö*) și Huszt, Tecsö, Viszk, astăzi în Ucraina Subcarpatică - pâna în secolele XII și XIV, când sunt amintiți primii locuitori evrei în aceste locuri (v. *Csallner* ș.a., 1910: 75; *Stephani*, 1970: 274, 278; *Göllner*, 1979: 321-325).

Între anii 1735 și 1746, după cum confirmă recensămintele oficiale ungare, se stabilise deja aici o populație rurală evreiască; "evrei, țărani și meseriași" existau pe atunci în satele Vișeu de Sus, Vișeu de Mijloc, Vișeu de Jos, Ruscova, Leordina, Repedea și Poienile de sub Munte, precum și în orașul Sighet. O imigrare masivă evreiască are însă loc în perioada 1840-1849, când, venind din Galiția, Lodomeria, Podolia și Bucovina, se stabilesc aici mai ales meseriași și mici comercianți, dar și agricultori evrei, în localitățile Borșa, Baia Borșa, Moisei, Săpânța, Ruscova, Bistra, Leordina, Rozavlea, Ieud, Cuhea

https://biblioteca-digitala.ro

(azi Bogdan Vodă), Săliştea de Sus, Dragomireşti, Bocicoiu Mic, Şieu, Poienile de sub Munte, Săcel şi Vişeu de Sus - unde atunci se înfiinţează chiar un cartier evreiesc, numit mai târziu *ştetel*.

La recensământul oficial din 1910, în zona Vişeului au fost înregistraţi 19.863 români, 13.276 germani (ţipseri), 11.050 evrei, 9.148 ruteni şi 1.815 maghiari. În acel an, la Vişeu de Sus (germ. *Oberwischau*, idiş *Ojberwischo*, magh. *Felsövisó*), în cartierele *Ţipserai* (germ. *Zipserreih'*), pe Valea Vaserului, în Centru (germ. *Am Platzl*) şi *Ştetel* (germ. *Schtetl, ţips. Judngass*) locuiau 5.268 germani şi 5.129 evrei (v. *Stephani*, 1989:5, 2003: 204-205). Conform recensământului efectuat în anul 1930, la Vişeu de Sus trăiau 3.734 locuitori evrei, ceea ce însemna 33 % din populaţia locală (*Encyclop.*, 16/1971: 165), astfel că Vişeu - (pe atunci comună, devenind abia în 1957 oraş, reşedinţă de raion) - se situa, în ceea ce priveşte ponderea locuitorilor evrei, imediat după Sighetul Marmaţiei, unde, în anul 1941, pe lângă maghiari, români, germani (şvabi) şi ruteni, trăiau 10.144 evrei, adică 39 % din populaţia acestui important oraş (*Ecyclop.*, 14/ 1971: 1523, v. şi *Gyémánt*, 2004).

După cedarea Ardealului de Nord, în anul 1940, au început represaliile împotriva locuitorilor evrei din Vişeu. Ele au culminat în timpul holocaustului cu înfiinţarea ghetoului, în aprilie 1944, urmând apoi deportările în lagărul de concentrare nazist Auschwitz-Birkenau. Aceasta a dus la exterminarea şi astfel la dispariţia totală a populaţiei evreieşti din localitate (v. *Braham*, 1966: 1818-183, *Hakehillot*, 1980: 134-138, *Remember*, 1985: 59-60, 62,67,69, *Schoeps*, 2000: 717-718, 824-825, *Stephani*, 2003: 205-206). Astăzi nu mai există nici un locuitor evreu în Vişeu de Sus. Ultimul evreu vişeuan, ciobanul Mendel Friedmann, numit *"Mendel, der pastech"* (idiş. *Mendel, ciobanul*), a decedat în anul 1997.

Referitor la convieţuirea seculară multietnică şi multilingvistică din Vişeu (v. *Holzer/Pröll*, 1994: 45-54), putem spune că situaţia evreilor în secolul al XX-lea a trecut prin trei faze - de la *toleranţă şi*

https://biblioteca-digitala.ro

coexistență în bună vecinătate cu locuitorii români și germani, la *holocaust*, iar apoi - pentru marea parte a supraviețuitorilor lagărelor de concentrare (din cei peste 9000 de deportați au supraviețuit doar 703 persoane) la ultima fază, cea a *emigrării în statul Israel*, reînființat la 14 mai 1948.

În perioada 1973-1989, după metoda *Oral History*, au fost înregistrate pe bandă o serie de interviuri cu cetățeni vișeuani de naționalitate germană; aceşti informatori ne relatează diverse aspecte ale convieţuirii cu populația evreiască pâna în anul 1944. Materialul obținut astfel ne oferă o documentație vie şi impresionantă asupra evoluției persecuțiilor şi antisemitismului în această zonă, precum şi despre destinul celor deportați şi dispăruți în urma holocaustului.

Cele şase persoane intervievate, din amintirile cărora vom reda în continuare câteva pasaje elocvente, au diferite profesiuni şi ocupații, fiind însă reprezentative pentru compoziția socială a minorității germane, a țipserilor din Vişeu de Sus:

AZ = *Alexander Zeppelzauer*, 4 clase primare, muncitor forestier, plutaş în Valea Vaserului (înregistrarea din 30.05.1973);

AJ = *Anna Jakobowitsch*, născ. *Atzberger*, 4 clase primare, țărancă, casnică (înregistrarea din 20.07.1986);

MSch = *Maria Schmidt*, 7 clase primare, absolventa a unei şcoli pentru pregătirea cadrelor medicale, funcționară (înregistrarea din 13.08.1986);

PL = *Paul Lahner*, absolvent al Liceului German din Carei (Deutsche Bürgerschule Grosskarol) şi al Institutului Pedagogic din Baia Mare, profesor, director de şcoală (înregistrarea din 6-8.08.1988);

AJI = *Anton-Joseph Ilk*, absolvent al Institutului Teologic din Alba Iulia, preot rom.-cat., scriitor, etnograf, publicist (înregistrarea din 28.03.1989);

EJ = *Elisabeth Jurtschuk*, născ. *Jurtschuk*, 4 clase primare, soră medicală, casnică (înregistrarea din 20.06.1989).

https://biblioteca-digitala.ro

Interviurile, purtate în limba germană, respectiv în graiul țipseresc vișeuan (v. *Stephani,* 1991: 13-32, 79-100, 151-160), au fost traduse în limba română de Georgeta Ruxandra Hosu din București.

Imaginea evreilor

„Aici, în *Sägegasse*, cum s-a numit pe vremuri ulița noastră, n-or locuit evrei, aici or fost numai nemți - Heckmann, Faltitschka, Hagel, Beldowitsch... și cum i-o mai chemat pe toți. Evrei erau dincolo, în *Grade Gasse*, strada Dreaptă, acum strada 9 Mai, era acolo Tulli Federweisz, ce avea cârciuma *Am Pergl*, da, mai erau și alți evrei care locuiau chiar lângă țipseri. Încă mi-i amintesc bine pe evrei, știu cum erau ei (...) nu erau așa ca noi, ei erau un pic altfel, erau... *andersartig*[1]...

No, se îmbrăcau altfel. Adică, nu femeile, numa bărbații în vârstă, aceia aveau așa niște mantale lungi – noi le spuneam kaftan -, *și-apoi* peikles *la copii, adică perciuni, da' și la bătrâni. Numa' evreii purtau* peikles *sau* peies. *La femei nu ți-ai dat seama imediat dacă e evreică, unguroaică sau nemțoaică. Ruștele și românce le or umblat întotdeauna în hainele lor, așa ca azi, apoi pe alea le recunoști imediat.*

(...) Da, nu mâncau carne de porc. Asta era o lege: evreul n-o mâncat carne de la porc, nici cârnat. El o mâncat pește. Și-apoi sâmbăta la ei era duminică, atunci se duceau la templu, care era în ulița Mare, *Am Platzl*. Chiar lângă el era ulița Evreiască, *Judngass*, și în celelalte ulițe (din jur) tot numa' evrei locuiau" (MSch).

„Printre evreice erau fete foarte frumoase, de ele îmi amintesc încă bine, alea erau *fesch*[2], aveau bucle negre și ochi negri, dar erau și evreice blonde, iar alea arătau ca fetele noastre, erau poate chiar un pic mai frumoase. Da, ce-i al lor, e-al lor, fetele erau frumoase. Dar ele nu *mereau* cu țipseri, își făceau de lucru numa' cu evrei; cu țipserii legau prietenii, da' de mers *mereau* numa' cu ai lor, cu noi evreii nu s-or amestecat" (PL).

https://biblioteca-digitala.ro

Vecinii evrei

Amintirile privind perioada antebelică ne înfățișează în mod viu, uneori cu oarecare nostalgie, acel microcosmos vișeuan, unde, de –a lungul secolelor au conviețuit mai multe grupuri etnice în toleranță reciprocă.

"Înainte, până în '44, Vișeu de Sus era un sătuc cu trei cătune mari: Țipserai-ul, unde locuiau oamenii noștri, țipserii și câțiva evrei, Șirul Nemților, numit *ti Taitsche Reih'*, unde locuiau imigranții veniți din Austria Superioară - dar ăia aveau o orientare mai mult maghiară și mai puțin germană -, și apoi mai era *Ștetel*-ul, cum îi spuneam locului, unde trăiau evreii. Țipserii și nemții împreună erau la fel de mulți ca evreii - cam la cinci mii, poate chiar mai mulți (...)" (AZ).

„Evreii fac parte din copilăria mea, am avut mulți prieteni evrei, camarazi de joacă, cunoștințe, vecini... Unde stăteam noi, pe *Schulgasse*, strada Școlii, mai erau pe vremea aceea familii de evrei, chiar dacă populația din Vișeu de Sus a fost decimată în *holocaust*. Dar copilăria mea e foarte departe, iar oamenii care locuiau atunci în apropiere, oamenii pe care i-am cunoscut, au dispărut din câmpul meu vizual, așa și evreii. Morții au fost uitați, supraviețuitorii au plecat. Azi mai trăiesc exact patru evrei în Vișeu de Sus, pe vremuri erau cam cinci mii, iar acum se spune că în oraș, în ștetl, nu mai sunt evrei, în schimb sunt pe *Judenpergl*, Dealul Evreilor – acolo e cimitirul.

Idiș am știut bine; or fost mulți evrei în Țipserai (...). Evreii or trăit cu nemții în bună prietenie, or fost aici în uliță șase gwelber *evreiești, mici prăvălii. Evreii or fost oameni buni, să știi, mereu ne-or dat cu împrumut: când n-am avut bani, ne-or dat așa și noi am plătit apoi mai târziu, când am avut bani. Eu n-am luat cu împrumut, eu am avut mereu grijă să am bani să plătesc. Da' mulți din oamenii noștri or împrumutat de la evrei" (AJ).*

„Prieten? Am fost prieten cu mulți. Era unu' Herș, cărăuș, un om bun. Or fost și alții, da' numele nu le mai știu (...).

https://biblioteca-digitala.ro

Eu pe atunci eram plutaş, odată am fost tare bolnav, am avut o răceală puternică, nevasta mea la fel. Eu nu mă puteam ridica; nevasta mea stătea în pat, eu stăteam în pat. Vaca o hrănit-o vecina. Da-n prima zi o venit Rutka, nevasta lu' Herş, şi o adus o oală mare cu supă de găină, cu multă carne. O încălzit supa pe *şpar*[3] şi am mâncat. Apoi o adus cocături, am mâncat cocături. Aşa ne-am făcut bine" (AZ).

Ocupaţii şi meserii

În continuare, referindu-ne la ocupaţiile şi meseriile tradiţionale ale evreilor, printre care se aflau şi câţiva comercianţi cu mici prăvălii, informatorii ne transmit şi numele unor persoane între timp dispărute, foşti vecini, prieteni, cunoştinţe.

"Evreii erau croitori, brutari erau unii, pantofari erau unii, măcelarii, cojocarii erau evrei, chiar numai evrei. Ce vreau să spun: croitori şi pantofari erau numai evrei! Fotograful era evreu, apoi or fost evrei care făceau brânză de oaie pe care o vindeau apoi. Era brânză bună, pentru că erau şi evrei care aveau gospodărie, gospodării mari, ţărani evrei! Da da, am avut ţărani evrei aici în vale. Apoi era unu' care făcea tot felu' de cocături pentru copii, *gebeks*, tot un evreu" (AZ).

„Evreii vişeuani erau o parte, o mică parte, negustori şi birtaşi, mare parte erau meseriaşi, pantofari, croitori, brutari, frizeri, apoi şi măcelari erau mulţi evrei, doctorii erau evrei, apoi or fost şi muncitori evrei, cărăuşi, holzverlader, *cum se spune în limba lor, hamali, apoi ţărani, păstori de oi, ca bătrânul Friedmann, Mendel, pe care doar îl cunoaşteţi. Foarte puţini evrei erau bogaţi, cei mai mulţi erau foarte săraci, aşa ca noi, şi ei aveau mulţi copii şi exact aceleaşi probleme ca ţipserii: să umple gurile flămânde. (...) Ambele naţionalităţi făceau parte din clasa muncitoare săracă" (PL).*

„Nu se poate face comparaţie între aceste două grupuri etnice, evreii şi ţipseri, fiecare era harnic în meseria lui. Erau meşteşugurile tipice nemţeşti şi erau meşteşugurile tipice evreieşti,

https://biblioteca-digitala.ro

pentru că evreii erau în mică parte negustori şi birtaşi, cei mai mulţi erau meşteşugari şi ţărani. Şi cine avea prin vecini un pantofar evreu, îl auzea bătând din zorii zilei până noaptea târziu, fiindcă erau multe încălţări de peticit. Iar croitorii evrei aveau şi ei de lucru cât era ziua de lungă. Existau şi cărăuşi evrei, muncitori la joagăr ş.a.m.d., erau tot oameni harnici, altfel doar n-ar fi avut nici o şansă, pentru că pe atunci oferta de braţe de muncă era mare" (AJI).

„Pop Simon, un moşier ungur, ale lui erau pădurile, apoi mai era Elephant, proprietarul joagărului, evreu de altfel, da' ăla i-o exploatat pe muncitorii evrei la fel ca pe germani, n-o făcut nici o deosebire: ţipser sau evreu, plata era aceeaşi, munca era aceeaşi, atât că nemţii erau mai calificaţi, nemţii aveau mâini mai dibace decât evreii (...).

Sigur că (evreii) erau comercianţi buni, pentru că tot negoţul de aici, din Valea Vişeului, era în mâinile lor şi trebuie să spun că o fost bine c-o fost aşa, fiindcă până atunci chiar nimic nu s-o putut cumpăra în locul ăsta izolat, oamenii trăiau aici ca dincolo de lună, nici nu era vreo legătură cu Ardealul, iar până la primul oraş, la Sighet, îi foarte departe. Evreii însă în prăvăliile lor or adus foarte multe mărfuri frumoase şi bune la Vişeu de Sus, puteai să cumperi orice sau, dacă n-aveai bani, puteai să dai la schimb alimente. Dar evreii erau şi aşa: dădeau *auf porges*[4], cum se spune pe-aici. Şi-apoi când unu' avea multe datorii, îi spunea evreului: Moşe sau Şmil, ştii, îţi plătesc acum jumate din datorie sau îţi plătesc trei sferturi şi tu mi-o ştergi pe toată. Şi atunci evreul s-o gândit că mai bună vrabia din mână decât cioara de pe gard - şi o şters toată datoria..." (PL).

„Pe strada noastră locuia şi Josi Silberherz care avea o băcănie, apoi era şi o prăvălie cu încălţăminte, asta era a lui Hager - noi spuneam pe ţipsereşte: *a Schuchgwelb* -, făină şi veselă se cumpărau la Lebwohl - de fapt, făină se găsea rar, în schimb avea oale frumos colorate şi cratiţe, adică *reindl* -, bijutierul Farkas era evreu. În uliţa înspre râu, în

https://biblioteca-digitala.ro

Bachgasse, exista un atelier al unei evreice, Polka-néni, iar acolo lucrau multe ţipseroaice la curăţirea maţelor de porc, care se foloseau la cârnaţi. Sigur că evreii nu mâncau cârnaţi, dar ceilalţi locuitori da. Mai era un medic, doctorul Josef Steingiesser, care i-a tratat pe toţi nemţii din Vişeu de Sus, şi dacă cineva nu avea bani, cum se întâmpla adesea pe vremea aceea, îl trata mai departe - fără bani. El a fost poate omul cel mai bun care a trăit vreodată în Vişeu de Sus. Cu fiica sa Edith am fost prieten. Locuiau ceva mai departe de noi, pe *Borschagasse*, strada Borşa, care azi se numeşte Tudor Vladimirescu. Această Edith era de altfel un copil al lui Steingiesser din a doua căsnicie, prima lui soţie şi cei trei copii fuseseră omorâţi la Auschwitz. Cu toate astea, după război a făcut tot ce a putut pentru a veni în ajutorul populaţiei germane din Vişeu de Sus: a fost medic şi prieten pentru fiecare dintre noi. Asta vor confirma toţi cei care l-au cunoscut. Primul soţ al mamei mele spre exemplu a fost tratat multă vreme de doctorul Steingiesser, care se ocupa personal de toţi pacienţii săi, chiar şi după ce erau internaţi în spital, şi pentru asta nu cerea bani" (AJI).

„Una (o prăvălie) o fost şi acolo, unde îi acum *Alimentara*, aia o fost a lu Tulli Federweiss, el s-o scris şi Federweisz, o avut un *peisl*, o cârciumă şi o prăvălie. Lângă cârciumă era sala de dans, noi spuneam *Tanzhaus*, unde s-or dansat tinerii germani. Acolo o fost pantofaru', un evreu, l-o chemat *Schtjop*, adică Şchiopu, cum s-o scris nu mai ştiu. Şi o mai fost ‚Pantofaru' negru, aşa-i spuneam, că avea păr tare negru şi o barbă neagră, ăla tot evreu era. Şi acolo o fost măcelaru' , care vindea carne, ăla era evreu, şi aici o fost o prăvălie, şi acolo o mai fost o prăvălie, dincolo o fost o prăvălie, şi în spatele nostru, unde şedem acum, o fost încă o prăvălie...Or fost cam douăşpe prăvălii pe-aici, şi pe uliţele celelalte, evreii s-or numit Jakob, Mayer, Pollak, Landau, Wolf, Storch, Deutschmann, Weiner... numele alelalte nu le mai ştiu" (AJ).

"Vizavi de noi, pe *Schulgasse*, strada Şcolii, locuia o familie de evrei: Stern. El era măcelar şi îşi scria numele, cum se spune la noi,

https://biblioteca-digitala.ro

Isaak Stern; numele ăsta era scris pe firmă. Lângă prăvălie era casa, care semăna cu casele nemțești: era din trunchiuri de copac cioplite, cioplite pe dinafară și băițuite, pe dinăuntru tencuite și văruite în alb, așezată cu latura mai lungă către curte, iar acolo era, ca și la casele țipserești, un gang lung și acoperit, sala. Așadar, aici locuia familia Stern. Pe doamna Stern o chema Șali cu numele mic și era, după câte știu, din Moldova de Nord, din Botoșani, tot așa o soră a doamnei Șali, care locuia tot acolo. Această Șali-*néni* era o femeie din cale-afară de bună, care ne răsfăța cu dulciuri pe noi, copiii. Trebuie să înțelegeți, însă, că pe vremea aceea nu găseai ciocolată sau alte lucruri minunate care vin astăzi în țară în pachete din Germania de Vest, atunci copiii se bucurau și de o bucățică de zahăr cubic" (AJI).

Pregătirea școlară

„Vedeți, asta o fost așa: copiii de evrei s-or dus la școala lor deja la trei ani, sigur că or învățat mult mai mult decât nemții, pentru că ăștia de multe ori nici nu s-or dus la școală, și chiar dacă - ce școală germană o fost aia aici în Vișeu de Sus?! Predarea se făcea un an, doi ani, în mod excepțional patru ani; asta se numea școala elementară. Cei mai puțini țipseri știau să citească și să scrie, copiii ajutau în gospodărie, trebuia să meargă cu vitele sus, la munte, la pășune, să păzească gâștele, să muncească pe câmp, să aibă grijă de frații mai mici, doar nu era nimeni care să se poată ocupa de copiii noștri, pentru că tații erau toată vara la pădure sau altundeva la muncă, iar mamele trebuia să aibă grijă de gospodărie. Altfel era la evrei: și cel mai sărman copil se ducea la școală, la cheder, învăța să citească și să scrie, învăța limbi străine, învăța să citească din Biblie (...)

„Germanii aveau în privința asta o atitudine total diferită: să fie un muncitor bun, să-și cunoască bine meseria, așa se spunea. Pe pregătirea școlară nu se punea mare preț, motiv pentru care au

https://biblioteca-digitala.ro

şi fost apoi după 1945 foarte mulţi analfabeţi şi printre germani. Astăzi nu se mai prea vorbeşte despre asta, fiindcă la saşii din Ardeal sau la şvabii din Banat deja de secole nu mai existau analfabeţi, ăia ştiu toţi să citească şi să scrie bine, toţi ştiu şi să vorbească bine nemţeşte, pentru că toţi or făcut măcar şapte clase în limba germană, dar aici, în Vişeu de Sus, lucrurile stau altfel: românii şi rutenii erau aproape toţi analfabeţi, dintre germani o mare parte, dintre evrei nimeni. Ăsta e adevărul: evreii or avut o cultură, or avut obiceiurile lor, or avut tradiţia lor şi or ţinut foarte tare de ea, nu ca unii dintre ai noştri..." (PL).

Convieţuirea până în anul 1944

„Nu s-o gândit nimeni niciodată că celălalt îi evreu, asta nu era o temă de discuţie, ce îi celălalt, important era să te înţelegi cu el, şi în cazul ăsta lucrurile aşa or fost: între ei ţipserii s-or certat mult mai mult decât cu evreii şi s-or şi bătut, fiindcă cu evreii n-o fost niciodată vreo bătaie şi nici vreo ceartă serioasă, evreul îi mult mai paşnic decât oamenii noştri, dragii de ei.

Evreii (...) întotdeauna or evitat conflictele, în orice caz cu germanii sau cu alte naţionalităţi de aici, din vale. Chiar dacă asta-i aducea o pierdere, evreul nu se certa, asta se ştie. Nu vroia să atragă atenţia, pentru că de la o discuţie se putea ajunge uşor la bătaie, la violenţă, la pogromuri... Doar ştiţi cum începe aşa ceva: de la o ceartă de nimic. Iar asta evreii au evitat întotdeauna, de aceea am şi trăit mereu în bună vecinătate cu ei.

Cunosc o serie întreagă de astfel de cazuri: evreul se lăsa păgubaş, pur şi simplu pentru că nu vroia nici un fel de conflict. Între noi fie vorba, nu era mare lucru, erau nimicuri: o consumaţie neplătită, o datorie măruntă, o pereche de cizme, pe care cumpărătorul vroia să le scoată cu de-a sila la un preţ cât mai mic, lucruri din astea erau.

https://biblioteca-digitala.ro

Vedeți, asta-i musai să fie înțeles cum trebuie: evreii or fost întotdeauna foarte paşnici, nu laşi, nu, nu se poate spune: or fost laşi, fiindcă după război doar or alergat pe aici înarmați şi or căutat hitlerişti şi horthişti; or fost paşnici, nu agresivi ca oamenii noştri sau ca maghiarii, ei au alt temperament, asta e, nu pun imediat mâna pe cuțit, nu sparg una-două capul altuia pentru nimic, asta nu face evreul, evreul aşteaptă până se liniştesc apele şi-apoi vede ce e de făcut. Evreii nu se îmbată, da, evreii nu beau! Niciodată n-o fost în Vişeu de Sus vreun evreu beat, niciodată nu s-or bătut doi evrei în stradă. Nemții noştri - o, Dumnezeule mare -, ăia s-or bătut în fața la cârciumi, rutenii la fel, românii nu ştiu, pentru că pe vremea aceea în Vişeu nu erau (...)" (PL).

„Da, soțul meu o avut prieteni buni evrei, dar asta o fost înainte de război; o ştiut bine şi idiş - ca un evreu. Odată, asta era aşa un obicei, odată, când era copil, o fost foarte bolnav şi era să moară. Atunci mama lui l-o chemat pe un evreu, Moişe Lehner, şi l-o rugat să-l cumpere pe Seppi (fiindcă oamenii gândeau aşa: dacă vinzi un copil foarte bolnav unui evreu, copilul se face iar bine, pentru că Domnul Dumnezeul nostru nu vrea ca un copil de creştin să devină copil de evreu). No, Lehner o venit, o dat bani pentru Seppi şi-acuma copilul o fost al lui. Dar nu l-o luat cu el, l-o lăsat acolo în pat. No, asta îi chiar adevărat: după două zile Seppi o fost aproape sănătos, s-o sculat din pat. Acuma, aşa era obiceiul, Lehner l-o dăruit înapoi mamei sale (o venit, o zis: *Anna, îți dăruiesc băiatul înapoi, că eu am deja cinci copii acasă, nu-mi mai trebuie unul*, şi-apoi ea i-o dăruit înapoi banii). Bărbatul meu însă, când era deja om în toată firea, tot o mai povestit că trei zile o fost copil de evreu, iar lui Moişe îi zicea în glumă: *Tateleben*[5].

După război n-am mai cunoscut decât patru evrei (...).

O fost doctorul Steingiesser, apoi ginerele lui, doctorul Schmucker, apoi încă doi, care erau dentişti amândoi, Kaufmann şi Fülöp. Când o murit Kaufmann, am fost la înmormântare, sus pe

https://biblioteca-digitala.ro

Judenpergel, unde-i cimitiru lor, şi m-am minunat fiindcă nu era culcat într-un sicriu, era pe nişte paie, pe pământul gol. Apoi l-or învelit într-o pânză de in ruptă cu mâna şi l-or culcat într-o ladă din scânduri neprelucrate. Înainte însă i-or pus pe ochi cioburi de lut: când va fi ziua de apoi, să poată zice că n-o văzut nimic! Aşa era obiceiul la evrei. Atunci am plâns că o murit un evreu, fiindcă o fost un om tare bun, Kaufmann, altfel n-am plâns când am auzit că or murit atâţia evrei, fiindcă nu l-am cunoscut pe nici unul mai îndeaproape, or fost străini pentru mine" (EJ).

Ocupaţia horthistă

„Maramureşul era ocupat, în vale era multă armată ungară, în plus jandarmeria şi reprezentanţii diverselor asociaţii fasciste etc. Orice rezistenţă era exclusă. Ţipserii doar erau oameni mărunţi - muncitori, meşteşugari, tata hangiu - ei n-aveau nici un cuvânt de spus. Ştiu doar că mama după război vorbea adesea de Auschwitz şi de fiecare dată spunea că ceea ce au făcut nemţii cu evreii nu trebuie uitat niciodată! Dacă în momentul deportării oamenii de jos *n-au protestat, asta s-a întâmplat pentru că nimeni nu ştia exact ce se va întâmpla cu evreii şi pentru că oamenii de aici, din vale, erau complet neinformaţi. Dacă însă a tăcut părintele Baumgartner, asta a avut o motivaţie naţionalistă: el era, la fel cum erau Kadicsfalvy şi ceilalţi călăi din Vişeu de Sus, împotriva tuturor ne-maghiarilor şi, firește, în special împotriva evreilor. Baumgartner, care se ştie că era şvab de la Satu Mare, vorbea acasă cu mama lui, care pe vremea aceea trăia şi ea aici, numai şvăbeşte; dacă însă venea cineva la ei, nu mai vorbea decât ungureşte, iar maică-sa îi răspundea şvăbeşte, pentru că nu înţelegea o iotă ungureşte. Baumgartner, Kadicsfalvy, Funkenhauser, şeful organizaţiei locale germane, aşa numita* Volksgruppe, *împreună cu toţi ceilalţi din conducerea comunei Vişeu*

https://biblioteca-digitala.ro

de Sus din vremea aceea nu se poate să nu fi ştiut ce se întâmplă cu evreii, doar citeau ziare, călătoreau încoace şi încolo, primeau informaţii, ceea ce nu se întâmpla în cazul ţipserilor de rând. Aceia trăiau cu săptămânile în păduri şi veneau apoi pentru o zi în vale, să-şi vadă nevasta şi copiii... Călăii şi tábor csendör *care i-au ridicat pe evrei, supraveghetorii din lagărul de muncă din strada Fabricii de cherestea, mai târziu numită* Herrengasse, *toţi au fost unguri" (AJI).*

„Asta se întâmpla în anul '43 înainte de Crăciun şi eu m-am mirat de cât de mulţi evrei erau atunci în Vişeu de Sus. Apoi, într-o dimineaţă, când m-am dus să cumpăr ceva, am văzut dintr-o dată că toţi evreii poartă o stea galbenă pe piept. M-am mirat şi am întrebat: Ce s-o întâmplat? De ce trebuie să purtaţi steaua? *No, evreii n-or răspuns nimic, or trecut mai departe, până când mi-o zis o evreică:* Aşa o cerut Kadicsfalvy! *Kadicsfalvy era primarul, un ungur care venise după anul '40 la Vişeu de Sus" (EJ).*

„Fostul (...) KZ, *adică lagărul de concentrare, era acolo unde îi azi croitoria de la cooperativa meşteşugărească - în* Mosigasse *sau* Kinogasse, *adică Uliţa Cinematografului, înainte s-o numit şi Uliţa Fabricii de cherestea, fiindcă duce la joagăr, iar azi îi spune strada Lenin -, acolo, în casa aia, în curte o fost lagărul. Acolo s-or adunat evreii la al doilea transport - da' nu numa' evrei, şi români - şi s-or dus la Nagykanizsa, în lagărul de muncă; de la Nagykanizsa or mers apoi mai departe, la Auschwitz" (PL).*

Deportările la Auschwitz

„Asta s-a întâmplat în anul următor, în '44, luna nu mi-o mai amintesc precis, dar era deja cald şi pomii erau înfloriţi, fusese o primăvară foarte frumoasă şi era multă pace în Valea Vasărului, fiindcă până atunci simţiserăm prea puţin războiul... Atunci poliţiştii unguri – noi le spuneam *tábor csendör* - or intrat într-o dimineaţă în ghetou,

https://biblioteca-digitala.ro

asta erau străzile din jurul străzii Evreieşti, *Judengass*, şi apoi s-or dus prin toată aşezarea şi or scos din case toţi evreii, copii, femei, oameni bătrâni, i-or călcat în picioare şi i-or bătut (...). Fiindcă unii n-or vrut să iasă din case, le-o fost frică, apoi copiii or plâns, femeile or plâns, unii bătrâni erau bolnavi, stăteau în pat, nu puteau să meargă, atunci or trebuit ceilalţi să-i sprijine sau să-i care. Aşa, cei care or plâns, or mai şi încasat-o, or fost loviţi cu cizmele, ca să steie liniştiţi (...)

Apoi în gara Vişeu de Sus. Acolo or şezut bieţii oameni pe pământ, unii mai multe zile, până or fost vârâţi în vagoane şi duşi la Sighet. O fost atunci o căldură mare şi poliţiştii n-or dat voie la nimeni să le dea evreilor apă să bea. Noi ne-am dus acolo şi ne-am uitat de departe cum or şezut evreii cu copiii lor în soare, pe pământul gol. Or strigat mereu: *Wossr! Wossr!* Apoi s-or rugat pe ungureşte: *Víz! Víz!*...Da' poliţiştii or râs şi o vecină o povestit că (poliţiştii) şi-or bătut joc de evrei, au făcut pipi în sticle, apoi or turnat apă şi le-or dat evreilor să bea. Alţii or pus sare în apă şi le-or dat apă sărată. Apoi, cum evreii n-or putut să bea poşirca, poliţiştii or râs, or zis: *No, vouă nici nu vă e sete!* Apoi, dacă unul o trebuit să facă caca - înţelegi? - , n-o avut voie să plece, fiindcă ar fi putut să fugă. De-aia o trebuit să facă caca acolo, unde o şezut. Copii, femei, bărbaţi or trebuit să facă caca şi pipi acolo unde or şezut - aşa s-o vorbit, n-am văzut cu ochii mei, copiii n-or avut voie să steie mult pe acolo, ne-or trimis de acolo. S-o zis că or fost ofiţeri - doar o fost multă armată aici - care or făcut poze cu evreii cum făceau caca lângă familia lor, cum stăteau acolo pe vine (...).

S-o zis după aceea că poliţiştii şi paznicii le-or vândut noaptea apă evreilor: o căldare de apă pentru un inel de aur! Dar dacă e adevărat, nu ştiu. Ştiu numai că or şezut acolo pe pământul gol, în soare, şi când o plouat, în ploaie. Noaptea paznicii or aprins focuri mari, să se vadă, să nu poată nici unul să fugă (...)

https://biblioteca-digitala.ro

Pe evreii i-au dus apoi, cum o zis bărbatu-meu mai târziu, mai întâi la Sighet, apoi la Kaschau şi de acolo nu ştiu. Mai târziu s-o zis că or fost toţi la Auschwitz (...)" (EJ).

„Or luat tot de la evrei, tot avutu', or dus lucrurile la sinagogă, care era în Ulița Mare. Mai e şi acum, da' cred că înăuntru îi un depozit, că doar evrei nu mai sunt. *Csender*-ii, Kadicsfalvy, ăilalţi, care or venit după noi, toţi or furat cum or putut. Dup-aia şi-or bătut joc de fetele, de evreice, fete de doişpe, de paişpe ani, de femei care s-or fost răscumpărat. D'apoi acum, în '44, în aprilie se ştia deja că o să vină ruşii. Unii oameni or avut radio, *Volksempfänger*, a adus domnu' Funkenhauser câteva la Vişeu. Ăia or ascultat ştirile şi-o ştiut unde-i frontu'. Noi am plecat din Vişeu în octombrie, pe 10 - ne-am refugiat cu trupele germane... Cine o rămas în urmă, *csender*-ii , ăia s-or ascuns în pădure, după război încă tot acolo erau, şi ăia or luat apoi tot ce or putut, fiindcă sătucu' şi ştetel-ul doar erau pustii..." (AZ).

După 1945

„Aia o fost o perioadă foarte rea pentru oamenii noştri (pentru germani), dar despre asta e mai bine să nu vorbim (...).

Na, mai întâi or căutat peste tot după foştii hitlerişti, pe fiecare neamţ l-or bănuit că o fost hitlerist. Or intrat în toate casele, erau înarmaţi şi or şi tras în oameni, şi peste tot or scotocit după hitlerişti. Apoi or căutat şi lucruri care s-or fost furat din casele lor. O fost o perioadă foarte rea, n-ai mai avut nici un ceas de linişte, nu mai puteai ieşi în stradă, fiindcă peste tot erau evrei înarmaţi (...) dar adevăraţii hitlerişti o şterseseră de mult împreună cu trupele germane, iar noi nu jefuiserăm case evreieşti!" (PL).

„După '45 ne-am adus aminte de Heider (...).

O fost aici un evreu, care o locuit lângă noi, un bărbat tare deştept, o fost învăţător, care i-o învăţat pe copii într-ale credinţei, înţelegi? Şcoala evreiască s-o numit *cheder*, lui îi spuneam Heider. Un

https://biblioteca-digitala.ro

om tare deştept o fost. O avut o fată pe care o chemat-o Blanka, tare frumoasă era, da' rea, mult necaz i-o făcut, multă supărare o avut cu ea. No, odată Heider o zis către mine: *Anna*, o zis, *Anna, noi evreii trebuie să plătim pentru toate păcatele pe care le-am făcut, ca şi Blanka, copilul meu. O să vină ziua când ne vor omorî pe toţi, spun asta pentru dumneavoastră, pentru că sunteţi nemţoaică.*

De unde ştiţi, Heider, l-am întrebat, *că o să-i omoare pe evrei?*

Asta nu pot să spun, dar o să vină ziua aceea!

Eu atunci mereu mă gândeam la ce o zis Heider, iar bărbatu-meu o spus: *De ce să-i omoare pe evrei, doar n-or făcut nimic, poate i-or omorî pe bozgori, pe funcţionarii unguri, care mereu i-or chinuit pe oamenii noştri...*

Asta o zis-o în '39, când o-nceput războiu' cu leşii, când s-or bucurat oamenii noştri că Hitler le-o arătat la leşi cine-i stăpânu'. Leşii, să ştii, ăia aşa oameni răi or fost... Ăia care au aici nume leşeşti, Zawatzky, Muschinsky, Jukowsky, Babutzky, Jachmannowsky şi alţii, foarte mulţi, ăia îs nemţi curaţi, leşii îs ăia de dincolo, din Galiţia, de mai sus.

Heider o murit, de supărare, în '39. Şi ce mai vreau să zic: Înainte să moară, stătea deja în pat, m-o chemat, bărbatu-meu era pe atunci la pădure, o zis: *Anna, asta aşa-i, bunul Dumnezeu cere înapoi ce mi-a dat cândva - viaţa. Viaţa nu a fost a mea, a fost af porges*[6]*, aşa cum luaţi voi de la prăvălia evreului. Mai am puţin şi trebuie să dau înapoi ce-am luat cu împrumut - viaţa mea. Să nu uitaţi ce-am să vă spun acum: Evreii or să moară, dar or să moară şi nemţii, şi când n-or să fie evrei în Vişeu, o să vină vremea când n-or să mai fie nici nemţi în Vişeu.* Eu i-am zis: *Nu se poate, când n-or mai fi nici nemţi şi nici evrei, cine o să fie în Vişeu, o să fie satu' pustiu?* O zis el: *Nu, or să vină românii, ei or să fie în Vişeu, iar voi o să plecaţi din Vişeu!* Atunci le-am zis la oameni ce-o spus Heider

https://biblioteca-digitala.ro

înainte să moară, da' oamenii or râs: ce poa' să zică un evreu bătrân, a ajuns *meschugge*[7]...

D'apoi chiar aşa or venit toate - războiu', băjenia, deportarea la muncă în Rusia, mult necaz pentru oamenii noştri, iar amu pleacă în Germania..." (AJ).

„Cuvânt de încheiere"

„Dragu' meu pretin, astea-s lucruri triste, adevărul îi un adevăr trist, da' despre evrei doară nu vorbeşte nimeni, pentru că evreii nu mai îs, or dispărut. Şi dacă povestesc azi ceva despre evrei, trebuie să spun aşa: Or fost odată evreii din Vişeu... Aşa începe un basm sau o poveste din vremurile de demult, când spun: Or fost odată uriaşii sus, pe Valea Vasărului... Evreii or existat, aici în Vişeu or trăit, mulţi or fost, foarte mulţi, am spus deja, cam cinci mii de suflete. Dar azi nu ştie nimeni nimic de asta. Pot să povestesc multe, fiindcă i-am cunoscut pe evrei. Ştii, or fost oameni buni, săraci ca noi, d-apoi aşa de altfel ca oamenii noştri, ţipserii" (AZ).

Unele concluzii

Informatorii intervievaţi, răspunzând uneori amănunţit şi cu multe detalii la întrebările puse, ne oferă, prin relatările lor impresionante, o descriere fidelă a vieţii cotidiene într-un târg multietnic, multicultural maramureşean în anii ocupaţiei fasciste. Înregistrările contribuind astfel la o cunoaştere mai bună a unor întâmplări tragice din perioada 1940-1945, a unor destine umane din secolul trecut, constituind o completare vie şi valoroasă la materialul documentar al istoriei scrise.

O concluzia esenţială, cu care încheiăm prezentarea relatărilor acestor cetăţeni vişeuani de naţionalitate germană (ţipseri) despre foştii lor conlocuitori evrei, ar fi aceea că imaginea unor întâmplări istorice,

https://biblioteca-digitala.ro

transmisă de martori oculari prin viu grai (engl. *witness of history, witness of age,* germ. *Zeitzeugen*), se evidențează, ca și în cazul de față, totdeauna printr-o autenticitate convingătoare - uneori dureroasă.

Înregistrările pe bandă - până în prezent unicul material cuprinzător de oral history *cu această tematică din zonă -, din care aici au fost redate doar câteva pasaje, reprezintă o completare veridică a izvoarelor din arhive, descriind aspecte* trăite *ale evenimentelor istorice (engl.* contemporary history, *germ.* Zeitgeschehen*) din acea perioadă, evenimente care și-au lăsat amprenta în viața și destinul oamenilor din Vișeu de Sus.*

Note

[1] Expresie frecventă din vocabularul nazist: *diferiți, altfel– de altă rasă, de alt chip, altă specie.*
[2] germ. *drăguțe, fercheșe.*
[3] țips. *sobă de bucătărie.*
[4] țips. *pe datorie.*
[5] idiș.*tăticule.*
[6] idiș. *de împrumut*
[7] idiș. *nebun*

BIBLIOGRAFIE

Braham, 1966 *= Randolph I. Braham: Hungarian-Jewish Studies. Word Federation of Hungarian Jews (I). New York, 1966.*

Csallner, 1910 *= Robert Csallner; Hermann Horedt, Otto Phlpes: Die österreichischj-ungarische Monarchie. Das Königreich Ungarn und seine Nebenländer (...). W. Krafft: Nagyszeben-Hermannstadt, 1910.*

https://biblioteca-digitala.ro

Encyclop., 1971 = *Encyclopedia Judaica. Jerusalem, 1971 (vol. 14, 16).*

Göllner, 1979 = *Carl Göllner (ed.): Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens. Kriterion: Bukarest, 1979.*

Gyémánt, 2004 = *Ladislau Gyémánt: The Jews of Transylvania. A historical Destiny. Institutul Cultural Român. Cluj-Napoca, 2004.*

Hakehillot, 1980 = *Pinkas Hakehillot: Encyklopedia of Jewish Communitis. Romania (II). Jerusalem, 1980.*

Remember, 1985 = *Remember, 40 de ani de la masacrarea evreilor din Ardealul de Nord sub ocupația horthystă. Federația Comunităților Evreiești din Republica Socialistă din România. Secția de documentare. București, 1985.*

Holzer/Pröll, 1994 = *Werner Holzer, Ulrike Pröll (ed.): Mit Sprachen leben. Aspekte der Mehrsprachigkeit. Drava: Klagenfurt, 1994.* ***Claus Stephani****: Das Wort ist eine offene Hand. Aspekte der Mehrsprachigkeit im Alltag und in der Familie in Oberwischau/ Ostmarmatien, pag. 45-54.*

Schoeps, 2000 = *Julius Schoeps (ed.): Neues Lexikon des Judentums. Gütersloher Verlagshaus: Gütersloh, 2000.*

Stephani, 1970 = *Claus Stephani: Oben im Wassertal. Eine Zipser Chronik. Kriterion: Bukarest, 1970.*

Stephani, 1991 = *Claus Stephani: „War einer Hersch, Fuhrmann". Leben und Leiden der Juden in Oberwischau. Erinnerungsgespräche. Athenäum: Frankfurt/M., 1991.*

https://biblioteca-digitala.ro

Stephani, 2003 = Din activitatea Comisiei de Etnografie Evreiască din Estul Europei. Ciobanul Mendel Friedmann şi croitorul Moses Pollak - doi povestitori populari din Vişeu de Sus. În: Minoritarul imaginar. Minoritarul real. Lucrările Simpozionului internaţional de antropologia minorităţilor, 7-9 mai 2003. Complexul Muzeal Arad. Colecţia minorităţi (5), Arad, 2003, pag. 204-221.

COHABITATION AND DESTINY
Oral History recordings about Jewish life in Vişeu de Sus until the year 1944
Abstract

In his speech, the author presents fragments of six interviews he made between 1973-1978. The statements of the interviewed persons – Germans, so-called *Zipser* - are intended to document the cohabitation and destiny of the Jews in Vişeu de Sus (germ. *Oberwischau*, hung. *Felsővisó*, jew. *Ojberwischo*).

The interviews were carried out by using the scientific method of Oral History.

The conclusion of this field studies show that until the Fascist time (1940-1944), there was a multiethnic and multicultural cohabitation in Vişeu de Sus and in this part of the Maramureş. The habitants were Romanians, Germans, Jews, Ruthenians, Hungarians and others. Every day life in that small market village was mainly affected by ethnic tolerance. In many respects, the cohabitation can be called exemplary.

This changed abruptly at the beginning of the Fascist era; a ghetto was established, and after that the chasings and deportations to Ausschwitz-Birkenau started.

In 1940, there lived about 5000 Jews in Vişeu de Sus and in the Valea Vaserului (Water-Valley). Today, there is not a single one left.

https://biblioteca-digitala.ro

ROLUL UNOR PERSONALITĂȚI EVREIEȘTI DE CULTURĂ ÎN EDUCAȚIA PENTRU TOLERANȚĂ A TINERETULUI DIN ARAD

Madlena Bulboacă

Articolul de față încearcă să explice specificul evreului român și în special aportul unor personalități de cultură evrei în viața orașului Arad.

Deoarece educația pentru toleranță se face de timpuriu, pentru a putea învinge anumite prejudecăți s-a integrat contribuția acestor intelectuali într-un context mai larg și al metodelor, procedeelor de atragere a tineretului în această luptă contra antisemitismului, bazată și pe înțelegerea altor noțiuni care se învârt în jurul evreilor.

Nu este ușor să explici mentalitățile unei nații, dar s-a încercat ca expunerea să fie accesibilă și pentru tânăra generație. De ce? Pentru ca aceasta să înțelagă mai ușor că diferențele dintre oameni se bazează pe apartenența la comunități diferite și nu neapărat la producerea unor valori:

- că nu există rase superioare sau inferioare;
- că toți suntem oameni cu calități sau defecte;
- că gradul nostru de civilizație se ridică, atât în România cât și oriunde în lume, cu cât reușim să ne învățăm unii pe alții să ne respectăm.

Pe de altă parte, alegerea temei a fost provocată și de interesul unor elevi în ceea ce privește specificul național al evreilor, înțelegerea noțiunii de evreu respectiv de ce un evreu înseamnă altceva pentru fiecare. Nedumerirea lor este legată nu numai în direcția aceasta, ci și de multe aspecte referitoare la unii termeni preluați din mass-media: Holocaust, antisemitism, războaiele din Orientul Mijlociu, laureați ai premiului Nobel sau oameni de cultură din diverse părți ale lumii, evrei.

Cum se raportează un copil la aceste întrebări și ce poate face un profesor care nu este de specialitate să-l ajute?

https://biblioteca-digitala.ro

În primul rând, să-i suscite interesul direct, învățându-l singur sau în grup (cu clasa) cum să se informeze asupra acestor întrebări tematice.

Am ales pentru aceasta două tehnici: brainstormingul[1] pentru o singură persoană sau tehnica luării de notițe[2] în imagini pentru a studia despre Holocaust.

Brainstormingul pentru o singură persoană se poate face în sute de feluri. Poți să-ți pui singur întrebările vizavi de tema pe care tocmai ai terminat-o de studiat şi să răspunzi la ele, poți să scrii pe cartonaşe[3] toate ideile care-ți vin spontan în minte imediat după ce ai terminat un subiect de învățat. După ce ai completat 10 cartonaşe pe care ai subliniat cuvintele cheie, încearcă să le legi şi vezi dacă au legătură cu subiectul pe care tocmai l-ai terminat de studiat. Exemplu, elevul are temă la istorie Holocaustul. Încearcă să-şi imagineze ce înseamnă să fii evreu în acea perioadă, scrie pe cartonaşe:

- avea părinți evrei
- practica religia mozaică
- purta steaua lui David
- erau trimişi în lagăre
- cum erau tratați etc.

Poate că reuşeşte să-şi clarifice anumite temeri, termeni sau ce îl frământă vizavi de acest subiect sau să-şi dea seama că de fapt nu îl interesează defel şi să încerce să-l mai revizuiască în speranța că, poate totuşi o să îl atragă.

Tehnica luării de notițe în imagini[4]

„Mai întâi desenați în centrul paginii o imagine simplă sau un simbol care să reprezinte subiectul abordat. Cum veți avea de scris şi de desenat pe toată pagina, faceți acest prim desen mic. Dacă vă este teamă să nu uitați semnificația desenului, scrieți un cuvânt sau două care să-i definească sensul.

Apoi, lăsați-vă în voia imaginației în cazul unui brainstorming sau urmăriți cursul ideilor în cazul unei conferințe, creând câte o ramură

https://biblioteca-digitala.ro

pentru fiecare nou subiect. Amintiți-vă aceste notițe sunt numai pentru dumneavoastră şi că este suficient un cuvânt sau un desen care să vă reamintească ideea. Nu este nevoie să fiți un artist, scopul fiind acela de a lua notițe şi nu de a realiza o operă de artă.

Utilizați culori diferite şi scoateți în evidență ideile principale folosindu-vă de proporții şi forme. Trecând de la un subiect la o ramificație a lui, utilizați săgeți care să vă permită să regăsiți desfăşurarea logică a ideilor. În scurt timp, veți vedea întreaga importanță a utilizării săgeților în locul unor simple liniuțe.

Utilizați cuvintele-cheie. Cu toate că va fi dificil la început, încercați întotdeauna să vă limitați la un singur cuvânt. Acest aspect ajută la dezvoltarea gândirii sintetice; este o gimnastică mentală care, prin ea însăşi, favorizează învățarea şi memorizarea. Dacă vă este necesar mai mult de un cuvânt, creați o nouă ramură. Va fi mult mai uşor şi mai rapid să vă consultați harta mentală; memorizarea va fi superioară."

Pentru exemplu am ales tot tema cu Holocaustul. Discutând cu elevii unei clase a XII - a terminale, neobişnuiți cu acest gen de învățare, au apărut trei curente:

a) în primul majoritatea elevilor au susținut că nu pot învăța după acest gen de hărți, ci doar îşi pot oferi câteva puncte de plecare sau eventual schițe de recapitulare şi din acest motiv pentru ei este foarte greu să le conceapă;

b) în al doilea, o parte din elevi au declarat că pot învăța pentru că le place să deseneze şi au reuşit să alcătuiască o hartă de acest gen (pe care o veți vedea);

https://biblioteca-digitala.ro

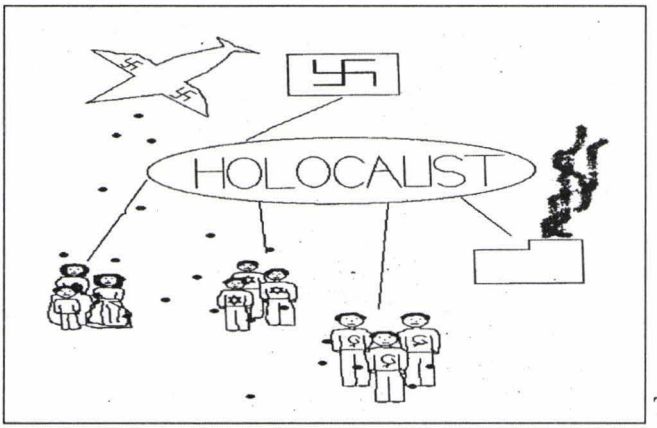

Țica Alexandra

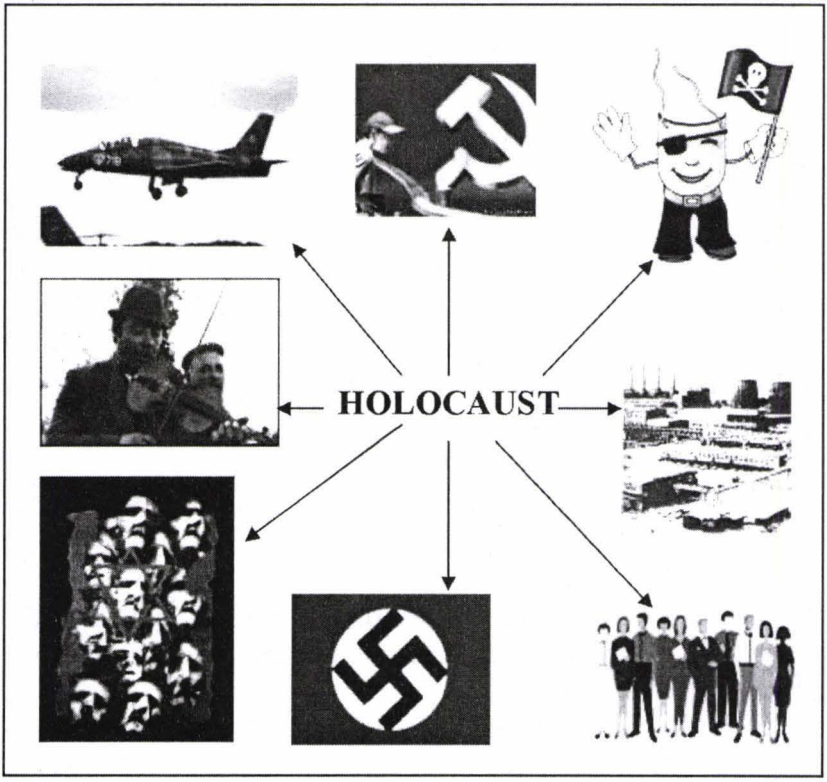

https://biblioteca-digitala.ro

c) în al treilea, restul elevilor rămaşi, cred că pot învăța parțial, dacă pot crea desene folosind şabloane din programul Corel sau altele. Ei au realizat că prin intermediul calculatorului, pot să-şi imagineze şi hărți mentale (care i-au distrat, ieşind din rutina obişnuită a învățării), au reuşit să se urnească să învețe tema Holocaustul şi să creeze harta cerută (prezentată şi ea).

Despre **antisemitism** şi implicațiile lui în diverse colțuri ale globului, elevul va fi rugat să caute pe Internet diverse acțiuni recente, care au ca țintă asemenea reacții (exemple de vandalizare a cimitirelor evreieşti, scrierea zvasticilor şi lozincilor antisemite pe diverse clădiri, uciderea unor persoane, discursuri furibunde contra unor personalități, doar că sunt evrei, publicații antisemite) şi să le comenteze.

Războiul din Orientul Mijlociu, o temă mereu de actualitate, care marchează din păcate nu numai Israelul şi statele arabe aflate în conflict, ci şi alte țări, va atrage elevii prin realizarea unei vizualizări a stării de stres permanente în care se află oamenii din țările respective, datorită nesiguranței lor de zi cu zi, mai ales pentru copiii lor. Aceştia devin victime nevinovate ale acestui război, din cauza unor terorişti sau a unor acțiuni de război mai mult sau mai puțin întâmplătoare, dar pentru unii îngrozitoare.

Pentru ca interesul lor să fie sporit față de laureații **Premiului Nobel**, ne-am oprit doar la cei mai recenți, din anul 2005, prezentându-i separat pe:

Dramaturgul Harold Pinter[1], autor al unor piese de teatru absurd, scenarii de film distinse cu premii, precum „Leul de argint",la Festivalul Filmului de la Berlin, „Palme d'or", la Festivalul Filmului de la Cannes, premii BAFTA ş.a.

Deoarece în ultima perioadă dramaturgul s-a angajat politic, pentru că în copilărie a declarat că a simțit antisemitismul, alegerea sa a stârnit multe controverse.

Tot în acest an, Premiul Nobel în economie[2] a fost oferit unui israelian, Yisrael Aumann, profesor la Universitatea Ebraică din

https://biblioteca-digitala.ro

Ierusalim şi unui american, Thomas C. Shelling, profesor la Universitatea din Mayerland. Cei doi au contribuit la „explicarea conflictelor economice, ca de pildă războiul preţurilor şi cele comerciale, elucidând şi motivele pentru care anumite comunităţi" au mai multe succese decât altele, folosind teoria jocurilor. Aceştia speră ca teoria lor să soluţioneze conflictul israeliano-arab.

După ce am prezentat cei doi laureaţi, le-am cerut elevilor să afle date şi despre alţi laureaţi.

După ce interesul acestora a fost declanşat şi oarecum cultivat, profesorul intră mai uşor în rol, mergând de data aceasta pe un teren care nu este virgin şi încercând să puncteze, să corecteze şi să completeze diversele teorii mai mult sau mai puţin greşite, acumulate de copii... Este foarte greu să învingi prejudecăţile, care se perpetuează generaţii de-a rândul în legătură cu o naţie. Şi totuşi merită încercat.

Antisemitismul[3] este o formă subtilă de rasism împotriva evreilor. El provine din teamă, necunoaştere, rea-credinţă, prostie[4]. Din acest motiv, clişeele vechi care persistă şi acum de genul[5] „evreii controlează totul pe banii lor", „dumnezeul evreului este banul şi cultul său o formă de marfă"[6], evreii nu-l recunosc pe Isus ca Mesia, deci trebuie să fie condamnaţi, existenţa unei doctrine politice a complotului evreiesc pentru cucerirea lumii creştine ş.a., evreii nu sunt capabili decât să ia şi să primească, nu să iubească şi să dea. Toate aceste prejudecăţi întreţin şi acum acest fenomen, antisemitismul.

Cum se poate eradica?

O dată printr-o educaţie timpurie adecvată în familie şi şcoală. În acest sens, copiii trebuie învăţaţi „să respecte omul în demnitatea lui de fiinţă umană". Respectul înseamnă grijă şi consideraţie, ascultarea şi înţelegerea altor mentalităţi, fără a avea prejudecăţi faţă de un popor sau de cultura lui.

O muncă educativă trebuie să fie susţinută nu numai de profesori şi părinţi ci şi de alte foruri (instituţiile religioase de altă religie, organizaţii non-guvernamentale etc.).

https://biblioteca-digitala.ro

Din păcate antisemitismul lui Hitler şi găsirea unui sprijin prin existenţa unei teorii care propovăduia existenţa rasei pure ariene, a dus la „soluţia totală" pentru problema evreiască. Cum?

Organizând ghettouri[7], lagăre şi metode de ucidere în masă s-a declanşat una din cele mai mari crime ale umanităţii, numită Holocaustul.

De unde vine numele de **Holocaust**? (greacă *holos*-„tot", *kaiein*-„a arde")

Holocaustul, a fost denumirea ritualurilor de sacrificare prin ardere a unor animale şi oameni, de către populaţiile din antichitate.

Holocaustul este studiat în şcoli, ca disciplină opţională, şi se pune problema pentru tineretul de azi, de multe ori: de ce trebuie să-l studiem? De ce trebuie să auzim despre aceste orori? La ce ne serveşte să vedem atâta ură, atâtea crime nejustificate, după atâţia ani?

În primul rând, ca ele să nu se mai repete. În al doilea rând să se înţeleagă că oricând un asemenea genocid se poate ivi (Piaţa Tian-anmen din Beijing, 1989), încât, pe cât ne stă în putere, trebuie să încercăm să-l evităm.

Că şi după o nenorocire foarte mare, oamenii pot, totuşi,. supravieţui. Cei întorşi din lagăre au încercat să-şi continue viaţa. Unii s-au întors în ţara de origine, alţii au emigrat în alte ţări (Australia, S.U.A., Israel etc.).

Că toate crimele împotriva umanităţii trebuie pedepsite!

Ce se întâmplă în România?

În România, după atâţia ani, numărul evreilor este foarte mic. Din acest motiv relaţiile cu persoanele de rit mozaic sau cum se spune de naţionalitate evreiască este, pentru tineretul actual, total accidentală.

Ca urmare, nu există posibilitatea unei cunoaşteri reale şi directe a acestei minorităţi. Accesul la sărbătorile religioase evreieşti este anevoios, din diverse cauze, care nu reprezintă subiectul acestui articol. Şi atunci pentru un tânăr cunoaşterea, înţelegerea şi acceptarea acestei minorităţi se efectuează prin mass-media sau la orele de istorie, în care predomină într-o formă sau alta Holocaustul.

https://biblioteca-digitala.ro

Cunoaşterea cere, însă, în orice instanţă mai multe surse, iar respectul faţă de o naţie creşte când ea reuşeşte să convingă nu numai prin existenţa ei în spaţiul geografic în care trăieşte, ci şi prin aportul ei. De aceea mergând pe următoarea schemă (figura 1) s-a încercat familiarizarea tineretului cu diverşi termeni care să faciliteze înţelegerea specificului naţional al acestei minorităţi şi contribuţia ei la îmbogăţirea valorilor umane din România şi de pretutindeni.

Fiecare om trăieşte într-un anumit mediu cultural. Acesta constă în obiceiuri, tradiţii, simboluri şi alte forme de comunicare, prin care îşi defineşte apartenenţa la o anumită comunitate. Apartenenţa constă în înţelegerea semnificaţiei acestor forme culturale şi în existenţa unor valori şi identităţi comune.

Evreii aparţin unui grup etnic, care ca şi celelalte din ţara noastră se bazează pe un trecut comun, o istorie comună, dar spre deosebire de ele nu au (în majoritate) o limbă comună vorbită, cum o au maghiarii, sârbii, slovacii etc.

De ce? Ea nu există? Există limba ebraică, vorbită în Israel sau în spaţiile în care există enclave evreieşti cu populaţii masive (S.U.A., Canada, Rusia sau ţări din fosta U.R.S.S.) sau *idiş*, un jargon folosit mai ales în ţările din estul Europei, dar şi în alte părţi ale lumii, sau *ladino* (un jargon folosit de evreii de rit sefard din Spania).

În România, majoritatea evreilor rămaşi vorbesc şi au cultura română, cu excepţia celor din Transilvania care împletesc această cultură cu cea maghiară sau a celor din Bucovina, care o împletesc cu cea germană sau a poliglo̧ilor, care o îmbină cu mai multe culturi.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1

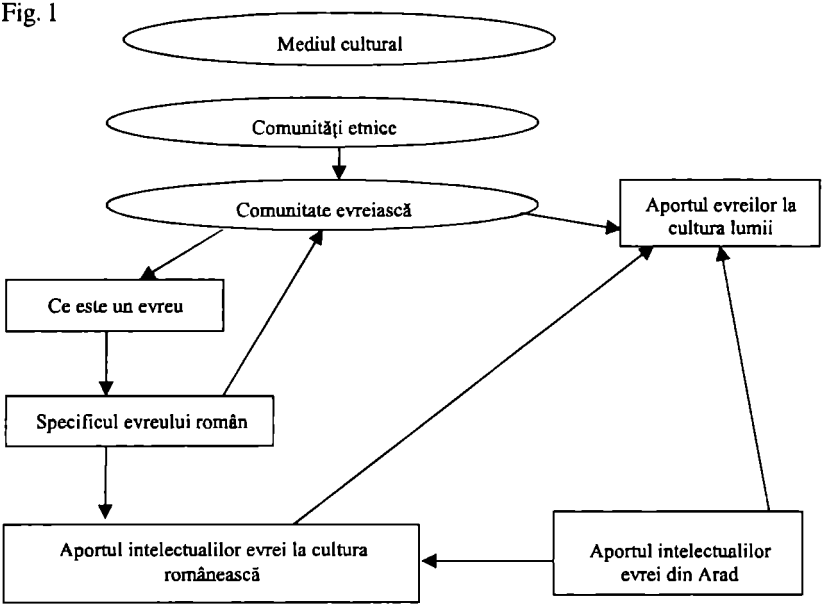

Atunci din punctul de vedere al unui om din afară, în ce constă specificul evreului român, cum se defineşte acesta? Este o întrebare cu multe răspunsuri, unele foarte logice altele de natură afectivă. În ce sens? Unii se simt evrei prin religia pe care o practică. Prin educaţia evreiască pe care au primit-o (nu neapărat religioasă), prin convingerile pe care le au şi prin aprofundarea cunoaşterii propriei lor identităţi. Alţii, acceptă statutul de evreu pe baza relaţiei de afectivitate pe care o au faţă de familia din care fac parte, din nevoia de a aparţine unei comunităţi sau din păcate, din neacceptarea în alte comunităţi.

Ce au comun cele două explicaţii care-l fac pe un evreu să aparţină comunităţii sale? Este drumul pe care-l caută fiecare ca să dea un sens lăuntric propriei sale existenţe, folosindu-şi cât mai mult mintea, dar ţinând cont totdeauna şi de sufletul său.

Şi totuşi, în funcţie de educaţie, credinţă şi mediul în care trăieşte, pentru fiecare din noi, un evreu este altceva. Un evreu este o parte a

https://biblioteca-digitala.ro

unei naţii ce şi-a păstrat de-a lungul istoriei sale, indiferent de locul în care a trăit specificul naţional.

Deoarece religia a menţinut, atâtea secole, unitatea evreilor de pretutindeni, prezentăm, pe scurt, legătura evreului cu Dumnezeu. Precizăm că prin formula „evreu" se înţelege în gândirea haşidică o formulă care desemnează identitatea cu întreaga comunitate a lui Israel.[1]

În gândirea evreiască există două moduri de a ajunge la Cel Atotputernic:[2]

- unul este prin studiu, învăţătură, efort intelectual „calea lui TEFILIN SEL ROŞ", a creierului, a cunoştinţelor prin întrebări şi răspunsuri. Această cale aparţine aristocraţiei, cărturarilor „Talmud Hahaminilor", a bărbaţilor care-şi dedică viaţa intrării în „PARDES", grădina minunată a TOREI.

- unul al marii mase de oameni care trebuie să muncească şi nu au timp să înveţe şi se îndreaptă spre Dumnezeu pe calea sufletului, credinţei, entuziasmului, dansului şi cântecului, avându-l pe Rabin, intermediarul dintre ei şi Dumnezeu.

Valoarea fiinţei umane este esenţială prin cele două adevăruri pe care le reprezintă:

• El a creat Universul într-o manieră organizată şi ordonată şi fiinţa umană a fost pusă în vârf, nu ca mijloc, ci ca un scop a tot şi a toate.

• să fii evreu înseamnă egalitatea tuturor oamenilor creaţi după chipul şi asemănarea Lui. Esenţa existenţei ca evreu din punct de vedere conservator: să-ţi îndeplineşti regulile şi obligaţiile cuprinse în:- TORA (5 cărţi),

- HALAHA (tradiţii evreieşti),

- MITZVOT (regulile şi învăţămintele religioase sau lumi, comunitate, în gândirea haşidică contemporană).

Să fii evreu înseamnă să ai obligaţii faţă de moştenirea ta naţională. O naţiune ce-şi aminteşte propriu-i trecut, este o naţiune ce-şi adună bogăţiile culturale, care-i garantează apoi viitorul.

https://biblioteca-digitala.ro

Indiferent de perioada în care au trăit, de curentele pro sau antisemite care au existat, evreii au onorat pe cât au putut țările lor de adopție și prin aportul lor la cultural țării și implicit la culture mondială.

Din acest motiv i-am amintit pe cei doi evrei care au luat Premiul Nobel[3], care fac parte dintr-un lanț cunoscut de personalități evreiești.

Printre aceștia mai amintim: SHALOM ALEHEM, FRANZ KAFKA, ISSAC ASIMOV (literatură); LEONARD BERNSTEIN, ARTHUR RUBINSTEIN (muzică); WOODY ALLEN, STEVEN SPIELBERG (regizori); SIGISMUND FREUD, ALFRED ADLER (psihologie); KARL POPPER, LUDWIG WITTGENSTEIN (filozofie); BENJAMIN DISRAELI, LEON BLUM (politicieni); MARC CHAGALL, AMADEO MODIGLIANI (pictură); ARTHUR MILER (dramaturgie).

Ajungând la intelectualii evrei de origine română, recomandăm cartea editată de Federația Comunităților Evreiești din România, *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație* (menționată pe larg în bibliografie), unde aceștia sunt prezentați prin contribuția pe care au adus-o la îmbogățirea culturii române. Amintim și noi câțiva dintre ei: Mihail Sebastian, Haralamb Zică, Nina Cassian (literatură); Silvia Marcovici, Octavian Sava (muzică); Maia Morgenstern (teatru, cinema); Eva Cerbu, Alberth Poch (arte plastice), Solomon Marcus (ligvistică matamatica); Nicolae Cajal (medicină) etc.

Vom prezenta în continuare o parte din intelectualii arădeni, evrei de origine evreiască, a căror muncă poate fi răsfoită de elevii din Arad, care au posibilitatea să o studieze mai îndeaproape.

Pe cei care trăiesc și acum elevii pot să-i cunoască personal (dacă sunt invitați în diferite contexte la școli, dacă ajung studenți la facultățile unde aceștia predau) sau indirect prin mass-media (aparițiile de televiziune, cărți sau articole publicate, referiri în ziarele locale etc.).

Pentru a nu obosi cititorii, ne vom opri pe scurt la activitatea fiecăruia și vom prezenta pe larg, în anexe, activitatea lor, pentru cei pe care îi interesează.

https://biblioteca-digitala.ro

GHEORGHE IOSIF SCHWARTZ (anexa 1)

Scriitor de renume, autor a 26 de volume de cărți. Lucrările sale au fost publicate în 8 țări precum: Germania, Israel, China, Franța etc.

În acest moment este profesor doctor la Universitatea „Aurel Vlaicu" din Arad, decan al Facultății de Ştiințe Umaniste şi Sociale. Laureat a numeroase premii, domnul Schwartz Iosif rămâne în continuare acelaşi om modest care oscilează între cele două mari pasiuni ale sale: scrisul şi psihologia, pe care o predă studenților.

Pentru a le uşura accesul la opera concitadinului lor şi a crea o atmosferă mai plăcută, am povestit elevilor modul în care a decurs interviul cu acest scriitor, în casa lui, alături de soția sa care l-a ajutat în munca de creație.

Le-am descris biblioteca extraordinară pe care acest autor o are, plăcerea cu care mi-a povestit despre opera sa şi savoarea pe care am simțit-o, auzindu-l.

Neavând o pregătire în specialitate, pentru a descrie şi a comenta operele sale am apelat la un fost coleg al nostru, conferențiar dr. Anton Ilica. Acesta mi-a trimis câteva din recenziile sale la unele din cărți.

Amintim despre romanul „*SPITALUL*" (Editura Eminescu)[1].

"Spitalul este un decor al romanului, reprezintă un loc plin de disperare şi demență, în care omul privat de libertate nu poate lua decizii morale corecte. Relațiile sale devin tot mai singulare, omul ajunge victimă a unor condiții dramatice, ridicole, în care apar falşi nebuni, care se lovesc de inutile manifestări de autoritate. Evenimentele se învârt în jurul personajului simbol, Lazăr, modest vânzător de cherestea, care, printr-o aşa numită „invenție", „mută aproape tot oraşul în spital, care devine la rândul lui un mic oraş, cu toate tensiunile sale. Zidurile spitalului devin frontierele oraşului, care pot fi sau nu trecute. Mitul platonician (pentru cel care iese la lumină, apare îndoiala şi de aici urmările lui), are reverberație şi în Lazăr, care începe să-şi pună întrebări şi să

https://biblioteca-digitala.ro

George VULTURESCU, Lucian VASILIU, Gheorghe SCHWARTZ
2000 - Hong Kong

Corneliu STEFANACHE, Adrian POPESCU, Romulus GUGA, Eugen URICARU
Sorin TITEL, Augustin BUZURA, Florin BANESCU, Gheorghe SCHWARTZ
1979 - NEPTUN

https://biblioteca-digitala.ro

dorească să se întoarcă de unde a plecat. Drumul este fără întoarcere, marcat de îndoieli şi întoarcerii în timp, şi devine un simbol al degradării sale morale. Personajul alunecă spre condiția animalică a omului într-o istorie barbară, „conştient de inutilitatea propriei sale existențe.". Roman excelent, se recomandă prin sine celor interesați."

Ultimul său roman, apărut la Polirom (2005), *AXA LUMII*, face parte dintr-o saga a autorului despre evoluția umanității[1] de la începutul diminuării autorității babiloniene şi până în prezent. Metafora romanelor din această saga, intitulată „*CEI O SUTĂ*", constă în comentarea faptelor lumii prezentată prin prisma unor personaje, aparent insignifiante, dar care pot schimba sensul unor evenimente sau destinul omenirii. Îl citățm pe Anton Ilica, în legătură cu meritele autorului:

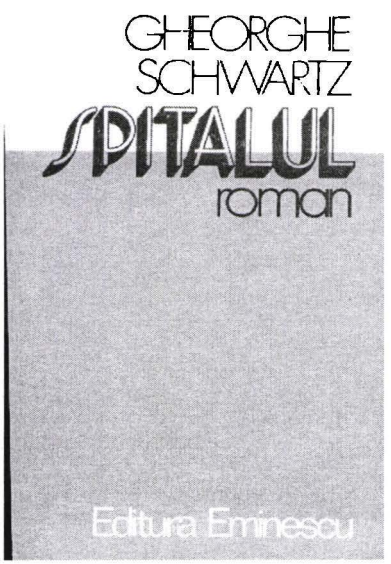

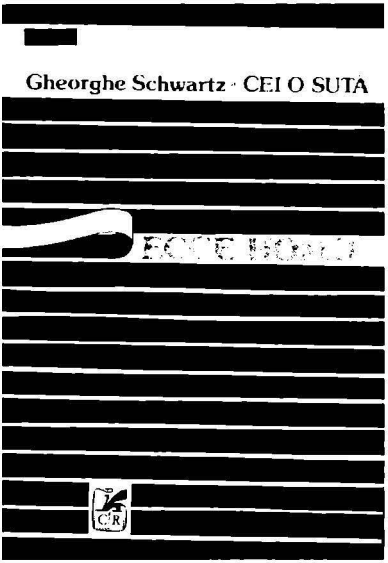

https://biblioteca-digitala.ro

„- confuzia, voit întreținută de către scrib, între realitate și legendă, între fapte mărturisite prin consemnare și gesturi imaginate; improvizația pare la fel de realistă ca însăși realitatea;

- implicarea „scribului obraznic și iscoditor" în narațiune, ca personaj fără ca astfel să se umple biografiile;

- reconstituirea unei atmosfere specifice momentelor istorice și a unei geografii spirituale, printr-o capacitate debordantă de a inventa nume de personaje și toponimii;

- realizarea unei densități narative de-a dreptul trepidante, aglomerând acțiuni, intersectând destine, mutând personajele dintr-un loc (și timp) în altul, abandonându-le și regăsindu-le atunci când scribul intră „în pană" de inspirație;

- utilizarea unui limbaj curgător, atingând oralitatea, fisurat adeseori de o exprimare elevată, specifică intelectualului orgolios, ambițios și universitar;

- întreținerea unei ambiguități textuale, atrăgătoare pentru „bunul cititor" în capcana unui scrib naiv, plângăcios și guraliv.

Axa lumii bate la porțile Romanului anului 2005, recomandând pe Gheorghe Schwartz în categoria celor mai virtuoși și viguroși scriitori contemporani".

În această saga apare un personaj evreu, Țipor, același în fiecare roman, personaj care n-are vârstă, dar există și ia parte la desfășurarea evenimentelor.

Procesul lui Dreyfuss, l-a determinat pe autor să scrie *PROCESUL-* o dramă evreiască, Editura Helicon, Timișoara, 1996. Romanul a apărut la 100 de ani de la inculparea lui Dreyfuss 1995), vizualizează xenofobia și, în ultimă instanță, antisemitismul.

Autor consacrat pe de-o parte, profesor de psihologie[1] pe de altă parte, Gheorghe Schwartz încearcă să implementeze în rândul tinerei generații un respect deosebit pentru ceea ce înseamnă omul, munca lui și integrarea acestuia într-o comunitate prin valorile sale care sunt aceleași în orice parte a lumii, indiferent de rasă, naționalitate.

https://biblioteca-digitala.ro

EMIL VITROEL (1929 - 2001)[2] (anexa 2)

Este unul dintre sculptorii arădeni, a cărui operă rămâne mărturie a talentului său. Dacă răsfoim albumul, editat de fundația care-i poartă numele, senzația de nemurire a operei sale ne emoționează prin frumusețea și profunzimea mesajelor sale.

Sună probabil patetic, dar în acest moment, când vreau să scriu despre opera sa, nu știu sigur dacă să mă opresc asupra monumentelor pe care le-a creat, a conducătorului unor tabere de creație, care a ajutat atâția tineri să se desăvârșească, sau a minunatelor statui de lemn (18) din Orosháza care-l reprezintă atât de bine pe artist.

Fiecare artist tinde să realizeze ceva spectaculos, iar pentru Emil Vitroel acesta a fost unul din deziderate: realizarea unor monumente grandioase, care să înfrunte spațiul și timpul. Norocul și talentul l-au ajutat să realizeze „Monumentul Eroilor de la Păuliș" împreună cu Ionel Munteanu și cu arhitectul Miloș Cristea, ca un omagiu etern adus eroilor patriei.

Contemplarea operei, a monumentului la fața locului, cred că va spune mult mai mult decât orice cuvânt și din acest motiv am organizat cu copiii o excursie la Păuliș.

Sculptura în lemn, o altă pasiune a artistului, a fost desăvârșită prin lucrările sale expuse în parcul din Orosháza, dintre care amintim: „*Tristețe*". Capul de femeie îngropat în palmă, gura deformată de plâns, părul bogat în vânt, toate marchează semnele unui sentiment de durere pe termen lung.

Chipuri de oameni sculptate în lemn sau în piatră, în care sculptorul a crezut și cărora le-a adus un omagiu , abundă în opera sa.

Observăm totuși, în toate sculpturile sale, două dimensiuni ale umanității care ni se conturează și nouă amatorilor atât de des, pendulând toți între ele: sentimentul tragic[3] al existenței pentru care nu avem decât un unic suport și un ultim refugiu: *iubirea.*

https://biblioteca-digitala.ro

Iubirea pentru artist nu are o conotație religioasă, ci una pământeană, care, după el, dă sevă celui care vrea să poată trăi în această lume.

Nota de originalitate a sculptorului constă în împletirea atât de frumoasă a arhitectonicului cu simfonicul, a cubismului cu expresionismul pentru a realiza „acel geometrism liric" al suferinței și iubirii (Horia Medeleanu).

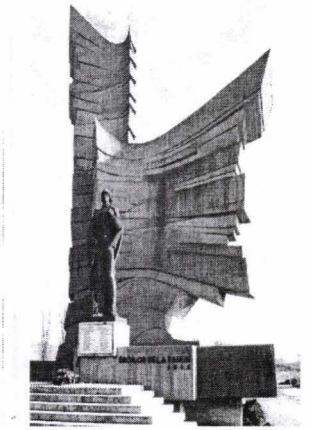

Monumentul eroilor de la Păuliș

Tristețe

Curios, în momentul discuției mele cu soția regretatului artist, mi-am dat seama cum cei doi mari piloni ai existenței soțului ei, tristețea și iubirea, au fost tot timpul și ai ei. Tristețe, pentru că omul pe care l-a iubit și susținut o viață nu mai este lângă ea, și o iubire imensă pentru cel dispărut, materializată sub tot felul de activități care o onorează și care ne arată nouă celor care o cunoaștem, ce înseamnă dragostea în forma ei cea mai bună: respect,credință și devotament.

https://biblioteca-digitala.ro

ADRIANA VIZENTAL (1952) (anexa 3)

Adriana Vizental, actualmente conferențiară a Universității „Aurel Vlaicu", este un membru marcant al comunității academice arădene.

Modestă ca interlocutoare, surprinde prin devotamentul pe care îl are față de studenții săi, având un țel deosebit: aceştia să profite în urma experienței ei. S-a estimat că unui expert îi trebuiesc zece ani de muncă în domeniu şi alți zece ani pentru a obține rezultate cu adevărat spectaculoase. Din acest motiv Adriana Vizental încearcă să încurajeze şi să formeze tineretului un nou mod de a se pregăti pentru viitoarea lor meserie: profesori de engleză. Munca de zi cu zi a doamnei Vizental are ca obiective ridicarea calității învățământului actual şi necesitatea acceptării globalizării lui. Cei doi termeni sunt uşor de pronunțat şi scris (față de alți termeni care au invadat pedagogia şi învățământul), dar mai greu de aplicat.

Dar ce înseamnă aplicarea lor corectă şi cu o finalitate, ne explică Adriana Vizental prin munca pe care o depune şi pe care eu o evidențiez.

Ca şefă de catedră la limbi moderne a Universității „Vasile Goldiş" (2000-2003), a Universității „Aurel Vlaicu" (2003- prezent) Adriana Vizental a încercat să asigure membrilor catedrei în permanență concordanța între posibilitățile reale ale colectivului din care fac parte cu declarația țelurilor şi obiectivelor universității de care aparține sau a aparținut.

Pe de altă parte:

- cercetează şi pregăteşte ghiduri curriculare (programe analitice pentru disciplinele Fonetică şi Fonologie, Lexicologie, Morfologie, Sintaxă, Semantică);
- investighează experiențe reale de predare-învățare (elaborarea a două cursuri practice de specialitate în colaborare cu Otilia Păcurari: *Curs de metodică* şi *Curs practic de limba engleză - 2000*);

https://biblioteca-digitala.ro

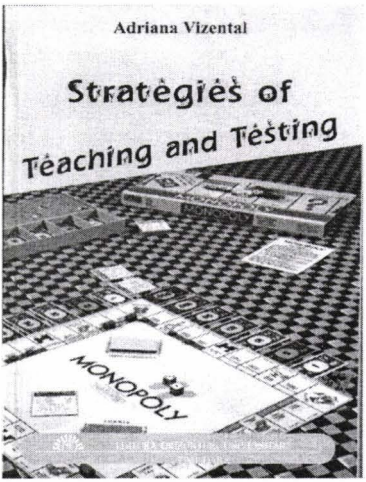

- participă la programul educativ de comunicare şi conducere „Toastmaster Internaţional", Tipuri tehnici de evaluare (vezi anexa 3);
- realizează cu studenţii strategii instructiv eficiente printr-o organizare avansată - planificarea efectivă a practicii studenţilor;
- evaluează - abilitează atât activitatea studenţilor, cât şi a sa pentru obţinerea unei medieri a performanţelor;
- temele (proiectele) sunt folosite pentru a stimula studenţii;
- claritatea prezentării şi abilitatea cu care pune întrebări reuşeşte să-i facă pe studenţi să înţeleagă materialul şi să le faciliteze deprinderi de gândire la un nivel înalt.

Respectând cerinţele lui Comenius[1] doamna Vizental reuşeşte să realizeze o instruire în a cărei finalitate studenţii să simtă că au reuşit:

1) „să-şi rânduiască rostul", că au fost ajutaţi;

2) „să recunoască ce este bun pentru ei, să-l folosească şi să-l fructifice";

3) că au fost învăţaţi;

4) „să se servească înţelept de raţiune şi de lucruri" şi că de fapt fiecare ar trebui să devină mai înţelept pe baza experienţelor proprii (indiferent dacă sunt pozitive sau negative);

https://biblioteca-digitala.ro

5) că la orice vârstă un om se mai poate instrui.

De fapt conceptele mai sus enunțate reprezintă, principiile globalizării. Persoană foarte activă, doamna conferențiar a elaborat 5 cărți, 19 studii şi numeroase participări la conferințe şi vizite de documentare în diverse țări, precum: Anglia, Germania, Franța, Italia, Israel şi Ungaria.

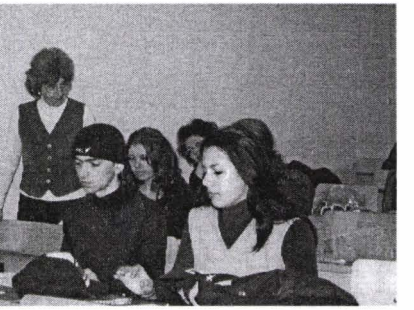

Şi totuşi orgoliul unui dascăl este măgulit atunci când un fost elev sau student îi mulțumeşte pentru ceea ce a făcut pentru el... Şi aceasta este surpriza pregătită pentru Adriana Vizental, o scrisoare din partea unei foste eleve, actualmente profesoară de limba engleză:

„Sunt oameni pe care îi întâlneşti o dată şi care îți schimbă viața, oameni care prin simplul lor fel de a fi sunt modele la care aspiri.

Adriana Vizental este un astfel de om. Dacă eu astăzi am ajuns profesor de engleză, i se datorează ei.

Primul lucru care trebuie menționat în ceea ce o priveşte este nonconformismul. Fiind o fire independentă am apreciat întotdeauna oamenii care nu se conformează, care luptă cu regulile pentru că ei sunt mai mult de atât. Toți marii oameni sunt mari pentru că au sfidat convențiile şi s-au impus pe ei. Doamna Vizental a fost întotdeauna deasupra regulilor, ora de engleză, de exemplu, era o oră în care ți se arătau nişte căi, dar alegerea îți aparținea întotdeauna. Niciodată nu a fost profesorul clasic şi de aceea cred că atât de mulți dintre elevii ei au urmat-o în carieră. Ştia să te provoace fără să te forțeze, ştia să îți arate ce mult este dincolo de lucrurile pe care le ştiai, îndemnându-te să afli mai mult,e pentru tine.

https://biblioteca-digitala.ro

De asemenea felul ei practic de a fi se reflectă în felul ei de a preda. Nu exista regulă de gramatică pe care să nu o înţelegem din cauză că ştia să facă totul să pară simplu. Chiar a creat un tabel al timpurilor, pentru elevi, pe care îl folosesc şi eu cu elevii mei şi care pe mine m-a ajutat enorm când am învăţat.

Ca şi om, este un om cald, apropiat, un om cu suflet tânăr care va rămâne tânăr şi la 80 de ani, din cauză că viaţa de fiecare zi nu reuşeşte să o doboare ci îi oferă un nou prilej de încântare şi o nouă provocare pentru un spirit aventuros şi luptător. "

Kelemen Violeta,
profesor de engleză ,
Liceul Pedagogic „Dimitrie
Ţichindeal" Arad

FRANCISC SCHNEIDER (1933) (anexa 4)

Francisc Schneider, profesor de fiziologie al Facultăţii de Medicină şi Farmacie, Timişoara şi Facultatea de Medicină a Universităţii „Vasile Goldiş", Arad, a avut amabilitatea să-mi dea câteva referinţe vizavi de activitatea lui.

Pentru mine, care sunt matematician de profesie, pregătirea sufletească pentru întâlnirea cu domnul profesor a fost cea mai stresantă, deoarece era singurul din cei intervievaţi pe care nu-l cunoşteam direct şi care îmi inspira din cele auzite sau citite, un imens respect (vezi anexa 4).

Obişnuită din copilărie cu profesori de medicină (în blocul în care am locuit s-au perindat o pleiadă de profesori-doctori străluciţi ai medicinii româneşti), faţă de care am avut şi am şi acum, un respect, admiraţie şi dragoste deosebită, cum poate să aibă un copil faţă de nişte somităţi. Printre ei se numără Titus Vasiliu, Faur Aron, Aurel Kauffmann, Ioan Baciu, nume cunoscute în literatura şi practica de

https://biblioteca-digitala.ro

specialitate, care au lăsat în urma lor mii de bolnavi trataţi sau vindecaţi şi zeci de cărţi care stau mărturie a realizării lor profesionale.

Mergând aşadar, la interviul cu domnul profesor Schneider, în momentul întâlnirii, m-am întors în urmă cu 30 de ani, când stăteam şi-i ascultam pe bunii mei vecini, povestind cu multă, multă modestie despre realizările lor. Exact aşa s-a întâmplat cu domnul profesor. Parcurgând împreună viaţa profesională şi devotamentul său faţă de meserie, am reuşit cu multă dificultate să-l determin să se laude puţin.

Situat pe poziţia confortabilă a omului de ştiinţă, care are în spate o seamă de realizări, m-a lăsat pe mine să aleg ce doresc să prezint, oferindu-mi ca punct de plecare cartea sa apărută la Editura „Viaţa Medicală Românească" (1998), *Eseuri medicale şi paramedicale*. Aceasta mi-a oferit mie, novice în domeniu, răspunsurile la întrebările: Ce este fiziologia? Care sunt legăturile ei cu celelate domenii medicale? Care este aportul ei în alte domenii de activitate? Bineînţeles că răsfoind cartea l-am cunoscut pe omul Schneider. M-au impresionat amintirile şi dragostea cu care a povestit despre vechii lui profesori.

Şi acum să le luăm pe rând.

Profesorul dr. Francisc Schneider, membru marcant al celor două universităţi prezentate mai sus, autor a trei monografii în fiziologie, coautor a unor tratate de specialitate, 12 cărţi de specialitate etc., şi-a dedicat întreaga viaţă medicinii, reuşind şi spunându-şi mereu cuvintele lui *MAIMONIDE*[1]:

„Mă pregătesc să-mi reiau munca. O, Doamne, susţine-mă în această sarcină nobilă şi primejdioasă!... Fie ca spiritul meu să fie ascultător şi recunoscător faţă de toţi cei care vor să mă instruiască: câmpul medicinii este doar atât de întins! Doar dacă nişte nebuni mă copleşesc cu criticile lor închipuite, fie ca dragostea pe care o simt faţă de profesia mea să mă facă tare ca fierul, să mă ajute să rămân credincios adevărului, împotriva considerațiilor legate de vârsta, de persoana sau

https://biblioteca-digitala.ro

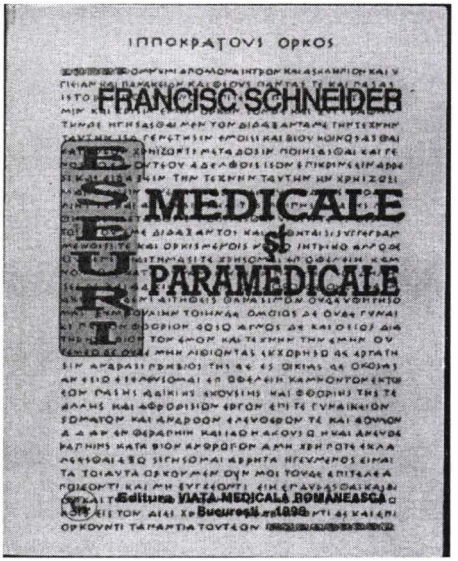

de notorietatea celor care mă critică: deoarece, în acest domeniu, cea mai măruntă cedare ar avea drept urmare moartea sau boala..."

Ce este fiziologia?

Fiziologia este[2] ştiinţa care se ocupă cu manifestările vitale ale organismului, a sistemelor şi subsistemelor constitutive, cu mecanismele şi legile de funcţionare ale acestora. Reglarea funcţiilor şi adaptarea la mediu. De asemenea, se mai ocupă şi cu elaborarea criteriilor, precum şi a metodelor de evaluare a limitelor normalului şi stării de sănătate, cât şi a devierilor de la acestea. Oragnismului, ca un sistem complex, i se poate conferi atributele de sănătos sau de bolnav, la rândul lor, sistemele şi subsistemele constitutive pot fi calificate ca având funcţionalitate normală sau patologică.

Fiziologia are legături printre altele cu:

- *adaptologia*, parte integrantă a medicinii omului sănătos, dar şi a stărilor funcţionale alterate cu reacţii ce tind la remedierea homeostazei deviate[3].

https://biblioteca-digitala.ro

- *imunologia*, în relație cu fiziologia-*imunofiziologia*[4] - rezultă din integrarea perfectă a domeniului complex ce asigură homeostazia, integritatea organismului și adaptabilitatea. Celulele sistemului imun, pe lângă lupta antimicrobiană, antivirală, antitumorală și de recunoaștere, elaborează și substanțe biologic active cu rol reglator, cu acțiune asupra sistemului nervos și endocrin. De asemenea este cunoscută relația bilaterală dintre statusul și reactivitatea imunitară, pe de-o parte, și starea psiho-afectivă, pe de altă parte, cu variate manifestări, până la psihooncogeneză.

- *medicina sportivă*[5], este fiziologia și patologia activității sportive. Ca atare, relația cu fiziologia este inseparabilă, pentru că efortul fizic este una dintre principalele preocupări ale fiziologiei aplicative. Se au în vedere reacțiile adaptate la solicitări, cât și consecințele sportului practicat sistematic asupra dezvoltării fizice și a parametrilor funcționali la limitele extreme ale adaptabilității. La acestea se mai adaugă, desigur, problemele specifice ale oboselii și refacerii și, nu în ultimul rând, faptul că efortul sportiv constituie cel mai adecvat model de cercetare în fiziologia omului. Nu întâmplător fiziologii de pretutindeni și din toate timpurile au urmărit cu interes problemele de medicină sportivă.

- *cronofiziologia*[6] - timpul fizic, solar sau astronomic, permite măsurarea evenimentelor ca durată și succesiune, stabilirea și programarea lor în raport cu unități de tipul ani, luni, zile,ore etc. Pentru medicină, operarea în sistemul timpului fizic este de la sine înțeles, dar se impune și se ține cont și de timpul biologic, generat de organismul viu. Omul își măsoară timpul biologic pe baza ritmurilor și ciclurilor manifestărilor vitale. Variațiile ritmice se concretizează prin momente de activitate de la minim la maxim, ceea ce presupune programarea periodică a diverselor funcții, având la bază optimizarea adaptativă. Unele dintre acestea repetându-se identic la numeroase generații, au fost engramate, stând la baza ritmurilor circadiene, lunare, sezoniere etc.

https://biblioteca-digitala.ro

Am prezentat pe larg ce înseamnă fiziologia. De ce? Ca să se înţeleagă rolul acestei ramuri în medicină, pentru care domnul Schneider şi-a dedicat întreaga sa activitate.

Întemeietorul unui centru de cercetări de fiziologie aplicativă şi biologie moleculară în cadrul Universităţii „Vasile Goldiş" (1991), domnul profesor a fost onorat cu numeroase distincţii şi premii pentru activitatea sa, (anexa 3), recunoaşterea sa fiind finalizată şi prin primirea ca membru în diverse academii sau societăţi româneşti şi străine printre care amintim: Academia de Ştiinţe Medicale (România, membru deplin) Societatea maghiară de Ştiinţe Fiziologice, Societatea Britanică de Ştiinţe Fiziologice, Physiological Society Londra, Academia Europeană de Ştiinţă şi Artă Salzburg. A fost ales preşedinte de onoare al Asociaţiei de sănătate şi Protecţia mediului DKMT 2005, vicepreşedinte al Societăţii române de Ştiinţe fiziologice, director al Institutului de igienă din Timişoara (1993-1996).

Realizând un bilanţ al muncii sale, domnul doctor mi-a mărturisit că cea mai mare plăcere a domniei sale este şcoala de fiziologie românească pe care a reuşit s-o creeze. Fiind şi conducător de doctorat (din 1991), el şi-a îndemnat studenţii sau doctoranzii să-şi finalizeze cercetările experimentale din laborator sub formă de comunicări sau publicaţii ştiinţifice. Acum, domnul Schneider se mândreşte că din această şcoală au ieşit trei profesori, patru conferenţiari, zeci de şefi de lucrări, şefi de laborator.

Conducător a numeroase proiecte de cercetare(10) în medicină (de interes naţional), domnul doctor a antrenat în această activitate numeroşi studenţi şi medici, pe care i-a îndemnat nu numai în cercetare, ci şi la munca de echipă care presupune nu numai studiu ştiinţific.

https://biblioteca-digitala.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ
Filiala Timişoara
RO 300223 Timişoara
B-dul Mihai Viteazul nr. 24
Tel./Fax: 0040 – 256 – 49.18.16
Timişoara – România

Stimate Domnule profesor Francisc A. Schneider

Filiala Timişoara a Academiei Române are plăcutul prilej de a vă mulţumi pentru remarcabila Dumneavoastră contribuţie la viaţa academică timişoreană, la dezvoltarea cercetării ştiinţifice româneşti, prin obţinerea premiului Academiei Române ***DANIEL DANIELOPOLU*** în domeniul medicinei pe anul 2005 pentru lucrarea ***„Clinical Physiology of the Venous Sytem"***.

Vă adresăm sincere şi respectuoase felicitări pentru izbânda Dumneavoastră şi, prin aceasta, şi a comunităţii noastre academice.

Aflându-ne în preajma Sfintelor Sărbători ale Crăciunului şi ale Anului Nou 2006, primiţi sincere gânduri de fericire, sănătate, multe şi frumoase împliniri în toate, împreună cu tradiţionalele urări:

Crăciun fericit!
La mulţi ani!

Preşedinte
Acad. Păun Ion Otiman Dr.h.c.

https://biblioteca-digitala.ro

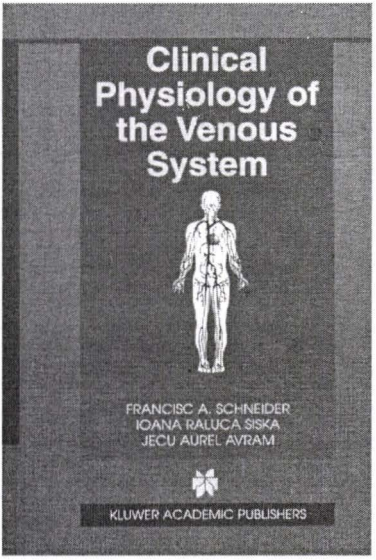

ACADEMIA ROMÂNĂ

premiul Daniel Danielopolu

FRANCISC SCHNEIDER (în colectiv)

pentru lucrarea: *Bronhomotricitatea în astmul bronşic şi bronhopneumopatii.*

Dat în Bucureşti la 21.XII.2000

Nr. 5/1

Preşedinte,

Secretar general,

https://biblioteca-digitala.ro

În loc de concluzie...

Ne naştem toţi într-o lume în care anumite lucruri sunt de mult spuse sau aranjate de alţii. Nu este uşor să înfrunţi prejudecăţile de veacuri şi să-ţi menţii neutralitatea în probleme cu care te confrunţi mereu, direct sau indirect.

Invitată la această conferinţă, am fost lăsată să-mi aleg un subiect care să includă minoritatea evreiască într-o formă sau alta. Am ales subiectul al cărui titlu este mai sus, gândindu-mă că este mai uşor de prezentat, cunoscând o parte din persoanele intervievate. Îmi cer scuze, că nu am prezentat pe larg preocupările acestora, ci doar pe acelea care, mi s-a părut mie, că sunt în stare să le descriu. Şi totuşi, începând să scriu articolul mi-am dat seama că pentru mulţi noţiunile ca evreu, antisemitism, Holocaust ş.a. sunt înrădăcinate greşit, ca multe alte cuvinte din viaţa noastră, pe care le percepem superficial din diverse motive. De aceea am completat acest articol cu câteva detalii, care să umple cât de cât golul relativ la această minoritate.

M-am gândit că majoritatea cititorilor au la rândul lor copii sau predau în anumite centre universitare sau şcoli. De aceea prezentarea acestui studiu s-a făcut din perspectiva unui profesor care vrea să ajute copii să înţeleagă, să cunoască şi să respecte evreii. Sper că am reuşit.

Mulţumesc pe această cale prietenilor şi cunoştinţelor mele, fără de care n-aş fi reuşit să termin articolul.

https://biblioteca-digitala.ro

GHEORGHE SCWARTZ[1]

Date personale:
Numele din buletin: GHEORGHE IOSIF SCWARTZ
Numele de autor: GHEORGHE SCHWARTZ
Data naşterii şi locul naşterii: 16.09.1945, Lugoj, jud. Timiş
E-mail: ghschwartz@rdslink.ro
Limbi străine cunoscute la nivel de conversaţie: germană, engleză
Educaţia:
1952-1963 Şcoala primară, gimnaziul şi liceul la Lugoj
1963-1968 Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie-Filozofie, sec. Limba şi literatura română, specialitatea defectologie
1987 gradul I didactic
2000 doctorat (filozofie)

Locuri de muncă:
- 1968- Şcoala Specială Arad (profesor, director adjunct, director)
- 1994 – 1996 studioul de Televiziune Intersat Arad, redactor şef, apoi director 1997-2001 coordonator al Comisiei de Expertiză Complexă a judeţului Arad
- 1990-1992 Revista Arca, redactor şef adjunct
- 1992-1993 Ambasada României la Bonn, consilier
- 1990-1994 Inspectoratul pentru Cultură al judeţului Arad, consilier şef
- 1990-2001 Universitatea „Vasile Goldiş", Arad, lector universitar (ecologie spirituală, psihologie, jurnalistică)
- 2000 - Universitatea „Aurel Vlaicu", Arad, profesor universitar dr. (filozofie, psihologie, economie politică)
2003 - Directorul Institutului European

https://biblioteca-digitala.ro

2003 - decan al Facultății de Ştiințe Umaniste şi Sociale a Universității „Aurel Vlaicu", Arad
Din 1976 membru al Uniunii Scriitorilor din România
Din 1990 membru în Consiliul de Conducere al Uniunii Scriitoritor din România
Din 1992 membru în Biroul Asociației Scriitorilor din Arad
Din 1994 membru Lions Club (1997-1998 preşedinte)
Hobby: şah, pipe
Apariții în presă;
Colaborări în peste optzeci de publicații din țară şi străinătate
Prezent în publicații din Germania, Ungaria, Israel, China, Franța, Republica, Moldova, Rusia, Austria
Premii:
Premiul C.C. al U.T.C., Bucureşti, 1973 (*Martorul*)
Premiul Asociației Scriitorilor din Timişoara, 1983 (*Efectul P*)
Premiul Asociației Scriitorilor din Arad
1993 (*Cei O Sută Ecce Homo*)
1996 (*Procesul*)
2000 (*Cei O Sută - Mâna albă*)
Premiul pentru proză al Uniunii Scriitorilor din România
1998 (*Cei O Sută - Oul de aur*)
Diploma de onoare „Pentru îndelungata activitate literară şi pentru meritele culturale" ASLA, Palermo, 2001
Premiul de excelență pentru întreaga activitate literară, Asociația scriitorilor din Arad, 2003
Meritul Cultural în grad de Comandor, 2004
Premiul pentru proză, Festivalul internațional EMIA, 2004

Conferințe, colocvii, simpozioane:
În țară:
Bucureşti,Iaşi, Cluj, Timişoara, Arad, Oradea, Satu Mare, Sinaia etc.

https://biblioteca-digitala.ro

În străinătate:
Ierusalim (1978), Ufa (Başchiria, Rusia, 1980), Taranto (Italia, 1990), Ivry (Franța, 1991), Zrenianin (Sârbia, 1991), Karditsa (Grecia, 1992), Than (Franța, 1992), Beratzhausen (Germania, 1992, 1994), Bekescsaba (Ungaria, 1992), Berlin (1993), Heidelberg (1993), Bonn (1993), Budapesta (1994), Copenhaga (1998), Ierusalim (1999), Kunming (China, 2000), Sarajevo (2000), Winden am Sec (Austria, 2001), Erfurt (2002), Leipzig (2004)

Volume de autor:
MARTORUL, roman, Facla, Timişoara, 1972
UCENICUL VRĂJITOR, proză scurtă, Cartea Românească, Bucureşti, 1976,
PIETRELE, roman, Eminescu, Bucureşti, 1978
ORELE ORAŞULUI ARAD, (în colaborare), Eminescu, 1978
A TREIA ZI, roman, Eminescu, Bucureşti, 1980
SPITALUL, roman, Eminescu, Bucureşti, 1981
SPITALUL, ed. a-II-a, Emia, Deva, 2004
EFECTUL P, roman, Eminescu, Bucureşti, 1983
MAXIMELE MINIMELE, proză scurtă, Dacia, Cluj, 1984
CASTELUL ALBASTRU, proză scurtă, Dacia, Cluj, 1986
OM ŞI LEGE, roman, Eminescu, 1987
CEI O SUTĂ - ANABASIS, roman, Facla, Timişoara, 1988
COCHILIA, roman, Forum, Bucureşti, 1992
SIRENE, (în colaborare), Berlin, 1992
CEI O SUTĂ - ECCE HOMO, roman, Cartea Românească, Bucureşti, 1993
PROCESUL O dramă evreiască, roman, Helicon, Timişoara, 1996
CEI O SUTĂ - OUL DE AUR, roman, Alfa, Bucureşti, 1998
PARANOIA SCHWARTZ, proză scurtă, Atlas Clussium, Cluj, 1999
CEI O SUTĂ - MÂNA ALBĂ, roman, Alfa, Bucureşti, 2000
POLITICA ŞI PRESA, Institutul European, Iaşi, 2001

https://biblioteca-digitala.ro

FILOSOFIA COMPORTAMENTULUI, Introducere în psihologia transversală, Şcoala vremii, Arad, 2002
PSIHOLOGIA TRANSVERSALĂ, (Partea generală) - aspectele filozofiei comportamentului, Şcoala vremii, Arad, 2003
CEI O SUTĂ - VARA RECE, Uniunea Scriitorilor, Redacţia Publicaţiilor pentru străinătate „România", Bucureşti, 2004
FILOSOFIA LIMBAJULUI ÎN SPIRITUL PSIHOLOGIEI TRANSVERSALE, Paidea, Bucureşti, 2004

Anexa 2

EMIL VITROEL[2]

Date personale:
Numele şi prenumele: EMIL VITROEL
Data naşterii şi locul naşterii: 08.07.1929, Cermei, jud. Arad
Decedat: 09.08.2001
Studii:
- 1936-1941 Şcoala primară confesională izraelită,Arad
- 1941 – 1945 Liceul Teoretic Evreiesc, Arad
- 1945-1949 Liceul Industrial de băieţi, Arad
- 1949-1955 Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu", Bucureşti, specialitatea sculptură

Locuri de muncă:
1960 -1966 Teatrul de Stat Arad, butaforist, pictor scenograf
1966-1987 Şcoala Populară de Artă, Arad, profesor de sculptură
1987 se pensionează de boală profesională
1970-1990 preşedintele filialei U.A.P. Arad

Premii:
-1955- Premiul III la Concursul de creaţie artistică organizat în cinstea celui de-al V-lea Festival Mondial al Tineretului şi Studenţilor pentru Pace şi Prietenie
1998- Premiul U.A.P. pentru sculptură şi întreaga activitate artistică şi

https://biblioteca-digitala.ro

organizatorică în cadrul filialei U.A.P. Arad

Distincții:

1984 – Ordinul „Meritul Cultural" clasa a-III-a

Monumente publice:

1956 – **Busturile:** Ioan Luca Caragiale, Vasile Alecsandri, Friedrich Schiller, Maxim Gorki, Teatrul de Stat Arad -
„Monumentul eroilor de la Păuliş", Emil Vitroel -autor principal, şi sculptorul I. Munteanu şi arhitectul M. Cristea, coautori
1980 - Tabăra de creație „Malul Mureşului" Arad, „Izvor"-piatră cioplită 210x150x150 cm, Arad, Faleza Mureşului
1981- Tabăra de sculptură - Căsoaia, ediția a-III-a, „Germinație",-piatră cioplită 300x135x110 cm, Căsoaia-Munții Zărandului
1982 - Tabăra de creație „Malul Mureşului" Arad, „Cap"-travertin 220 cm
1983- Tabăra de creație- Căsoaia, ediția a-V-a, „Elegie",-piatră cioplită 390x120x80 cm, Căsoaia-Munții Zărandului
1984 - Tabăra de creație Békéscsaba, Ungaria, „Rod bogat"-piatră cioplită - 300cm
1985- Bustul compozitorului „Emil Monția", piatră 90 cm, soclu 200 cm. Muzeul „Ioan Slavici", com. Şiria, jud. Arad
1985 - „Avram Iancu", piatră 120 cm, soclu travertin 300 cm, Arad, Şcoala generală nr. 18
1994 – Monumentul „Eroilor de la Ghioroc", jud. Arad
1996 - Tabăra de sculptură, Zalkod, Ungaria. „Introspecție"-piatră cioplită

Lucrări în muzee:

Arad, Şiria, Timişoara, Galați, Sibiu, Bucureşti, Békéscsaba, Zalkod

Expoziții de grup:

1953 - A debutat în expoziția interregională de artă plastică, Timişoara
1955 - Premiul III, la Festivalului Tineretului şi Studenților, Varşovia

https://biblioteca-digitala.ro

1956 - din acest an participă la toate expozițiile interregionale de artă plastică de la Timişoara (1956-1968) şi la Saloanele judeţene anuale, organizate de filiala U.A.P. Arad
1968, 1970 Bienale republicane de pictură şi sculptură, Bucureşti
1979, 1980 Expozițiile anuale republicane de artă plastică
1969, 1993 Expozițiile filialei U.A.P. Arad organizate la Baia Mare
1972, 1993 Expozițiile filialei U.A.P. Arad organizate la Bucureşti
1977 Expoziția filialei U.A.P. Arad organizată la Timişoara
1981 Expoziția filialei U.A.P. Arad organizată la Sibiu
1993 Expoziția filialei U.A.P. Arad organizată la Oradea
1971 Expozițiile filialei U.A.P. Arad organizate la Petroşani şi Deva
1971, 1972, 1985 Expozițiile filialei U.A.P. Arad organizate la Békéscsaba, Ungaria
1974 Expoziţiile filialei U.A.P. Arad organizate la Zrenjanin şi Subotica, Iugoslavia,
1977 Expoziția filialei U.A.P. Arad organizată la Szarvas, Ungaria
1979 Expoziția filialei U.A.P. Arad organizată la Ecka, Iugoslavia
1994 Expoziția filialei U.A.P. Arad organizată la Gyula, Ungaria

Expoziții personale:

1992 Frankenthal, Germania
1994 Centru Cultural din Viena, Austria
1995 Wurzburg, Germania
2001 Oroshaza, Ungaria

În Arad nu a organizat nici o expoziție personală.

https://biblioteca-digitala.ro

ADRIANA VIZENTAL[3]

Date personale:
Numele şi prenumele: VIZENTAL ADRIANA, născută KRAUS
Data naşterii şi locul naşterii: 24.03.1952, Arad, jud. Arad
E-mail: haim@dntar.ro
Limbi străine cunoscute (în ordinea fluenţei): engleză, maghiară, franceză, germană,
Funcţia didactică actuală:
- Conferenţiar universitar
- Secretar ştiinţific al Facultăţii de Ştiinţe Umaniste şi Sociale, din cadrul Universităţii „Aurel Vlaicu", Arad
Titlul ştiinţific:
DOCTOR ÎN FILOLOGIE, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca; conducător ştiinţific: prof.dr.Mihai Zdrenghea
Activitatea profesională:
2003 - prezent: conferenţiar universitar la Universitatea „Aurel Vlaicu", Arad Facultatea de Ştiinţe Exacte, Facultatea de Ştiinţe Umaniste şi Sociale
1997-2003 lector la Universitatea de Vest „Vasile Goldiş", Arad (concurs), Colegiul Universitar Pedagogic Facultatea de Ştiinţe Umanist Creştine
2000 – 2002 lector universitar la Universitatea „Aurel Vlaicu", Arad Facultatea de Studii Economice
1975-1997 profesor titular de limba engleză la Grupul Şcolar Industrial de Gospodărirea Apelor, Arad
Dintre atribuţii şi responsabilităţi:
1999 – 2003 membru în comisia de redactare a Planurilor de Învăţământ, specialităţile: Jurnalistică-Engleză, Istorie-Engleză, Limbi Moderne Aplicate

https://biblioteca-digitala.ro

2000-2003 şef catedră limbi moderne, Universitatea de Vest „Vasile Goldiş", Arad, multiple sarcini pe linie administrativă şi profesională
2002 – membru în echipa de elaborare de programe analitice în cadrul FEDE (*Federation Europeenne de Ecoles*): programa pentru Limba şi Literatura Engleză pentru profesorii de specialitate
1999- 2003 organizarea sesiunilor de comunicări ştiinţifice studenţeşti „Zilele Academice Arădene", organizarea practicii pedagogice şi de vară a studenţilor, coordonarea lucrărilor de licenţă ale studenţilor (aprox. 45 lucr.)
2003-prezent: secretar ştiinţific, Facultatea de Ştiinţe Umaniste şi Sociale, Universitatea „Aurel Vlaicu" Arad, multiple sarcini pe linie administrativă şi profesională

Cărţi publicate:

From Semantic to Pragmatic Meaning, ed. Mirton, Timişoara, 2004, ISBN 973-662-510-3, 201p
Strategies of Teaching and Testing, ed. Orizonturi Universitare, Timişoara, 2003, ISBN 973-638-075-0, 312p
The Pragmatics of Advertising „Vasile Goldiş" University Press, Arad, 2002, ISBN 973-8161-57-6, 404 p
Learn to Read, Read to Learn, „Vasile Goldiş" University Press, Arad, 2000, (autor principal), ISBN 973-9328-92-X, 200p
Orchestrating Strategies, ed.Poudique, Arad (în colaborare), ISBN 973-9328-58-X, 207p

Lucrări comunicate şi publicate în rezumat la conferinţe naţionale şi internaţionale

Elaborarea unui curs practic de limba engleză - nivel avansaţi, la Zilele Academice Arădene, Arad, 1998
Willy Loman- Reclama întruchipată şi victima sa, la Zilele Academice Arădene, Arad, 1998
Tipuri de teste de evaluare, la Zilele Academice Arădene, Arad, 2000
Tehnici de testare, la Zilele Academice Arădene, Arad, 2000
Publicitatea şi testarea produsului, la Zilele Academice Arădene, Arad, 2001

https://biblioteca-digitala.ro

Trăsături ale Limbajului Publicitar, la Zilele Academice Arădene, Arad, 2001
Exprimarea indirectă şi funcţiile limbajului, la Zilele Academice Arădene, Arad, 2001
Publicitatea şi manipularea fenomenuluui deictic, la Zilele Academice Arădene, Arad, 2002
Efecte sonore şi muzica în publicitate,la Zilele Academice Arădene,Arad, 2000
Acte lingvistice în publicitate, la Zilele Academice Arădene, Arad, 2002
Competenţa lingvistică şi competenţa comunicativă, la Zilele Academice Arădene, Arad, 2003
Bacalaureat 2003, the English Written Test, Simpozionul British and American Studies, Universitatea Timişoara, 2004
Slang, Simpozionul Cercetarea ştiinţifică o punte spre integrarea europeană, ed. Universităţii „Aurel Vlaicu", Arad, 2004

Anexa 4

FRANCISC SCHNEIDER

Date personale:
Numele şi prenumele: FRANCISC SCHNEIDER
Data naşterii şi locul naşterii: 1933, Timişoara, jud.Timiş
Activitatea profesională:
- profesor de fiziologie-Facultatea de Medicină, Universitatea de Medicină şi - Farmacie, Timişoara şi Facultatea de Medicină a Universităţii „Vasile Goldiş", Arad
- 1991-1998 preşedinte al Asociaţiei Ştiinţifice „Timişoara Medicală"
1993-1996 director al Institutului de igienă din Timişoara
- Redactor şef al revistei „Fiziologia - Physilogy" (limba engleză)
- Membru titular al Academiei de Ştiinţe Medicale
- Membru al Societăţii maghiare de Ştiinţe fiziologice

https://biblioteca-digitala.ro

- Membru al Physiological Society, Londra
- Membru al Academiei Europene de Ştiinţă şi Artă, Salzburg
- Vicepreşedinte al Societăţii române de Ştiinţe fiziologice
- Membru titular al Academiei Oamenilor de Ştiinţă
- Membru al Societăţii Britanice de Ştiinţe Fiziologice
- Preşedinte de onoare a Asociaţiei de sănătate şi Protecţia mediului DKMT, 2005

Apariţii:

- autor a trei monografii de fiziologie
- coautor la cinci tratate medicale
- autor a 181 de articole ştiinţifice, apărute în reviste de specialitate din ţară şi străinătate
- 12 cărţi de specialitate printre care şi 3 cărţi de eseuri:

Clinical Physiology of the Venous System (Kluver – Boston, 2002), distins cu premiul Academiei Române în 2005

Bronhomotricitatea, Ed. Viaţa Medicală Românească, Bucureşti, 2000 (Premiul Academiei Române)

Introducere în fiziologie clinică, Ed. Facla, Timişoara, (ed.I), 1977), Ed. Viaţa Medicală Românească, Bucureşti, (ed.II), 2002

- Respiraţii arădene, Ed. Viaţa Medicală Românească, Bucureşti,, 2002
- Amintiri din Ţara de Sus, Ed. Vasile Goldiş, Arad, 2003
- Eseuri medicale şi paramedicale, Ed. Viaţa Medicală Românească, Bucureşti, 1998

Realizări deosebite:

- organizator a cinci reuniuni naţionale de fiziologie
- organizator a trei reuniuni internaţionale de fiziologie
- 1991- a înfiinţat şi a condus în cadrul Universităţii „Vasile Goldiş", Arad, disciplina Fiziologie cât şi cercetarea ştiinţifică a Centrului de fiziologie aplicativă şi biologie moleculară sub egida Academiei de Ştiinţe Medicale.
- Conducător de doctorate în fiziologie din 1991, reuşind să realizeze o şcoală de fiziologie din care provin 3 profesori, 4 conferenţiari,

https://biblioteca-digitala.ro

numeroşi şefi de lucrări, şefi de laboratoare etc. În acelaşi timp dl. Schneider este conducătorul a 10 proiecte de cercetare, în fiziologie şi medicină, de interes naţional.

- A colaborat la proiecte europene în cadrul Academiei Europene de Ştiinţe şi Arte, în cadrul Uniunii Europene de Ştiinţe Fiziologice, în cadrul Euroregiunii Dunăre-Criş-Mureş-Tisa, programul internaţional SECAL în cadrul Programului Leonardo da Vinci

Distincţii interne şi internaţionale:

- Din partea Academiei Brasiliera, 2000
- Medalia RACZ SAMUEL a Societăţii Maghiare de Ştiinţe Fiziologie
- Diploma de Onoare a CNSIS, 2003
- Cetăţean de onoare a comunei Certeze-Oaş

Note

[1] Madlena Bulboacă, *Stimularea inteligenţelor*, Ed. Servo-Sat, Arad, 2005

[2] Ibidem

[3] F. Vera şi Birkenbihl, *Tare de cap*, Gemma Press, Bucureşti, 1999

[4] Christian Drapeau, *Învaţă cum să înveţi repede*, Teora, Bucureşti, 2001, pag.101

[5] Dramaturgul Harold Pinter a obţinut Premiul Nobel pentru literatură pe anul 2005, Galambos Eva, „*Realitatea evreiască*", nr. 238-239, 1-31 oct.2005, pag.8

[6] Cercetări în teoria jocurilor, au adus un premiu Nobel în economie unui israelian şi unui american, Eva Galambos, „*Realitatea evreiască*", nr. 238-239, 1-31 oct.2005, pag.17

[7] Antisemitismul vine de la cuvântul „semit", care se referă la grupurile originare din Orientul mijlociu care vorbesc limbi asemănătoare: ebraica sau araba (Tahar Ben Jelloun, pag. 40)

[8] Tahar Ben Jelloun, *Rasismul pe înţelesul copiilor*, Humanitas Educational, Bucureşti, 2005

[9] Alexandru Antonescu, *Antisemiţii vechi şi noi*, Revista Lumea, nr.1, (129)An XI,Bucureşti, pag.18-22

[10] J.B. Agus, *Evoluţia gândirii evreieşti - Din vremurile biblice până la începutul epocii moderne*, Colecţia iudaică, Editura Hasefer, 1998

[11] *ghettou* - locuri în care este obligată o comunitate etnică sau religioasă să trăiască izolat de restul populaţiei, fiind o formă de discriminare; numele de

https://biblioteca-digitala.ro

ghetto vine de la numele unei mici insule, aflate aproape de Veneția, în Italia, unde în anul 1516 evreii au fost trimiși Tahar Ben Jelloun, Rasismul pe înțelesul copiilor, Humanitas, București, pag. 20

[12] Petru Moldovan, *MITZVOT, lumi, comunitate, în gândirea hașidică modernă* - Internet

[13] Roman Boiangiu, *Ce este un evreu*, Revista „*Lumea*", nr.4, 2001, pag.24-30

[14] *Premiul Nobel este acordat anual în domeniul fizicii, chimiei, fiziologiei, medicinii, literaturii, economiei și păcii. Numele acestui premiu vine de la Alfred Nobel (1833-1896), inventatorul dinamitei, care a hotărât „pentru a-și ispăși vina" să-și folosească averea pentru cei care, prin cercetările lor, contribuie la pace în lume. Ce nu se prea știe este că Alfred Nobel a fost:*

- lingvist, vorbea suedeza, germana, italiana, engleza, franceza și rusă;

- scriitor amator;

- visa un guvern utopic care să aducă pacea mondială;

- a făcut descoperiri în domeniul transfuziei sangvine, distilării petrolului, explozibililor - nitroglicerina

- ceremonia de gală a laureaților are loc la 10 decembrie, ziua morții lui Alfred Nobel și a început din 10 decembrie 1901.

[15] Anton Ilica, *Decor, eveniment și personaj*, „România literară", nr.14, 1 aprilie, 1982, pag.5

[16] Anton Ilica, *„Scribul nu știe să-și țină gura și intră neîntrebat în vorbă*" - Gheorghe Schwartz și noul său roman *Axa lumii*, (Editura Polirom, 2005), „*Dacia literară*", Iași, an XVII, nr.64, februarie, 2006, pag.64

[17] Gheorghe Schwartz a introdus un nou concept în domeniu: psihologie transversală

[18] Horia Medeleanu, *Emil Vitroel - monografie critică*, Fundația Emil Vitroel, Arad, 2003

[19] Tragismul l-a marcat pe sculptor din copilărie, deoarece majoritatea familiei sale a fost omorâtă în timpul Holocaustului

[20] J.A.Comenius, *Pampaedia*, Editura Didactică și Pedagogică, 1977, apud Sorin Cristea *O pedagogie a globalizării*, Revista „*Tribuna Învățământului*", nr. 839, 13-19 martie, 2006, pag. 10

[21] *MAIMONIDE* apud, Francisc Schneider, *Eseuri medicale și paramedicale*, Editura „Viața Medicală Românească", București, 1998

[22] Francisc Schneider, *Eseuri medicale și paramedicale*, Editura „Viața Medicală Românească", București, 1998, pag. 49-50

[23] Ibidem

[24] Ibidem

https://biblioteca-digitala.ro

[25] Ibidem
[26] Ibidem
[27] Din datele oferite de dl. Gheorghe Schwartz
[28] Din datele oferite de soție
[29] Din datele oferite de d-na Adriana Vizental și apărute în monografia amintită

BIBLIOGRAFIE

Agus, J.B, *Evoluția gândirii evreiești - Din vremurile biblice până la începutul epocii moderne*, Colecția iudaică, Editura Hasefer, București, 1998

Antonescu, Alexandru, *Antisemiții vechi și noi*, Revista „*Lumea*", An XI, nr.1, București, 2004

Birkenbihl, F. Vera, *Tare de cap*, Gemma Press, București, 1999, pag. 98-114

Boiangiu, Roman, *Ce este un evreu*, Revista „*Lumea*", An IX, nr.4, București 2001, pag.24-30

Bulboacă, Madlena, *Stimularea inteligențelor multiple ale copiilor și adulților*, Editura Servo-Sat, Arad, 2005

Cristea, Sorin, *O pedagogie a globalizării,* Revista „*Tribuna Învățământului*", nr. 839, 13-19 martie, 2006, pag. 10

Drapeau, Christian, *Învață cum să înveți repede*, Teora, București, 2001, pag.101

Galamboș, Eva, *Cercetările în teoria jocurilor, au adus un premiu Nobel unui israelian și unui american*, „*Realitatea evreiască*", nr. 238-239, 1-31 oct.2005, pag.17

Galamboș, Eva, *Dramaturgul Harold Pinter a obținut Premiul Nobel pentru literatură pe anul 2005*, „*Realitatea evreiască*", nr. 238-239, 1-31 oct.2005, pag.8

Anton Ilica, *Decor, eveniment și personaj*, „România literară", nr.14, 1 aprilie, 1982, pag.5

https://biblioteca-digitala.ro

Ilica,Anton, *„Scribul nu ştie să-şi ţină gura şi intră neîntrebat în vorbă"*-Gheorghe Schwartz şi noul său roman *Axa lumii*, (Editura Polirom, 2005), *„Dacia literară"*, Iaşi, an XVII, nr.64, februarie, 2006, pag.64
Medeleanu, Horia, *Vîtroel Emil, Monografie critică*, Fundaţia Emil Vitroel - Arad 2003
Schneider, Francisc, *Eseuri medicale şi paramedicale*, Editura „Viaţa Medicală Românească", Bucureşti, 1998,
Tahar Ben Jelloun, *Rasismul pe înţelesul copiilor,* Humanitas Educational, Bucureşti, 2005

THE ROLE OF JEWISH CULTURE PERSONALITIES IN THE EDUCATIAN FOR TOLERANCE OF THE YOUNGH PEOPLE IN ARAD

In the context of school education for tolerance, the author presents the activity and performance of four Jews from Arad: Gheorghe Schwarts writer and univ. prof., Adriana Vizental univ. lect., Emil Vitroel sculptor and Francisc Schneider physiology professor.

https://biblioteca-digitala.ro

MOŞTENIREA TIGANOLOGULUI ERDŐS KAMILL

Emilia Martin, Gyula(Hu)

Populaţia de etnie romă s-a stabilit în Ungaria migrând treptat dinspre Câmpia Maghiară spre regiunea de dincolo de Dunăre. Azi mai mulţi rromi se întâlnesc în judeţele Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar şi Bichiş, aflate în partea de est a ţării.

Dintre aceştia, romilor din judeţul Bichiş se autoidentifică prin limbă şi meserie, între diferitele grupuri existând o deosebire considerabilă de tradiţii. În ceea ce priveşte limba maternă, foarte puţine comunităţi rome din judeţ cunosc dialectele limbii ţigăneşti, cei mai mulţi vorbind ungureşte şi româneşte.

De asemenea există anumite meserii tradiţionale care sunt considerate, atât de naţiunea majoritară cât şi de naţionalităţile conlocuitoare, ca fiind ocupaţii specifice romilor.

Astfel, în trecut romii au fost cunoscuţi îndeosebi ca muzicanţi, crescători şi vînzători de cai, lingurari, cărămidari, albieri, împletitori de coşuri şi căldărari, meseriile instituind o ierarhie între anumite neamuri ţigăneşti.

Odată cu ultimele decenii ale secolului trecut, asistăm la o schimbare a modului de trai, ei renunţând la mărfurile şi activităţile strămoşeşti, care încep să nu mai fie căutate.

Modul lor specific de viaţă, face ca, aproape în fiecare localitate, comunităţile de etnie romă să fie marginalizate, să fie incluse în cea mai săracă pătură socială, să trăiască izolate la marginea localităţilor.

În ultimii ani a crescut numărul acelora, care s-au mutat în oraşe, pentru a încerca să-şi asigure existenţa lucrând în alte domenii de activitate, mai ales ca muncitori necalificaţi.

Cercetând limba şi tradiţiile comunităţilor rome şi scriind despre ele, cunoscutul ţiganolog maghiar Erdős Kamill a dorit să contribuie la oprirea prejudecăţilor, la stimularea integrării şi la progresul acestei

https://biblioteca-digitala.ro

etnii, excluse şi în multe cazuri chiar autoexcluse, care trăieşte la periferia societăţii.

Contactul lui *Erdős Kamill* cu cultura romilor s-a datorat în parte sănătăţii sale precare, vieţii pline de suferinţe. Din cauza unei boli de plămîni, o lungă perioadă din viaţă a fost internat în diferite spitale şi sanatorii. Aici, într-un salon de spital a făcut cunoştinţă cu un muzicant rom, şi prin el cu muzica, limba şi tradiţiile romilor. Rămâne entuziasmat de tot ceea ce înseamnă cultură ţigănească. În 1952 este spitalizat la sanatoriul din Giula. Rămâne în acest oraş unde trăieşte şi lucrează timp de zece ani, adică până la sfârşitul vieţii sale. Când boala îi permite lucrează pe teren, colecţionează piese legate de viaţa romilor, înregistrează pe benzi de magnetofon obiceiuri, credinţe, creaţii populare, fotografiază particularităţile comunităţilor ţigăneşti în mai multe localităţi din Ungaria, mai cu seamă din judeţul Bichiş.

Înregistrările, fotografiile făcute în cadrul muncii de teren, articolele scrise despre romi, piesele colecţionate au ajuns, la 15 ani după moartea ţiganologului în colecţia Muzeului Erkel Ferenc din Giula, mulţumită văduvei sale, care i-a îndeplinit ultima dorinţă. În ultimii ani de viaţă ideea lui a fost de a înfiinţa în oraşul Giula primul muzeu ţigănesc din Ungaria. Ideea s-a realizat doar în parte când succesiunea lui a devenit o colecţie separată în cadrul muzeului.

Colecţia de piese adunată este foarte variată, cuprinzând îmbrăcăminte, unelte specifice meşteşugurilor practicate de romi, unelte de uz casnic şi o recuzită de obiecte legate de superstiţiile lor, ca de exemplu amulete de protecţie împotriva acţiunilor malefice, obiecte utilizate la ghicit sau la vindecările magice.

Din colecţie mai fac parte şi *culegerile, fişele de informator şi manuscrisele* ţiganologului. Dintre acestea o deosebită valoare au manuscrisele studiilor şi articolelor apărute doar în parte, notele muzicale şi textele creaţiilor populare - păstrate atât în limba ţigănească cât şi în traducerea poetei Bede Anna - chestionarele folosite şi însemnările privind desfăşurarea muncii de teren. Studiile din colecţie au ca temă

https://biblioteca-digitala.ro

probleme legate de viața romilor, clasificarea romilor, obiceiurile și credințele lor, posibilități de programare a muncii de cercetare pentru viitor.

În vederea unei cât mai profunde cunoașteri a particularităților ce definesc etnia romă, țiganologul a colecționat *publicații, cărți și articole de presă* apărute în diferite colțuri ale lumii, ca de exemplu la Oslo, Praga, Paris, Sofia, Moscova, Saraievo, Budapesta, etc.

Aceste publicații, la fel ca și *corespondența*, formată din peste o mie de scrisori, fac parte din colecția muzeului. Erdős Kamill a corespondat cu specialiști în domeniu din Anglia, Franța, Austria, Cehia, Bulgaria, Iugoslavia, Bulgaria, Germania, Irlanda, SUA, Italia, Norvegia, România, Rusia, Grecia, Belgia, Suedia și Elveția. Printre corespondenți se află mulți cercetători unguri de renume: Vekerdi József (țiganolog, lingvist), Kós Károly (etnograf, scriitor), Kallós Zoltán (folclorist), Pálóczy Horváth Lajos (muzicolog), Koszta Rozália (pictor), Novák Ferenc (coregraf), Kovács Ágnes, Bálint Sándor și Kriza Ildikó (folcloriști). A păstrat scrisorile specialiștilor de la catedrele de etnologie și de la diferite instituții culturale. Printre corespondenții lui Erdős Kamill se aflau: Barabás Jenő, Ortutay Gyula (Universitatea Eötvös Lóránd, Budapesta), Gunda Béla, Ujvary Zoltán, Szabadfalvy József (Universitatea Kossuth Lajos, Debrecen), Vígh Rudolf, Rajeczky Béla (Secția de Muzicologie a Academiei Maghiare), Martin György. Maácz Laszló, Dömötör Sándor, Pesovár Ernő, Muharay Elemér (Institul de Culturalizare a Maselor). Dintre muzeologi a avut relații cu specialiști de la Muzeul Etnografic din Budapesta, Sándor István, Bodrogi Tibor, Szolnoky Lajos, Morvay Péter, Vajda László, Takács Lajos, precum și cu muzeografi de la alte muzee din Ungaria: Balassa Iván (Sárospatak), Lükő Gábor (Baja), Nagy Gyula (Orosháza) Bodgál Ferenc (Miskolc), Sándor Rudolf (Salgótarján), Mándoki László (Pécs).

Importante sunt și *fotografiile* din colecție, făcute între anii 1956-61 în mai multe localități din județul Bichiș. Cele peste 500 de

https://biblioteca-digitala.ro

fotografii de arhivă, reprezentând portrete, imagini din locuințe, mediul înconjurător, obiceiuri, dansuri și nunți țigănești, meșteșuguri tradiționale sunt inventariate în fototeca muzeului.

Muzica și creațiile populare au fost înregistrate de Erdős Kamill pe 30 de *benzi sonore*. Acestea cuprind cântece, bocete și povestiri despre obiceiuri și credințe populare. Materialele deosebit de valoroase, înregistrate în urmă cu 50 de ani, au fost recent transcrise pe CD de către specialiștii Institutului de Muzică din cadrul Academiei Maghiare.

Colecția țigănească a Muzeului Erkel a fost inventariată de angajații muzeului, însă, deoarece instituția nu are specialist țiganolog munca de *prelucrare și de cercetare științifică* a materialului despre romi, a fost efectuată de cercetători de la alte instituții, ca de exemplu Gémes Balázs, directorul Institutului de Romologie din Szekszárd și Bódi Zsuzsa, colaboratoarea Institutului Cultural Maghiar din Budapesta.

Etnograful Mándoki Laszló a studiat fotografiile de arhivă, iar Szuhay Péter, muzeograf la Muzeul Etnografic Național le-a prezentat în expoziția intitulată *Fotografii din istoria țiganilor*. Mai târziu ele au fost publicate într-un album foto de antropologie culturală.

Folcloristul și poetul Bari Károly a studiat și el fotografiile pentru ilustrarea colecțiilor de creație populară.

Ana Hoțopan, șef la Catedra de Limbă și Literatură Română a Institutului Pedagogic din Szeged, a studiat materialele adunate de Erdős Kamill pentru a scrie despre relațiile interetnice dintre țigani și români în localitatea Micherechi.

Bencsik János, fostul director al Muzeului Erkel, a fost singurul, care nu numai s-a folosit de materialele colecționate de Erdős Kamill, ci a și continuat activitatea de cercetare a comunităților țigănești din județul Bichiș,efectuând anchete în localitățile Chitighaz (Kétegyháza), Aletea (Elek), Bătania (Battonya), Végegyháza, Kötegyán și Mezőgyán, Vésztő, Mezőberény, Szeghalom, etc.

https://biblioteca-digitala.ro

Piesele legate de viața romilor, colecționate de Bencsik de la familii sau în piață, fotografiile, articolele, publicațiile despre viața tradițională a rromilor au fost sistematizate și inventariate în Arhiva Țigănească a muzeului, fiind prezentate și în expoziția realizată în 1982, la 20 de ani după moartea țiganologului Erdős Kamill.

În ceea ce privește *domeniile de cercetare* abordate Erdős Kamill, acesta s-a ocupat mai ales de dialectele limbii țigănești, de obiceiurile legate de ciclul familial (nașterea, înmormântarea), de dansurile, mâncărurile, meșteșugurile, poveștile, normele etice și practicile magice ale rromilor.

O mare cantitate de informații, din cele adunate, au fost publicate de Erdős Kamill, însă din materialele înregistrate pe benzile de magnetofon, recent digitalizate, reiese că multe dintre culegerile lui de teren, efectuate în comunitățile rome, au rămas neprelucrate. Materialul sonor, accesibil astăzi celor interesați, oferă încă multe alte informații legate de viața, cultura și mentalitatea țiganilor, chiar dacă înregistrările sunt oarecum subiective, fiind făcute după criteriile și conform punctelor de vedere ale țiganologului Erdős Kamill.

Menționăm de asemenea că atât înregistrările cât și descrierile diferitelor comunități țigănești, făcute de Erdős Kamill în studiile și articolele sale, utilizează cercetările de teren efectuate în anii 1950, ele fiind caracteristice pentru această perioadă. Cu toate acestea ele sunt în mare parte și astăzi actuale și ne permite să evaluăm și să înțelegem acest grup etnic.

Marginalizarea, segregarea romilor s-a datorat și încă se mai datorează pe de o parte comportamentului, mentalității și spiritualității acestei etnii, care îi deosebește de populația majoritară, iar pe de altă parte lipsei de toleranță din partea celorlalți.

Condiția lor socială, inferioară, se explică și ea prin chiar elementele care îi caracterizează: modul de viață, normele specifice, superstițiile, practicile magice, mentalitatea de a trăi în prezent, lipsa bunurilor materiale, îmbrăcămintea, mâncărurile, normele etice, regulile

https://biblioteca-digitala.ro

de comportament specifice, căsătoriile premature, endogamia etnică etc. Aceste particularități își au rădăcinile în modul de viață nomad de odinioară.

Cu toate că în ultimele decenii se pune tot mai mult accent pe valorile culturale ale rromilor, procesul de integrare și asimilare este foarte lent.

Harta județului Békés. Răspândirea triburilor de romi

https://biblioteca-digitala.ro

În această încercare de integrare a romilor, moştenirea lui Erdős Kamill nu constă doar din piesele, documentele, fotografiile şi scrisorile adunate, ci şi din atitudinea sa faţă de romi, din modul în care ţiganologul a încercat să-i cunoască, să le înţeleagă cât mai bine mentalitatea, pentru a-i putea ajuta la integrarea lor în societate. Exemplul său este o lecţie pentru noi toţi.

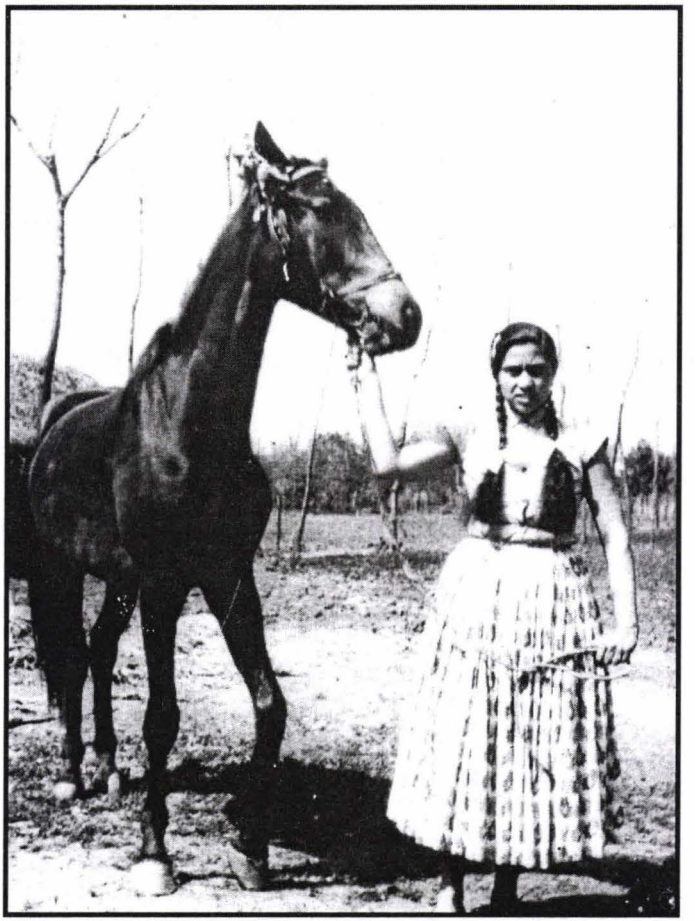

Ţigancă „mašari"din Végegyháza

https://biblioteca-digitala.ro

Familie de ţigani-vlahi din Végegyháza

Ţigani construind o casă în Chitighaz(1958)

https://biblioteca-digitala.ro

Ţigani cărămidari din Chitighaz(1958)

https://biblioteca-digitala.ro

Bencsik János: *A cigányok változó jelenünkben, Kiállításvezető,* In: A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai Nr. 73. Red.: Bencsik János, Gyula, 1982. p. 36

Bencsik János: *A teknővájó cigányok,* In: A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai Nr. 76. Gyula, 1984. p. 30.

Bencsik János red.: *Erdős Kamill és a hazai romológia,* Gyula, 2002. p. 142

Dankó Imre: *Erdős Kamill (1924-1962)*, In: Ethnographia, Red.: K. Kovács László, Tomul LXXIII.. 1962. p. 616-619.

Erdős Kamill: *A Békés megyei cigányok – Cigánydialektusok Magyarországon,* In: A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai Nr. 3-4. Gyula, 1959. p. 43

Erdős Kamill: *A Békés megyei cigányok, Cigánydialektusok Magyarországon Dankó Imre bevezetőjével,* In: A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai, Nr. 60. Red.: Szerdahelyi István, Gyula, 1969. p. 63

Erdős Kamill: *A Békés megyei cigányok és cigánydialektusok Magyarországon,* Harmadik, változatlan kiadás, In: A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai Nr. 72. Red.: Bencsik János, Gyula, 1979. p. 87

Hoţopan Ana: *Imaginea ţiganilor în cultura românilor din Ungaria, istoriografie şi actualitate,* In: Simpozion, Publicaţie a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, Red.: Maria Berenyi, Giula, 2003. p.198-211.

Vekerdi József red..: *Erdős Kamill cigánytanulmányai,* In: A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai Nr. 78. Red.: Czeglédi Imre, Békéscsaba, 1989. p. 265

https://biblioteca-digitala.ro

THE HERITAGE OF GIPSY EXPERT ERDOS KAMILL

Abstract

This article presents the occurrence how the gipsy expert E.K., began to know the gipsy culture during his hospitalization. Cast by the spell of this culture, he began to make researches and to collect ethnographic material from the gipsy population located in Bekes. He even wrote a book about that. After the death of the gipsy expert E.K., the whole ethnographic material (ethnographic objects, photos, audio tapes, the maile and, the manuscripts of E.K.) were donated by his family to the Erkel Ferenc Museum from Giula and everything was put into a special fund. The value of this collection is huge and it is a real reference point for the Hungarian researchers and specialists who published the material into a lot of studies and articles. In this way the wish of the gipsy expert E.K. to decrease the prejudices about this ethnical population (gipsy) started to become true.

https://biblioteca-digitala.ro

NEVOIA DE BULIBAŞI ŞI DE CRISNITORE

Franz Remmel şi Werner Kremm

Constat că omul mai degrabă îşi dă foc casei
decât să se despartă de prejudecăţile sale.
Rene Descartes

Printre primii care s-au ocupat de ţigani a fost sasul Heinrich von Wlislocki (Vom wandernden Zigeunervolke= Despre poporul migrator al ţiganilor, 1890), al cărui carte a fost tradusă în urmă cu câţiva ani în limba română.

Wlislocki a trăit timp de aproape trei decenii într-o şatră ţigănească ardelenească, fiind chiar căsătorit cu o ţigancă, studiind etnia din interiorul ei. El constată că „*abia ştim câte ceva despre acest popor, cu care convieţuim de secole în vecinătate - nu neapărat în bună-vecinătate*".

Şi azi, la mai bine de o sută de ani după apariţia cărţii lui Wlislocki, relaţiile noastre cu „*vecinii rromi*" sunt marcate de neştiinţă şi de prejudecăţi.

Ziariştii - şi avem bune motive să nu spunem cu mândrie că facem parte din această tagmă - contribuie copios la sedimentarea în conştiinţa publică în special a prejudecăţilor faţă de ţigani.

Rromii vin din valea fluviului Gange, parcurgând traseul lor spre Europa între secolele 5 şi 15. Migraţiunea lor spre apus le-a fost în parte impusă, în parte era benevolă. În secolul al 11-lea sunt semnalaţi în Turcia (Anatolia), la 1322 în insula Creta, în 1354 - odată cu cucerirea Bosforului de către turci - trec în Europa continentală şi în 1385 sunt semnalaţi pentru prima dată în Valahia. În 1418 cronicile reţin o şatră de peste 8000 de ţigani care aşteaptă sub zidurile Sucevei sosirea altor cete.

https://biblioteca-digitala.ro

Migrația țiganilor nomazi a creat o cultură materială specială, dar şi legi şi reguli pentru o ordine internă strictă, pentru disciplină şi pentru menținerea autorității ierarhice.

Franz Remmel, inclusiv prin relații de familie, a urmărit cu aparatul de fotografiat şi cu reportofonul, timp de mai multe decenii, viața rromilor din România, în special a căldărarilor, încât poate fi considerat, fără nici un dubiu, a fi unul din cei mai autorizați cunoscători ai țiganilor veniți din afara etniei lor . El are în pregătire cea de-a cincea lui carte despre rromi– manuscrisul acestei cărți fiind ghidul principal în cele ce vor fi enunțate în continuare.

Oricare şatră între Tisa şi Prut, între Dunăre şi nordul Carpaților dispunea de o autoritate conducătoare proprie. **Crisnitor**ii (=juzii) şi **bulibaş**ii exercitau puterea. La rândul lor erau subordonați unui **Baro Bulibaşa** (**O Baro le Romengo**=Marele Bulibaşă), care era totodată „**Shero Rom**" (=Judele Suprem). Oricare autoritate conducătoare era aleasă sub cerul liber, în cadrul unei „**Foros Manushengre**" (=Adunarea bărbaților), alegerea fiind făcută de „**Manush But**" (=Marele Sfat - al bărbaților, se înțelege). Cu strigătul „*Fii tatăl/ părintele nostru!*", adunarea bărbaților consfințea alegerea. Puterea care i se conferea astfel bulibaşei era nemărginită. Şi deschidea calea oricărui abuz de putere, căci nimeni din şatră nu îndrăznea să-i arate unui bulibaşă „*cămaşa morții*". Dar bulibaşa răspundea şi de binele şi bunăstarea comunității pe care o conducea, el hotăra care erau drumurile ce urmau a fi parcurse, el ştia care localități trebuiau evitate şi care căutate. Una din înțelepciunile căldărarilor spune cam aşa:

„*La Sabesis (Sebeş) şi la Agnogav (Agnita)*
Niciodată nu te duce
Brosos (Orăştie) e un cerşetor
Sabesis a sa straiță
Agnogav peticele de pe straiță.
Lua-i-ar Benga pe-aceşti saşi,

https://biblioteca-digitala.ro

umblă pe tălpi negăurite!
„Ech hun nest!"(=N-am nimic!) e vorba lor
zi şi noapte, orişiunde."

Bulibaşa este prezent la ţiganii est-europeni, în special la cei valahi, trăitori în toată Europa. Cuvântul vine de la turcescul „**buluc-başa**" (=şef de ceată, primind la ţigani sensul de „conducător al cetei ţigăneşti") şi este atestat în Anatolia cu acest sens încă din secolul al 11-lea. Funcţia de bulibaşă are încă, şi în ziua de azi, sensul unei autorităţi reale. La câteva triburi-puţine la număr - în adunarea bărbaţilor avea un cuvânt de spus şi Phuri dej, cea mai vârstnică femeie, „*femeia înţeleaptă*".

Una din cele mai importante funcţii ale Marelui Bulibaşă este ca, împreună cu bulibaşii din subordine şi cu crisnitorii, să vegheze asupra ordinii tradiţionale prin **Criss Romani** (sau Romani Criss, cum mai nou s-a încetăţenit în conştinţa publică).

Judecăţile unei Criss Romani se grupează pe trei mari categorii: a) **Am Boldan**, cele referitoare la plăţi reparatorii în caz de pagube materiale, datorii, despăgubiri; b) **Patinau**, compensarea în caz de încălcări ale moralităţii (jignire, înţelegeri încălcate, chestiuni referitoare la încălcarea onoarei, încălcarea „marime", a legii pângăririi; şi c) **Boldav Checigo** - costurile judecăţii. Toate acestea se pare că s-au cristalizat în perioada când nomazii se aflau în Turcia medievală aflată în plină expansiune, când ţiganii erau organizaţi într-o extra- şi supraterritorială **Cinghene Sangaci**, sub conducerea unui Sanceak-beg al ţiganilor, persoana de contact pentru autorităţile sultanului în toate problemele care îi priveau pe ţigani.

Hotărârile bulibaşilor şi ale crisnitorilor erau inatacabile, erau enunţate exclusiv verbal, iar asupra respectării lor veghea întreaga obşte/ şatră. Dreptul tradiţional ţigănesc este un drept transmis exclusiv pe cale orală, fiind cunoscut de către toţi vieţuitorii dintr-o şatră, în special însă de conducătorii ei.

https://biblioteca-digitala.ro

Un bulibaşă tradiţional purta cizme, pantaloni largi de catifea de culoare albastru-închis, o vestă cu ciucuri şi nasturi mari de argint.

Crisnitorii purtau haine asemănătoare, dar de culoare gri sau cafenie. Obligatoriu, autorităţile tigăneşti îşi acopereau capul. Căci dacă soarele sau luna sau (Doamne fereşte!) luna nouă luminează capul ţiganului, i se răreşte părul. Iar părul rarefiat sau (Doamne fereşte!) chelia sunt, la toţi ţiganii nomazi, un semn grăitor al slăbciunii, al incapacităţii, al impotenţei (nu doar fizice). Chelia îl trădează de departe pe un bulibaşă incapabil. Deci nu mai poate conduce o comunitate, o şatră!

Se cunosc numeroase cazuri când bulibaşii, de altfel respectaţi în toate cele (cu acest singur defect însă), au fost schimbaţi din cauza cheliei. De aceea, orice bulibaşă cu respect pentru tradiţie şi care se respectă va purta pălărie sau căciulă, îşi va lăsa plete şi barbă. Se va şti astfel de la distanţă că este un bulibaşă capabil.

Până la Baro Bulibaşii Stănescu Zdrelea şi Gheorghe Mihuţescu, două figuri centrale din secolul 20, remarcate prin profundul lor umanism, tradiţia orală a ţiganilor cunoaşte o seamă de bulibaşi care s-au evidenţiat prin excese în exercitarea puterii, cum ar fi (în ordinea descrescătoare a atrocităţilor care se povestesc despre ei) Stefan Bokor, Polo Lupaşku sau Mîţă Aluzuza.

Că nevoia de respectare a legilor nescrise ale şatrei s-a schimbat o dată cu renunţarea la traiul nomad - în România, acest fenomen, forţat de autorităţi şi sprijinit de voie-de nevoie de unii dintre bulibaşi, s-a petrecut la începutul anilor cincizeci ai secolului trecut - dar că nu s-a renunţat la aceste legi nescrise o atestă Marele Bulibaşă Ioan Cioabă în anii optzeci: „*Obiceiu-i obicei. Dar nici ca pe vremea lui Pilat din Pont nu mai poţi face azi dreptate. Recunosc, mai există şi azi numeroase reguli care reglementează viaţa internă a comunităţii noastre. Ce-i drept, nu mai suntem nomazi! Nu mai e strictă nevoie de conducători de şatre. Dar în cadrul şatrei, al neamului, regulile pentru relaţiile între rromi mai sunt valabile şi*

https://biblioteca-digitala.ro

azi. Şi avem atât de multe norme, că tot timpul e ceva de judecat, în special în domeniul lui ***marime*** *(pângărirea) şi a lui* ***balecido*** *(balo=porc, deci porcuirea, de fapt surghiunul)."*

Marime poţi deveni din proprie vină, cam cum cazi într-un păcat. Cazurile grave sunt judecate de către doi crisnitori. Există crisnitori care au ca principală sarcină vegherea ca ceilalţi crisnitori să aplice corect legea tradiţională Criss Romani. Pedepsele se exprimă de regulă, azi, în amenzi, dar se poate ajunge şi la excluderea temporară sau definitivă din comunitate. *„Chiar şi câteva palme pot, din punct de vedere juridic, să facă să-i vină mintea infractorului la cap şi au avut adesea un efect binefăcător"*, obişnuia să spună crisnitorul Toma Rădulescu din Sibiu. Un recurs faţă de judecata unui crisnitor se poate face azi, chiar dacă nu există nici un fel de decizie scrisă. Căci toate judecăţile sunt publice, orale şi pe loc. Memoria colectivă are funcţia de supraveghere supremă asupra ducerii la îndeplinire a judecăţii.

Forma iniţială a lui marime vine în mod cert din India, fiind legată de regulile de puritate şi purificare a corpului femeiesc. Prima extindere a fost cea înspre departajarea sexelor, dreptul asupra copiilor, prepararea mâncării, cultul morţilor şi păstrarea distanţei faţă de **gagii** (=de la regele afgan Mahmud Ghasna – *„ghasna"*=victoriosul, 1001-1026, fondatorul dinastiei Ghasnavizilor, care a întreprins 17 războaie împotriva teritoriilor Indiei, luând prizonieri şi ostateci, conform tradiţiei orale, mai bine de 500 000 de indieni, torturându-i cu mare cruzime, fapt pentru care primul mohamedan cuceritor a intrat în istoria Indiei ca *„ghasna=măcelarul"*. Prin formele lingvistice de **ghazo, gadjo, gagio, gagiu** devine sinonim cu **ne-ţigan, ne-om, străin nouă.** Transformările ulterioare ale sensurilor lingvistice - gagiu, gagică - le poate intui în România fiecare.)

După legile purităţii juridice, fizice şi rituale, femeia este pângărită de la buric/şold în jos. Sunt zonele unde se petrece procreaţia, naşterea, acele fenomene fizice care au de-a face cu sângele. Sângele fiind cel mai grav pângăritor.

https://biblioteca-digitala.ro

Ţiganii nomazi trebuiau să evite naşterea în căruţă. În mod normal, ţiganca năştea lângă roata căruţei, sub căruţă, dar totdeauna sub cerul liber. Dacă se întâmpla să nască în căruţă, căruţa şi toate obiectele aflate în ea erau pângărite şi trebuiau arse - excepţie roţile.

Simbolul roţii sfinte este de altfel de regăsit şi pe drapelul ţiganilor tradiţionalişti (verdele câmpiei roditoare, albastrul adânc al cerului verii şi peste amândouă roata lui Shiva, simbol al eternei înnoiri prin mişcare). Arderea era obligatorie, căci prin naştere erau pângărite, iar cel care le atingea se pângărea el însuşi, devenea impur. Deci trebuia evitat chiar şi de comunitate, deoarece pângărirea se transmite prin atingere/contact direct.

Tânăra sau proaspăta mamă, lehuza, în primele şase săptămâni de după naştere nu avea voie, din aceeaşi cauză, să muncească, în nici un caz să gătească.

La sfârşitul acestei perioade, purificarea se făcea prin foc, sacrificându-se obiectele purtate până atunci. Prin foc se întrerupea starea de marime declanşată după naştere.

Ordinea şi igiena la popasul şatrei erau de asemenea foarte stricte şi corespundeau unor reguli de igienă, grupate în marime. Dacă popasul se făcea pe malul unui râu, al unei ape curgătoare, era strict stabilit, din susul în josul răului, unde se puteau spăla bărbaţii până la brâu, apoi de la brâu în jos, femeile în aceleaşi zone, apoi hainele superioare şi cele intime (în această ordine), apoi rufele gravidelor şi ale bolnavilor, în aceeaşi ordine, apoi locul de adăpat şi de scăldat pentru cai si, jos de tot pe cursul râului, locul unde erau scufundate pentru umflat roţile carelor. Sus de tot pe râu era locul de unde se lua apa potabilă şi pentru gătit. Dacă spălarea se făcea într-o apă necurgătoare, obligatoriu trebuia efectuată în ape diferite, una pentru bust şi partea superioară a corpului, una pentru zona de la brâu în jos. Orice încălcare a acestei ordini era pedepsită. Regulile igienei mergeau (de exemplu la cortorari) până într-acolo, că un săpun utilizat la spălarea bustului nu se putea folosi la spălarea părţilor inferioare ale corpului. În

https://biblioteca-digitala.ro

palatele țigăneşti moderne se respectă marime în primul rând prin prezența băilor cu apă curentă, dar şi prin achiziționarea a două maşini de spălat: una pentru ciorapi, şosete, lenjerie şi rufele care vin în contact direct cu corpul, una pentru celelalte rufe.

Marime are efect la gătit, la mâncat, la muncă.

Tacâmurile care cad jos nu se mai folosesc în aceeaşi zi.

Fața de masă nu poate fi păstrată împreună cu lenjeria de corp.

Un bărbat nu mai mănâncă dintr-o farfurie care a fost atinsă de o fustă de femeie.

Femeia nu are voie să păşească peste uneltele bărbatului, împrăştiate pe jos. Le pângăreşte.

Femeia nu are voie să stea cu spatele la bărbat.

În maşină, rromnia nu are voie să stea pe bancheta din față, dacă în spate ar trebui să stea un rrom. Excepție: țiganca este la volan.

Nici o rromnia nu are voie să îi taie calea unui rrom, decât dacă acesta priveşte în altă parte.

Femeia, văzând că îi va tăia calea unui rrom, trebuie să se oprească şi să aştepte până trece rromul, *„aşa cum face orice maşină la culoarea roşie a semaforului! Stop şi stai!"*. Dacă femeia încălca această regulă, în trecut (adică: aproximativ până la cel de-al doilea război mondial), rromnia era pedepsită cu 20 de lovituri de bici pe spatele gol. Azi mai sunt cazuri că pentru o astfel de încălcare a regulilor marime se plătește o amendă. *„Dar în multe cazuri nici măcar asta"*, regretă Toma Rădulescu: *„Cinstirea şi bunele obiceiuri străvechi, reglementate prin marime, se destramă, ce să-i faci."*

Femeia este obligată să meargă în spatele bărbatului. *„Şi Dumnezeu l-a făcut pe bărbat primul, înaintea femeii"*, obişnuia să motiveze Ioan Cioabă.

Bărbatul rrom nu cară nimic în spate. Motivul: *„Spatele bărbatului este sfânt, de când Domnul nostru Iiisus Hristos, care a fost un bărbat, a purtat pe spatele său Sfânta Cruce"*, explica Baro Bulibaşa Stănescu Zdrelea.

https://biblioteca-digitala.ro

Rromnia tradiționalistă nu va îndrăzni niciodată să-l ia de braț pe bărbatul ei, când merge cu el pe stradă. Asta o fac gagiii. Asta este la limita tandreței. Nici un rrom nu poate arăta o anumită tandrețe pe stradă, în public. Să mergi braț la braț pe stradă, să te îmbrățișezi prin stații de autobuz, chiar dacă îți iei doar rămas bun, să te săruți în plină stradă - iată gesturi **dezonorante** pentru orice rrom și oricare rromnia. Să nu confundăm: sunt dezonorante nu dintr-un fals sentiment al *rușinii* ci dintr-un foarte pronunțat sentiment al *onoarei*!

Singura mare excepție, unde rromnia, tradițional lipsită de drepturi**, poate, ba chiar trebuie** să se impună în fața bărbatului ei, este în caz de exces de alcool. Rromul are oricând dreptul să bea cât încape. Dar niciodată nu are voie să se îmbete într-o societate închisă. Dacă acolo i se urcă băutura la cap, rromnia are obligația să intervină și să-l ducă acasă. Este unul din extrem de rarele cazuri când rromul trebuie să asculte de rromnia - și aproape totdeauna se supune fără să crâcnească regulilor obștii! *„La nevoie, ceilalți vor interveni și-l vor scoate pe bețiv afară sau îl vor duce acasă, altfel se ajunge la marime, cu toate urmările ei"*, ne asigură crisnitorul Toma Rădulescu.

Marime are efect și asupra croielii hainelor. O rromnia tradițonlistă poartă rochii și fuste cu poale lungi, plisate. Doar astfel își arată respectul față de rrom. A renunța la ele este azi încă de neimaginat. Marime spune că rromnia nu are voie să-și arate gleznele. *„Nu ne este rușine în fața gagiilor. Reținerea noastră este din cauza rromilor. Bărbații noștri ar spune iute că suntem niște* ***lubnis*** *(=curve), dacă ar vedea de la o femeie mai mult decât gleznele. Dacă dansăm, purtăm șosete până la genunchi."*

Nici **atingerea fizică** nu este permisă. Pericolul de pângărire este foarte mare. Țiganii tradiționali resping categoric dansurile de perechi. Un țigan tradiționalist dansează singur. La toate ocaziile unde s-ar putea naște înghesuială se practică un clivaj al sexelor. La nunți. botezuri, mese festive ale obștii, bărbații mănâncă primii. Și singuri. Iar deservirea lor o preiau băieții adolescenți. Femeile sunt bune la făcut

https://biblioteca-digitala.ro

mâncarea şi la aranjarea acesteia pe tăvi şi în castroane. Nu face nimic dacă mai şi stau la taclale, nefăcând nimic, în timp ce bărbaţii se hrănesc. Vor mâncă ulterior. Cele ce au rămas de la masa bărbaţilor şi adolescenţilor. Dar în nici un caz nu vor mânca la masă - aici ar putea atinge cu fustele lor faţa de masă, farfuriile sau tacâmurile, deci le-ar putea pângări. Femeile pot mânca undeva mai de-o parte, unde nu va fi nimeni în pericol de a fi pângărit.

La ocazii deosebite ale familiei sau obştii, nici un ţigan mai cu bună-stare nu va servi o zupă/ciorbă - decât dacă toată lumea ştie că e putred de bogat.

Zupa/ciorba este o mâncare care strică pofta de mâncare. Cine îşi serveşte oaspeţii cu zupă/ciorbă, acela vrea să le strice pofta de a mânca, semn că gazda vrea să facă economie la carne. Ori greşelile gazdei în exercitarea ospitalităţii pot rapid s-o conducă în zona marime. Excepţie: toată lumea ştie că gazda e atât de bogată, că nimeni nu o poate suspecta de avariţie în exercitarea ospitalităţii.

Una dintre cele mai aspru pedepsite încălcări ale marime este ameninţarea unui semen-rrom sau rromnia- cu cuţitul. Gravă este violenţa împotriva copiilor - de altfel extrem de rară în familiile tradiţionaliste de rromi.

Una dintre cele mai înalte virtuţi promovate de marime (şi pedepsite în caz de încălcare) este **comportamentul frăţesc** faţă de semeni. Fiecare rrom este obligat să-i ofere altui rrom adăpost şi hrană. Nu are voie să-l înşele. Nu are voie să-l fure. Nu are voie să-l trădeze sau să-l extrădeze, oricine i-ar solicita asta.

Trădarea unui conaţional este o crimă care conduce în zona **balecido**, ceea ce înseamnă că trădătorul va fi proscris, ajunge în stadiul de a fi nedemn de obşte, de a fi surghiunit din ceată, trib, şatră.

Balecido este o pedeapsă care nu o poate pronunţa decât Baro-Bulibaşa, în urma unei judecăţi. Pedeapsa de balecido poate fi **delimitată în timp** sau **pe viaţă**. Balecido este atât de grav, încât loveşte pe oricine care caută contactul cu surghiunitul.

https://biblioteca-digitala.ro

Gama încălcărilor care se pedepsesc cu balecido este mult mai redusă decât gama marime.

Balecido începe cu căsătoriile mixte. Cu balecido se pedepseşte violul. Cu balecido se pedepseşte trădarea, refuzul de a înfăptui o răzbunare sângeroasă, dar balecido poate deveni şi acel ţigan care îşi desconsideră obştea, şatra, tribul.

Cel pedepsit cu balecido *„îmbrăca cămaşa morţii"*. Încă în deceniul opt al secolului trecut se cunosc cazuri de balecido din cauza refuzului de a înfăptui o răzbunare sângeroasă. Balecido pedepseşte neglijarea familiei sau a obştii. Cine nu are grijă de copiii şi moşnegii obştei, acela nu merită a trăi în obştea respectivă, în şatra protectoare. Devine balecido, deci exclus din obşte, surghiunit.

Căsătoriile mixte dintre ţigănci şi gagii sunt un exemplu interesant, pedepsit cu balecido. De regulă, partea gagiilor a iertat cu timpul astfel de paşi greşiţi. Rromii nu. Dacă o legătură dintre o ţigancă şi un gagiu devenise inevitabilă, doar bulibaşa se mai putea amesteca. Lui îi era rezervat dreptul de a duce mireasa personal la mirele din rândul gagiilor. Părinţilor miresei le era interzis să facă acest gest. Bulibaşa pronunţa în casa mirelui o avertizare rituală: *„Îţi predăm Floarea noastră a Frumuseţii, să-ţi fie soaţă şi tovarăşă. Priveşte însă, înainte de a o lua, încă o dată această rromnia, vezi, dacă ai ceva să-i reproşezi! Bătaia de joc este străină obiceiurilor noastre. Răzbunăm amarnic fiicele noastre şi acţionăm ca împotriva animalelor sălbatice..."* Bulibaşa predă apoi un dar de nuntă preţios, adus împreună cu mireasa. Ia primul pahar care-i cade la mână, lasă să cadă câţiva stropi de vin sau ţuică pe vatră - fără a bea nimic! - şi se retrage cu demnitate. Prin acest gest, ţiganca a suferit lucrul cel mai grav. Din acea clipă a devenit nedemnă de obştea/tribul ei. A devenit **balecido pe veci**. Cadoul de nuntă a fost ultimul gest de bunăvoinţă al obştei/tribului faţă de ea.

Balecido loveşte şi în acela care face atingere structurii tradiţionale a familiei ţigăneşti, familie compusă din trei generaţii. Bătrânii

https://biblioteca-digitala.ro

şi copiii viețuiesc totdeauna în jurul generației portante. Nu sunt deci lipsiți niciodată de îngrijire sau mijloace de subzistență. Prin Criss Romani se realizează ceea ce sistemele de îngrijire socială moderne nu reuşesc nici după mai bine de 150 de ani de experimente, de la Bismarck încoace. Sistemul de viețuire țigănească garantează şi transmiterea legilor de la bătrâni la tineri. Cine încearcă să distrugă sau să scape de cercul generațiilor devine balecido, un surghiunit, totodată un exclus din sistemul de protecție socială țigănească.

Răzbunarea sângeroasă se declanşează în urma unei vărsări de sânge. Sunt cunoscute şiruri de răzbunări, care s-au petrecut de-a lungul generațiilor, astfel încât la un moment dat nici măcar nu s-a mai cunoscut evenimentul declanşator. Dar nimic nu ajunge la cunoştința opiniei publice, darămite la urechile gagiilor. Căci nici un rrom nu are voie să trădeze un alt rrom oficialităților. Toate certurile sau tensiunile trebuie să rămână în cadrul obştei. Cine **puc**hează (=trădează) devine informator al gagiilor şi este condamnat la moarte (echivalent: surghiunul). Totodată, **puc, trădarea,** este un prilej, ba chiar o obligație pentru declanşarea unei noi serii de răzbunări sângeroase.

În 1983, un maior de miliție din Braşov povestea: „*Țiganii tradiționaliști nu se trădează niciodată la miliție. Dacă sunt implicați mai mulți într-o încălcare a legii - de exemplu furt din avutul public sau privat - atunci de regulă unul singur preia responsabilitatea, în caz de descoperire. Se duce la puşcărie şi pentru complicii săi. Niciodată însă nu îi trădează. În contrapartidă, cei rămaşi liberi au grijă, în comun, de familia sa. Dacă este eliberat din puşcărie, cei rămaşi liberi îl recompensează material pentru cele îndurate.*" Faptul este şi el reglementat de Criss Romani.

Schimbarea esențială petrecută în ultimii ani în domeniul marime este atitudinea față de sînge. Inițial, medicii şi personalul medical trebuiau evitați de către țigani. Aveau propriile lor femei pricepute la vrăji şi vindecări, singurele autorizate prin legile tradiționale să intervină în caz

https://biblioteca-digitala.ro

de boală. Între timp, atitudinea țiganilor a devenit mai rațională, în paralel cu faptul că unii dintre ei s-au făcut ei înșiși medici. Ei cunosc din interior tabuurile și regulile marime legate de sânge și pot deci de pe altă poziție să-și trateze semenii, bucurându-se și de încrederea acestora, spre deosebire de medicii gagii. Probleme au rămas doar cu transfuzia sângelui.

Cert este: în lumea înconjurătoare, afară, activează azi alte legi, în interiorul societății țigănești au rămas, în mare măsură, aceleași precepte. **La țigani, de bulibași și de crisnitore va fi nevoie și în continuare.**

THE NEED OF BULIBASI AND CHIEFS FOR THE GIPSY POPULATION

Abstract

The article presents a part of Franz Remel researches about nomad gipsy from Transilvania. After a short historic about gipsy arrival in Europe, is presented the authority system inside the gipsy community. The power is held by chiefs and bulibasi. All of them are subordinated to a Great Bulibasa (emperor) and they all wear special clothes in order to be recognized by the others. The chiefs defend the traditional order Cris Romani (the unwritten gipsy law).This law plans the debts, the rewards and the law costs in case of trial. The most common judgment reasons are the ones who refer to high treason and rapes. The reasons for trial also refer to births into an impropriate place. The biggest punishment is balercido (the expulsion from the community). The changes from gypsy's life in the past period of time didn't change their unwritten laws. Their laws still function inside their community so that is very explainable the way they continue to choose their leaders.

https://biblioteca-digitala.ro

„...SUNT ȚIGAN MAGHIAR !"
Încercare de analiză antropologică a luptei pentru identitate a unui rrom

Vajda András

Pe parcursul lucrării încercăm să prezentăm lupta de un deceniu a unui individ pentru legitimarea/ justificarea identității[1] etnice. Analiza încearcă să contureze „tragedia destinului" (*sorstragédia*)[2] lui Bela Puczi prin câteva elemente narative[3] despre ştirbirea identității etnice, a integrității individuale şi a destinului minoritar, precum şi prin cercetarea mecanismului acestor elemente.

La baza analizei stau următoarele întrebări generale şi concrete: care sunt semnele aparținerii la un grup etnic? Ce este cea ce îl face maghiar pe maghiar? În ce măsură este maghiar un rrom? Adică pe scurt: cum se schimbă identitatea?

În lucrare nu dorim să abordăm descrierea comportării narative[4] şi problema teoretică a interpretării informațiilor din acesta[5], nici problematica autenticității celor redactate[6] de ins, în cazul nostru acestea(adică realitatea) nu sunt importante, mai degrabă este relevant cea ce crede persoana prezentată despre acestea (adică despre realitate).[7]

„Terenul principal" ales pentru analiză este – puțin neobişnuit în analizele etnografice – o carte (Puczi Béla: Târgu-Mureş, 1990: maghiar pentru trei zile, un rrom de partea maghiară a baricadei, RSK Budapesta 2000). Astfel terenul, cunoştințele despre teren se obiectivează prin actul lecturii, în acest fel interpretarea este concepută ca un potențial tratat al textului, luând în considerare şi avantajele-dezavantajele comportamentului subiectiv al lecturii.

2. Pretenția individului pentru o comunitate, comuniunea cu un grup în schimbul altuia şi eventuala respingere a creat mai multe povestiri pe parcursul istoriei omenirii. Dintre acestea alegem varianta scrisă de Miklos Josika[8] într-o nuvelă. Nuvela ne povesteşte cazul unei fete,

https://biblioteca-digitala.ro

care a descoperit că din locuința ei pornește o cale ascunsă într-o lume diferită populată de „pitici". Stabilește o strânsă legătură cu ei și într-un moment definitiv al vieții sale îi alege pe ei în locul oamenilor. Îi ocrotește de dușmani. Dar fiindcă era diferită, poporul pitic se revoltă împotriva ei. Prietenii de odinioară acum amintesc cu ură numele ei.

Dar să revenim la istoria lui Béla Puczi, înainte de a ne abate de la subiectul nostru inițial.

Cine este de fapt Béla Puczi?

S-a născut la Dumbrăvioara în anul 1948 ca primul copil al familiei, pe moșia contelui Teleki Sámuel. Bunicul era vizitiul contesei, restul familiei lucra pe pământul moșiei. Mama era țărăncuță: *„de când a știut să țină sapa, a lucrat ca muncitor pe câmp pe moșie."* Iar după naționalizarea moșiei a lucrat la Târgu-Mureș. Pe tatăl lui abia îl cunoștea: *„era zidar, întotdeauna ocupat cu munca. Până am crescut un pic, a murit. Am fost doi frați și după ce părinții au divorțat, tatăl meu s-a mutat la Reghin, acolo i s-au născut încă șapte copii."*

Béla Puczi a fost crescut de mamă. *„M-a crescut cu greu, amarnic: se scula la ora cinci dimineața, a venit seara, a gătit, a spălat, m-a învățat. Dar a fost fericită, faptul că am învățat, a bucurat-o cel mai mult."*

A urmat școala generală în Dumbrăvioara, unde împreună cu alți copii rromi a învățat în limba maghiară. După terminarea școlii generale a continuat studiile la licelul agricol din sat, înființat în fostul castel Teleki. Învățământul lui a fost supravegheat și condus, pe lângă mamă, și de bunicul lui. *„m-am dus să mă joc o oră, doi, după aceea a trimis după mine, să mă duc să învăț. Întreaga familie era mândră de mine că învăț. Eu și încă un copil rrom eram primii muncitori calificați rromi din sat."*

După terminarea studiilor a început să lucreze în Dumbrăvioara ca tractorist, dar din cauza salariului mic, s-a mutat la Sângeorgiu de Mureș, unde a lucrat ca șofer în diferite unități. Aici a cunoscut-o pe

https://biblioteca-digitala.ro

soția sa, Mária Barabás, *„o țigancă sărmană"*. Și-a întemeiat o familie, a crescut copii. Din această căsătorie s-au născut patru copii: Karcsi, Levente, Mónika și Béla. Împreună cu binecuvântarea copiilor, familia era atinsă și de noroc: unitatea în care lucra Béla Puczi i-a repartizat un apartament cu trei camere pentru familia numeroasă. Prețul apartamentului l-a câștigat muncind în Libia. *„L-am câștigat prețul în Libia. A venit odată un șeic la unitate, trebuia să explorăm un teren petrolifer, zice că-i trebuie atîția oameni cu mașinării, cu tot. Din '82 am lucrat cinci ani în străinătate, șase luni eram acolo, șase luni acasă. Ne-am dus cu mașina până-n Libia, circa 300 de mașini. Până când am ajuns acolo, toate s-au stricat.*

Am făcut și vin acolo: am stors strugurii cu mâinile, am introdus într-un butoi de șaizeci de litri, i-am săpat în nisip și după trei zile deja băusem din el. Struguri ca acolo nu am văzut nicăieri în lume, erau de cinci kilograme ciorchina. Și creștea acolo în nisip, prin oaze. Când vedei o oază, era ca un caiet mare, cu un punct făcut de un creion pe el. Atât .

Cei care eram afară toți suntem bolnavi."

Acestea erau anii liniștii și a păcii pentru Béla Puczi. Pe lângă munca de zi cu zi, cu o antenă, fabricată acasă, a urmărit împreună cu colegii, emisiunile, în special meciurile de fotbal transmise de canalele de televiziune din Ungaria[9], iar *„când în televiziunea maghiară erau tot mai multe menționate despre Transilvania"* și emisiuni politice. După interzicerea emisiunii în limba maghiară din Radio Târgu-Mureș au ascultat Europa Liberă.

În decembrie 1989, în timpul revoluției, ședea cu famila în București. Era și el pe stradă, demonstra cu mulțimea, și se bucura de schimbări. *„În decembrie '89 revoluția ne-a prins în București. Cauza revoluției era, în opinia mea, sărăcia mare și nu a izbucnit mai devreme pentru că toată lumea se temea. A venit cazul lui Tőkés, toată lumea se alătura lui, exceptând secretarii de partid, Securitatea și poliția. Maghiarii, românii, țiganii, toată lumea. Și*

https://biblioteca-digitala.ro

Ceaşescu vroia să tragă după sine poporul. A dispus să primească fiecare femeie care naşte mai mult de doi copii două mii de lei după copii. La Bucureşti necazul a început tot din această cauză. S-au adunat în faţa Parlamentului femei, bărbaţi şi strigau: să dai la mama ta aceşti bani! Credea atât de mult în sine, întrucât a gândit că acest mic popor se va mulţumi cu două mii de lei după copii.

În seara de 22 am ieşi pe stradă, am auzit bătaia armelor, vaietul oamenilor şi în multe locuri strigătele pline de bucurie. [...] Noaptea am ajutat la un camion: au adus pomi de Crăciun de la Braşov pentru oamenii sărmani, am ajutat la împărţirea acestora". Toată lumea a aşteptat un destin mai bun!

Dar pentru Béla Puczi evenimentele din '89 nu au adus viaţa dorită. Evenimentele din martie 1990 din Târgu-Mureş au cerut victime. Unul dintre aceştia a fost Béla Puczi.

Familia a revenit în Sângeorgiu de Mureş la începutul lunii martie 1990, iar în data de 15 Béla Puczi participa deja la comemorările organizate la statuia martirilor secui[10], şi la demonstraţiile de stradă ce au urmat. La început a privit evenimentele din exterior, dar în noaptea de 19, când situaţia a degenerat, a ieşit şi el pe stradă. *„În aceea noapte nu dormea nimeni. Erau de strajă şi ţiganii şi maghiarii."*

În toiul evenimentelor nu s-a putut apela la raţiune, şi nimeni nu s-a gândit la consecinţele faptelor întâmplate. Şi Béla Puczi abia în 28 martie şi-a dat seama de ce s-a întâmplat, când, în zori, poliţia a sunat la uşa de intrare. A încercat să fugă, dar era un poliţist şi la fereastră: *„După zeci minute eram în maşină. [..] M-au transportat la secţia de poliţie, pe mine ultimul din cei şase".*

„Interogatoriul de rutină" - cu aceste cuvinte a calmat poliţia pe soţie - a ţinut şapte zile. *„Au încercat cu de toate. Au fost nopţi când nu ne lăsa să dormim, au strigat toată noaptea că suntem criminali. Timp de şapte zile nu era decât bătaie şi interogări."*

https://biblioteca-digitala.ro

În a şaptea zi Béla Puczi şi tovarăşii lui au fost mutaţi la Închisoarea din Târgu- Mureş, unde au rămas opt luni. Aici a fost primit în condiţii mai umane: avea dreptul să scrie scrisori în fiecare săptămână, sâmbătă să primească pachet şi putea vorbi cu soţia. Poliţiştii nu-l mai băteau, cu toate că interogatoriile zilnice au continuat cu regularitate.

Procesul a avut loc la Baia Mare. Pentru Béla Puczi şi ceilalţi colegi ai săi, UDMR a asigurat un avocat, dar cheltuielile erau suportate de familie. Soţia lui a trebuit să vândă televizorul ca să plătească cheltuielile legate de proces.

După primul proces s-a putut apăra în libertate. Bucuria eliberării însă nu a ţinut mult: după pierderea libertăţii timp de aproape un an nu şi-a găsit locul în societate. *„Am încercat să ieşim cu colegii de altădată la o bere, cum am făcut înainte. Dar nu după mult timp am renunţat. Pe stradă s-au întors după mine românii din localitate şi strigau că sunt criminal, aşa că eu nu mai înduram şi m-am închis în casă. Eram sărăciţi: cât eram în închisoare soţia a vândut televizorul, magnetofonul, tot, ca să poată să plătească avocatul, şi pachetele de sâmbătă. UDMR-ul ne-a dat 3000 lei pentru fiecare. Seviciu nu ne-am găsit: unde ne-am dus pretutindeni directorii erau schimbaţi [...] se uitau la noi, la cartea de muncă şi imediat nu era loc. La sfârşit am lucrat la negru la un meşter de pietre funerare."*

Între ianuarie - mai 1991 s-au desfăşurat procese în fiecare lună. Ultimul, din data de 28 mai, a adus sentinţa: un an şi şase luni de detenţie şi 600.000 lei amendă pentru distrugerea bunurilor statului. Atunci a decis să ceară azil politic în Ungaria. Cu o geantă, un articol de ziar şi cu o recomandare de la preotul reformat din Sângerogiu de Mureş pentru secretarul de stat din Ungaria s-a urcat în primul autobuz spre Ungaria. Ştia numai atât că pe *Moszkva tér* (Piaţa Moscovei) sau la *Nyugati Pályaudvar* (Gara de Vest)[11] se poate întâlni cu cei din Transilvania.

https://biblioteca-digitala.ro

Ajuns în Ungaria poliţiştii l-au legitimat, ei l-au condus la Oficiul Emigraţiei. După ce au făcut un proces verbal cu declaraţia lui, a primit o adeverinţă şi un bilet de tren la Bicske, la tabăra de emigranţi: *„În tabără am primit o pungă cu caşcaval, pateu, pâine. O baracă din panel, cu duşuri şi wc pe coridor."* În Bicske şi Csapli a găsit de lucru la negru, după aceea la gara din Kelenföld.

În ianuarie 1992 l-au chemat încă o dată la Oficiul emigraţiei şi i-au comunicat că cererea i-a fost refuzată, din cauză că nu o putea motiva pe deplin, astfel că trebuie să părăsească Ungaria în termen de 15 zile. Revine în România, adună documentele: articole de ziar, o nouă adeverinţă de la UDMR şi se întoarce în Ungaria din nou.

Procedeul reîncepe: a fost reaşezat la tabăra din Bicske, şi reangajat la serviciul din gară. La începutul lunii mai a primit statutul de refugiat, însă, din cauză că de mai multe ori a intrat în încăierări cu angajaţii taberei, a trebuit să părăsească locul. S-a mutat la Budapesta în chirie. *„Am fost în fiecare dimineaţa în Moszkva tér (Piaţa Moscovei). Câteodată am găsit de lucru, altă dată nu."*

Exasperarea l-a împins să ceară paşaport şi să emigreze în Franţa, aici încercând să obţină statutul de refugiat, dar a fost refuzat. Totuşi a rămas la Paris.A dormit în metrouri, gări, ziua împingând *„salion"*[12], vânzând ziare.A trăit în mizerie, o viaţă la limita ilegalităţii. O perioadă a stat la parohia reformată maghiară din Paris, după care a ajuns din nou pe stradă.

La Paris au avut loc revolte de stradă între musulmani şi autorităţi, străzile umplându-se cu poliţişti. Cu ocazia unei verificări a fost arestat şi expulzat din Franţa. Se întoarce în Ungaria, unde, la aeroport, este aşteptat de către autorităţi, care îi aduc la cunoştinţă că în termen de 30 zile trebuie să părăsească Ungaria.

Fiindcă situaţia lui nu s-a clarificat, Béla Puczi era nevoit să se ascundă de autorităţi. În această perioadă zbuciumată a vieţii,s- a perfecţionat atât de bine în a se ascunde, încât abia când a fost prins, cu ocazia unei razii neaşteptate a poliţiei, a aflat că primise azilul politic de un an.

https://biblioteca-digitala.ro

La sfârşitul anilor '90 Centrul de Presă a Rromilor a elaborat interviurile[13], care stau la baza analizei noastre.

Însă nici acesta, nici faptul că situaţia lui a fost clarificată nu i-a adus consolare, cei 10 ani pierduţi nu pot fi recuperaţi sau plătiţi de nimeni. *„Din cei cinci colegi, doi au murit. Nimeni nu poate să-mi plătească ultimii zece ani. Sau să facă să uit familia mea. De accea vorbesc puţin despre ei, pentru că nu găsesc cuvinte. Nu există asemenea cuvinte care să mă liniştească, că am pierdut aceşti zece ani. [...] Sunt incapabil să fac orice. Am devenit atât de înjosit, încît mie frică să spun că trăiesc."*

Cu toate că şi- a povestit viaţa de nenumărate ori, până la apatie, povestirile lui nu au avut efect în rândul maghiarilor din Ungaria – cel puţin nu a găsit ascultare şi solidaritate la acei funcţionari, patroni sau oameni de rând cu care a venit în contact. *„După 15 ani de luptă şi solitudine, cu un mit creat despre Ungaria şi propria identitate maghiară în spate, astăzi Béla Puczi trăieşte în Budapesta fără servici, locuinţă sau bani."* - scrie în prefaţa biografiei redactorul cărţii[14].

3. Cauzele tragediei vieţii lui Béla Puczi pot fi abordate din mai multe unghiuri. El ca şi alţi compatrioţi ai săi din Transilvania este ţigan, ţigan maghiar şi român în aceaşi timp. Cu toate că el întotdeauna şi-ar fi dorit să fie maghiar. Intenţiile[15] - parţial direcţionate, parţial instinctive - existente în spatele biografiei şi a povestirii vieţii sale pot fi analizate doar în acest context.

Ideile sale despre maghiari erau formate de limba maghiară (cea folosită zi de zi), de mediul social maghiar, dar mai ales de povestirile bunicului despre viaţa de adinioară. El a fost cel care a plantat, pentru prima dată, rădăcinile identităţii maghiare în sufletul copilului Béla Puczi[16]. Acestea au fost întărite şi de faptul că rromii din satele învecinate (Sângeru, Glodeni) care vorbeau limba rromani, dar cunoşteau foarte bine şi limba română îi consideau pe rromii din Dumbrăvioara maghiari, şi îi numeau bozgori, ca şi pe maghiari[17]. În această situaţie, o

https://biblioteca-digitala.ro

consolidare a sentimentului de maghiar a adus şi faptul că o bună parte a locuitorilor maghiari i-a incadrat în rândul semenilor, a maghiarilor[18], chiar dacă au existat şi locuitori care au refuzat această comuniune cu ei/ el[19].

Mai târziu s-a întâmplat acel eveniment crucial[20] în viaţa sa, pe care l-a aşteptat dintotdeauna. După anii de frustrare, şi de neapartenenţă la nici o categorie, a avut prilejul să-şi dovedească, să-şi legitimeze identitatea maghiară: între 16 – 19 martie, pentru trei zile, a devenit maghiar[21]. Erou sărbătorit, eroul maghiarilor târgumureşeni. Dar această stare nu a ţinut mult timp şi nu a fost lipsită de insulte. Reprezentanţa maghiarilor, UDMR-ul a uitat de „eroii" săi reali/ crezuţi iar statul român a căutat vinovaţii pentru acest caz.

În timp ce era acuzat pentru acţiunile sale legate de asumarea publică a identităţii maghiare, autotităţile l-au forţat în repetate rânduri să spună dacă se simte ţigan sau maghiar. *„Chiar dacă îţi f.... pe mama ta c... şi atunci sunt ţigan maghiar!"* - a fost răspunsul lui indignat.

Pe parcursul proceselor de asemenae s-a simţit maghiar. Oamenii adunaţi în faţa închisorii şi a tribunalului ovaţionau pe magiarii din Târgu- Mureş[22]. Iar după eliberarea lui, în Sângeorgiu de Mureş a fost sărbătorit ca un erou, cu toate că semnele indiferenţei s-au arătat chiar de la întoarcerea din Baia Mare, când la gară nu l-a aşteptat nimeni.[23]

Béla Puczi nu putea spera la un refugiu în România (la ultimul proces a primit o pedeapsă de un an şi şase luni cu o amendă de 600.000, achitarea acestei sume era însă imposibilă pentru el) astfel se îndreaptă spre cei cu care s-a solidarizat. Cere azil politic în Ungaria. Nu l-au primit cu braţele deschise, cu toate că avea o scrisoare de recomandare. În ochii angajatei de la oficiul emigraţiei nu numai că nu era un erou, dar nici măcar maghiar[24]. Ardeleanul (străinul) este considerat un potenţial rival pe piaţa de muncă, astfel persoană nedorită.

Dacă e ţigan cu atât mai rău, pentru că şi în Ungaria sunt destui[25].

https://biblioteca-digitala.ro

A plecat la Paris din cauza umilinţelor, unde a fost protejat de ţiganii români. La Paris a fost socotit ţigan român nu doar în opinia autorităţilor, dar şi el s-a considerat astfel în povestirile sale. De asemenea în povestiri a disimulat actele ilegale săvârşite de către ei şi a accentuat unitatea şi hărnicia ţiganilor.

Aceste momente, cotituri din viaţa lui Béla Puczi exemplifică foarte plastic că identitatea- nici măcar identitatea etnică - nu are la bază un conţinut solid şi stabil. Depinde mai degrabă de situaţii. Depinde cu cine sau împotriva cui trebuie definită[26].

Cu această afirmaţie ajungem la limita analizei. Ca şi povestea autorului, interpretarea noastră se termină într-o atmosferă sumbră. Béla Puczi nu şi-a atins scopul.

Identitatea maghiară asumată/ luată într-un moment critic nu s-a adeverit, adică i-a permis numai pentru un scurt timp comuniunea şi unitatea cu maghiarii. Aceştia odată cu scurgerea timpului şi uitarea evenimentelor i-au „retras" identitatea maghiară[27] iar autorităţile române au considerat asumarea acestei identităţi ca un stigmat, ca un delict, ce l-a urmărit până în Franţa.[28]

Lupta de un deceniu a rămas un efort zadarnic, care i-a produs mai multe suferinţe dacât s-a aştepta vreodată. Crăciunul din 1997- sărbătoarea dragostei, când se termină povestea – îl prinde singur, fără maghiarii din Transilvania mult iubiţi şi fără familie la masa festivă. În singurătatea sa ajunge la o concluzie tristă: aceşti zece ani nu pot fi plătiţi, nu pot fi şterşi de nimeni. Nici această posibilitate de manifestare (cartea) nu-i aduce alinare. Căci cartea sa nu interesează pe nimeni de mult. Povestirea vieţii, şi redactarea, editarea acesteia care poate fi socotită un procedeu magic de a justifica asumarea identităţii maghiare în faţa etniei maghiare, tocmai prin întârzierea acestei recunoaşteri devine fără rost.

Asimilarea fără succes şi, în strânsă legătură cu acesta, excomunicarea este în corelaţie teoretică cu retorica segregării. „*Identitatea individului* - spune Komoróczi - *este legată de mai*

https://biblioteca-digitala.ro

mulţi factori. O parte din aceştia se decid chiar la naştere, ca de exemplu culoarea pielii şi alte caracteristici genetice, semnele corpului, genul. Alţii sunt însuşiţi prin socializare (limba, tradiţiile). Iar alţii sunt aleşi de individ."[29]

Dintre aceşti factori, în cazul lui Béla Puczi domină caracteristicile dobândite la naştere: contrar aşteptărilor, limba maghiară, vorbită, nu-i oferă şansa de a-şi manifesta identitatea maghiară, pentru că colectivitatea maghiară (din Dumbrăvioara, Sângeorgiu de Mureş, Transilvania sau Ungaria) tratează aspectele fizice diferite ca un element de segregare. La aceste aspecte fizice, în Ungaria, s-a asociat şi atitudinea contradictorie faţă de străini şi de emigranţi. Emigrantul străin care doreşte să se angajeze, să lucreze în străinătate stârneşte sentimente de refuz: străinul care doreşte să intre în comunitate devine un monstru, pentru că este o persoană nedorită, necategorizată. Soseşte într-o epocă, când totul era gata din punctul de vedere al devenirii naţiunii[30]. Pe lângă acesta el este un rival pe piaţa de muncă. Pe scurt, retorica diversităţii este activă până când străinul intră în spaţiul de viaţă al colectivităţii, până când interesele lui nu se izbesc cu cele ale colectivităţii găzduitoare[31].

4. Odată cu întâmplările relatate, Béla Puczi dispare de pe scenă, astfel povestea lui este terminată şi în acelaşi timp neterminată. Terminată, pentru că orice nouă încercare este inutilă, Béla Puczi nu va deveni niciodată maghiar[32], şi neterminată, din cauza că niciodată nu se va putea resemna.

Interpretul repune cartea după terminarea lecturii acolo unde a aparţinut întotdeuna: în lumea ficţiunii, unde persoane cunoscute (sau necunoscute) crează în povestiri o realitate definită în locul unui realităţi fără sens, neţinând cont de faptul că lumea creată este indistructibilă. Ne constrânge la lecturi şi interpretări repetate, ne face să luăm atitudine din timp în timp faţă de ele.

La începutul analizei am vorbit despre o fată şi despre fiinţele dintr-o lume subterană - poveste pe care o temină acum. Fata -

https://biblioteca-digitala.ro

umilită şi exclusă din societate - îşi sapă propriul mormânt în peşteră, când observă că a devenit „pitic" ca cei din jurul ei. Regele fiinţelor subterane se căsătoreşte cu ea, şi trăiesc fericit până la adânci bătrâneţi.

Întrebăm, căci nici noi nu cunoaştem răspunsul: oare va veni vreodată aceea vreme, vom ajunge la o situaţie în care, contrar culorii pielii şi ale altor caracteristici, care generează diferenţieri, să devenim o comunitate, maghiari şi ţigani"?

Note

[1] Oarecum ocolind definiţia identităţii etnice aici ne sprijinim pe afirmaţiile lui Péter Kende: orice definiţie este o încercare zadarnică, până când avem o cunoştiinţă intuitivă despre conştiinţa comuniunii, care - la fel ca legăturile personale - rezistă în timp şi spaţiu. Idem. 1994. 98. La problema analizei etnicităţii vezi Barth 1996. 3-26.

[2] Tragedia destinului (vieţii) este o noţiune a fenomenologiei. Este o nenorocire care loveşte individul, în acelaşi timp lovind personalitatea, identitatea lui. Vezi Tengelyi 1998. 199.

[3] Textul de bază al biografiei lui Béla Puczi este un interviu de zece ore realizat de Centrul de Presă a Rromilor din Ungaria, completat de alte texte de interviuri.

[4] Vezi Keszeg 2002. 257. Autorul defineşte: „Povestirile, narativele unei epoci se încadrează în parametri tematici şi structutal-morfologici asemănători şi folosirea, aprecierea lor ca organizatori al identităţii este asemănătoare. Aceasta poate fi explicată printr-un comportament uman fundamental, acela fiind comportamentul narativ".

[5]. Bíró 1994. 55–72.

[6] Gyáni 2000, Bloch 2004. 54 - 59.

[7] vezi Kende 1994. 176.

[8] Miklós Jósika (1794-1865) este unul dintre întemeietorii romanului în literatura maghiară.

[9] Începând din 1970, Televiziunea Română nu a mai transmis meciuri internaţionale.

[10] Statuia este ridicată în memoria revoluţionarilor secui executaţi după înnăbuşirea revoluţiei din 1848-1849 şi este locul unde comemorează târgumureşenii izbucnirea revoluţiei. 15 martie este a doua sărbătoare naţională a maghiarilor de pretutindeni.

https://biblioteca-digitala.ro

[11] Centre din Budapesta, unde se întâlnesc maghiarii din Transilvania veniți să lucreze la negru.

[12] Denumirea în limba franceză a căruciorului pentru cărat bagaje.

[13] Interviurile au fost făcute de Bernáth Gábor în colaborare cu Mohácsi Viktória și Sztojka Katalin

[14] Bernath 2000. 9.

[15] În cercetarea biografiei a fost subliniat de mai mulți că povestirea biografică are o miză, individul povestește biografia cu un scop bine definit (vezi Keszeg 2002. 105-124.). Totodată este evident faptul că biografia este impregnată de politic (Hoppal et alli. coord. 1974.) Biografia lui Bela Puczi de asemenea nu este lipsită de idei și de intenții cu caracter politic. Relatarea biografiei are loc într-un context (evenimentele din martie 1990), care vorbește despre eșecul politicii minorităților din România din aceea vreme. Iar biografia în sine ne dezvăluie ineficiența programelor de integrare a rromilor din Ungaria, și încălcarea continuă a drepturilor rromilor. Totodată aici trebuie menționat faptul că, această autobiografie poate fi considerată, parțial, rodul anchetei, deoarece atât teoria sistemelor cât și cercetarea naratologică este de acord cu ideea că, în cazul interviurilor, interlocutorul poate fi considerat un al doilea autor. (vezi Réthey 1991.), și acest lucru în cazul interviurilor direcționate este mai pregnant.

[16] „Bunicul meu a fost vizitiul contesei Teleki Sámuel, știa mai mult despre maghiari ca oricare altul. Între el și ceilalți maghiari nu existau diferențe niciodată. A devenit vizitiu, că nu era un om tipic țiganilor oarecum era diferit de ceilalți țigani. Au fost țigani care nu vroiau să se integreze în viața civilizată, dar pe bunicul meu l-au iubit maghiarii. A fost mai alb, absolut nu era negru și contele știa cine are simțul civilizației. Se purta foarte vitejește bunicul meu, în stil maghiar: capul sus, pieptul înainte. Avea o mustață mare, răsucită. Acasă aveam fotografii cu el, întotdeuna îmi arăta: uită-te, fiule, așa eram eu, haină ungurească, scurtă, și o șapcă înaltă ca husarii maghiari. A acompaniat contesa când ea mergea în vizite în alte sate, sau aici la Budapesta, stătea cu contesa aici o lună, două. Mi-a povestit mult despre strada Andrassy, și despre Citadella. Când povestea, parcă eram acolo și eu." Și mai jos: „De la bunicul meu am învățat cel mai mult, despre aristocrații maghiari, de la el am auzit pentru prima dată numele maghiarilor adevărați."

[17] „În sat toți țiganii vorbeau ungurește, românii și țiganii români ne-au numit țigani maghiari, și bozgori. Degeaba eram eu țigan, tot mă numeau bozgor".

[18] „[Erau maghiari] care ne-au zis: voi sunteți maghiari, aici toți suntem maghiari."Și mai jos: „La noi nu era distincție între maghiari și țigani. La nunta mai multori țigani martorul era maghiar, erau cazuri când copilul țigan era botezat

https://biblioteca-digitala.ro

de maghiari, chiar dacă nu existau exemple unde țiganul să fie naș la maghiari."
[19] „Erau maghiari care ne-au numit țigani." „maghiarii speriau prima dată copii că vine țiganul, te bagă în sac și te răpește."
[20] În terminologia fenomenologiei acesta este numit „schimbare de destin" (*sorsforduló*) prin care se înțelege o formare a intelectului (*értelemképződés*), pornit de la sine și realizat în mod nedominat de către individ, care aduce în viața individului un nou început. Tengelyi 1998. 199. În literatura etnografică acest fenomen este definit cu termenul de cotitură. Vezi Mandelbaum 1982. 36.
[21] Ideea aproprierii între maghiari și țigani atunci s-a realizat chiar și în câteva opere literare. Dictonul născut atunci (nu vă temeți maghiari, că au venit țiganii!) apare în mai multe schițe și nuvele care abordează evenimentele din martie 1990. Vezi rev. lit. Látó 1990. nr. 12.
[22] „Am observat că cineva striga: să trăiască maghiarii din Târgu-Mureș." Și mai jos: „ Clădirea a fost înconjurată de maghiarii din oraș, și de târgumureșeni, care au venit cu șase autobuze la proces. Ne-au aclamat, să trăiască târgumureșenii maghiari, libertate pentru maghiari."
[23] „Am sosit la Târgu - Mureș în zori. Nimeni nu ne-a așteptat să ne ducă acasă, deși puteau veni românii să ne bată pe stradă. [...] Îmi venea să plâng."
[24] „Ardeleanul nu are ce căuta aici.[în Ungaria]. Ardeleanul dacă vine aici este considerat român."
[25] „Și atunci m-a întrebat: sunt maghiar sau de altă naționalitate? Zic eu, desigur că sunt maghiar, și am arătat buletinul de identitate, era scris: maghiar. Vedeți, doamnă, am scris totul în ungurește, vorbesc în ungurește, desigur că sunt maghiar. Iar ea zice că știe că sunt de altă naționalitate. M-a dat afară din birou, să aștept afară, și mi-a zis din urmă: dumneata de ce ai venit aici, că cei ca dumneata sunt destui și la noi. Acesta m-a durut foarte mult. Adică eu, ca țigan ce caut aici." Și mai jos: „Eu în Ungaria m-am convins. Când au zis dumneata de ce ai venit aici, dumneata ești țigan, și sunt destui țigani aici. Dar cea ce s-a întâmplat acasă nu regret." Iar la o altă afirmație: „Am avut sentimentul că pe noi, pe țigani vroiau să ne dea afară de acolo. Cei cinci maghiari și țigani din Târgu - Mureș au fost deja dați afară înaintea mea."
[26] „Națiunea - scrie Komoróczi - în sens sociologic este un grup macro-social. Definirea de sine, și conștiința este legată de situații. [...] Definirea concretă este întotdeauna un răspuns la întrebarea pusă din afară. Komoróczi 1995. 292.
[27] Se poate spune - cu cuvintele lui Ernő Kulcsár Szabó - că toleranța ocupă locul aprecierii, toleranța care tolerează diferențele în conștiința propriei superiorități, dar nu apreciază. În aceste cazuri putem vorbi doar de suspendarea luptei, dar și în timpurile pașnice această parte îl informează neîncetat pe celălat

https://biblioteca-digitala.ro

că lupta poate începe oricând, depinde de el. Nu-i de mirare că acest fel de toleranță stârnește frustrare la cei tolerați, și nu liniște. Vezi Kulcsár Szabó, 2000. 317 – 320. Adevărul afirmației este subliniat de calvarul lui Béla Puczi în Ungaria.

[28] În Franța a fost înjunghiat de câțiva indivizi români necunoscuți, fapt pe care Béla Puczi îl interpretează ca pe un act făcut la comanda autorităților române.

[29] Vezi Komoróczi 1995. 292.

[30] Bodó 2001. 277.

[31] Bodó 2001. 280.

[32] Cauzele acestuia nu se găsesc în deficitul competenței personale, nici în politica națională actuală, ci în „etnarchismul" scutit de politic, această boală a erei noastre, care nu vrea să cucerească noi teritorii, dar nici să conlocuiască cu alte etnii. Acest comportament nu dorește să politizeze, în opinia lui cauza problemelor este persoana cealaltă, iar când acesta este distrus, nu mai e nevoie de politică. Obiectivul lui nu este asimilarea, ci îndepărtarea acestuia. În acest context străinul are două opțiuni: ori pleacă, ori este distrus. (vezi Gáspár Miklós Tamás 1998. 83 - 112.)

BIBLIOGRAFIE

BARTH FREDRIK

1996 Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. Régió. =. Évf. 1. sz. 3-26.

BÍRÓ, Zoltán:

1994 A történetmondás mint az antropológiai kutatás tárgya. Antropológiai Műhely, 2. 55 - 72.

BLOCH, Marc

2004 A történész mestersége Osiris, Budapest.

BODÓ Barna

2001. Modernitás, identitás, asszimiláció. In. Ando György - Eperjessy Ernő - Grin Igor - Krupa András (szerk.) A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón. Esélyek, lehetőségek, kihívások. Magyar Néprajzi Társaság, Békéscsaba - Budapest 277-284

https://biblioteca-digitala.ro

GYÁNI Gábor
2000. Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése, Napvilág kiadó, Budapest
HOPPÁL Mihály-KÜLLŐS Imola - MANGA János (szerk):
1974 *„Emlékül hagyom..."* Budapest.
KENDE Péter
1999. Az etnikai tényező mint szociológiai probléma, In: Uö. Miért nincs rend Kelet – Közép Európában? Osiris, Budapest.
KESZEG Vilmos
2002 K konfliktuselhárító narratívája. A félrevezető narratívum. In. U.ő. Homo narrans. Kolozsvár 105 - 124.
KOMORÓCZI Géza
1995 Meddig él egy nemzet? In: U.ő: *Bezárkózás a nemzeti hagyományba.* Osiris Kiadó. Budapest, 279–312.
KULCSÁR SZABÓ Ernő
2000 Tolerancia vagy méltánylás, Mérleg, 3. 317 – 320.
MANDELBAUM, David G
1982 Egy életrajzi tanulmány: Gandhi. In: Küllős Imola (Szerk.): Az életrajzi módszer. *Documentatio Ethnographia 9.* Budapest, 29 – 45.
RÉTHEY Prikkel Miklós:
1991 *Az igaztörténet.* Debrecen.
TAMÁS Gáspár Miklós
1998 Etnarchia és etnoanarchizmus, Világosság XXXIX. / 8 – 9. 83 – 112.
TENGELYI László
1998. Élettörténet és sorsesemény. Atlantisz, Budapest.

https://biblioteca-digitala.ro

...I AM A HUNGARIAN GIPSY.

An attempt of anthropologic analyze of a gipsy battle for his identity.

Abstract

This attempt of anthropologic analyzes shows how a gipsy, Bela Puczi tries to change his identity. This story is based on biographical book written about this man's life.

This gipsy was born into a Hungarian community, he studied to a Hungarian school and he was educated by his grandfather, a cab man on a Hungarian noble property. Bela Puczi feels more like a Hungarian than a gipsy. Until 1989 he had a peaceful life with his family. The whole changes from Romania after 1990 make a real Hungarian from this man. He participated to the conflict from Targu-Mures in March 1990 and he was arrested by the Romanian authorities. He abandoned his family and went to Hungary hoping that his heroism would be recognized by the Hungarian people, but in this country he was considered gipsy and he became a problem for the authorities. He even went to France where the police captured him and sent him back to Hungary. He had a difficult life with no money and work. After 10 years he received the citizenship but he had no family, no home and no work. The Hungarian society didn't recognize him as a Hungarian citizen because of his color complexion.

https://biblioteca-digitala.ro

Agenda 2005

19-20 mai Arad
A VII-a ediţie a Simpozionului de antropologie culturală „Multiculturalism şi identitate etnică în Europa",-organizator Complexul Muzeal Arad în parteneriat cu Ministerul Culturii Serviciul cultură minorităţi

19 mai Arad
Lansarea volumului :Franz Remmel,Alle Wunder dauern drei Tage, Timişoara, 2005.Prezină: Werner Kremm

19 mai Arad
Lansarea volumului:Elena Rodica Colta,Maghiarii din Ghioroc,EFES,Cluj-Napoca,2005.Prezintă:prof.univ.dr.Pozsony Ferenc

https://biblioteca-digitala.ro

4 iunie Fosta şcoala sârbească, Arad-Gai
Ziua alfabetului chirilic

6 aug. Zilele Satului Nou (Simonyfalva)

https://biblioteca-digitala.ro

19 aug. Hramul bisericii ortodoxe sârbe „Schimbarea la față" din Arad Gai

9 oct. Arad - Festivalul Minorităților Organizator Banat J.A .

4-5 nov. Arad - Zilele culturii sârbe. Organizator Uniunea sârbilor-filiala Arad

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ISBN (10) 973-0-04423-6
(13) 978-973-0-04423-2

https://biblioteca-digitala.ro